



Grey Scale #13



DANES-PICTA.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19



**AKADEMIA  
SZTABU GENERALNEGO**  
IM. GENERAŁA BRONI  
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

42447

~~JAWNE~~

~~POUFNE~~

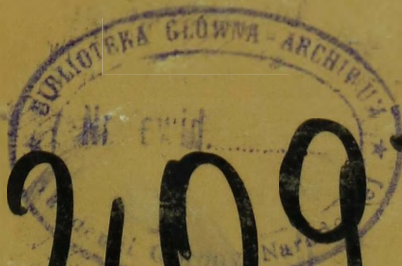
Egz. nr 1

42447

Płk dypl. Bolesław SZCZEPANIAK

**KSZTAŁTOWANIE SIĘ I ROZWÓJ  
GŁÓWNYCH ORGANÓW DOWODZENIA  
(W KONTEKŚCIE SYSTEMU  
DOWODZENIA) WOJSKIEM POLSKIM  
w latach 1945—1955  
(STUDIUM WOJSKOWO-HISTORYCZNE)**

Rozprawa doktorska



12097





AKADEMIA  
SZTABU GENERALNEGO

IM. GENERAŁA BRONI  
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

172447  
~~JAWNE~~

~~POUFNE~~

Egz. nr .....1

172447

Plk dypl. Bolesław SZCZEPANIAK

KSZTAŁTOWANIE SIĘ I ROZWÓJ  
GŁÓWNYCH ORGANÓW DOWODZENIA  
(W KONTEKŚCIE SYSTEMU  
DOWODZENIA) WOJSKIEM POLSKIM  
w latach 1945 – 1955

(STUDIUM WOJSKOWO-HISTORYCZNE)

Rozprawa doktorska

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM  
121097

AKADEMIA  
SZTABU GENERALNEGO WP

IM. GENERAŁA BRONI  
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

JAWNE

POUFNE

Egz. nr.....1

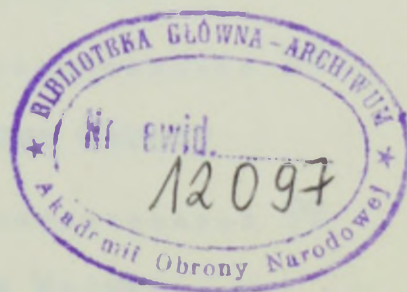
Przedl. Prot. 779/21.08.95



Płk dypl. Bolesław SZCZEPANIAK

KSZTAŁTOWANIE SIĘ I ROZWÓJ  
GŁÓWNYCH ORGANÓW DOWODZENIA  
(W KONTEKŚCIE SYSTEMU  
DOWODZENIA) WOJSKIEM POLSKIM  
w latach 1945 – 1955  
(STUDIUM WOJSKOWO-HISTORYCZNE)

Rozprawa doktorska



Promotor  
płk prof. dr Emil JADZIAK

WARSZAWA 1987

SPIS TREŚCI

	Strona
✓ WSTĘP .....	4
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
1. KSZTAŁTOWANIE SIĘ ORAZ ROZWÓJ GŁÓWNYCH ORGANÓW DOWODZENIA /KIEROWANIA/, JAKO TRZONU SYSTEMU DOWODZENIA WOJSKIEM POLSKIM .....	29
1.1. Kształtowanie się głównych organów dowo- dzenia /kierowania/ i podstawowych założeń systemu dowodzenia w okresie wojennym /w latach 1943-1945/ .....	29
✓ 1.2. Podstawowe założenia /zasady/ modelu /syste- mu/ dowodzenia w latach 1945-1955 .....	48
1.3. Kształtowanie się władz naczelnych Wojska Polskiego w latach 1945-1955 .....	72

ROZDZIAŁ DRUGI

2. PODSTAWOWE FUNKCJE WAŻNIEJSZYCH ORGANÓW SZCZEB- LA CENTRALNEGO W ZAKRESIE DOWODZENIA /KIEROWA- NIA/ .....	99
2.1. Naczelne Dowództwo WP, Ministerstwo Obrony Narodowej .....	99
2.2. Sztab Główny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, Sztab Generalny Wojska Polskiego..	110
2.3. I/II/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego..	115
2.4. II/I/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Dowództwo Wojsk Lądowych, Główny Inspektorat Wyszkolenia Bojowego, Główny Zarząd Wyszko- lenia Bojowego .....	118

2.5. Dowództwa /inspektoraty, szefostwa/ rodzajów wojsk i szefostwa służb Ministerstwa Obrony Narodowej .....	123
2.6. III Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Główne Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego, Główny Zarząd Tyłów Wojska Polskiego .....	124
2.7. Dowództwo frontu .....	125

### ROZDZIAŁ TRZECI

3. MIEJSCE I ROLA DOWÓDZTW OKRĘGÓW WOJSKOWYCH I RODZAJÓW SIŁ ZBROJNYCH W SYSTEMIE DOWODZENIA.....	128
3.1. Dowództwa okręgów wojskowych .....	129
3.2. Dowództwa rodzajów sił zbrojnych .....	139
3.3. Dowództwo Wojsk Lotniczych, Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju .....	142
3.4. Dowództwo Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego .....	146
3.5. Dowództwo Marynarki Wojennej .....	149

### ROZDZIAŁ CZWARTY

4. UOGÓLNIENIA I WNIOSKI .....	157
ZAKOŃCZENIE .....	201
BIBLIOGRAFIA .....	205
ANEKSY .....	209

x/ Referat nt. "Cwiczenia typu "Lato" w okresie 13-letni  
Historii Ludowego Wojska Polskiego".  
xx/ Rozkaz ministra Obrony Narodowej nr pf 7/MO z 26.05.1979

W S T Ę P

Chlubne w historii naszego narodu i państwa dzieje ludowego Wojska Polskiego, a w szerszym znaczeniu - oręża polskiego w drugiej wojnie światowej, zostały niemal wszechstronnie i wyczerpująco zbadane i opisane w pracach /dziełach/ naukowych, publicystyce wojskowej. Zgoła inaczej wygląda stan badań powojennej historii naszego wojska. Stosunkowo nieliczne prace analityczne, przyczynki historyczne, monografie, publikacje w periodykach wojskowych - często okazjonalne, rocznicowe - stanowią jedynie fragmenty tej problematyki. Brak, niestety, naukowych opracowań syntetycznych obejmujących wszystkie jej ważniejsze dziedziny. A przecież okres pokojowej działalności sił zbrojnych jest równie ważny, ciekawy i pouczający jak doświadczenia uzyskane w zmaganiach frontowych drugiej wojny światowej, zarówno dla współczesnych jak i przyszłych pokoleń, zwłaszcza dla potrzeb teorii i praktyki rozwoju sił zbrojnych.

Potrzebie podjęcia kompleksowych badań powojennej historii Wojska Polskiego dał wyraz gen. armii Wojciech Jaruzelski przy okazji omówienia przeprowadzanego przez niego, jako ministra Obrony Narodowej, ćwiczenia "Lato-78"<sup>x</sup>, a następnie w 1979 roku, kiedy to specjalnym rozkazem<sup>xx</sup> nakazał przeprowadzenie wspomnianych badań przez liczne zespoły badawcze i redakcyjne

x/ Referat nt. "Ćwiczenia typu "Lato" w okresie 35-letniej historii Ludowego Wojska Polskiego".

xx/ Rozkaz ministra Obrony Narodowej nr pf 7/MON z 26.05.1979 r.

na temat: "Rozwój ludowego Wojska Polskiego w latach 1945-1980"<sup>x</sup>. Wyniki badań, w postaci obszernych opracowań pod kryptonimem "Dzieło I" /lata 1945-1955/ i "Dzieło II" /lata 1956-1980/ obejmujących wszystkie podstawowe dziedziny działalności sił zbrojnych w powojennym okresie, zostały zakończone w pierwszym kwartale 1986 roku. Prace te oparte są głównie o źródła archiwalne, a także o fakty i wydarzenia znane autorom z autopsji lub z przekazu innych osób.

Można przypuszczać, że na podstawie wspomnianych "Dzieł" zostaną w niedalekiej przyszłości opracowane i udostępnione szerokim kręgom odbiorców odpowiednie publikacje.

Autor niniejszej rozprawy miał zaszczyt uczestniczenia w powyższych badaniach, w szczególności był członkiem Komitetu Redakcyjnego dzieła pt. "Rozwój ludowego Wojska Polskiego w latach 1945-1980", kierował trzema zespołami badawczo-autorskimi oraz jest autorem opracowania jednego z rozdziałów "Dzieła I" pod tytułem "Kształtowanie się systemu dowodzenia siłami zbrojnymi" /w latach 1945-1955/. Prace badawcze prowadzone w ramach tego tematu, stały się bezpośrednią inspiracją do ich kontynuowania i zakończenia w postaci prezentowanej rozprawy.

Przedmiotem niniejszego studium historycznego jest kształtowanie się i rozwój głównych organów dowodzenia /kierowania/ w kontekście systemu dowodzenia Wojskiem Polskim i kierowania działalnością na rzecz obrony państwa w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, ściślej zaś: od zakończenia wojny z Niemcami hitlerowskimi w 1945 roku - do końca 1955 roku.

---

x/ W 1982 r. badania te, na podstawie decyzji ministra Obrony Narodowej, poszerzono do 1985 r., o okres trzeci obejmujący lata 1981-1985.

Przyjęty w rozprawie okres powojennych dziejów Wojska Polskiego nie jest przypadkowy. Kolejny bowiem przypada na lata 1956-1980. Lata 1980-te rozpoczęły następny, trzeci okres historyczny.

Jest to periodyzacja uznawana przez wielu rzeczoznawców i akceptowana przez kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, które dało temu wyraz w założeniach /rozkazie ministra Obrony Narodowej/ do opracowania wymienionych już prac pod kryptonimem "Dzieło I" i "Dzieło II". Autor niniejszej pracy przychyła się do tych poglądów. Trzeba jednak nadmienić, że w dotychczasowej literaturze naukowej nie znalazły one odpowiedniego uzasadnienia.

Odnośnie do umiejscowienia w czasie pierwszego dziesięciolecia powojennego okresu historii Wojska Polskiego, którego niniejsza praca dotyczy, autor uważa, że wynika ono z szeregu spójnych uwarunkowań i zdarzeń zarówno w sytuacji wewnętrznej kraju, jak i międzynarodowej oraz z określonej drogi rozwojowej naszych sił zbrojnych, rzutujących na ich charakterystyczny, dający się wyodrębnić kształt i działalność w tym okresie. Głównymi wyznacznikami przeobrażeń będących rezultatem owej działalności i rozwoju były takie ważne i decydujące wydarzenia, jak: przestawienie Wojska Polskiego ze struktur organizacyjnych okresu wojennego na struktury organizacyjne i działalność okresu pokojowego, w której to działalności w pierwszych latach owego okresu na plan pierwszy wysunęły się zadania związane z: rewolucyjnymi przemianami społeczno-politycznymi i umacnianiem władzy ludowej w państwie, zaś w

kolejnych latach - z zapewnieniem bezpieczeństwa zewnętrznego kraju; przejściem od środków walki z okresu drugiej wojny światowej do bardziej nowoczesnych, przede wszystkim powszechnej motoryzacji; zakończeniem przygotowania wojska do prowadzenia walki zbrojnej w oparciu o doświadczenia drugiej wojny światowej z użyciem sukcesywnie doskonalonych konwencjonalnych środków walki oraz zapoczątkowaniem wchodzenia w nową erę - walki zbrojnej z użyciem broni atomowej /jądrowej/, aczkolwiek działania w tych nowych warunkach nie stały się jeszcze dominujące.

W piśmiennictwie wojskowym, przede wszystkim w "Dziele I", przez niektórych autorów prezentowany jest także pogląd, że w ramach pierwszego powojennego dziesięciolecia historii Wojska Polskiego można wydzielić dwa etapy lub podokresy: pierwszy - umiejscawiają w latach 1945-1948 lub 1945-1949, drugi - w latach 1949-1955 /1950-1955/. Szereg zjawisk /faktorów/, kształtujących bieżącą działalność i rozwój wojska oraz sytuację wewnętrzną kraju i międzynarodową, pozwala na wyodrębnienie takich podokresów. Autor niniejszej pracy generalnie podziela ten pogląd. Uważa jednak za bardziej uzasadnione przyjęcie założenia, iż zakończenie pierwszego i zapoczątkowanie drugiego podokresu miało miejsce pod koniec 1949 roku, zaś punktami kulminacyjnymi owego podziału były dwa wydarzenia - Zjazd Zjednoczeniowy i powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz dokonane w tym czasie zmiany personalne na stanowisku ministra Obrony Narodowej. W układzie treści niniejszej pracy nie wyodrębnia się wymienionych podokresów,

jednakże sprawy te, w postaci konkretnych faktów i zdarzeń, znajdują odpowiednie odbicie, szczególnie w rozdziale pierwszym, mimo iż są one przedstawione w kontekście określonej całości jaką tworzy okres lat 1945-1955.

Kolejny okres historii Wojska Polskiego zapoczątkował - jak już wspominaliśmy - rok 1956, znamieny w wielkiej wagi wydarzenia i przemiany społeczno-polityczne, które zapoczątkowały również nowy rozdział /okres/ w historii naszego państwa. Punkt kulminacyjny, czy też akt zwrotny owych przemian miał miejsce w październiku 1956 r., tj. pod koniec roku. Stąd też wydaje się, iż być może bardziej uzasadnione byłoby przyjęcie owych wydarzeń jako początku nowego okresu. Autor nie pretenduje do przesądzenia powyższej kwestii, zwraca jedynie na nią uwagę. Sądzi bowiem, że zasługuje ona na bardziej szczegółowe badania i żywi nadzieję, że historycy wojskowi podejmą je.

Badania autora nad zawartą w niniejszej pracy problematyką obejmowały dwa etapy. Rezultaty pierwszego etapu badań /w latach 1981-1985/ zostały przedstawione w wymienionej już pracy pt. "Kształtowanie się systemu dowodzenia siłami zbrojnymi"<sup>x</sup> /w latach 1945-1955/. Rezultatem zaś drugiego etapu /ostatni kwartał 1985 roku - pierwsza połowa 1986 roku/ jest niniejsza praca, która powstała w wyniku badań uzupełniających oraz wnikliwej i krytycznej oceny poprzedniej pracy. O wyborze przedmiotu badań zadecydowały następujące okoliczności:

Pierwsza, to znaczenie tematu. Wśród wielorakich czynników

-----  
x/ Słowa "... siłami zbrojnymi" w kontekście układu treści "Dzieła I" znaczą - Siłymi Zbrojnymi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

wywierających wpływ na rozwój, działalność i wartość sił zbrojnych, naczelne oraz operacyjne organy dowodzenia należą do niezwykle ważnych, wręcz decydujących. Decydują bowiem - w ramach ogólnych ustaleń kierownictwa państwowego - o przebiegu procesów owego rozwoju i działalności, w ramach możliwości państwa w jego świadczeniach na rzecz obronności, a szczególnie na rzecz sił zbrojnych; o kompleksowym kształtowaniu wszystkich elementów gotowości bojowej sił zbrojnych.

Druga, to stan zaawansowania w naszym wojsku badań i publikacji naukowych w przedmiocie niniejszego tematu. Powojennej historii organów dowodzenia - poza wycinkowym, niejako okazjonalnym potraktowaniem tego tematu i to głównie w odniesieniu do lat 1945-1947 - nie poświęcono większej uwagi. Wynika stąd ze wszechmiar uzasadniona potrzeba podjęcia badań i opracowania jej wyników w postaci studium historycznego, stanowiącego kanwę do dalszych, pogłębionych badań cząstkowych poszczególnych dziedzin, części składowych tej obszernej problematyki. Niniejsza praca jest próbą uczynienia możliwie znaczącego kroku na tej drodze.

Wreszcie trzecia okoliczność, a zarazem i motywacja, to osobiste zaangażowanie i zainteresowanie się autora tą problematyką, wynikające być może z faktu, że był on wieloletnim pracownikiem Sztabu Generalnego WP, a w ciągu kilkunastu lat - Głównego Inspektoratu Szkolenia MON i dowództw okręgów wojskowych /w tym i w okresie lat 1945-1955/.

Celem badań było - na podstawie określonych, istotnych zdarzeń i faktów historycznych /w ramach pierwszego powojennego

dziesięciolecia/, ustalenie oraz przedstawienie w niniejszej pracy:

- kształtowania się i rozwoju najważniejszych organów dowodzenia /kierowania/ szczebla centralnego oraz dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych;
- podstawowych funkcji najważniejszych organów /instytucji/ szczebla centralnego Wojska Polskiego w zakresie dowodzenia i kierowania obronnością państwa;
- miejsca i roli dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim;
- podstawowych zasad obowiązujących w systemie /"modelu"/ dowodzenia Wojskiem Polskim;
- uogólnienia i wyciągnięcia wniosków z procesu kształtowania się i rozwoju głównych organów dowodzenia /kierowania/ oraz podstawowych zasad w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim w pierwszym powojennym dziesięcioleciu.

Z tak ukierunkowanego celu badań, głównym problemem badawczym jest - w oparciu o dostępne i wybrane z nich dokumenty archiwalne oraz bardzo skromną literaturę przedmiotu, a także z autopsji autora - "zrekonstruowanie" stanu faktycznego wybranych, wyżej wymienionych zagadnień oraz uogólnienia i wyciągnięcia z nich stosownych wniosków. W szczególności zaś zbadanie:

- Jaki był stan wyjściowy /ukształtowany w czasie wojny/ powojennego rozwoju głównych organów i obowiązujących zasad w systemie dowodzenia w Wojsku Polskim?
- Na jakich podstawowych zasadach opierał się system dowodzenia w Wojsku Polskim w pierwszym powojennym dziesięcioleciu?

- Jaki był kształt organizacyjny, podległość, przeznaczenie i zadania najważniejszych organów /instytucji/ szczebla centralnego, kształtujące podstawowe ich funkcje w procesie dowodzenia Wojskiem Polskim?

- Jakie było przeznaczenie oraz główne zadania dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, determinujące ich miejsce i rolę w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim?

- Jakie zmiany w strukturze organizacyjnej wojsk i organów dowodzenia niższego szczebla wywierały wpływ na miejsce i rolę dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia?

W studium główna uwaga koncentrowana jest na organizacyjno-funkcjonalnym kształcie władz naczelných Wojska Polskiego, wyrażającym się w postaci podstawowych elementów ich struktury organizacyjnej oraz przeznaczenia /zadań/ i tylko tych instytucji, które w procesie dowodzenia /kierowania/ odgrywały rolę zasadniczą, wiodącą, a także na roli i miejscu w tym procesie dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych w badanym okresie. Przy tym problematyka ta rozpatrywana jest w ciągłym rozwoju na przestrzeni dziesięciolecia, a ów rozwój akcentowany jest bardziej znaczącymi i udokumentowanymi zmianami, przekształceniami.

Konsekwencją powyższych założeń jest, że szczegółowym badaniom nie objęto organów dowodzenia na wszystkich kolejno niższych szczeblach dowodzenia. Sięgano do nich /niższych szczebli/ jedynie w celu przedstawienia organizacyjno-funkcjonalnych zasad systemu dowodzenia w postaci hierarchicznej podległości

i współzależności oraz w tych przypadkach, kiedy rzutowały one na wyższe szczeble dowodzenia. Badaniami nie objęto szczegółowych struktur organizacyjnych, przeznaczenia i zadań szeregu instytucji centralnego szczebla dowodzenia, a przede wszystkim dowództw i szefostw /inspektoratów/ rodzajów wojsk i służb oraz szeregu innych zagadnień składających się na całokształt systemu dowodzenia Wojskiem Polskim w okresie pokoju, jako że stanowią one niezwykle szeroki obszar badań. Duża rozległość i złożoność powyższej problematyki zmusiła autora do skoncentrowania uwagi na sprawach w niej najważniejszych - kształtowaniu się i rozwoju w założonym czasokresie głównych organów dowodzenia, przede wszystkim zaś naczelnych, spełniających rolę wiodącą nie tylko w systemie dowodzenia, ale i w kształtowaniu rozwoju Wojska Polskiego oraz jego walorów bojowych i moralno-politycznych. Stąd też praca zawiera tylko wybrane, w przeświadczeniu autora istotne, zagadnienia składające się na określoną całość, a zarazem wycinek z szerokiej problematyki systemu dowodzenia.

Charakter pracy oraz materiałów źródłowych przedmiotu badań, zdecydowały o potrzebie posłużenia się różnorodnymi metodami badawczymi.

Podstawę do stosowanych metod szczegółowych stanowiła filozoficzna metoda materializmu dialektycznego i historycznego, uznająca dialektykę materialistyczną za zbiór najbardziej ogólnych założeń i zasad określających wszelką działalność poznawczą. Jako szczegółowe największe zastosowanie znalazły następujące metody: analiza i krytyka materiałów źródłowych,

synteza, porównanie, abstrahowanie, uogólnianie, analogia<sup>x</sup>.

Metoda analizy umożliwiła rozłożenie badanej problematyki na poszczególne, dające się wyodrębnić i poszukiwane zgodnie z założeniami pracy, składniki /części/ w celu wnikliwego zbadania każdego z nich. Chodziło tu głównie o wyodrębnienie: z wielorakich faktów i zdarzeń takich, które odgrywały rolę zasadniczą w kształtowaniu się i przebiegu badanych zjawisk, organów /instytucji/ sprawujących funkcję wiodącą i tworzących trzon systemu dowodzenia; zagadnień /zjawisk/ determinujących podstawowe zasady i kształt /"model"/ systemu dowodzenia Wojskiem Polskim.

W dochodzeniu do właściwych rozwiązań pomocną była analiza systemowa. Okazała się bowiem niezbędną do wyodrębnienia: problematyki nadrzędnej w ogólnym systemie dowodzenia Wojskiem Polskim, a następnie tej, która kształtowała podsystemy /a zarazem systemy składowe ogólnego, nadrzędnego systemu/ w ramach ogniwa centralnego /władz naczelných/ oraz kolejno niższego - ogniwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. W badaniach należało oczywiście uciekać się do abstrahowania z czynników /zjawisk, faktów/ mniej istotnych, drugorzędnych w analizie poszczególnych zagadnień. Analityczne i krytyczne podejście do źródeł, głównie archiwalnych, a także metoda porównawcza przyczyniły się do wyłonienia różnic i podobieństwa faktów oraz ustalenia przesłanek wnioskowania i formułowania

-----  
x/ E.Wiśniewski, K.Jagiello, J.Nowakowski: Metodyka wojskowych badań naukowych, ASG WP 1983 r. Prezentując poszczególne metody badań opierano się głównie na wymienionym opracowaniu zarówno w odniesieniu do ich nazewnictwa, jak i treści merytorycznej.

ocen, do głębszego poznania istoty zjawisk historycznych.

Wreszcie synteza analizowanych poszczególnych faktów i zjawisk umożliwiła łączenie ich w poszczególne bloki zagadnieniowe. Pomocne w tym okazały się takie czynności myślowe, jak: porównanie, abstrakcja i uogólnienie. Metoda uogólnienia przyczyniła się zwłaszcza do sformułowania stosowanych w systemie dowodzenia zasad oraz wniosków i ocen badanego procesu historycznego. W dochodzeniu do syntezy i uogólnień posługiwano się również dociekaniami poprzez analogię.

Zgodnie z założonym celem pracy i przyjętym warsztatem badawczym, wyniki badań zostały przedstawione w czterech rozdziałach, a ponadto uzupełnione zostały niniejszym wstępem oraz zakończeniem. Starano się przy tym odpowiedzieć na problemy badawcze sformułowane w postaci pytań oraz podsumować rozważania wnioskami z dociekań wynikających z przedmiotu badań.

Rozdział pierwszy - "Kształtowanie się oraz rozwój głównych organów dowodzenia /kierowania/, jako trzon systemu dowodzenia Wojskiem Polskim" - przedstawia powstawanie, przekształcania i rozwój organizacyjno-funkcjonalny głównych organów dowodzenia /kierowania/ oraz podstawowych zasad /założeń/ systemu /"modelu"/ dowodzenia Wojskiem Polskim. Do części zasadniczej rozdziału wprowadza krótką geneza powstania głównych organów dowodzenia /kierowania/, tj. w okresie wojennym /w latach 1943-1945/ początkowo w Armii Polskiej w ZSRR, a następnie w Wojsku Polskim na obszarze wyzwalanego ojczyściego kraju. Dorobek tego okresu stanowił bowiem podstawę tworzenia systemu dowodzenia Wojskiem Polskim okresu pokojowego. W tym

kontekście przedstawia się stosowane w dowodzeniu w omawianym okresie główne zasady, kształtujące określony system /"model"/ dowodzenia. Podstawowa część rozdziału poświęcona jest kształtowaniu się i rozwojowi głównych organów dowodzenia Wojskiem Polskim i kierowania obronnością państwa w latach 1945-1955, przy tym główny akcent położono na naczelnych władzach Wojska Polskiego.

Rozdział drugi - "Podstawowe funkcje najważniejszych organów szczebla centralnego Wojska Polskiego w zakresie dowodzenia /kierowania/" - naświetla przeznaczenie i spełniane funkcje /zadania/ przez Ministerstwo Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/ jako całość oraz poszczególne jego pionny, odgrywające rolę wiodącą w zakresie dowodzenia /kierowania/, w szczególności: Sztab Generalny WP /Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP/ oraz poszczególne tzw. wiceministerstwa - I, II, i III Wiceministerstwo /w tym Dowództwo Wojsk Lądowych, Główny Inspektorat Wyszkożenia Bojowego, Główny Zarząd Polityczny WP, Główne Kwatermistrzostwo WP, Główny Zarząd Tyłów WP/, a także dowództwa i szefostwa rodzajów wojsk i służb. Główna uwaga przy tym skupiona jest wokół Sztabu Generalnego WP, jako głównego organu dowodzenia ministra Obrony Narodowej oraz pionu II /I/ Wiceministerstwa Obrony Narodowej - instytucji wiodącej w kierowaniu szkoleniem, stanowiącym szczególnie ważną dziedzinę działalności wojska w okresie pokoju.

Rozdział trzeci - "Miejsce i rola dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia" - zobrazowuje miejsce i rolę tych dowództw w wymienionym systemie,

przede wszystkim poprzez wykazanie spełnianych przez nie funkcji w bardzo ważnym i o szerokich kompetencjach ogniwie bezpośredniego dowodzenia wojskami /związkami taktycznymi i samodzielnymi oddziałami/ oraz kierowania wojskową administracją terenową /przez dowództwa okręgów wojskowych/.

Rozdział czwarty- "Uogólnienia i wnioski" - zawiera wnioski ogólne z wyników badań oraz podejmuje próbę dokonania oceny procesu rozwoju w dziesięcioletnim okresie głównych organów dowodzenia /kierowania/, przede wszystkim pod kątem efektywności dowodzenia wojskiem oraz zasadności organizacyjno-funkcjonalnych rozwiązań w tworzeniu i rozwijaniu wspomnianych organów.

W zakończeniu wskazane są możliwości wykorzystania dorobku zawartego w rozprawie oraz kierunki prowadzenia dalszych prac naukowo-badawczych nad historią rozwoju organów dowodzenia w Wojsku Polskim.

Powyższy układ sprzyjał osiągnięciu wytyczonych celów rozprawy i poświęceniu głównej uwagi naczelnym organom dowodzenia /kierowania/, tj. Ministerstwu Obrony Narodowej.

W celu jednoznacznego odbioru treści rozprawy, krótkiego naświetlenia wymaga używane w niej nazewnictwo, mające odniesienie do stosowanej aktualnie w wojsku terminologii odnośnie do dowodzenia i kierowania.

Pojęciu "kierowanie", nie posiadającemu definicji w odpowiednich regulaminach wojskowych, w sensie semantycznym /w świetle teorii organizacji i zarządzania/ nadaje się znaczenie formułowane w publicystyce wojskowej i cywilnej oraz w pracach

naukowych<sup>x</sup>. W literaturze tego przedmiotu postulowane są różne definicje. Jedna z nich głosi, że "... przez kierowanie w ogóle rozumie się zwykle takie oddziaływanie na kogoś lub coś, aby powodowało ono czyjeś lub czegoś zachowanie zgodnie z wolą kierującego"<sup>xx</sup>. Charakterystyczne dla definicji tej jest łączenie procesów kierowania zarówno ludźmi i innymi istotami żywymi, jak i przedmiotami martwymi. Inna z kolei definicja odnosi się wyłącznie do kierowania ludźmi. Przez "... kierowanie ludźmi rozumiemy /w organizacji formalnej/ działanie zmierzające do spowodowania działania innych ludzi zgodnie z celem tego, który nimi kieruje ..." <sup>xxx</sup>.

W literaturze przedmiotu są to najczęściej przytaczane definicje. Warto zauważyć, że nie wszyscy teoretycy jednoznacznie zgadzają się z nimi. Oto na przykład jeden z nich - płk dr Mieczysław Respondek - dowodzi<sup>xxxx</sup>, że prezentowane definicje nie odpowiadają potrzebom praktyki organizatorskiej w

- 
- x/ Na szczególną uwagę zasługują prace /publikacje/ takich autorów, jak: W.Asskanas, W.Gabora, W.Gliński, D.A.Iwanow, W.Kiezan, J.Kurnal, N.Łemow, Wł.Mróż, Z.Pietrasiński, M.Respondek, W.P.Sawieljew, J.Skibiński, K.Stangret, P.W.Szemański, Z.Uszyński, J.Zieleniewski.
  - xx/ J.Kurnal: Zarys teorii organizacji i zarządzania. PWE, Warszawa 1970, s.358. Godzi się nadmienić, że w pracy zbiorowej pt. Teoria organizacji i zarządzania, wyd.PWE Warszawa 1980, opracowanej pod kierownictwem w/w autora, przytacza się już inaczej sformułowaną definicję kierowania.
  - xxx/ J.Zieleniewski, Organizacja i zarządzanie, PWN, Warszawa 1969, s.451.
  - xxxx/ M.Respondek. Metodologiczne problemy kierowania /dowodzenia, zarządzania/ systemami działań zorganizowanych w wojsku, ASG, Warszawa 1984.

warunkach ustroju socjalistycznego i wobec tego formułuje następującą definicję: "... kierowanie /w ustroju socjalistycznym/ to powodowanie przez kompetentny układ /podmiot/ kierujący<sup>x</sup> takiego zachowania danego układu /przedmiotu/ kierowanego, jakie prowadzi - w ramach ustalonej struktury organizacyjnej oraz obowiązującego porządku prawnego i moralnego - do realizacji celów i zadań społecznie akceptowanych<sup>xx</sup>.

Ze względu na różnorodność układów kierowanych, autor powyższej definicji wyodrębnia kierowanie w szerszym i węższym tego słowa znaczeniu oraz samokierowanie. Kierowanie w szerszym znaczeniu to "powodowanie określonego zachowania /funkcjonowania/ jakichkolwiek układów zorganizowanych, np. społecznych /w tym również wojskowych/, technicznych i innych". Kierowanie w jednym z węższych znaczeń "odnosi się do społecznych układów zorganizowanych /m.in. do organizacji wojskowych/ sprzężonych najczęściej z innymi układami /np. technicznymi/ i tworzących łącznie z nimi różnorodne złożone systemy działań". Samokierowanie natomiast "występuje wówczas, gdy dany człowiek /podmiot/ kieruje własnym zachowaniem na zasadzie tzw.homeostatu"<sup>xxx</sup> /np. organizowanie i planowanie pracy własnej/.

Na ogół występuje zgodność poglądów, że kierowanie jest integralną częścią wszelkiego zorganizowanego działania,

-----  
x/ W siłach zbrojnych jest to z zasady organ jednoosobowy. Natomiast w organizacjach pozamilitarnych nie należą do rzadkości przypadki, kiedy układ kierujący jest organem kolegialnym /wyjaśnienie cytowanego autora/.

xx/ Tamże, s.8-9.

xxx/ Tamże, s.10.

toteż w praktyce wyraża się ono w formie ściśle sprzężonych ze sobą następujących funkcji: organizowanie, planowanie, pobudzanie i kontrolowanie /nadzorowanie/<sup>x</sup>.

Kierowanie układami społecznymi /najwyżej zorganizowana postać kierowania/ stanowi wynik "... społecznego podziału pracy w zespołach ludzkich współdziałających w realizacji wspólnych lub komplementarnych celów"<sup>xx</sup>. Wobec zorganizowania układów społecznych - pod względem przeznaczenia, struktury, charakteru realizowanych celów i zadań, stopnia zorganizowania i sformalizowania oraz usytowania w czasie i przestrzeni oraz źródła władzy, na której oparte jest kierowanie - można wyodrębnić wielorakie formy kierowania układami społecznymi, np. kierowanie społeczno-polityczne, rządzenie, zarządzanie itp. Podstawową formą kierowania zorganizowanymi układami w siłach zbrojnych jest - wg płk dr. M. Respondka<sup>xxx</sup> dowodzenie. Również autor niniejszej rozprawy podziela taki pogląd.

W bardziej szczegółowym ujęciu d o w o d z e n i e jest rozmaicie definiowane przez poszczególnych autorów. W różnorodności tej uwidacznia się jednak duże podobieństwo, a nawet zbieżność podstawowych treści w nich zawartych. Oto niektóre z nich:

"... dowodzenie wojskami sprowadza się do umiejętnego

-----  
x/ Według J. Kurnala /Zarys teorii organizacji i zarządzania, s.265-268/: planowanie, organizowanie, pobudzanie i kontrolowanie. Autor niniejszej pracy uważa jednak, że kategoria /pojęcie/ "organizacja" lub "organizowanie" jest nadrzędna w stosunku do kategorii /pojęcia/ "planowanie", które jest częścią składową organizacji /organizowania/.

xx/ Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa 1981.

xxx/ Cytowane już "Metodologiczne problemy kierowania..." s.11.

kierowania przez dowódców, sztaby i aparat polityczny podległymi pododdziałami, oddziałami, okręgami, związkami taktycznymi i operacyjnymi, do dokładnej organizacji działań bojowych wojsk i celowego ich wysiłku na pomyślne wykonanie postawionych zadań<sup>x</sup>.

"Dowodzenie jako szczególny przypadek kierowania jest formą władzy organizacyjnej, która uprawnia do kompleksowego kształtowania wszystkich elementów gotowości bojowej podległych żołnierzy, a więc wszechstronnego przygotowania ich do działań, a także do kierowania nimi podczas wykonywania zadań bojowych<sup>xx</sup>.

Najbardziej miarodajne, a zarazem obowiązujące w danych siłach zbrojnych są sformułowania znaczeniowe /definicje/ nadawane pojęciu /terminowi/ "dowodzenie" w odpowiednich regulaminach wojskowych. Zgodnie z najnowszym regulaminem obowiązującym w Wojsku Polskim - dowodzenie to "... ukierunkowana działalność dowódców, sztabów, organów politycznych, szefów rodzajów wojsk i służb, mająca na celu utrzymanie wojsk w ciągłej gotowości i zdolności bojowej, przygotowanie ich do walki oraz kierowanie nimi w czasie jej prowadzenia"<sup>xxx</sup>, a ponadto

---

x/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, Wyd.MON, Warszawa 1975.

xx/ Gen.bryg.Wł.Mróz, rozprawa doktorska nt. Organizacja i sposoby doskonalenia funkcji, systemów i struktur organów kierowania szczebla taktycznego wojsk lądowych /DZ,DPanc/ w świetle organizacji i zarządzania, Warszawa 1973, s.13.

xxx/ Regulamin walki wojsk lądowych Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej - Część I, wyd.1985 r. §47.

szczególnie w okresie pokoju - według autora niniejszej rozprawy - przygotowanie ich /wojsk/ do wykonywania innych zadań /działań/ i kierowanie /dowodzenie/ nimi podczas realizacji tych zadań /działań/.

Tak więc dowodzenie jest formą władzy organizacyjnej uprawniającej do kompleksowego kształtowania wszystkich elementów gotowości i zdolności bojowej podległych żołnierzy. Władzę tę sprawują dowódcy w stosunku do wszystkich podległych żołnierzy oraz inne osoby funkcyjne zajmujące kierownicze stanowiska służbowe /dowódcy i szefowie rodzajów wojsk i służb, szefowie zarządów, oddziałów, wydziałów itp./, ale tylko w stosunku do bezpośrednio podległych im komórek organizacyjnych danego szczebla dowodzenia lub podporządkowanej im bezpośrednio innej jednostki organizacyjnej.

Skoro dowodzenie jest szczególną i podstawową formą kierowania w wojsku, to przejawiają się w nim również analogiczne jak w kierowaniu funkcje /o których była już mowa/ związane z praktyczną działalnością dowódców, komendantów, szefów /kierowników/.

W badanym okresie historycznym pojęciu "dowodzenie" przypisywano w Wojsku Polskim znaczenie bardzo zbliżone do obowiązującego obecnie, w szczególności w przytoczonym wyżej sformułowaniu regulaminowym /Regulamin walki sił lądowych .../. W praktyce używano najczęściej następującej interpretacji dowodzenia jako formy władzy organizacyjnej: dowódca-dowodzi, szef /kierownik itp./ - kieruje.

Dowodzenie jako forma kierowania nie znajduje oczywiście zastosowania w przypadkach sprawowania przez odpowiednie

organy wojskowe władzy organizacyjnej /zarządzania/ na obszarze /w środowisku/ cywilnym. Wspomniana władza przejawia się w tych relacjach poprzez kierowanie. Zarządzanie, stanowiące szczególny przypadek kierowania, nie jest w rozprawie wyodrębniane i mieści się w pojęciu kierowanie.

Pod pojęciem "organ dowodzenia" w niniejszej pracy rozumiane jest dowództwo lub inna instytucja zespołowego działania, w funkcjonowaniu której dowodzenie wojskami stanowi formę kierowania zdecydowanie dominującą. Zalicza się do nich dowództwa rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych oraz dowództwa niższych szczebli dowodzenia.

Nieco inaczej natomiast traktowane jest Ministerstwo Obrony Narodowej, któremu obok pojęcia "organ dowodzenia" /na obszarze wojskowym/ przypisuje się pojęcie "organ kierowania" /na <sup>obszarze</sup> cywilnym/, a to z uwagi na fakt, że w zakresie działalności tej instytucji - równoległe z podstawową funkcją dowodzenia wojskami - bardzo znaczące miejsce zajmuje kształtowanie obronności całego organizmu państwowego, w tym i sprawowanie funkcji kierowania /zarządzania/ poza sferą sił zbrojnych /m.in. sprawowanie koordynacji działalności oraz nadzoru, z mocy ustaw i rozporządzeń, nad resortami i innymi instytucjami cywilnymi/. Warto zaznaczyć, że jest to interpretacja niejako warsztatowa, a zarazem propozycja autora, jako że kwestie te nie stanowiły przedmiotu dociekań i ustaleń w nazewnictwie wojskowym zarówno w omawianym okresie, jak i późniejszym.

Pod pojęciem "wojskowa administracja terenowa" rozumiane są instytucje wojskowe powołane do kierowania na określonym

obszarze kraju działalnością związaną z poborem stanów osobowych do służby wojskowej oraz innymi formami świadczeń społeczeństwa /państwa/ na rzecz obronności, a także dysponowaniem mieniem wojskowym /np. budynkami/ itp.

Z tytułu pracy wynika, że organy dowodzenia mają być ukazywane w kontekście systemu dowodzenia. Oznacza to, że badane obiekty /organy/ umiejscawiane są w wymienionym systemie i stanowiąc jego część, są z nim sprzężone podmiotowo i funkcjonalnie. Zgodnie bowiem z obowiązującym regulaminem<sup>x</sup> system dowodzenia obejmuje: "organy dowodzenia, stanowiska dowodzenia, system łączności i środki zautomatyzowanego systemu dowodzenia wojskami". Przenosząc /parafrazując/ ten zapis regulaminowy na grunt warunków pokojowych, można stwierdzić, że system dowodzenia obejmuje: organy dowodzenia, miejsca ich pracy /dyslokacji/ oraz techniczne środki dowodzenia /kierowania/. Przedmiotem badań nie jest jednak tak rozumiany cały system dowodzenia jako taki, lecz jego podstawowa i najbardziej znacząca część - organy dowodzenia, stanowiące podsystem w ramach systemu wyższego rzędu, a zarazem samoistny system jednorodnego hierarchicznie sprzężonego układu poszczególnych szczebli /ogniw/ dowodzenia. Pozostałe elementy systemu dowodzenia w stosunku do organów dowodzenia spełniają funkcje wspomagające, służebne i stanowią inny wątek, zespół tematyczny, który nie stanowił przedmiotu badań autora.

Nawiązując do podstawowych zasad dowodzenia stosowanych w badanym okresie, autor uznał za celowe wskazanie na naczelną

-----  
x/ § 49 cytowanego "Regulaminu walki ..."

z pośród nich, fundamentalną - zasadę jednoosobowego dowodzenia, a także naświetlenia stopnia centralizacji dowodzenia /kierowania/, a więc zagadnienia stanowiącego również jedną z podstawowych zasad dowodzenia; najbardziej wyraziście jest ona uwypuklona w odniesieniu do władz naczelnych wojska. I wreszcie przedstawiony jest typowy /podstawowy/ hierarchiczny ciąg poszczególnych ogniw /szczebli/ dowodzenia. W sumie, wymieniona problematyka dotyczy podstawowych elementów systemu i zasad dowodzenia, stosowanych w omawianym okresie, które w pracy autor nazywa niekiedy zamiennie "modelem" dowodzenia.

Badania prowadzone w oparciu o dwie grupy materiałów źródłowych: autentyczne dokumenty archiwalne, traktowane jako źródła podstawowe oraz publikacje o charakterze historycznym, traktowane jako źródła wspomagające.

Zarówno proces badawczy, jak i pełne zobrazowanie jego wyników w postaci niniejszej pracy nastroczały wiele trudności, głównie z tej przyczyny, że w archiwalnych materiałach normatywnych z interesującego nas okresu udokumentowane są w zasadzie przedsięwzięcia dotyczące kształtowania się organów dowodzenia pod względem strukturalno-organizacyjnym. Brak jest natomiast odpowiedzi na szereg interesujących nas podstawowych zagadnień, przede wszystkim takich, jak: zadania i zakres kompetencji poszczególnych instytucji i osób funkcyjnych na kierowniczych stanowiskach w wojsku; przyczyny i motywacje powoływania, reorganizacji i rozformowywania poszczególnych instytucji /dowództw/. W owym czasie w zasadzie nie opracowywano i nie wydawano dokumentów określa-

jących w sposób wyczerpujący obowiązki i kompetencje poszczególnych dowództw i instytucji, aczkolwiek dostrzegano potrzebę wydawania takich dokumentów i sporadycznie nawet wydawano je. W 1947 r. opracowano bowiem "Projekt statusu najważniejszych władz wojskowych", jednak nie został on oficjalnie zatwierdzony i wprowadzony do użytku służbowego, stąd też nie miał mocy obowiązującej. Niektóre instytucje również opracowywały podobne dokumenty, przeważnie w postaci "tymczasowych instrukcji" lub "projektów". Te także nie stanowią miarodajnej wykładni stanu faktycznego, albowiem nie były odpowiednio uaktualniane, odgórnie koordynowane i konsekwentnie stosowane w praktycznej działalności. Pewien zarys tej problematyki dają rozkazy /zarządzenia/ organizacyjne, na mocy których powoływano poszczególne instytucje /dowództwa/ wojskowe, z tym że w części tych dokumentów w ogóle nie porusza się wyżej wymienionych zagadnień.

Pod względem merytorycznym badane zasoby archiwalne można podzielić na trzy zasadnicze grupy.

Na pierwszą, a zarazem najbardziej przydatną dla badanej problematyki, składają się rozkazy i zarządzenia organizacyjne Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelnego Dowództwa WP/ z lat 1945-1955. Są to najbardziej miarodajne, posiadające cechy aktów prawnych dokumenty, obrazujące niejako ośnowę strukturalno-organizacyjną organów kierowania i dowodzenia oraz zachodzące w niej sukcesywnie zmiany i przekształcenia.

Drugą grupę stanowią meldunki o stanie bojowym wojsk oraz etaty poszczególnych instytucji /dowództw/, które w sumie

dopełniają pierwszą grupę archiwaliów.

Trzecia grupa, to dokumenty obrazujące w dosyć szerokim zakresie przeznaczenie i zadania poszczególnych organów kierowania i dowodzenia. Niestety, są to /jak już wspomniano/ w zdecydowanej większości jedynie "projekty", opracowane jednorazowo, na początku badanego okresu, a stąd nie stwarzające miarodajnej podstawy do odtworzenia stanu faktycznego na przestrzeni całego dziesięciolecia. Mimo to są to cenne i unikalne w owych czasach dokumenty.

W badaniach nad źródłami archiwalnymi autor korzystał również z referatu materiałowego opracowanego dla potrzeb "Dzieła I" przez płk w st.sp. Ludwika Bernackiego. Autorowi wymienionego opracowania składam tą drogą serdeczne podziękowania. Materiały "referatu" zostały wykorzystane głównie do przedstawienia zakresu zadań niektórych instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej oraz dowództw okręgów wojskowych i wojsk lotniczych w świetle projektów statusów, o których była mowa wyżej.

Literatura poświęcona powojennej historii ludowego Wojska Polskiego szeroko omawia szereg dziedzin jego rozwoju i działalności, głównie w okresie wojennym /w latach 1943-1945/, natomiast bardzo mało miejsca poświęca problematyce będącej przedmiotem badań w niniejszej pracy. Nawet takie znaczące, obszerne kompleksowe opracowanie zbiorowe jak "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1973"<sup>x</sup>, organom kierowania i dowodzenia poświęca

---

x/ Wydawnictwo MON, 1974 r. /z okazji 30-lecia LWP/.

niespełna 4 strony tekstu pt. "Kierunki doskonalenia systemu kierowania w Siłach Zbrojnych PRL" i to jedynie pod kątem budowy nowoczesnego zautomatyzowanego systemu kierowania /w latach 70-tych i dalszej perspektywie czasu/.

Z najbardziej znaczących należy wymienić trzy publikacje /prace/ Wydawnictwa MON: "Organizacja i działanie bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945" i "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945" /opracowania zbiorowe/ oraz "Siły Zbrojne Polski Ludowej - Przejście na stopę pokojową 1945-1947" /autor Kazimierz Frontczak/. Pierwsze dwie z wymienionych prac wśród wielu innych zagadnień przedstawiają również niektóre istotne aspekty tworzenia podstawowych instytucji naczelnych władz Wojska Polskiego oraz rejonowych komend uzupełnień. Nie omawiają natomiast tworzenia się dowództw okręgów wojskowych i Dowództwa Lotnictwa WP. Prace te były pomocne jedynie w opracowaniu genezy powstania naczelnych organów kierowania i dowodzenia w latach wojny, stanowiącej niejako wstęp do rozdziału pierwszego rozprawy. Najbardziej pomocną w badaniach okazała się trzecia z wymienionych prac /K.Frontczaka/, która w kontekście głównego nurtu problematyki poświęconej przestawianiu sił zbrojnych z okresu wojennego na pokojowy /do 1947 r./ - naświetla również, przestawianie /przeformowanie/ na ten okres centralnych organów dowodzenia, dowództw rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych oraz wojskowej administracji terenowej. Korzystając z powyższych prac, zdarzenia i fakty w nich przedstawione autor poddawał szczegółowej analizie i konfrontacji z innymi źródłami, przede wszyst-

kim z odnośnymi dokumentami archiwalnymi.

Autor niniejszej pracy zdaje sobie sprawę, że nie wyczerpuje ona szerokiej problematyki związanej z kształtowaniem i funkcjonowaniem głównych organów dowodzenia ludowego Wojska Polskiego, żywi jednak nadzieję, że stanie się ona impulsem i znaczącym zaczynem do dalszych badań i kompleksowego ujęcia tej bardzo istotnej dziedziny, wywierającej znaczny wpływ na kształt i funkcjonowanie sił zbrojnych.

Autor pragnie w tym miejscu wyrazić serdeczne podziękowanie promotorowi - pułkownikowi profesorowi doktorowi Emilowi Jadziakowi za życzliwe kierownictwo naukowe.

## R O Z D Z I A Ł P I E R W S Z Y

### 1. KSZTAŁTOWANIE SIĘ ORAZ ROZWÓJ GŁÓWNYCH ORGANÓW DOWODZENIA /KIEROWANIA/, JAKO TRZONU SYSTEMU DOWODZENIA WOJSKIEM POLSKIM

#### 1.1. Kształtowanie się głównych organów dowodzenia /kierowania/ i podstawowych założeń systemu dowodzenia w okresie wojennym /w latach 1943-1945/

System dowodzenia siłami zbrojnymi podlega procesowi rozwoju, zmianom, modyfikacjom i nieustannemu usprawnianiu. Na przebieg tego procesu wpływa wiele czynników zarówno wewnętrznych w państwie, jak i zewnętrznych, szczególnie takich, jak: struktury organizacyjne i liczebność sił zbrojnych, realizowane aktualnie i przewidywane perspektywicznie zadania, przyjęta w danym państwie doktryna wojenna, tradycje narodowe, sojusze i przynależność do międzynarodowych organizacji polityczno-militarnych /wojskowych/ oraz możliwości techniczno-materiałowego zabezpieczenia przyjętego systemu /"modelu"/ dowodzenia.

Wymienione uwarunkowania i współzależności w sposób istotny rzutowały na kształtowanie się i doskonalenie systemu dowodzenia Wojskiem Polskim w latach 1945-1955. Był to proces poszukiwań najbardziej racjonalnych rozwiązań, w wyniku których dokonywane odpowiednich zmian strukturalno-organizacyjnych, kompetencyjnych w funkcjonowaniu poszczególnych organów dowodzenia /kierowania/.

Początki tego procesu sięgają nieco wcześniejszego okresu, rozpoczął się on bowiem w latach wojny, kiedy to załóżki ludowego Wojska Polskiego powstawały na terenach Związku Radzieckiego w postaci Armii Polskiej w ZSRR oraz okupowanym ojczystym kraju - w postaci Armii Ludowej, a następnie na jego wyzwolonej części kiedy tworzone organa nowej władzy demokracji ludowej.

Szczególnie ważną rolę w kształtowaniu się systemu dowodzenia w Wojsku Polskim odegrały jego formacje powstałe w ZSRR. Tam bowiem, w warunkach wojennych, w oparciu o wzorce doświadczonej - w ogniu zmagani bojowych decydujących o losach II wojny światowej - Armii Radzieckiej /Czerwonej/, ukształtował się system dowodzenia wojskami do szczebla armii włącznie oraz zaczęły się wyłaniać załóżki kierownictwa wyższego szczebla - naczelnej władzy wojskowej. Do tych ostatnich należy zaliczyć utworzoną 18 kwietnia 1944 r. Radę Wojenną Armii Polskiej w ZSRR na czele z gen. Zygmuntem Berlingiem oraz zorganizowany w drugiej dekadzie czerwca 1944 r. /w rejonie Sum/ Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR<sup>1</sup> na czele z szefem tego sztabu, gen. Karolem Świerczewskim.

Kolejny etap tworzenia naczelnych władz wojskowych otworzył dekret Krajowej Rady Narodowej z 21 lipca 1944 r., na mocy którego - przez połączenie Armii Polskiej z Armią Ludową -

-----  
1/ Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR został utworzony na podstawie radzieckiego etatu nr 02/416 i 02/417, a ponadto niektóre jego komórki powołano poza wymienionymi etatami. Kazimierz Fronczak "Siły Zbrojne Polski Ludowej - Przejście na stopę pokojową 1945-1947", s.41; "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.114-115; "Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945", t.I, s.XVI-XVII i 65-73.

powstało Wojsko Polskie, a 22 lipca 1944 r. jego Naczelne Dowództwo w następującym składzie<sup>2</sup>: Naczelny Dowódca WP - gen. broni Michał Rola-Żymierski /dotychczasowy dowódca Armii Ludowej/, pełniący jednocześnie funkcję kierownika Resortu Obrony Narodowej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego<sup>3</sup>; zastępcy Naczelnego Dowódcy WP: gen.dyw.Zygmunt Berling /dowódca Armii Polskiej w ZSRR/ i gen.bryg.Aleksander Zawadzki /zastępca dowódcy do spraw polityczno-wychowawczych Armii Polskiej w ZSRR/; członkowie Naczelnego Dowództwa WP: płk inż. Marian Spychalski /szef Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP, były członek Dowództwa Głównego AL/ i Jan Czechowski /delegat KRN przy Naczelnym Dowództwie WP<sup>4</sup>/. Ze składu osobowego Naczelnego Dowództwa WP wynika, że reprezentowane w nim były dwa nurty walki zbrojnej - Armii Polskiej w ZSRR i Armii Ludowej w kraju.

Po powołaniu Naczelnego Dowództwa WP przystąpiono niebawem do tworzenia jego organów wykonawczych, sztabowych. W sierpniu

-----  
2/ Skład imienny Naczelnego Dowództwa WP wyznaczony został na mocy dekretu KRN z 21.07.1944 r. /Dz.U.RP nr 1, poz.2/ postanowieniem Prezydium KRN z 22.07.1944 r. o powołaniu Naczelnego Dowództwa WP i mianowaniu jego członków; rozkazem Naczelnego Dowódcy WP nr 1 z 29.07.1944 r., podającym do wiadomości w/w akty prawne KRN. "Organizacja i działania bojowe LWP ...", s.106 i 108.

3/ Istniejący w składzie PKWN resort Obrony Narodowej, podobnie jak pozostałe resorty, spełniał funkcje ministerstwa. W praktyce Naczelny Dowódca WP rzadko używał tytułu kierownika resortu, np. w przypadku wydawania rozporządzeń z ramienia administracji państwowej /PKWN/. Inni członkowie Naczelnego Dowództwa WP nie używali tytułów wynikających z instytucji resortu.

4/ Na początku września 1944 r. KRN odwołała Jana Czechowskiego z funkcji swego przedstawiciela /delegata/ przy ND WP i powierzyła ją płk M.Spychalskiemu oraz mianowała członkiem Naczelnego Dowództwa WP gen.bryg.Władysława Korczyca. Jesienią tegoż roku ze składu dowództwa odszedł zastępca naczelnego dowódcy d/s liniowych gen.dyw.Zygmunt Berling. "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.147.

1944 r. rozwiązano Radę Wojenną Armii Polskiej w ZSRR, a jej uprawnienia przejęło Naczelne Dowództwo WP. Jednocześnie przeniesiono do kraju Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR wraz z podległymi mu instytucjami, po czym rozwiązano go, a na jego kanwie i podległych mu instytucji utworzono: Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP, Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP, Szefostwo Zaopatrzenia WP, Centrum Wyszkożenia Oficerów, Oddział Personalny, Najwyższy Sąd Wojskowy i Naczelną Prokuraturę Wojskową<sup>5</sup>.

Wstępne koncepcje rozwoju naczelných organów Wojska Polskiego nie przewidywały dowództw rodzajów wojsk i szefostw służb. Ich funkcje miały spełniać: Sztab Główny WP, Szefostwo Mobilizacji i Formowania oraz Szefostwo Zaopatrzenia. Szybko jednak zrezygnowano z tych założeń i przystąpiono do formowania wspomnianych oraz szeregu innych instytucji<sup>6</sup>. W szczególności na początku września powołano: Dowództwo Artylerii WP wraz z Szefostwem Artyleryjskiego Zaopatrzenia, Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, Szefostwo Wojsk Inżynieryjno-Saperskich, Szefostwo Wojsk Łączności i Oddział Wojsk Chemicznych<sup>7</sup>, a w październiku 1944 r. - Dowództwo Lotnictwa WP<sup>8</sup>,

-----  
5/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 3 z 8.08.1944 r. o organizacji głównych instytucji organów kierowniczych WP.

6/ "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.149 i 170-172.

7/ Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP nr 22 z 10.09.1944 r. i nr 46 z 9.10.1944 r., CAW, III-368, t.68, s.94 oraz MiD WIH t.20, s.147.

8/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 50 z 10.10.1944 r.

Ponadto do końca tegoż roku sformowano: Dowództwo Żandarmerii, organa informacji, cenzury wojskowej i duszpasterstwa, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, centralne instytucje kulturalno-oświatowe, Główny Bank WP, Wojskowe Przedsiębiorstwo Handlowe, a na bazie Szefostwa Zaopatrzenia Utworzono Główne Kwatermistrzostwo WP.

11 września 1944 r. na mocy ustawy najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych został przewodniczący Krajowej Rady Narodowej, które to zwierzchnictwo sprawował za pośrednictwem Naczelnego Dowódcy WP<sup>9</sup>. Ustawę tę uzupełnił dekret PKWN z 23 września 1944 r. stanowiący, że w czasie wojny Naczelny Dowódca może przekazać dowódcom poszczególnych armii, okręgów wojskowych lub administracji w całości lub w części uprawnienia do wykonywania przysługujących mu praw<sup>10</sup>.

Gen. broni M. Rola-Żymierski jako Naczelny Dowódca WP podlegał przewodniczącemu KRN, a jako kierownik Resortu Obrony Narodowej - przewodniczącemu PKWN /od 31.12.1944 r. - Rządu Tymczasowego/. Z tytułu tej ostatniej funkcji zgłaszał on władzom państwowym projekty uchwał i dekretów w sprawach rozwoju sił zbrojnych i obrony państwa oraz realizował je /po nadaniu im mocy obowiązującej/ za pośrednictwem podległego mu aparatu wykonawczego /instytucji Naczelnego Dowództwa WP/.

-----  
9/ Dziennik Ustaw RP nr 5, poz.23, art.3, Ustawa o kompetencjach przewodniczącego KRN. Należy przy tym zaznaczyć, że już wcześniej tworząc na mocy Dekretu z dnia 21.07.1944 r. Wojsko Polskie, instytucjonalnie władzę zwierzchnią nad nim objęła Krajowa Rada Narodowa. Potwierdza to Naczelny Dowódca WP w rozkazie nr 3 z 29.07.1944 r.: "Krajowa Rada Narodowa jest zwierzchnią władzą Wojska Polskiego".

10/Tamże, nr 6, poz.29, art.77.

Miał on także prawo wydawania - samodzielnie lub w porozumieniu z kierownikami innych resortów - rozporządzeń i innych aktów prawnych dotyczących spraw wojska i wojny<sup>11</sup>.

Przy Naczelnym Dowództwie WP działała radziecka misja wojskowa, powołana do koordynacji przedsięwzięć w dziedzinie organizacji sił zbrojnych oraz rozwiązywania szeregu innych kwestii /związanych z pobytem wojsk radzieckich na terenie Polski, zdobyczami wojennymi itp./.

Podobnie przy naczelnym władzach Armii Radzieckiej /Czerwonej/ znajdował się /od 24.07.1944 r./ przedstawiciel Naczelnego Dowództwa WP z podległym mu personelem.

Naczelne Dowództwo WP spełniało władzę zwierzchnią nad całością wojska, z tym że nie kierowało jego działaniami bojowymi /wojennymi/. Bierące w nich siły znajdowały się bowiem w operacyjnym podporządkowaniu odpowiednich dowództw radzieckich. Stąd też, działając zgodnie z postanowieniami władz państwowych i współdziałając z Naczelnym Dowództwem Sił Zbrojnych ZSRR w zakresie udziału Wojska Polskiego w wojnie przeciwko Niemcom hitlerowskiemu, główny wysiłek koncentrowało na realizację zadań ukierunkowanych przede wszystkim na organizowanie w szybkim tempie nowych formacji sił zbrojnych i kierowanie ich na front, przygotowanie rezerw osobowych i środków materiałowych oraz przywracanie w wyzwalanym kraju ładu i bezpieczeństwa, przyczyniając się w ten sposób do tworzenia i umacniania władzy ludowej. Zadania związane z mobilizacją

-----  
11/ "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.147-148.

i formowaniem nowych jednostek, szkolnictwem wojskowym oraz materiałowo-technicznym i medycznym zabezpieczeniem wojsk, w tym i walczących, wysuwały się na zdecydowanie czołowe miejsce.

W sprawach udziału Wojska Polskiego w walce zbrojnej z Niemcami hitlerowskimi Naczelne Dowództwo WP czynnie współdziałało również z Dowództwem 1 Frontu Białoruskiego, któremu pod względem operacyjnym podporządkowana była 1 Armia WP i 1 Mieszany Korpus Lotniczy oraz z Dowództwem 1 Frontu Ukraińskiego, któremu operacyjnie podlegała 2 Armia WP. Współdziałanie to polegało głównie na realizacji przedsięwzięć w zakresie uzupełniania wojsk potencjałem ludzkim oraz zabezpieczenia materiałowo-technicznego i medycznego. Bezpośrednie dowodzenie wymienionymi armiami w okresie ich operacyjnego podporządkowania znajdowało się w gestii dowództw w/w frontów, natomiast pod względem administracyjnym, personalnym i zaopatrzenia /w części realizowanej z zasobów państwa polskiego/ podlegały one Naczelnemu Dowództwu WP.

Funkcję głównego organu dowodzenia Naczelnego Dowództwa WP sprawował Sztab Główny. Początkowo w swojej strukturze organizacyjnej posiadał on następujące oddziały: operacyjny, informacyjny, organizacyjno-etatowy, zaopatrzenia, personalny, bezpieczeństwa, komunikacji, łączności, szyfrów<sup>12</sup>. Był to niewielki sztab odpowiadający ówczesnym potrzebom, a zwłaszcza możliwościom rozbudowy wojska.

-----  
12/ CAW, III-368, t.68, s.68, a ponadto "Organizacja i działania bojowe ...", s.113.

Szczególnie ważną rolę w tym czasie spełniało Szefostwo Mobilizacji i Formowania, do którego kompetencji należało "organizowanie formacji poszczególnych rodzajów broni WP oraz dysponowaniem stanem osobowym"<sup>13</sup>. Jego struktura organizacyjna /departamenty i wydziały/ zawierała w sobie wiele elementów odpowiadających w przybliżeniu uprawnieniom i zadaniom przedwojennego Ministerstwa Spraw Wojskowych<sup>14</sup>. Dlatego też od sierpnia do października 1944 r. szefostwo to obok Sztabu Głównego i Szefostwa Zaopatrzenia tworzyło trzon naczelnych władz wojskowych<sup>15</sup>.

Powyższa sytuacja uległa istotnym zmianom po sformowaniu dowództw rodzajów wojsk i szefostw służb Naczelnego Dowództwa WP. Sztab Główny i wymienione instytucje przejęły bowiem zadania w zakresie formowania jednostek wojskowych, zakładów, szkół i instytucji, natomiast administrowanie kadrami oficerskimi przeszło do kompetencji Oddziału Personalnego WP. W związku z tym zadania Szefostwa Mobilizacji i Formowania, przemianowanego niebawem na Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP, ograniczone zostały do spraw mobilizacyjnych /rejestracja, pobór, administrowanie rezerwami/ i uzupełnień stanu osobowego podoficerów i szeregowców<sup>16</sup>.

-----  
13/ Tamże.

14/ "Siły zbrojne Polski Ludowej...", s.43.

15/ CAW, III-368, s.3 oraz "Organizacja i działania bojowe ..." s. 113.

16/ "Siły zbrojne Polski Ludowej ...", s.43-44.

Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP, równoległe z rozszerzaniem zakresu działalności, ulegał znaczącym zmianom organizacyjnym. Proces formowania go według nowej struktury trwał od połowy października 1944 r., a kompletowanie obsady personalnej trwało znacznie dłużej. W wyniku tych zmian w jego skład wchodziły następujące komórki:<sup>17</sup>

- Kierownictwo i sekretariat,
- Zarząd Operacyjny,
- Oddział Rozpoznawczy,
- Oddział Topograficzny,
- Oddział Organizacyjno-Etatowy i Uzupełnień,
- Oddział Wyszkożenia Bojowego i Fizycznego,
- Oddział Łączności Specjalnej /szyfrowej/,
- Oddział Administracyjno-Gospodarczy,
- Sekcja Finansów,
- Kancelaria Główna,
- Komenda Ochrony Sztabu.

Powyższa struktura organizacyjna sztabu pozostała już do końca wojny. Zachowały się też utworzone w 1944 r. dowództwa rodzajów wojsk i szefostwa służb oraz inne ważniejsze instytucje Naczelnego Dowództwa WP<sup>18</sup>. Należy przy tym zaznaczyć, że Sztab Główny jak i większość pozostałych naczelných instytucji Wojska Polskiego /przede wszystkim dowództwa rodzajów wojsk

-----  
17/ Według radzieckiego etatu 02/402, "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.153-154 oraz wymienione pod pozycją "16".

18/ "Siły Zbrojne Polski Ludowej ...", s.43-44 i "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945", s.167-172.

i szefostwa służb/ były formowane w oparciu o radziecki etat dowództwa frontu<sup>19</sup>. Było to spowodowane zamiarem utworzenia do końca 1944 r. Frontu Polskiego w składzie trzech armii ogólnowojskowych, armii lotniczej i jednostek odwodu ND WP<sup>20</sup>. Wprawdzie wobec trudności kadrowych, mobilizacyjnych i zaopatrzeniowych sformowanie 3 armii, a tym samym i frontu nie doszło do skutku, to jednak założenie takie rzutowało na organizację naczelných władz Wojska Polskiego. W rezultacie, wobec zadań i roli jaką spełniało Naczelne Dowództwo WP w systemie władzy państwowej i w kierowaniu rozwojem sił zbrojnych, faktyczny kształt organizacyjny Sztabu Głównego i niektórych pozostałych instytucji Naczelnego Dowództwa WP wykroczył poza ramy organizacyjne dowództwa frontu. W jeszcze większej mierze różniły się oczywiście ich zadania i kompetencje.

Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP, kierując się potrzebą intensywnej rozbudowy sił zbrojnych, koncentrował swoje

-----  
19/ Radziecki etat dowództwa frontu nr 02/401. Właściwe prace nad formowaniem Sztabu Głównego podjęte zostały na podstawie rozkazu ND nr 8 z 20 sierpnia 1944 r., będącego realizacją dyrektywy Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej zalecającej formowanie nowych dowództw, sztabów, jednostek i instytucji WP /CAW, III-1, t.754, s.31-33/. Jednakże z rozkazu ND WP nr 1 z 29.07.1944 r. wynika, że pierwsze kroki z formowaniem zostały poczynione wcześniej, albowiem w rozkazie zawarta jest wzmianka, że Szefem Sztabu Głównego WP jest płk inż. Marian Spychalski /CAW, III-368, t.68, s.1/.

20/ 3.10.1944 r. ukazał się rozkaz /dyrektywa/ Kwatery Głównej Armii Radzieckiej, podpisany przez marszałka Stalina i gen. Antonowa, adresowany do gen. Żymierskiego o organizacji w terminie do 15.11.1944 r. Frontu Polskiego w składzie 1 i 2 Armii WP oraz mającej powstać 3 Armii. Na dowódcę Frontu rozkaz wyznaczał gen. Rolę-Żymierskiego /CAW, prot. 1394/68/505, s.63/.

wysiłki na realizację następujących grup zadań:

- wytyczanie głównych kierunków i opracowywanie stosownych planów rozwoju Wojska Polskiego oraz doskonalenie jego form /struktur/ organizacyjnych;

- wytyczanie głównych założeń rozwoju szkolnictwa wojskowego;

- koordynowanie działalności dowództw rodzajów wojsk i szefostw służb, organów poboru i mobilizacji oraz pozostałych komórek organizacyjnych Naczelnego Dowództwa, w celu zapewnienia maksymalnych efektów w zakresie formowania, szkolenia, zaopatrzenia i wysokiego poziomu gotowości bojowej wojsk;

- kierowanie /dowodzenie/ wojskami pozostającymi w dyspozycji /odwodzie/ Naczelnego Dowództwa WP.

Dowództwa rodzajów wojsk /w tym i Dowództwo Lotnictwa WP/ i szefostwa służb główny wysiłek skupiały na realizację następujących zadań:

- formowanie, zaopatrywanie w uzbrojenie i sprzęt techniczny oraz szkolenie poszczególnych rodzajów wojsk i służb;

- kierowanie działaniami jednostek /zakładów/ poszczególnych rodzajów wojsk i służb, będących w dyspozycji /odwodzie/ Naczelnego Dowództwa WP;

- tworzenie podstaw bazy produkcyjno-remontowej uzbrojenia i sprzętu wyposażenia technicznego wojska;

- zapewnienie łączności Naczelnego Dowództwa z podległymi wojskami i instytucjami oraz centralnymi i terenowymi organami władz państwowych;

- odbudowa i budowa urządzeń telekomunikacyjnych, odbudowa dróg i mostów, rozminowanie na obszarze kraju;

- opracowywanie i wydawanie, we współpracy z Wojskowym Instytutem Naukowo-Wydawniczym, regulaminów i instrukcji dla potrzeb szkolenia wojsk.

W gestii Głównego Kwatermistrzostwa WP /wcześniej Szefostwa Zaopatrzenia WP/ znajdowały się sprawy: zaopatrzenia żywnościowego, taborowego, MPS, finansowego, medycznego, weterynaryjnego, dowozu i ewakuacji, budowy /odbudowy/ i eksploatacji dróg dla potrzeb zaopatrzenia; remontu i eksploatacji sprzętu samochodowego; budownictwa, remontu i zakwaterowania<sup>21</sup>.

Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP, wcielając w życie wytyczne Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej w zakresie politycznego wychowania wojska, odgrywał niezwykle ważną i wiedzącą rolę w kształtowaniu demokratycznego i ludowego oblicza jego stanu osobowego oraz w umacnianiu władzy ludowej na wyzwolonych terenach kraju. Znamienne było również to, iż oddziaływał on bezpośrednio na pracę polityczno-wychowawczą zarówno w jednostkach bezpośrednio podporządkowanych Naczelnemu Dowództwu WP, jak i Będących w operacyjnym podporządkowaniu dowództwu radzieckiemu.

Realizacja planów rozbudowy wojska wymagała posiadania wojskowej administracji terenowej na wyzwolonych obszarach kraju. Głównym jej zadaniem było stworzenie określonego systemu mobilizacji i zaopatrzenia Wojska Polskiego. W tym celu w

---

21/ Na początku 1945 r. z Głównego Kwatermistrzostwa WP zostały wyłączone: Departament Służby Zdrowia, Departament Uzbrojenia oraz Oddział Ewidencji Strat Podoficerów i Szeregowców - wraz z kompetencjami i zadaniami realizowanymi przez te instytucje. Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP nr nr 16/Org. z 26.01.1945 r. oraz 95 i 99 z 18.04.1945 r.

pierwszej kolejności formowano rejonowe komendy uzupełnień a następnie dowództwa okręgów wojskowych.

W sierpniu 1944 r. powołano na wyzwolonej części Polski 17 rejonowych komend uzupełnień /RKU/<sup>22</sup>, które były organami wykonawczymi Szefostwa Mobilizacji i Formowania /od października 1944 r. - Mobilizacji i Uzupełnień/ w zakresie mobilizacji i rejestracji rezerw ludzkich i zasobów materiałowych. W styczniu 1945 r. powołano kolejnych 41 RKU na dalszej części wyzwolonego kraju<sup>23</sup>. Większość z nich została sformowana w lutym i przystąpiła do pracy w marcu /trzeciej dekadzie/.

W 1945 r. bezpośrednie kierowanie ze szczebla centralnego pracą stale wzrastającej liczby rejonowych komend uzupełnień, całością spraw administracyjnych w wojsku oraz utrzymaniem porządku i dyscypliny w garnizonach na szybko powiększającym się terytorium suwerennego kraju, zaczęło nastroczać wiele trudności, stawało się problematyczne. Wynikła konieczność utworzenia ognia pośredniego między centralnymi organami Naczelnego Dowództwa WP /Resortu Obrony Narodowej/ a rejonowymi komendami uzupełnień. Ogniwem tym miały być dowództwa okręgów wojskowych.

-----  
22/ Rozporządzenie kierownika Resortu Obrony Narodowej w porozumieniu z kierownikiem Resortu Administracji Publicznej z 16.08.1944 r. CAW, SMiU, s.2-4; rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 7 z 18.08.1944 r. CAW, SMiU, s.8-9.

23/ Rozporządzenie ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z ministrem Administracji Publicznej z 20.01.1945 r., CAW, SMiU, s.56; rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 10/Org. z 20.01.1945 r., CAW, SMiU, s.27-29.

W końcowej fazie wojny, poczynając od lutego 1945 r. utworzono sześć dowództw okręgów wojskowych /Warszawski, Lubelski, Krakowski, Poznański, Łódzki, Pomorski/<sup>24</sup>. W miarę formowania, przystępowały one do spełniania obowiązków - od lutego do 20 kwietnia, a Pomorski i Warszawski jeszcze później. W początkowym okresie okręgi wojskowe, podobnie jak RKU, swoim zasięgiem terytorialnym nie obejmowały Ziemi Odzyskanych, ale już od połowy kwietnia w ich zasięgu znajdowało się całe terytorium Polski w nowych granicach.

Dowódcy okręgów wojskowych podlegali Naczelnemu Dowódcy WP, a w sprawach mobilizacyjnych i uzupełnień - Szefowi Mobilizacji i Uzupełnień WP. Wprawdzie 18 kwietnia 1945 r. zostali oni podporządkowani Naczelnemu Dowódcy WP przez /za pośrednictwem/ I Wiceministra Obrony Narodowej, jednak podporządkowanie to miało w zasadzie charakter formalny. Do tematu tego wrócimy jeszcze /p.1.3 rozprawy/.

Zgodnie z zatwierdzonym przez Naczelnego Dowódcę WP w lutym 1945 r. dokumentem "Prawa i obowiązki dowódcy okręgu"<sup>25</sup>, dowódcom okręgów wojskowych przekazany został całokształt wojskowej władzy terytorialnej i zwierzchnictwa nad administracją wojskową na obszarze poszczególnych okręgów.

Dowódca okręgu wojskowego był przełożonym wszystkich żołnierzy pełniących służbę wojskową w jednostkach stacjonujących na terenie danego okręgu, a jako pełnomocnik kierownika Resortu Obrony współpracował z terenowymi władzami administracji państwowej, reprezentując wobec nich potrzeby wojska. Zakres działalności dowództwa okręgu obejmował sprawy uzupełnień, mobilizacji osobowej i materiałowej, zaopatrzenia,

24/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 23/Org. z 1.02.1945 r. CAW, 1545/73, T-2, s.43-44. Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 099/Org. z 18.04.1945 r. /tamże, T-2, s.185-187/ nastąpiło podporządkowanie dowódców okręgów wojskowych Naczelnemu Dowódcy WP /tworzącemu się Ministerstwu ON/ przez I Wiceministra Obrony Narodowej.

25/ CAW, III-446, t.606, s.43.

dyscypliny i administracji jednostek stacjonujących na terenie okręgu. W kwietniu 1945 r. dowódcom okręgów wojskowych zostały podporządkowane rejonowe komendy uzupełnień<sup>26</sup>. Pod względem wyszkolenia oraz w sprawach personalnych znajdujące się na terenie okręgu jednostki zostały podporządkowane dowódcom okręgów bezpośrednio lub za pośrednictwem właściwych szefów oddziałów i służb instytucji centralnych wojska<sup>27</sup>. Liczba jednostek podporządkowanych w owym czasie dowódcom okręgów wojskowych nie była wielka. Były to głównie pułki zapasowe i kompanie marszowe przeznaczone do uzupełniania i formowania jednostek bojowych. To też główny wysiłek dowództw okręgów koncentrował się na sprawach mobilizacyjnych i uzupełnień, w tym i jednostek walczących.

Stosownie do powyższych zadań dowództwa okręgów wojskowych posiadały następującą strukturę organizacyjną:

- Dowództwo,
- Oddział Mobilizacji i Uzupełnień,
- Oddział Ogólnoorganizacyjny,
- Wydział Polityczno-Wychowawczy,
- Referat Szyfrów,
- Kwatermistrzostwo,
- Referat Zdrowia,
- Oddział Administracyjno-Gospodarczy,
- Kancelaria Ogólna,

26/ Rozkaz Szefa Mobilizacji i Uzupełnień WP nr 54 z 21.04. 1945 r. CAW, III-1, t.164, s.73.

27/ "Siły zbrojne Polski Ludowej ...", s.107.

- Prokuratura Okręgowa,
- Wojskowy Sąd Okręgowy,
- Pluton Transportowy,
- Pluton Wartowniczy.

Charakterystyczne było to, że w strukturze organizacyjnej dowództwa nie było szefa sztabu, w związku z czym szefowie oddziałów, wydziałów i referatów podlegali bezpośrednio dowódcy okręgu wojskowego. Jedynie Wydział Polityczno-Wychowawczy był podporządkowany zastępcy dowódcy do spraw polityczno-wychowawczych. Rolę wiodącą spełniały oddziały: Mobilizacji i Uzupełnień oraz Ogólnoorganizacyjny, na których <sup>główny</sup> spoczywał ciężar zadań okręgów.

W miarę upływu czasu zakres kompetencji i zadań dowództw okręgów wojskowych rozszerzał się, w związku z tym wynikła potrzeba dalszej ich rozbudowy i dokonania pewnych zmian w strukturze organizacyjnej. To też jeszcze w czasie wojny i bezpośrednio po jej zakończeniu utworzone: Oddział Drogowy, Oddział Informacyjny, Wydział Lotniskowy, Wydział Zaopatrzenia Materiałów Pędnych, Oddział Finansów /na bazie Referatu Finansowego, wyłączonego z kwatermistrzostwa OW/<sup>28</sup>.

Reasumując zagadnienia tworzenia systemu dowodzenia siłami zbrojnymi w latach wojny, należy stwierdzić, że w końcowym jej okresie /1945 r./ organa Naczelnego Dowództwa WP były rozbudowane do stopnia umożliwiającego realizację funkcji szczebla ministerialnego z pozycji resortu obrony PKWN i

-----  
28/ CAW, MON, t.606, k.80,115,154,193 oraz "Wojsko Polskie 1943-1945", s.164-166.

Rządu Tymczasowego. Stworzyło to dobrą podstawę do dalszego rozwoju i doskonalenia tych organów i szybkiego ich przekształcenia w Ministerstwo Obrony Narodowej. Pewne przedsięwzięcia w tym zakresie były podejmowane co najmniej w marcu 1945 r.<sup>29</sup> Na podstawie pisemnych rozkazów wydawanych w tym okresie przez Naczelnego Dowódcę WP należy przyjąć, że z punktu widzenia formalnego i stanu faktycznego załączki Ministerstwa Obrony Narodowej zostały utworzone jeszcze przed zakończeniem działań wojennych.

Dowództwa okręgów wojskowych, mimo trudności natury organizacyjnej i kadrowej, które opóźniały ich pełną dojrzałość, stanowiły dobry punkt wyjścia do ich rozwoju i przejęcia funkcji, jakie miały do spełnienia w okresie pokojowym po rozwiązaniu wojennej struktury dowodzenia /głównie siłami 1 i 2 Armii/.

Ukształtowały się też określone zasady i system dowodzenia wojskami w działaniach bojowych i poza obszarem walk frontowych. System ten opierał się o kolejne szczeble dowodzenia

-----  
29/ W protokóle nr 23 z posiedzenia Rady Ministrów RP z 30.03.1945 r. jest zapis o tym, że na wniosek Naczelnego Dowódcy WP, gen. Michała Żymierskiego, mianowani zostali dwaj wiceministrowie: gen. Wsiewołod Strażewski i gen. Marian Spychalski. AAN Prezydium Rady Ministrów, 290/1/2, s.190. W rozkazie nr 099/Org. z 18.04.1945 r. dotyczącym organizacji I Wiceministerstwa Obrony Narodowej, Naczelnny Dowódca WP powołuje się na uchwałę Rządu Tymczasowego. Wobec braku w archiwach tej uchwały nasuwa się przypuszczenie, że została ona podjęta na tajnym posiedzeniu Rady Ministrów, które to z reguły nie były protokołowane. Znamienny jest również fakt, że już 20.01.1945 r. w dokumencie rządowym w postaci rozporządzenia użyto nazewnictwa - minister Obrony Narodowej i minister Administracji Publicznej/"Rozporządzenie ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z ministrem Administracji Publicznej z dnia 20.I.1945 r. o utworzeniu rejonowych komend uzupełnień - RKU - i ustaleniu ich zasięgu terytorialnego," CAW, SMiU, s.56 oraz "Organizacja i działania bojowe ludowego WP w latach 1943-1945", s.307/.

od drużyny /działonu, załogi/ do armii włącznie. Cechą charakterystyczną było to, że armie nie posiadały w zasadzie korpusnego ognia dowodzenia z wyjątkiem korpusu pancernego i lotniczego. Szczebel korpusu występował jako samodzielne ogniwo dowodzenia /nie wchodzące w skład armii/ stosunkowo krótko, w postaci 1 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR. Został on /i jego dowództwo/ przekształcony w 1 Armię Polską. Podobnie formowanie dowództw 2 i 3 Armii WP było poprzedzone tworzeniem dowództw korpusów armijnych, które następnie przeformowywane na dowództwa wspomnianych armii<sup>30</sup>. Organizację i funkcjonowanie dowodzenia wojskami kształtowały następujące zasady: jednoosobowe, scentralizowane dowodzenie; wiedząca rola sztabu ogólnowojskowego, jako głównego organu dowodzenia; udział dowódców oraz szefów rodzajów wojsk i służb w dowodzeniu wojskami /odpowiednimi ich rodzajami/ oraz w zabezpieczeniu bojowym, materiałowo-technicznym i medycznym.

Utworzony został i działał system wojskowej administracji terenowej oraz system zaopatrzenia materiałowo-technicznego i medycznego, głównie w postaci: rejonowych komend uzupełnień, wydziałów wojskowych przy radach wojewódzkich, powiatowych i miejskich oraz referatów wojskowych przy samorządach miejskich i gminnych; wojskowych komend garnizonowych, wojskowych komend

-----  
30/ Dowództwo 1 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR formowane od 10.08.1943 r., od 16.03.1944 r. do 1.04.1944 r. przeformowywane na dowództwo 1 Armii Polskiej; dowództwo 1 KA formowane od 27.06.1944 r., od 19. do 20.08.1944 r. przeformowane na dowództwo 2 A WP; dowództwo 2 KA formowane od 1.09.1944 r., 6.10.1944 r. przeformowane na dowództwo 3 A WP, które rozformowane 15.11.1944 r. "Organizacja i działania bojowe LWP", s.415.

stacji kolejowych, pułków ochrony PKP; magazynów i składnic /wg ówczesnego nazewnictwa - składów/ wojskowych wraz z pododdziałami obsługi, warsztatów remontowo-naprawczych, zarządów kwaterunkowo-budowlanych, szpitali i sanatoriów wojskowych, zakładów /szpitali/ weterynaryjnych itp.

Powyższa konkluzja, jak i prowadzący do niej krótki przegląd wydarzeń stanowi punkt wyjścia do zasadniczej treści rozprawy, albowiem system dowodzenia w Wojsku Polskim został stworzony w latach wojny, zaś w okresie pierwszego powojennego dziesięciolecia był rozwijany i doskonalony.

Naczelne Dowództwo WP w okresie - od lipca 1944 r. do maja 1945 r. dokonało ogromnego wysiłku na rzecz zorganizowania 2 Armii WP oraz szeregu innych związków taktycznych i oddziałów, które zostały skierowane na front bądź też znajdowały się w jego bezpośrednim podporządkowaniu i tworzyły odwód Naczelnego Dowództwa WP oraz załączki kolejnych sił przeznaczonych do walki zbrojnej z Niemcami, bądź też wykonywały wielorakie zadania na obszarze wyzwalanego kraju. Warto zaznaczyć, że Naczelne Dowództwo WP kierowało nie tylko formowaniem i szkoleniem ale także przegrupowaniem 2 Armii WP w celu podporządkowania jej dowódcy 1 Frontu Ukraińskiego do prowadzenia działań bojowych. Na podobnych zasadach przygotowywało i kierowało na front szereg innych związków taktycznych i oddziałów. Ono też organizowało i kierowało szkolnictwem wojskowym, rekrutacją i szkoleniem nowych kadr, przede wszystkim oficerskich.

Równoległe z tym zorganizowało w niezbędnym zakresie, nieodzowny w owym czasie dla odradzającego się organizmu państwowego, system dowodzenia siłami zbrojnymi. Godne szczególnej uwagi jest to, że tak duże wielkiej wagi przedsięwzięć dokonano w stosunkowo krótkim czasie, wynoszącym około 9 miesięcy, w niezwykle trudnych warunkach toczącej się wojny, ogromu zniszczeń i wyczerpania ekonomicznego kraju oraz walki o tworzenie nowej władzy państwowej, nowego ustroju społeczno-politycznego.

Istotną okolicznością towarzyszącą trudnościom w tworzeniu organów dowodzenia i kierowania w Wojsku Polskim był, obok niewystarczającej bazy techniczno-materiałowej, przede wszystkim niedostatek kadr oficerskich, w tym zwłaszcza kadr z odpowiednim przygotowaniem do pracy na wyższych szczeblach dowodzenia. Niezbędnej pomocy w tym zakresie udzielił Związek Radziecki. Oficerowie z Armii Radzieckiej zasilali przede wszystkim szeregi 1 i 2 A, lotnictwa i innych jednostek kierowanych na front, a także instytucje Naczelnego Dowództwa WP.

## 1.2. Podstawowe założenia /zasady/ modelu /systemu/ dowodzenia w latach 1945-1955

Dla kształtowania roli i charakteru Wojska Polskiego, a w tym i kształtowania funkcjonującego w nim "modelu" /systemu/ dowodzenia w okresie powojennym, decydujące wprost znaczenie miały pierwsze jego lata 1945-1947. Pod koniec tego okresu proces przechodzenia wojska na stopę pokojową osiągnął swój

finał<sup>1</sup>. Stworzone bowiem zostały podstawy współczesnej organizacji oraz skryształizował się charakter Wojska Polskiego, będącego częścią kształtującego się szerszego organizmu polityczno-obronnego wspólnoty socjalistycznej, który później znajdzie swój instytucjonalny wyraz w Układzie Warszawskim.

Przystawienie się zbrojnych na tory pokojowe wiązało się z likwidacją zbędnych w okresie pokoju jednostek i instytucji wojskowych oraz tworzeniem nowych, niezbędnych do funkcjonowania wojska w nowych warunkach; z dostosowaniem struktury organizacyjnej i etatowej wojsk oraz ich rozmieszczeniem zgodnie z nowymi potrzebami; z demobilizacją we wszystkich dziedzinach funkcjonowania wojska, w szczególności ze zwolnieniem z czynnej służby wojskowej ponadetatowej części stanu osobowego, przejściem do normalnej dla okresu pokojowego rekrutacji, poboru i działalności szkoleniowej wojska oraz różnorodnych przedsięwzięć obronnych, w których na plan pierwszy wysunęło się zorganizowanie ochrony granic państwowych, szczególnie zachodniej i południowej, zaangażowanie wojska w walce z reakcyjnym podziemiem zbrojnym, w rozminowywaniu terytorium kraju, akcji repatriacyjnej i osiedleńczej.

W takich warunkach, równoległe z realizacją rozlicznych bardzo ważnych zadań, dokonał się proces ukształtowania podstaw systemu dowodzenia Wojskiem Polskim w okresie pokojowym.

---

1/ W naszej publicystyce i opracowaniach o charakterze historycznym przeważa pogląd, iż proces przechodzenia WP na stopę pokojową został zakończony w 1948 r. Realizowane w tym roku przedsięwzięcia nie miały jednak charakteru decydującego, stąd też bardziej uzasadnione będzie przyjęcie założenia, że wspomniany proces został w zasadzie zakończony w 1947 r.

Przede wszystkim zreformowano dowództwa armii i korpusów, zreorganizowano organa naczelne Wojska Polskiego w oparciu o nowe etaty, bardziej dostosowane do aktualnych potrzeb i wymagań okresu pokojowego. Okrzepły dowództwa i sztaby wszystkich szczebli. Dla kierownictwa wojskowego był to okres niezwykle trudny ze względu na ogrom skomplikowanych zadań wewnętrznych wojska, jak i ogólnopństwowych.

W latach następnych, stosownie do nowych warunków i potrzeb w oparciu o zdobywane doświadczenia własne i armii zaprzyjaźnionych, a przede wszystkim Armii Radzieckiej - wspomniany system ulegał odpowiednim przekształceniom i doskonaleniu, przy zachowaniu jednak w niezmięnionej postaci, podstawowych jego założeń. Szczególnie istotny jest fakt, iż kościec tego systemu ukształtowany został w czasie wojny, szczególnie w końcowym jej okresie, a jego zasadność została zweryfikowana potrzebami sprawnego dowodzenia siłami zbrojnymi zarówno w warunkach wojny, jak i pokoju.

Dążąc do uzyskania optymalnych rozwiązań strukturalno-organizacyjnych, kompetencyjnych i podległości w kształtowaniu nowoczesnego systemu dowodzenia, badano i przyswajano rozwiązania Armii Radzieckiej oraz doświadczenia i wzorce własne, w tym i z okresu przedwojennego, które odpowiadały istocie nowoczesnej armii i nowym założeniom ustrojowym kraju.

Na pojęcie "modelu" dowodzenia składają się przede wszystkim takie czynniki, jak: określone zasady dowodzenia normujące uprawnienia i obowiązki dowódców, szefów /kierowników/ sztabów i instytucji wojskowych /komórek organizacyjnych/, struktury

organizacyjne poszczególnych dowództw, sztabów, instytucji /komórek/ oraz ich wzajemne powiązania służbowe odnośnie do podległości i współdziałania /współpracy/.

Dla scharakteryzowania sposobu kształtowania się i doskonalenia modelu dowodzenia Wojskiem Polskim w latach 1945-1955 należy więc przedstawić kolejno: ogólne zasady dowodzenia obowiązujące w tym okresie, zagadnienia kształtowania się oraz usprawnienia dowodzenia poprzez odpowiednie "modelowanie" rozwiązań organizacyjno-strukturalnych, a także ważniejsze funkcje i kompetencje określonych ogniw dowodzenia /instytucji/. Te ostatnie zagadnienia będą treścią kolejnych dwóch rozdziałów, chociaż w niezbędnym zakresie będzie o nich mowa i w tej części, jako że pomiędzy tymi grupami zagadnień występują wzajemne powiązania i współzależności składające się na całość problematyki dowodzenia /kierowania/.

Zacząć trzeba od stwierdzenia, iż od zarania dziejów odrodzonego, ludowego Wojska Polskiego przyjęto i dążono do konsekwentnego stosowania fundamentalnej zasady jednoosobowego dowodzenia, będącego w gestii dowódców poszczególnych szczebli. Istota jednoosobowego dowodzenia polegała głównie na tym, że dowódca był przełożonym całego stanu osobowego podległej jednostki /formacji wojskowej/, ponosił pełną odpowiedzialność za jej stan moralno-polityczny, gotowość bojową, przygotowanie do prowadzenia działań bojowych i realizacji innych zadań oraz kierowanie tymi działaniami. Posiadał on prawo jednoosobowego podejmowania decyzji, a także prawo i obowiązek wydawania rozkazów dla całego stanu osobowego jednostki /formacji/ oraz sprawowania wobec niego władzy dyscyplinarnej. Na określonych

szczeblach dowodzenia, funkcje dowodzenia sprawował dowódca przy pomocy swoich zastępców, sztabu, dowódców /szefów/ rodzajów wojsk i służb oraz innych osób funkcyjnych wchodzących w skład danego dowództwa /formacji/<sup>2</sup>. Trzeba przy tym zauważyć, o czym będzie mowa niżej, że nie we wszystkich dowództwach /na poszczególnych szczeblach dowodzenia oraz w poszczególnych rodzajach sił zbrojnych i wojsk/ występowały wszystkie wymienione osoby funkcyjne /komórki organizacyjne/.

W powyższej roli oraz prawach i obowiązkach dowódcy, przejawiała się również w Wojsku Polskim - zasada centralizacji dowodzenia.

Głównym organem dowodzenia /podległym dowódcy/ był sztab<sup>3</sup>. Tylko szef sztabu miał prawo wydawania w imieniu dowódcy /bez jego wiedzy/ zarządzeń całemu stanowi osobowemu jednostki, meldując mu o treści wydanych zarządzeń<sup>4</sup>. Jemu też przysługiwało prawo proponowania dowódcy decyzji odnośnie do prowadzenia działań

-----  
2/ "W każdej wielkiej jednostce dowódca ze swoimi zastępcami, sztab, dowódcy broni ze sztabami, zarząd /wydział/ pol.-wych., kwatermistrzostwo, prokuratura i sąd polowy stanowią dowództwo tej jednostki". Sztaby w polu. Regulamin tymczasowy, §2, WINW, 1948 r.

3/ "Sztab jest organem dowódcy w zakresie kierowania całokształtem walki i życia jednostki. Zadaniem jego jest organizowanie i zapewnienie ciągłości dowodzenia". §1 - tamże.

4/ "Szef sztabu jest głównym organizatorem dowodzenia i zastępcą dowódcy. Szef sztabu jest odpowiedzialny za całokształt pracy sztabu oraz za organizację i ciągłość łączności". §8 - tamże.

"Tylko szef sztabu ma prawo wydawać zarządzenia w imieniu dowódcy bez jego wiedzy, z tym, że o wydanych przez siebie zarządzeniach musi mu meldować". §9 - tamże.

"Szef sztabu jest jednym z zastępców dowódcy. Tylko on ma prawo wydawania zarządzeń w jego imieniu. Dowódca wtajemnicza szefa sztabu we wszystkie swoje plany i zamierzenia. Szef sztabu powinien być zawsze przygotowany do referowania dowódcy położenia i wynikających z niego wniosków". Tymczasowy regulamin walki broni połączonych, cz.I, §34, WINW, 1947 r.

bojowych. Do jego obowiązków należała organizacja dowodzenia, pracy podległego mu sztabu i koordynacja pracy wszystkich komórek organizacyjnych dowództwa danej jednostki<sup>5</sup>. To też miał on prawo wydawania we własnym imieniu zarządzeń w zakresie przysługujących mu kompetencji, np. organizacji dowodzenia, łączności, rozpoznania itp.

Zastępcy dowódcy jednostki /do spraw politycznych<sup>6</sup> i liniowych/ byli przełożonymi całego stanu osobowego jednostki i mieli prawo wydawania zarządzeń wyłącznie w sprawach należących do ich bezpośrednich kompetencji. Stosunkowo szerokie uprawnienia posiadał zastępca dowódcy do spraw politycznych. Wynikały one z jego współodpowiedzialności z dowódcą za stan moralno-polityczny jednostki i działalność na odcinku personalnym /kadrowym/.

Dowódcy /szefowie/ poszczególnych rodzajów wojsk i szefowie służb, w tym i kwatermistrz, ponosili odpowiedzialność za szkolenie, zaopatrzenie materiałowo-techniczne i użycie w walce określonego rodzaju wojsk lub służby. Byli również w sprawach danej specjalności /rodzaju wojsk lub służby/ przełożonymi swoich odpowiedników na niższych, podległych szczeblach dowodzenia.

Należy zwrócić uwagę, iż na przestrzeni analizowanego dziesięciolecia rola, znaczenie i spełniane przez dowódców

-----  
5/ "Szef sztabu koordynuje pracę sztabu, dowódców broni i kwatermistrza i dba o to, by ściśle odpowiadała intencjom dowódcy". Sztaby w polu ... §16.

6/ W czasie wojny i w pierwszych latach powojennych stanowisko to miało nazwę - zastępca do spraw polityczno-wychowawczych. Na początku lat 50-tych w dowództwach okręgów wojskowych byli ponadto zastępcy dowódcy do spraw wojsk pancernych.

rodzajów wojsk i szefów służb funkcje w systemie dowodzenia w zasadzie nie ulegały zmianom. Zmieniało się natomiast stosowane w tym przedmiocie nazewnictwo. Początkowo /w zasadzie do końca lat 40-tych/ wspomnianą dowódcy rodzajów wojsk byli "dowódcami broni"<sup>7</sup> /lub "głównymi inspektorami broni"/, co wynikało z faktu, iż poszczególne rodzaje wojsk nazywano wówczas rodzajami broni. Ponadto występowało kwatermistrzostwo, a w jego ramach służby /zdrowia, weterynaryjna, żywnościowa, mundurowa itd./. Na czele kwatermistrzostwa stał kwatermistrz<sup>8</sup>. Mimo tej ogólnej zasady odnośnie do dowódców rodzajów broni, miały miejsce dosyć liczne odstępstwa od niej, szczególnie na niższych szczeblach dowodzenia. Część z nich nazywano /zgodnie z etatem/ szefami, np. szef saperów dywizji itp. W okresie późniejszym /w zasadzie od początku lat 50-tych/, nazwę "rodzaje broni" zamieniono na "rodzaje wojsk", a ich dowódcy stali się "dowódcami rodzajów wojsk", a niektórzy "szefami rodzajów wojsk". Wkrótce na czele wszystkich rodzajów wojsk byli "szefowie". W nazewnictwie tym przejawiały się pojęcia nie tylko natury formalnej, lecz i merytorycznej. Wynikało to z uznawanej w praktyce interpretacji władzy wynikającej z - przytaczanego już - określenia: dowódca - dowodzi, szef - kieruje.

- 
- 7/ "Dowódcy broni są dowódcami jednostek danej broni, wchodzących w skład lub przydzielonych do jednostek, a ponadto są fachowymi pomocnikami dowódcy w sprawach właściwego użycia swych broni. Posiadają własne sztaby pracujące według zasad /regulaminów/ niniejszego regulaminu, w zakresie zaś swych broni - według instrukcji specjalnych". Sztaby w polu ...§14.
- 8/ "W zakresie materiałowego zabezpieczenia działań i dowodzenia tyłami bezpośrednim organem dowódcy jest kwatermistrzostwo z kwatermistrem na czele. Zasady pracy kwatermistrzostwa na poszczególnych szczeblach dowodzenia określają specjalne regulaminy". § 15 - tamże.

Tak więc rzutowało to przede wszystkim na rangę i znaczenie wspomnianych dowódców, bądź szefów, a także na stopień centralizacji dowodzenia w osobie dowódcy /równorzędnych/. Kwatermistrzostwo /jako całość/ zaliczone do rodzajów służb /w jego składzie w dalszym ciągu pozostawały poszczególne rodzaje służb, niejako niższego rzędu/. Wyodrębniły się też inne służby - samochodowa, drogowa i inne.

Zasada jednoosobowego dowodzenia była konsekwentnie stosowana w czasie wojny w Armii Polskiej w ZSRR a następnie w całym Wojsku Polskim, zaś po zakończeniu działań wojennych - również konsekwentnie kontynuowana. Jej szczegółowa wykładnia była zawarta w odnośnych regulaminach wojskowych, wzorowanych na regulaminach Armii Radzieckiej, z czego wynikała zbieżność podstawowych zasad stosowanych w obu sojuszniczych armiach. Podstawowe obowiązki i uprawnienia określonych dowództw i poszczególnych osób funkcyjnych, a więc dowódców, ich zastępców, szefów /dowódców/ rodzajów wojsk i służb oraz podległych im komórek organizacyjnych ustalały odpowiednie regulaminy, przede wszystkim służby wewnętrznej, dyscyplinarne oraz regulaminy walki i służby sztabów. Te ostatnie regulowały wymienione kwestie głównie w odniesieniu do organizacji i prowadzenia działań bojowych, ale w wielu zagadnieniach miały one również zastosowanie w pokojowej działalności wojska, szczególnie regulaminy służby sztabów. Warto przy tym nadmienić, że pierwszy regulamin służby sztabów /"Sztaby w polu"/ wydano w Wojsku Polskim już w 1948 r. Ponadto o dowodzeniu w polu podczas działań bojowych, pisano w odpowiednich wydawnictwach wojskowej literatury fachowej.

Regulaminy wytyczały jedynie podstawowe zręby obowiązujących zasad dowodzenia. Bardziej szczegółową ich wykładnię wyrażała stosowana praktyka dowodzenia. Jej nosicielami i głównymi autorami byli, początkowo w 1 i 2 Armii a następnie w całym Wojsku Polskim, pełniący w nim służbę oficerowie oddelegowani z Armii Radzieckiej /Czerwonej/, w dużej części pochodzenia polskiego. Oni bowiem posiadali największe doświadczenie w dowodzeniu i zajmowali większość dowódczych i kierowniczych stanowisk sztabowych w Wojsku Polskim. Oni też w czasie wojny i w pierwszych latach powojennych stanowili trzon kadry dydaktyczno-dowódczej w szkolnictwie wojskowym i uczyli młode kadry oficerów Wojska Polskiego sztuki dowodzenia.

Są więc podstawy do stwierdzenia, że Wojsko Polskie przejęło od Armii Radzieckiej podstawowe zasady dowodzenia, można też to nazwać - radziecką szkołą dowodzenia. Nowe treści wypływające z bieżących doświadczeń tej szkoły były sukcesywnie przekazywane w ciągu całego powojennego 10-lecia zarówno przez służących tymczasowo w Wojsku Polskim, głównie na kierowniczych stanowiskach, oficerów i generałów z Armii Radzieckiej, jak i poprzez konsultacje i współdziałanie z Armią Radziecką.

W procesie kształtowania określonego modelu dowodzenia siłami zbrojnymi w Polsce Ludowej, sięgano również do tradycji narodowych i rozwiązań z okresu przedwojennego /1939 r./. Dotyczyły one głównie niektórych rozwiązań organizacyjnych oraz terminologii i stosowanego nazewnictwa w rozkazodawstwie, a także w strukturach organizacyjnych przede wszystkim na szczeblu centralnym, dowództw okręgów wojskowych, rodzajów sił

zbrojnych i terenowych ogniw kierowania /zarządzania/. Sprzyjała temu obecność w szeregach ludowego Wojska Polskiego pewnej ilości, stosunkowo niewielkiej, oficerów z przedwojennego Wojska Polskiego.

Przedstawione podstawowe zasady dowodzenia składają się jedynie na jedną z części założonego i stosowanego w praktyce "modelu" dowodzenia. Na drugą jego część składały się odpowiednie hierarchicznie usytuowane struktury organizacyjne poszczególnych dowództw i instytucji powołanych do sprawowania dowodzenia /kierowania/ oraz ich prawa, obowiązki i wzajemne współzależne powiązania funkcjonalne. Po zakończeniu działań wojennych i reformowaniu dowództw armii i korpusów, osnową wspomnianych struktur były w Wojsku Polskim następujące ogniwa dowodzenia - w układzie pionowym od najwyższych do najniższych szczebli:

- Ministerstwo Obrony Narodowej na czele z ministrem /Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego/;

- dowództwa okręgów wojskowych i dowództwa rodzajów sił zbrojnych;;

- dowództwa związków taktycznych;

- dowództwa oddziałów;

- dowództwa pododdziałów - na czele z dowódcami w/w dowództw.

Wyjątki w wymienionej kolejności podporządkowania stanowiły jednostki tzw. bezpośredniego podporządkowania: związki taktyczne i oddziały podległe bezpośrednio Ministerstwu Obrony Narodowej; oddziały i pododdziały podporządkowane bezpośrednio dowódcy okręgu wojskowego lub dowódcy rodzaju sił zbrojnych, dowódcy korpusu; pododdziały podległe bezpośrednio dowódcy

dywizji, dowódcy pułku itd. Nazywano je "samodzielnymi" związkami taktycznymi, oddziałami i pododdziałami szczebla centralnego oraz okręgowymi, korpuśnymi, dywizyjnymi, pułkowymi itp. Dowódcy tzw. samodzielnych oddziałów i pododdziałów byli z zasady zaszeregowani o jeden stopień wyżej w nomenklaturze etatowej stanowisk służbowych i stosownie do tego zaszeregowania posiadali odpowiednie wyższe uprawnienia dyscyplinarne, np. dowódca samodzielnego batalionu /dywizjonu itp./ posiadał uprawnienia dyscyplinarne dowódcy pułku.

Zgodnie z powyższym generalnym układem poszczególnych podstawowych ogniw dowodzenia, zorganizowane było dowodzenie jednostkami organizacyjnymi typu: składnice /magazyny/, warsztaty, instytuty itp., które w zależności od spełnianych funkcji nosiły charakter - centralnych, okręgowych, rodzajów sił zbrojnych i podlegały odpowiednio Ministerstwu Obrony Narodowej, dowództwom okręgów wojskowych, dowództwom rodzajów sił zbrojnych.

Tak ukształtowany model /system/ dowodzenia obowiązywał w Wojsku Polskim w okresie całego pierwszego powojennego dziesięciolecia z wyjątkiem kilku miesięcy bezpośrednio po zakończeniu wojny, do czasu reformowania 1 i 2 Armii WP. Okazał się on rozwiązaniem zasadnym, o czym świadczy fakt jego funkcjonowania, bez istotniejszych zmian, na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci.

Dowództwa i sztaby jednostek liniowych na szczeblach taktycznych posiadały strukturę organizacyjną niejako uniwersalną, odpowiadającą potrzebom czasu wojennego i pokojowego. Były to organizmy o stosunkowo trwałej strukturze organizacyjnej i

etatowej. Na czas wojny, w większości przypadków szczególnie na szczeblu związków taktycznych, zakładano nieznaczne ich uzupełnienie w trybie mobilizacyjnym. Struktury organizacyjne tych dowództw, wywodzące się z czasów II wojny światowej, z powodzeniem zdały egzamin również w okresie pokojowym. Dlatego też poza mniej istotnymi korektami, w zasadzie nie uległy one poważniejszym przekształceniom i zmianom.

Na najniższych szczeblach dowodzenia do plutonu włącznie, z wyjątkiem plutonów samodzielnych, dowódcy pododdziałów z reguły nie posiadali etatowych zastępców, ani innych osób funkcyjnych do pomocy w sprawowaniu dowodzenia. Od szczebla kompanii /równorzędnych/ dowódcy mieli już takie osoby funkcyjne /zastępca do spraw politycznych<sup>9</sup>, szef kompanii, pisarz/. Na szczeblu batalionu i równorzędnych pododdziałów dowódcy posiadali z reguły zastępcę do spraw politycznych i szefa sztabu /zwanego w początkowym okresie starszym adiutantem batalionu/.

Od szczebla oddziału, tj. pułku /równorzędnego/ i wyżej występowały już dowództwa i sztaby w pełnej postaci, albowiem znajdowały się w nich odpowiednie osoby funkcyjne odpowiedzialne przed dowódcą za określone dziedziny składające się na całość działalności oddziału. Na szczeblu pułku /równorzędnym/ byli to: zastępca do spraw politycznych /polityczno-wychowawczych/ z podległą mu sekcją polityczną, zastępca do spraw liniowych, sztab na czele z szefem sztabu, szefowie rodzajów wojsk i służb oraz kwatermistrzostwo na czele z kwatermistrzem.

-----  
9/ W pierwszych latach powojennych zastępcy ci byli określani mianem - zastępców do spraw polityczno-wychowawczych.

Po przejściu sił zbrojnych na stopę pokojową, po redukcji i po przeprowadzeniu reorganizacji wojsk - zarówno w ogólnej strukturze organizacyjnej związków taktycznych i oddziałów, jak i ich dowództw nie wprowadzono istotniejszych zmian. W końcu 1945 roku dowództwo dywizji piechoty składało się z: dowódcy, zastępcy do spraw polityczno-wychowawczych, zastępcy do spraw liniowych, sztabu /na czele z szefem sztabu/, dowództwa artylerii, szefa saperów, szefa służby chemicznej i kwatermistrzostwa. W skład sztabu wchodziły wydziały: operacyjno-szkoleniowy, rozpoznawczy, łączności i organizacyjny. W skład kwatermistrzostwa natomiast wchodziłi specjaliści podstawowych służb kwatermistrzowskich takich, jak - żywnościowa, mundurowa itp. Służba uzbrojenia znajdowała się w gestii dowództwa artylerii. Wkrótce wprowadzono etat pomocnika dowódcy dywizji do spraw samochodowych. Szef służby zdrowia w pewnym okresie podlegał bezpośrednio dowódcy dywizji, a następnie kwatermistrzowi. W składzie dowództwa znajdowała się również prokuratura i komórka informacji. Taki podstawowy szkielet organizacyjny dowództwa dywizji, z nieznacznymi korektami, przetrwał przez cały omawiany okres.

Dowództwa brygad posiadały strukturę organizacyjną zbliżoną do pułkowej, z nieco liczniejszą obsadą etatową. Powstałe natomiast w końcu lat czterdziestych dowództwa korpusów wojsk lądowych, a następnie i wojsk lotniczych, były zbliżone do dowództw dywizji, z nieco liczniejszą obsadą w pionie operacyjno-szkoleniowym i szczuplejszą w pionie kwatermistrzowskim /korpusy w czasie działań bojowych nie posiadały swoich jednostek i urządzeń tyłowych/.

Dowództwa dywizji, brygad i pułków ogólnowojskowych stanowiły niejako wzorcowy schemat organizacyjny. W oparciu o zbliżone schematy /etaty/ organizowano dowództwa oddziałów i związków taktycznych innych rodzajów wojsk i rodzajów sił zbrojnych. Cechą charakterystyczną owych wzorców było, iż kumulowały one w sobie ściśle dowództwo na czele z dowódcą oraz wszystkie podstawowe specjalności wojskowe i komórki organizacyjne niezbędne do kierowania działalnością szkoleniową, operacyjną, zaopatrzenia materiałowo-technicznego, medycznego i eksploatacji sprzętu oraz polityczno-wychowawczą i dyscyplinarną danego związku taktycznego lub oddziału.

Najbardziej rozbudowane i złożone były struktury organizacyjne, a w parze z tym złożone było również funkcjonowanie organów dowodzenia /kierowania/ na szczeblu centralnym oraz - chociaż w znacznie mniejszym stopniu - dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych.

Mimo, że w końcowym okresie wojny Wojsko Polskie posiadało już dobrze funkcjonujący system dowodzenia, to jednak przejście w maju 1945 roku do okresu pokojowego wymagało dokonania istotnych zmian w istniejącej strukturze dowodzenia na szczeblu centralnym oraz na kolejnych niższych szczeblach - przede wszystkim okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, a także armii i korpusów. W szczególności należało uzupełnić stan osobowy dowództw okręgów wojskowych do potrzeb etatowych, zakończyć ich formowanie, podporządkować im wojska odwodu Naczelnego Dowództwa oraz 1 i 2 Armii WP, a także rozszerzyć ich kompetencje stosownie do nowych potrzeb i zadań. W ogniwi<sup>a</sup>e rodzajów sił zbrojnych należało przede wszystkim sformować

dowództwo marynarki wojennej wraz ze sformowaniem odpowiednich jednostek tego tworzącego się rodzaju sił zbrojnych. Najmniej zabiegów organizacyjnych wymagało Dowództwo Lotnictwa WP, które w końcowym etapie wojny było już zdolne do sprawowania dowodzenia podległymi wojskami.

W ogniwie centralnym należało dokonać pewnej reorganizacji sformowanych i działających w czasie wojny instytucji oraz skorygować zakres ich zadań i kompetencji stosownie do nowych potrzeb czasu pokojowego, m.in. w związku z potrzebą rychłego przejścia w bezpośrednie i w pełnym zakresie podporządkowanie wojsk 1 i 2 Armii WP z równoczesnym rozformowaniem dowództw tych armii, a także dowództwa 1 Korpusu Pancernego i załączków korpusów armijnych.

Naczelne władze Wojska Polskiego charakteryzował w owym czasie swoisty dualizm, polegający na tym, że stanowiły one Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, a jednocześnie i Ministerstwo Obrony Narodowej, z tym, że funkcja a przede wszystkim nazwa - Naczelne Dowództwo dominowała nad funkcją ministerstwa, które pozostawało "w cieniu" Naczelnego Dowództwa i nie posiadało jeszcze w pełni ukształtowanej postaci, znajdowało się bowiem w stadium organizacyjnym. Prace nad sformowaniem niezbędnych ministerstwu dodatkowych instytucji kontynuowano, szczególnie od lipca 1945 r. i w pierwszym kwartale 1946 r., to jest do czasu ich utworzenia.

W stosunkowo krótkim okresie po zakończeniu działań wojennych nastąpił powrót 1 i 2 Armii WP na terytorium ojczyzno- kraju i wyłączenie ich z operacyjnego podporządkowania dowódcom frontów Armii Radzieckiej /Czerwonej/. 2 Armia została

wyłączona ze składu 1 Frontu Ukraińskiego w dniu 17 maja 1945r.<sup>10</sup>, a 1 Armia ze składu 1 Frontu Białoruskiego w dniu 26 czerwca 1945 r.<sup>11</sup> /faktycznie armia przeszła w bezpośrednie podporządkowanie Naczelnego Dowództwa WP w dniu 5 lipca 1945 r./.

Po wyjściu 1 i 2 Armii WP z operacyjnego podporządkowania frontom radzieckim, ich dowództwa istniały w dalszym ciągu. Było to podyktowane głównie potrzebą ochrony granic państwowych. Wynika to z rozkazu Naczelnego Dowódcy WP z 25 maja 1945 r.<sup>12</sup>, w którym czytamy: "W związku z obsadzeniem przez jednostki 2 Armii Polskiej linii rzeki Odra z zadaniem niedopuszczenia ludności niemieckiej na wschód od Odry rozkazuję: 1. Wszystkie formacje i jednostki wojskowe rozlokowane na linii rzeki Odra i na wschód od niej na głębokość do 50 km, pełniące służbę ochronną na zachodniej granicy Rzeczypospolitej, przechodzą pod dowództwo 2 armii, generała broni Świerczewskiego". Niebawem armii powierzono ochronę całej zachodniej granicy państwowej wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej. 1 Armia WP natomiast przez około 8 tygodni w ramach 1 Frontu Białoruskiego realizowała funkcje okupacyjne na terytorium Niemiec /w tym i zewnętrzną ochronę zachodniej polskiej granicy państwowej/, a następnie przejęła ochronę granicy polsko-czechosłowackiej /na wschód od Jeleniej Góry/.

Warto wspomnieć, że tuż po wojnie Naczelne Dowództwo WP nie miało jeszcze jednoznacznej koncepcji organizacji dowodzenia

-----  
10/ Dyrektywa Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej nr 11092 z 16.05.1945 r.

11/ Telegram Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej nr 14096 z 26.06.1945 r.

12/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP z 25.05.1945 r. regulujący podział kompetencji między dowódcami OW a dowódcą 2 Armii gen. broni Karolem Świerczewskim w związku z objęciem przez tę armię ochrony granic na linii rzeki Odry. CAW, III-1, t.1, s.174.

wojskami lądowymi. Pod koniec wojny podjęto bowiem realizację koncepcji zmian w strukturze organizacyjnej i dowodzeniu wojskami lądowymi Wojska Polskiego, polegających na wprowadzeniu korpusów armijnych do składu armii ogólnowejskowych /ponadto miały być dwa korpusy pancerne, w tym istniejący już 1KPanc/. W chwili zakończenia wojny w stadium formowania znajdowały się dowództwa 1,2,3 i 4 korpusów armijnych<sup>13</sup>. Najbardziej zaawansowane było formowanie 1 KA, bowiem już w maju jego dowództwu podporządkowano 5 i 12DP /formowaniem korpusu kierowało dowództwo 2 Armii WP/. Niebawem jednak zrezygnowano z realizacji powyższej koncepcji. Na podstawie rozkazów Naczelnego Dowódcy WP postanowiono bowiem: w sierpniu 1945 r. rozformować 1 korpus armijny oraz dowództwa 1 i 2 Armii WP<sup>14</sup>, a w październiku 1945 r. - rozformować 1 KPanc<sup>15</sup>. Oznaczało to przejście do konsekwentnej realizacji dywizyjnej struktury organizacyjnej /w ramach okręgów wojskowych/ wojsk lądowych, która zarysowała się już w czerwcu 1945 r. w wyniku rezygnacji z formowania dowództw korpusów /2,3 i 4 korpusów armijnych wraz z ich jednostkami łączności, ochrony i obsługi/<sup>16</sup>.

Wspomniane wyżej rozkazy /decyzje/ Naczelnego Dowódcy WP zawierały bardzo istotne ustalenia dla systemu dowodzenia w

-----  
13/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 58/Org. z 15.03.1945 r.

14/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0208 z 22.08.1945 r. CAW, 1545/73, T-2, s.7-11.

15/ Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP nr nr 0266/Org. z 1.10.1945r. i 0635/Org. z 10.10.1945 r., Mała Kronika LWP 1943-1973, s.226-227.

16/ Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP z 3.06.1945 r. oraz pismo szefa Oddziału Organizacyjno-Etatowego Sztabu Głównego WP do Głównego Kwatermistrza WP, jako uzupełnienie do wymienionego rozkazu. CAW, MON, t.606, s.179.

okresie pokojowym. Oprócz rozformowania dowództw 1,2A i 1KP, wprowadzały bowiem nowy podział terytorium kraju na siedem okręgów wojskowych<sup>17</sup>: Pomorski, Poznański, Śląski, Krakowski, Łódzki, Warszawski i Lubelski oraz podporządkowywały dowódcom okręgów wojskowych wszystkie jednostki wojskowe stacjonujące na terenie danego okręgu. Nakazano również dokonanie reorganizacji dowództw tych okręgów w oparciu o etaty czasu pokojowego.

W Lotnictwie Wojska Polskiego, w ramach pokojowej jego reorganizacji, również przyjęto strukturę dywizyjną. W lipcu 1945 r. rozformowano dowództwo 1 Mieszanego Korpusu Lotniczego. Bez zmian natomiast pozostawiono dywizje, które wchodziły w skład korpusu, oraz nie wchodzącą w jego skład 4 Pomorską Mieszana Dywizję Lotnictwa. W skład lotnictwa wchodziły odąd dywizje lotnictwa bojowego oraz samodzielne pułki lotnictwa pomocniczego i specjalnego<sup>18</sup>.

Tak więc w wyniku trwającej od lipca do grudnia 1945 r. reorganizacji Wojska Polskiego powstała w istocie nowa jego struktura i wyraźnie zarysował się system dowodzenia w następujących podstawowych ogniwach: Ministerstwo Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/ i główny jego organ dowodzenia Sztab Generalny Wojska Polskiego - dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych /na razie Dowództwo Lotnictwa WP/ - dowództwa związków taktycznych - dowództwa oddziałów - dowództwa pododdziałów. W ogniwie związków taktycznych podstawową

-----  
17/ Wymieniony już pod poz."14" rozkaz NDWP nr 0208.

18/ Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP nr 00165/Org. z 10.07.1945 r. i nr 0249/Org. z 13.09.1945 r. CAW, 1545/73, poz.7, T-2, s.302, poz.8, T-2, s.143.

jednostką była w tym czasie dywizja. Ponadto występowały w tym ogniwie również brygady i w tym przypadku relacje dowodzenia przebiegały krótszą drogą: dowództwo związku taktycznego /brygady/ - dowództwa pododdziałów.

W niedługim czasie wystąpiło niestety, chociaż na niezbyt długi okres, w lotnictwie odstępstwo od powyższej generalnej zasady /podległości poszczególnych ogniw dowodzenia/. W ramach kolejnej pokojowej jego reorganizacji, w lutym 1946 r. uległy bowiem rozformowaniu dowództwa dywizji i nastąpiło przejście na system samodzielnych pułków lotniczych bezpośrednio podległych Dowództwu Lotnictwa WP /13 marca 1947 r. zostało przeminowane na Dowództwo Wojsk Lotniczych/. Rozwiązanie to stanowiło wyjątek z reguły, nie znajdowało ono bowiem odbicia w koncepcji strukturalno-organizacyjnej, zawartej w opracowanych w 1945 r. planach przejścia wojsk lotniczych na stopę pokojową. Podjęte zostało nagle w styczniu 1946 r.<sup>19</sup>, a podyktowane było prawdopodobnie nie hołdowaniem tego rodzaju założeniom, lecz koniecznością przejścia na najniższy - z możliwych praktycznie do przyjęcia - pułap organizacji wojsk lotniczych wobec trudności ekonomicznych /braku środków na import sprzętu lotniczego/ i kadrowych. Po kilku latach, bo w 1951 r. w wojskach lotniczych przywrócono ponownie strukturę dywizyjną<sup>20</sup>, zaś w 1952 r. - korpuśną. Ze sformowanych dwóch

-----  
19/ Rozkaz organizacyjny ND WP nr 0157/Org. z 22.01.1946 r. CAW, 1545/73, poz.7, T-4, s.24.

20/ Dyrektywa MON nr 00020/Org. z 21.02.1951 r., CAW, 1210/21, T-1/51, s.1-6.

dowództw korpusów /3 KLM i 4 KLSz/<sup>21</sup>, jedno z nich /4KLSz/ już w roku 1953 zostało rozformowane<sup>22</sup>.

W wojskach lądowych kolejnym przedsięwzięciem wielkiej wagi było rozpoczęte w 1949 r. i zakończone w 1951 r. tworzenie korpusnej struktury organizacyjnej. Były to korpusy piechoty przemianowane w 1952 r. na korpusy armijne i korpusy pancerne przemianowane w 1950 r. na korpusy zmechanizowane, a w 1954 - ponownie na pancerne<sup>23</sup>. W konsekwencji w układzie kolejnych szczebli dowodzenia na poziomie związków taktycznych powstały dwa ogniwa: dowództwo korpusu /piechoty, armijnego, zmechanizowanego, pancernego/ - dowództwo dywizji /piechoty, piechoty zmotoryzowanej, zmechanizowanej, pancernej/.

Tworzeniu kolejnego na szczeblu taktycznym - korpusnego ogniwa dowodzenia towarzyszyło /a nawet wyprzedzało w czasie/ zmniejszanie liczby dowództw pierwszego szczebla operacyjnego - okręgów wojskowych. Przedsięwzięcie to, oprócz korzyści wynikających z oszczędności kadrowych i finansowych, stopniowo przybliżało liczbę dowództw okręgów wojskowych do przewidywanej na okres wojny liczby armii ogólnowojskowych, chociaż w pierwszych latach powojennych nie kierowano się tą ostatnią motywacją.

-----  
21/ Rozkaz MON nr 0096/Org. z 11.12.1951 r., CAW, 1545/73, poz.44, T-80, s.166-173 oraz poz.40, T-61, s.199-201.

22/ Rozkaz MON nr 061/Org. z 28.09.1953 r. Tamże, poz.45, T-50, s.227.

23/ Dyrektywa nr 006 oraz rozkazy MON nr nr 0036/Org. i 0037/Org. z 4.03.1949 r., 0043/Org., 0044/Org., 0045/Org., 0046/Org. z 17.05.1951 r. CAW, 1210/12, poz.44, T-80, s.17,21 i 33 oraz poz.36, T-81- s.219-221. Zarządzenie szefa Sztabu Gen. WP nr 0366/Org. z 23.10.1952 r. - tamże, poz.44, T-63/III, s.587.

W okresie od 1947 do 1953 roku zostały rozwiązane cztery dowództwa okręgów wojskowych. Kolejno były rozwiązywane: DOW-VI /Łódzki/ - na początku 1947 r., DOW-III /Poznański/ i DOW-VII /Lubelski/ - w marcu 1949 r., DOW-V /Krakowski/ - w końcu 1953 r. W rezultacie na miejsce siedmiu okręgów, pozostały trzy, odpowiednio zreorganizowane: Pomorski, Śląski i Warszawski.

Załączek sił Marynarki Wojennej w postaci Polskiego Zapasowego Batalionu Marynarki Wojennej - u schyłku działań wojennych /od 21 kwietnia 1945 r./ i bezpośrednio po wojnie, do czasu powołania dowództwa tego rodzaju sił zbrojnych - podporządkowany był dowódcy Pomorskiego Okręgu Wojskowego. Do zajmowania się problematyką tego organizującego się rodzaju sił zbrojnych utworzono w składzie Naczelnego Dowództwa WP stanowisko specjalisty do spraw morskich, a nieco później Oddział Marynarki Wojennej. W kwietniu 1945 r. podjęto też wstępne prace nad zorganizowaniem naczelnego organu dowodzenia. Były one kontynuowane, szczególnie od czerwca 1945 r. przy współudziale i pomocy oficerów Radzieckiej Misji Morskiej. 7 lipca 1945 r. rozkazem Naczelnego Dowódcy WP<sup>24</sup> nakazano sformować do końca lipca tego roku Dowództwo Marynarki Wojennej /zgodnie z brzmieniem rozkazu: Dowództwo, Sztab Główny, Zarząd Polityczno-Wychowawczy Marynarki Wojennej oraz Główny Port Marynarki Wojennej i Oddział Inżynieryjny/.

W systemie dowodzenia siłami marynarki wojennej miały miejsce dosyć częste i istotne zmiany. Ich myślą przewodnią było

-----  
24/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 00163/Org. z 7.07.1945 r. CAW, 1545/73, poz.7, T-2, s.298-300.

poszukiwanie najbardziej racjonalnych rozwiązań odnośnie do podporządkowania jednostek pływających i nadbrzeżnych bazujących i dyslokujących wzdłuż wybrzeża morskiego, w celu osiągnięcia sprawnego dowodzenia nimi zarówno w czasie pokoju, jak i wojny.

Podobnie jak w innych rodzajach sił zbrojnych występowały tu: związki taktyczne - obszar nadmorski, flotylla, brygada, główna baza /wodny rejon głównej bazy/, dywizja lotnictwa; oddziały - baza morska /port/, ochrona redy /komendy baz morskich i portów. dowództwo ochrony redy/, oddział /zespół/ okrętów, pułk /lotniczy, szkolny, artylerii przeciwlotniczej/; pododdziały - dywizjon /okrętów, artylerii/, batalion /piechoty morskiej, saperów, łączności/, eskadra /lotnicza/, bateria /artylerii/, kompania, okręt, pluton, drużyna, działon /w jednostkach lądowych, nadbrzeżnych/.

Bardzo generalnie ujmując, w okresie pierwszego powojennego dziesięciolecia, w zasadniczym ogniwie bezpośrednio podległym Dowództwu Marynarki Wojennej dominował podział wybrzeża morskiego i bazujących /dyslokowanych/ na nim sił na 2 obszary oraz wyodrębniony rejon Głównej Bazy /Portu/ Marynarki Wojennej, obejmujący Gdynię i w zasadzie wybrzeże Zatoki Gdańskiej /Hel/.

W latach 1946-1947 sformowano dowództwo Szczecińskiego /początkowo Zachodniego/ i Usteckiego Obszaru Nadmorskiego<sup>25</sup>. W listopadzie 1949 r. sformowano, a w końcu 1950 r. rozformowano Dowództwo Floty<sup>26</sup>. Równocześnie z nim rozformowano Dowódz-

25/ Rozkazy MON nr nr 0176/Org.z 22.06.1947r., 0180/Org. i 0181/Org.z 5.07.1947r. CAW, 1545/73, poz. 18, T-3, s. 18, 34, 36.

26/ Rozkaz MON nr 0223/Org.z 31.10.1949r. Tamże, T-5/49, s. 59.

two Szczecińskiego Obszaru Nadmorskiego. Była to najdalej posunięta centralizacja dowodzenia na szczeblu Dowództwa Marynarki Wojennej, która trwała do 1955 r., kiedy to ponownie wrócono do podziału wybrzeża na dwie strefy odpowiedzialności<sup>27</sup>.

Struktury organizacyjne i system dowodzenia lotnictwem marynarki wojennej były dostosowane do rozwiązań obowiązujących w całym lotnictwie WP. Chronologicznie rzecz biorąc, występowały w nim - eskadra, następnie pułk i od 1953 r. dywizja lotnictwa marynarki wojennej<sup>28</sup>, które podlegały bezpośrednio Dowództwu Marynarki Wojennej, z wyjątkiem krótkiego okresu, w którym występowało odrębne Dowództwo Lotnictwa MW /dowództwo to przeformowano na dowództwo dywizji lotnictwa MW/. Analogicznie podlegał Dowództwu Marynarki Wojennej samodzielny pułk artylerii OPL /w Gdyni, podporządkowany marynarce wojennej w 1952 r./<sup>29</sup>

Na początku lat 50-tych ukształtowały się, a nawet wyodrębniły wojska obrony powietrznej kraju, chociaż nie uzyskały jeszcze statusu odrębnego rodzaju sił zbrojnych i nosiły miano Wojska OPL Obszaru Krajowego. Ukształtował się też system dowodzenia tymi wojskami. W pierwszych latach powojennych, kiedy wojska te składały się głównie z artylerii przeciwlotniczej, dowodzenie nimi znajdowało się w gestii Dowództwa Artylerii WP. Równolegle z rozwojem tych wojsk, w 1950 r. sformowane zostało odrębne Dowództwo Wojsk Obrony Przeciwlotniczej<sup>30</sup>.

27/ Zarządź.szefa SG WP nr 0283/Org.z 8.12.1955r. Tamże, T-49/IV, s.10.

28/ Rozkaz MON nr 029/Org.z 15.04.1951r. Tamże, T-50, s.104.

29/Rozkaz MON nr 05/Org. z 8.01.1952 r. Tamże, t.61, s.8.

30/ Rozkaz MON nr 079/Org. z 21.04.1949 r.

W 1951 r. dokonano reorganizacji tego dowództwa, sprecyzowano jego miejsce i rolę w siłach zbrojnych oraz zmieniono nazwę na Dowództwo Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego. Jednak w końcu 1954 r. dowództwo to zostało rozformowane - w wyniku utworzenia zintegrowanego dowództwa o nazwie: Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju<sup>31</sup>.

Tworząc i doskonaląc system dowodzenia okresu pokojowego, kierowano się jednocześnie potrzebami na czas ewentualnej wojny. Myślą przewodnią przedsięwzięć w tym względzie było przystosowanie istniejących w okresie pokoju struktur organizacyjnych poszczególnych dowództw i instytucji wojskowych do sprawnego i w możliwie najkrótszym czasie przekształcenia ich w trybie mobilizacyjnym na struktury organizacyjne /etatowe/ okresu wojennego. Stosownie do tych założeń dokonywano również odpowiedniej obsady personalnej na poszczególnych, zwłaszcza kierowniczych stanowiskach służbowych, a także ukierunkowywane szkolenie poszczególnych dowództw i instytucji. Dowództwo Marynarki Wojennej stanowiło organ dowodzenia nie wymagający bardziej istotnych przekształceń strukturalnych w trybie mobilizacyjnym /ani w nazwie/ na czas wojny.

Na okres wojny struktura organizacyjna armii ogólnowojskowych do schyłku lat 40-tych była dywizyjna, natomiast od początku lat 50-tych - korpuśna. W systemie dowodzenia armii wydłużyło się zatem rozkazodawstwo i obieg informacji o jedno ogniwo, zwiększył się zarazem jej skład i możliwości bojowe. System ten przyjmował też postać identyczną z istniejącą w

-----  
31/ Rozkaz MON nr 068/Org. z 25.11.1954 r.

Armii Radzieckiej od czasów Wielkiej Wojny Narodowej, a także dominującą we wszystkich armiach sojuszniczych wspólnoty socjalistycznej. W przyjętych założeniach korpusy armijne /piechoty/ wchodziły w skład armii, natomiast pancerne /zmechanizowane/ w zasadzie znajdowały się w bezpośrednim podporządkowaniu dowództwa frontu. Armia lotnicza, podporządkowana dowództwu frontu, posiadała dywizyjną i korpuśną strukturę organizacyjną, odpowiednio do obowiązującej w czasie pokoju. Również w marynarce wojennej struktura organizacyjna na czas wojny była zbliżona do pokojowej.

### 1.3. Kształtowanie się władz naczelnych Wojska Polskiego w latach 1945-1955

Stosownie do wyżej zarysowanych zmian oraz założeń, kształtował się system dowodzenia Wojskiem Polskim w latach 1945-1955, a w nim następowały kolejne przekształcenia strukturalno-organizacyjne przede wszystkim władz naczelnych.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego posiadało strukturę organizacyjną ukształtowaną w czasie wojny. Naczelny Dowódca WP, Marszałek Polski Michał Rola-Żymierski<sup>1</sup> sprawował dowodzenie siłami zbrojnymi w oparciu przede wszystkim o Sztab Główny WP na czele z szefem tego sztabu oraz: Zastępcę Naczelnego Dowódcy do spraw polityczno-wychowawczych i podległe mu instytucje, dowódców /dowództwa/

---

1/ 3 maja 1945 r. gen. broni Michał Rola-Żymierski został mianowany Marszałkiem Polski./na podstawie uchwały plenarnej posiedzenia KRN, Dziennik Personalny NDWP, nr 20 z 15.05.1945 r./.

rodzajów wojsk, Głównego Kwatermistrzostwa WP i podległe mu instytucje oraz inne instytucje /komórki organizacyjne/ podległe bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy.

Do odtworzenia stanu organizacyjno-etatowego instytucji władz naczelnych Wojska Polskiego na początku okresu pokojowego, należy przyjąć za podstawę ich stan faktyczny ukształtowany u schyłku wojny<sup>2</sup>. W zachowanych archiwaliach najbardziej miarodajne i wyczerpujące dane w tym przedmiocie udokumentowane są według stanu na dzień 1 maja 1945 r. Zważywszy, że w ciągu kolejnych kilku dni /do 9 maja/ nie zaszły żadne istotne zmiany, możemy przyjąć dane z 1 maja 1945 r. jako stan wyjściowy władz naczelnych Wojska Polskiego w okresie pokojowym. Były to następujące instytucje, podległe bezpośrednio lub pośrednio /poprzez szefa Sztabu Głównego, Zastępcę do spraw polityczno-wychowawczych i Głównego Kwatermistrza WP/ Naczelnemu Dowódcy Wojska Polskiego:

1/ podległe Szefowi Sztabu Głównego WP:

- Sztab Główny WP,
- Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy;

2/ podległe bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP:

- Dowództwo Artylerii WP,
- Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmotoryzowanych WP,
- Szefostwo /Dowództwo/<sup>x</sup> Wojsk Inżynieryjno-Saperskich WP,
- Szefostwo /Dowództwo/ Łączności WP,
- Oddział Chemiczny WP,

-----  
2/ Strukturę organizacyjną Naczelnego Dowództwa WP odtworzono na podstawie meldunków o stanie bojowym jednostek podległych Naczelnemu Dowództwu wg stanu na dzień 1.05.1945 r. CAW, 416/41/53, T-2A.

x/ W niektórych materiałach /dokumentach/ źródłowych używane są nazwy umieszczone w nawiasie, na tej i następnej stronie.

- Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP /Dowództwo Mobilizacji WP/,
  - Szefostwo Uzbrojenia,
  - Centrum Wyszkożenia Oficerów WP,
  - Oddział Personalny WP,
  - Dowództwo Żandarmerii WP,
  - Główny Zarząd Informacji WP,
  - Naczelna Prokuratura Wojskowa,
  - Najwyższy Sąd Wojskowy,
  - Wydział Sądownictwa Wojskowego;
- 3/ podległe Zastępcy Naczelnego Dowódcy WP do spraw polityczno-wychowawczych:
- Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy,
  - Główny Wydział Duszpasterstwa,
  - Główny Rabinat WP;
- 4/ podległe Głównemu Kwatermistrzowi WP /jednocześnie zastępcy Naczelnego Dowódcy WP do spraw kwatermistrzowskich/:
- Sztab Głównego Kwatermistrzostwa WP,
  - Zarząd Komunikacji Wojskowej,
  - Zarząd Samochodowy /Szefostwo Służby Samochodowej/,
  - Zarząd Drogowy /Szefostwo Wojsk Drogowych/,
  - Zarząd Intendentury WP /Główna Intendentura WP/,
  - Oddział Kwaterunkowy /Budownictwa, Remontu i Zakwaterowania/,
  - Oddział Zaopatrzenia MPS /Zaopatrzenia w Paliwo/,
  - Inspekcja,
  - Oddział Personalny,
  - Departament Służby Zdrowia,
  - Oddział Weterynaryjny,
  - Oddział Zdobyczy Wojennej,
  - Oddział Finansów i Główny Bank WP.

W powyższym zestawieniu figurują również takie instytucje /Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP, Centrum Wyszkożenia Oficerów WP, Szefostwo Uzbrojenia/, które z formalnego punktu widzenia /na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 099 z 18.04.1945 r./ zostały podporządkowane Pierwszemu Wiceministrowi Obrony Narodowej. Praktycznie, podobnie jak w odniesieniu do dowództw okręgów wojskowych, podporządkowanie to nie nastąpiło w omawianym czasie. Szybki bieg wielkiej wagi wydarzeń w ostatnich tygodniach wojny i krótki okres czasu, nie stwarzały bowiem niezbędnych warunków do realizacji powziętej decyzji /rozkażu/.

Naczelnemu Dowództwu WP podlegały ponadto bezpośrednio:

- dowództwa okręgów wojskowych /sześć/<sup>3</sup>,
- Dowództwo Lotnictwa WP,
- Dowództwa 1 i 2 Armii WP.

Wyżej wymienionym dowództwom podlegały odpowiednie związki taktyczne oraz samodzielne oddziały i pododdziały, różnego rodzaju jednostki /zakłady/ zabezpieczenia materiałowo-technicznego i medycznego oraz terenowej administracji wojskowej /rejonowe komendy uzupełnień/.

Głównym roboczym organem Naczelnego Dowódcy WP dla dowodzenia podległymi mu bezpośrednio dowództwami okręgów wojskowych, lotnictwa i armii był Sztab Główny WP.

Bezpośrednie dowodzenie jednostkami wojskowymi szczebla centralnego tworzącymi w czasie wojny Oddział Naczelnego Dowództwa WP, szkolnictwo wojskowe i jednostki zabezpieczenia /dowodzenia, zaopatrzenia materiałowo-technicznego, medycznego itp./, a więc nie wchodzącymi w skład 1 i 2 Armii WP oraz

-----  
3/ Z formalnego punktu widzenia - na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 099/Org. z 18.04.1945 r. dowódcy okręgów wojskowych podlegali Naczelnemu Dowódcy /Ministerstwu Obrony Narodowej/ poprzez I Wiceministra Obrony Narodowej.

okręgów wojskowych, sprawowali zgodnie z ustaleniami Naczelnego Dowództwa, odpowiedni dowódcy i szefowie instytucji /komórek organizacyjnych/ podległych bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP - Sztabu Głównego WP, dowództw rodzajów wojsk i służb, Głównego Kwatermistrzostwa WP oraz Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego.

Z przedstawionego zestawienia wynika, że bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych ukształtował się aparat kierowniczy Wojska Polskiego, który był już praktycznie przygotowany do sprawowania funkcji operacyjnych i administracyjnych, to jest do dowodzenia /kierowania/ w warunkach okresu pokojowego.

Początkowo istniejący dwoisty charakter ówczesnych naczelnych władz: Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego - Ministerstwo Obrony Narodowej, wynikał stąd, że instytucja Naczelnego Dowództwa WP była instytucją pierwotną, powołaną 22 lipca 1944 r., tj. następnego dnia po utworzeniu Wojska Polskiego na mocy dekretu Krajowej Rady Narodowej. Naczelnym Dowódcą WP pełnił równocześnie funkcje kierownika Resortu Obrony Narodowej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Oznaczało to, iż posiadał on uprawnienia kierownika tego resortu i był członkiem naczelnych władz wykonawczych państwa - Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, a następnie Rządu Tymczasowego. W działalności praktycznej jednak nie zachodziła w owym czasie potrzeba tworzenia Ministerstwa Obrony Narodowej.

Dopiero w ostatnich miesiącach wojny, kierując się przede wszystkim perspektywą rychłego pokoju, poczyniono pierwsze kroki w tworzeniu ministerstwa. Świadczy o tym rozkaz Naczelnego

Dowódca WP z dnia 18 kwietnia 1945 r.<sup>4</sup>, w którym powołuje się on na uchwałę Rządu Tymczasowego o utworzenie Ministerstwa Obrony Narodowej i rozkazuje: "Przystąpić do formowania Ministerstwa Obrony Narodowej według zatwierdzonych przeze mnie etatów. Organizację Ministerstwa Obrony Narodowej w dziedzinie funkcji ogólnowojskowych poruczam gen.bryg.W.Strażewskiemu, mianowanemu uchwałą Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 30.III.1945 r. pierwszym wiceministrem obrony narodowej do spraw ogólnowojskowych". Projekt struktury organizacyjnej i etatowej ministerstwa miał być przedstawiony przez gen.Strażewskiego do zatwierdzenia do dnia 25 kwietnia 1945 r. Natomiast z dniem ogłoszenia wymienionego rozkazu, załączek Ministerstwa Obrony Narodowej miały tworzyć cztery instytucje, podporządkowane bezpośrednio I Wiceministrowi: Departament Mobilizacji i Uzupełnień, Centrum Wyszukolenia Oficerów, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Departament Uzbrojenia<sup>5</sup>. Rozkazem tym ustalono również nową formułę podległości okręgów wojskowych: "Po ogłoszeniu niniejszego rozkazu okręgi wojskowe podporządkowują Ministerstwu Obrony Narodowej. Dowódcy okręgów wojskowych będą podlegać mi przez pierwszego wiceministra, któremu powierzam bezpośrednie kierownictwo ich działalnością i formowanie nowych okręgów na podstawie moich zarządzeń". Bardziej szczegółowe uprawnienia dowódcze I Wiceministerstwa charakteryzowały następujące ustalenia rozkazu: "Pierwszemu wiceministrowi udzielam prawa wydawania samodzielnych rozkazów

4/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 099/Org. z 18.04.1945 r., CAW, 1545/73, T-2, s.185-187.

5/ Nazwy departamentów - Mobilizacji i Uzupełnień oraz Uzbrojenia faktycznie nie występowały w dniu wydania rozkazu. Wynika z tego, że miały one powstać na bazie istniejących instytucji o podobnych nazwach i przeznaczeniu.

6/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 100/Org. z 20.04.1945 r., CAW, s.400.

i zarządzeń bezpośrednio podległym mu departamentom, urzędom i dowódcom okręgów wojskowych w myśl moich wytycznych, podstawowych decyzji i wskazówek odnośnie do ich działalności".

Nawał bieżących zadań i przedsięwzięć w sytuacji, jaka miała miejsce w ostatnich tygodniach wojny, a także bezpośrednio po jej zakończeniu nie sprzyjała realizacji nakreślonych zamierzeń. To też w praktyce nie były one realizowane, bądź też realizowane fragmentarycznie, przede wszystkim w zakresie prac koncepcyjnych. Jednak dokonania te, a przede wszystkim ukształtowany i funkcjonujący organizm Naczelnego Dowództwa, stanowiły po ustaniu wojny dobry punkt wyjścia do dalszego rozwoju władz naczelnych wojska i szybkiego przekształcenia ich w Ministerstwo Obrony Narodowej.

W czerwcu 1945 r. podjęto kontynuację prac nad formowaniem Ministerstwa Obrony Narodowej. 7 czerwca 1945 r. w oparciu o nowy rozkaz, przystąpiono do sformowania I Wiceministerstwa<sup>6</sup>, a w lipcu - III Wiceministerstwa Obrony Narodowej<sup>7</sup>, natomiast w październiku tegoż roku Zastępcę Ministra Obrony Narodowej do spraw polityczno-wychowawczych mianowano I Wiceministrem Obrony Narodowej przemianowując jednocześnie dotychczasowe I Wiceministerstwo na II Wiceministerstwo Obrony Narodowej<sup>8</sup>. W okresie od września 1945 r. do marca 1946 r. dokonano najbardziej znaczącej reorganizacji strukturalno-etatowej instytucji centralnych, głównie w ramach poszczególnych wiceministerstw. Od kwietnia 1946 r. do stycznia 1947 r. dokonywano

---

6/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org.z 7.06.1945 r., "Organizacja i działania Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945", s.390-393.

7/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0196/Org.z 27.07.1945r.- tamże, s.394-395.

8/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0303/Org.z 30.10.1945 r.- tamże, s.400.

natomiast dalszych zmian, kończąc - powołaniem w listopadzie 1947 r. Dowództwa Wojsk Lądowych - pierwszy powojenny etap tworzenia systemu dowodzenia Wojskiem Polskim, z Ministerstwem Obrony Narodowej na czele.

Z formalno-prawnego punktu widzenia, jako datę utworzenia instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej należy przyjąć najpóźniej 28 czerwca 1945 r. W dniu tym Prezydent Krajowej Rady Narodowej zaakceptował bowiem skład Rządu Jedności Narodowej, mianując Marszałka Polski Michała Rolę-Żymierskiego ministrem Obrony Narodowej. Na podstawie zaś stanu faktycznego zrealizowanych przedsięwzięć organizacyjnych można przyjąć, że ostatecznie zostało ono sformowane w listopadzie 1945 r., przejmując wszystkie funkcje Naczelnego Dowództwa WP. Niemniej jednak przez pewien okres władze naczelne wojska utożsamiano przede wszystkim z Naczelnym Dowództwem. W rozkazodawstwie, zwłaszcza do 1947 roku, utrzymuje się nadal termin - Naczelnny Dowódca /Naczelne Dowództwo/ Wojska Polskiego. Aczkolwiek był on już nieaktualny w nowych warunkach okresu pokojowego /zawężał treść pojęcia instytucji ministerstwa/, to jednak utrzymywał się, tkwił bowiem w sferze uczuciowej i tradycji walki z hitlerowskimi Niemcami, symbolizując jedność operacyjnego dowodzenia siłami zbrojnymi i kierownia ministerstwem /w osobie Naczelnego Dowódcy, a zarazem ministra Obrony Narodowej/.

Z zestawienia instytucji wchodzących w skład Naczelnego Dowództwa WP, a zarazem tworzącego się Ministerstwa Obrony Narodowej wynika, że na ich strukturze i relacjach podporządkowania zaważył "model" podyktowany potrzebami i uwarunkowaniami tworzenia poszczególnych instytucji w okresie wojennym. Przede

wszystkim mocno wyeksponowano problematykę mobilizacyjną /Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP/, zbyt duża ilość instytucji znalazła się w bezpośredniej podległości Naczelnego Dowódcy WP. Niektóre z nich celowo było podporządkować innym osobom funkcyjnym w randze zastępcy Naczelnego Dowódcy /wice-ministra Obrony Narodowej/.Uwidoczniła się więc potrzeba rozszerzenia składu Naczelnego Dowództwa WP o stanowisko jeszcze jednego zastępcy Naczelnego Dowódcy /ministra/, który przejąłby kierownictwo częścią instytucji /w świetle dokonywanego przekształcenia naczelnego dowództwa w ministerstwo, powinny być tworzone stanowiska wiceministrów/<sup>10</sup>.

Zachodziła również konieczność skorygowania zakresu obowiązków i kompetencji poszczególnych instytucji i ich szefów /dowódców/ w celu dostosowania tych spraw do nowych warunków okresu pokojowego i statutu ministerstwa. Ostatnie tygodnie wojny nie sprzyjały bowiem szybkiemu finalizowaniu zamierzeń, związanych z ostatecznym sprecyzowaniem struktury organizacyjnej i zakresu działania instytucji formowanego ministerstwa oraz kształtowaniu dostosowanego do zmiennych warunków systemu dowodzenia wojskiem.

Powoływanie wiceministrów i tworzenie instytucji nazywanych wówczas wiceministerstwami zostało podjęte - jak wskazaliśmy już wyżej - w kwietniu 1945 r., kiedy to gen.bryg.Wsiewołoda Strażewskiego mianowano I Wiceministrem Obrony Narodowej do spraw ogólnowojskowych. Powołaniu wymienionego wiceministra przyświecał prawdopodobnie zamiar utworzenia instytucji

-----  
10/ Mała Kronika LWP 1943-1973, wyd.MON 1975 r., s.212-213.

I Wiceministerstwa poprzez podporządkowanie wiceministrowi większości instytucji podległych dotąd bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP /ministrowi Obrony Narodowej/ i mający charakter ogólnowojskowy<sup>11</sup>, a także podporządkowanie mu dowództw okręgów wojskowych.

Tworzenie wiceministerstw zakończone w pierwszym kwartale 1946 r. nie stanowiło formowania od podstaw określonych instytucji, lecz nieznaczne zrekonstruowanie dotychczas istniejących instytucji i nadanie ich kierownikom rangi wiceministrów: zastępcy Naczelnego Dowódcy WP do spraw polityczno-wychowawczych i Głównemu Kwatermistrzowi WP, oraz podporządkowanie I Wiceministrowi Obrony Narodowej określonych instytucji podległych dotąd bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP /ministrowi Obrony Narodowej/. Niektóre z tych instytucji były wprowadzone nowe, ale brały swój początek z instytucji pokrewnych, funkcjonujących w okresie wojny, dlatego w ich przypadku, a nawet całego Wiceministerstwa nie można mówić o formowaniu od nowa.

Wstrzymane w końcu kwietnia prace nad formowaniem I Wiceministerstwa kontynuowano już w pierwszych dniach czerwca 1945 r. Niebawem powołano do życia II Wiceministerstwo na kanwie instytucji podległych Zastępcy Naczelnego Dowódcy WP do spraw polityczno-wychowawczych oraz analogicznie III Wiceministerstwo w oparciu o Główne Kwatermistrzostwo WP. Ale już w październiku 1945 r. przemianowano II Wiceministerstwo na

-----  
11/ Instytucja, a raczej pojęcie wiceministerstwa miało wówczas charakter raczej umowny. Po prostu zwykło się tak nazywać zespół instytucji na czele z określonym wiceministrem Obrony Narodowej. Po kilku latach pojęcie to zaczęło stopniowo zanikać zarówno w słownictwie urzędowym, jak i potocznym, zwyczajowym.

I Wiceministerstwo, a I Wiceministerstwo na II Wiceministerstwo Obrony Narodowej, a ponadto dokonano nieznacznych przesunięć w dotychczasowym ich składzie organizacyjnym /podporządkowaniu instytucji/. Rzeczą znaną w tworzeniu wiceministerstw jest wyprzedzanie rządowej działalności legislacyjnej przez praktyczną działalność organizacyjną w ramach Ministerstwa Obrony Narodowej. Świadczy o tym fakt, że dopiero 14 lutego 1946 r. Prezydium Rady Ministrów na wniosek Naczelnego Dowódcy WP - ministra Obrony Narodowej, mianowało aktem prawnym /uchwałą/ trzech wiceministrów Obrony Narodowej:<sup>12</sup>

- I Wiceministra Obrony Narodowej gen.dyw. Mariana Spychalskiego,
- II Wiceministra Obrony Narodowej gen.broni Karola Świerczewskiego,
- III Wiceministra Obrony Narodowej gen.bryg. Piotra Jaroszewicza.

Nominacje te miały znaczenie formalne, ponieważ de facto wiceministerstwa /i ich kierownicy/ istniały już na mocy rozkazów Naczelnego Dowódcy WP /ministra Obrony Narodowej, należy sądzić za aprobatą naczelnych władz państwowych/. Dotychczasowy II /I/ Wiceminister Obrony Narodowej gen.W.Strażewski został wyznaczony na stanowisko dowódcy Pomorskiego Okręgu Wojskowego /poprzednio dowodził nim gen. K.Świerczewski/.

Szef Sztabu Generalnego gen.broni Władysław Korczyc, mimo że w systemie naczelnych władz Wojska Polskiego, a więc i MON, zajmował pozycję bardzo wysoką, to jednak nie był wice-

---

12/ Mała Kronika LWP 1943-1973, s.238.

ministrem. Został nim dopiero w końcu 1949 r.<sup>13</sup>

Kolejnym istotnym wydarzeniem w nadawaniu władzom naczelnym powojennego kształtu, było przemianowanie w lipcu 1945 r. Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP na Sztab Generalny WP<sup>14</sup>.

W celu zapewnienia sprawności w załatwianiu spraw kierowanych do Naczelnego Dowódcy WP /ministra Obrony Narodowej/ oraz wymagających uzgodnień między Ministerstwem Obrony Narodowej a cywilnymi władzami państwowymi /resortami itp./, pod koniec 1945 r. zorganizowano Gabinet Ministra Obrony Narodowej.<sup>15</sup>

Powyższym wydarzeniom towarzyszyła wytężona praca mająca na celu reorganizację, a następnie doskonalenie właściwie wszystkich instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej. Zmianom natury strukturalno-organizacyjnej towarzyszyły z reguły zmiany w zakresie uprawnień, obowiązków, a więc kompetencji poszczególnych instytucji. Te ostatnie stają się w ogólnym zarysie czytelne na tle przekształceń organizacyjnych. Założenia systemu dowodzenia w jakiejś mierze tkwią bowiem w strukturach organizacyjnych organów dowodzenia. Potwierdza to - w kontekście tematu rozprawy - kładzenie w pracy badawczej silnego akcentu na te zagadnienia.

---

13/ Nominacja Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.12.1949 r.  
Mała Kronika LWP 1943-1973, s.286.

14/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 00177/Org. z 18.07.1945 r.

15/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy z 22.10.1945 r.  
Szefem Gabinetu mianowany został gen.bryg. Stefan Mossor.  
CAW, III-1, t.249, s.61.

U schyłku wojny i tuż po jej zakończeniu zwraca uwagę zbyt duża ilość instytucji /dowództw/ będących w bezpośrednim podporządkowaniu naczelnego dowódcy /ministra/. Było ich co najmniej 16, a łącznie z dowództwami okręgów wojskowych i armii - 24. To też w ramach reorganizacji, rozformowywania oraz formowania poszczególnych instytucji i komórek organizacyjnych, przystąpiono przede wszystkim do rychłego formowania trzech tzw. wiceministerstw. Minister Obrony Narodowej /Naczelnny Dowódca WP/ miał bowiem sprawować dowodzenie przede wszystkim w oparciu o szefa Sztabu Generalnego i wiceministrów. Liczba bezpośrednio podległych mu instytucji, a przede wszystkim dowódców rodzajów wojsk miała ulec radykalnemu zmniejszeniu.

Już w końcu 1945 r. ministrowi Obrony Narodowej bezpośrednio podlegała zdecydowanie mniejsza ilość osób funkcyjnych niż poprzednio. W szczególności bezpośrednio podlegali mu:

- szef Sztabu Generalnego,
- I Wiceminister Obrony Narodowej,
- II Wiceminister Obrony Narodowej,
- Dowódca Artylerii WP,
- Dowódca Wojsk Pancernych i Zmotoryzowanych WP,
- Szef Departamentu Personalnego.

Na niższych szczeblach dowodzenia ministrowi Obrony Narodowej bezpośrednio podlegali: dowódca Lotnictwa WP i dowódca Marynarki Wojennej, natomiast dowódcy okręgów wojskowych byli podporządkowani ministrowi poprzez II Wiceministra Obrony Narodowej /przed zmianą numeracji - I Wiceministra ON/.

W powyższym podporządkowaniu zwraca uwagę brak III Wiceministra Obrony Narodowej. Otóż rozkazem Naczelnego Dowódcy

WP<sup>15</sup> z dniem 1 listopada 1945 r. przemianowano I Wiceministerstwo na II, a II Wiceministerstwo na I Wiceministerstwo oraz podporządkowano III Wiceministerstwo I Wiceministrowi, gen. dyw. M.Spychalskiemu. Podległość ta miała charakter raczej formalny, podyktowany chęcią nadania wysokiej rangi czynnika partyjno-politycznego w problematyce gospodarczej wojska będącej w gestii III Wiceministerstwa. Przedsięwzięciu temu sprzyjała też niewątpliwie wysoka pozycja gen. dyw. M.Spychalskiego w naczelnych władzach Polskiej Partii Robotniczej. W praktyce, III Wiceministerstwo na czele ze swoim wiceministrem realizowało zadania stawiane mu bezpośrednio przez ministra Obrony Narodowej, a także Sztab Generalny. Ta niezbyt jasna sytuacja nie trwała jednak długo i wkrótce podporządkowanie to zostało anulowane również z formalnego punktu widzenia.

I Wiceministrowi Obrony Narodowej bezpośrednio podlegały:

- Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy,
- Duszpasterstwo WP,
- Szefostwo Wojskowego Duszpasterstwa Wyznania Ewangelicko-Augsburskiego /utworzone w 1946 r./,
- Rabinat WP,
- inne komórki administracyjno-usługowe i jednostki zabezpieczenia działalności polityczno-wychowawczej.

Na prawach szczególnych podlegały ponadto:

- Główny Zarząd Informacji,
- Najwyższa Prokuratura Wojskowa,
- Najwyższy Sąd Wojskowy.

Szczególne uprawnienia drugiej grupy podległych instytucji polegały na tym, że w działalności swojej posiadały one dużą autonomię, a ich szefowie mieli prawo bezpośredniego zwracania się do ministra Obrony Narodowej i przedstawiania mu spraw będących w zakresie ich kompetencji.

II Wiceministrowi Obrony Narodowej bezpośrednio podlegały:

- Departament Piechoty i Kawalerii,
- Departament Wojskowo-Inżynieryjny,
- Departament Łączności,
- Departament Wojsk Ochrony Pogranicza,
- Departament Poboru i Uzupełnień,
- Departament Uzbrojenia,
- Departament Sprzętu Wojskowego,
- inne komórki administracyjno-usługowe.

III Wiceministrowi Obrony Narodowej bezpośrednio podlegały:

- Departament Intendentury,
- Departament Kwaterunkowo-Eksploatacyjny,
- Departament Budownictwa Wojskowego,
- Departament Służby Samochodowej,
- Departament Służby Zdrowia,
- Wydział Materiałów Pędnych i Smarów,
- Wydział Służby Weterynaryjnej,
- Wydział Personalny,
- Wydział Finansowy,
- inne komórki administracyjno-usługowe i jednostki kwatermistrzowskie.

Powyższa struktura organizacyjna MON w pierwszym kwartale 1946 r. przybrała już postać dojrzałą i można by przyjąć, że

zostało wówczas zakończone kształtowanie się władz naczelnych, a właściwie całego modelu dowodzenia Wojskiem Polskim w okresie pokojowym<sup>16</sup>. Jednak ze względu na wielkiej wagi przedsięwzięcie dokonane w końcu 1947 r. i na początku 1948 r., związane z utworzeniem Dowództwa Wojsk Lądowych, ostateczne uformowanie wspomnianego modelu należy odnieść raczej do tego właśnie okresu.

29 listopada 1947 r., na mocy rozkazu Ministra Obrony Narodowej<sup>17</sup>, został usankcjonowany podział Wojska Polskiego na trzy rodzaje sił zbrojnych /według ówczesnego nazewnictwa - na trzy zasadnicze i odrębne rodzaje wojsk/: wojska lądowe, wojska lotnicze i marynarkę wojenną. Rozkaz stanowił również o powołaniu, na kanwie II Wiceministerstwa, Dowództwa Wojsk Lądowych. Dowódcą Wojsk Lądowych został gen. broni Stanisław Popławski, który podlegał bezpośrednio ministrowi Obrony Narodowej. W ten sposób na pewien okres wygasła instytucja II Wiceministerstwa. Już wcześniej - 28 marca 1947 r. jej szef, gen. broni K. Świerczewski zginął śmiercią tragiczną. Generał S. Popławski natomiast, jako dowódca Wojsk Lądowych, został mianowany II Wiceministrem Obrony Narodowej w kwietniu 1949 r. Funkcję wiceministra pełnił on do listopada 1956 r.

Dowódcy Wojsk Lądowych podporządkowano dowódców okręgów wojskowych oraz podległe dotąd ministrowi Obrony Narodowej

---

16/ Do istotniejszych przedsięwzięć tego okresu należy odnieść sformowanie w 1946 r. Sztabu OPL Państwa, który w 1947 r. został włączony w skład Głównego Inspektoratu Artylerii. W 1946 r. sformowano, a następnie w końcu roku rozformowano Departament Sprzętu Wojskowego /rozformowano na podstawie rozkazu ND WP nr 0176/Org. z 16.10.1946 r.

17/ Rozkaz MON nr 0271 z 29.11.1947 r. CAW 1545/73, T-3, s. 272.

Główne Inspektoraty Broni Pancерnej i Artylerii /przemianowane w międzyczasie z dowództw tych rodzajów wojsk<sup>18/</sup>, a także podporządkowane mu zostały i częściowo przeformowane instytucje podległe poprzednio II Wiceministrowi /m.in. departamenty rodzajów wojsk przekształcone na główne inspektoraty/. Sformowano też Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych.

W wyniku tych zmian nastąpiła najdalej posunięta w pierwszym powojennym dziesięcioleciu decentralizacja dowodzenia i kierowania na stanowisku ministra Obrony Narodowej. Bezpośrednio podlegali mu bowiem: szef Sztabu Generalnego, I i III Wiceministrowie, dowódca Wojsk Lądowych i szef Departamentu Personalnego oraz dowódcy pozostałych dwóch rodzajów sił zbrojnych - lotnictwa i marynarki wojennej. Wszyscy dowódcy /główni inspektorzy/ rodzajów wojsk zostali podporządkowani innym osobom funkcyjnym władz naczelnych wojska, głównie dowódcy Wojsk Lądowych. Dowództwo Wojsk Lądowych na okres wojenny miało też tworzyć trzon dowództwa frontu.

Taki stan rzeczy utrzymywał się w zasadzie do końca 1949 r., chociaż wewnątrz poszczególnych pionów /Sztabu Generalnego i wiceministerstw/ zachodziły często mniej lub bardziej istotne zmiany.

W powyższym kontekście trzeba się odnieść do dowództw rodzajów sił zbrojnych, w szczególności do ich miejsca w hierarchii i w strukturze organizacyjnej organów dowodzenia.

---

18/ Przemianowanie Dowództwa Wojsk Pancерnych i Zmotoryzowanych na Inspektorat Broni Pancерnej oraz Dowództwa Artylerii WP na Inspektorat Artylerii WP nastąpiło na podstawie rozkazów Naczelnego Dowódcy WP nr nr 037/Org. z 9.02.1946 r., 011/Org. i 014/Org. z 18.01.1946 r.; 067/Org. z 23.04.1946 r. CAW 1545/73, T-1-5.

Dowództwo Wojsk Lądowych zajęło w tym względzie miejsce II Wiceministerstwa, z którego zostało wyłonione i jednoznacznie stanowiło jedną z części składowych Ministerstwa Obrony Narodowej. Pozycja dowództw pozostałych rodzajów sił zbrojnych - wojsk lotniczych oraz marynarki wojennej w początkowym okresie powojennym nie jest ściśle udokumentowana. Dowództwo Lotnictwa WP zarówno w czasie wojny, jak i przez pewien czas w okresie powojennym uważane było za część składową Naczelnego Dowództwa WP, a następnie Ministerstwa Obrony Narodowej. Dowództwo Marynarki Wojennej w czasie formowania i w początkowym okresie jego funkcjonowania również - według niektórych źródeł<sup>x</sup> - zaliczano do ministerstwa, jednak bardziej miarodajne źródła archiwalne nie potwierdzają tego. Z upływem czasu również Dowództwo Lotnictwa WP organizacyjnie i funkcjonalnie wyodrębniło się z ministerstwa /"oddalało się"/, by ostatecznie uplasować się w hierarchii szczebli dowodzenia na poziomie okręgów wojskowych. Starając się przybliżyć do stanu faktycznego, można przyjąć, iż wspomniane już usankcjonowanie w 1947 r. podziału wojska na trzy rodzaje sił zbrojnych /"zasadnicze i odrębne rodzaje wojsk"/ spowodowało również bardziej jednoznaczne traktowanie Dowództwa Lotnictwa WP /Wojsk Lotniczych/ i Dowództwa Marynarki Wojennej, jako odrębnego szczebla dowodzenia poszczególnymi rodzajami sił zbrojnych.

Charakteryzując okres pierwszych czterech powojennych lat, trzeba odnotować jeszcze doświadczenia w zakresie organizowania dowodzenia zdobyte w walce ze zbrojnym podziemiem. Zbrojna

-----  
Np. w opracowaniu MON pt. "Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945".

działalność reakcyjnego podziemia, szczególnie w latach 1945 - 1947, spowodowała konieczność opracowania określonych metod walki z wrogiem działającym wewnątrz kraju, a zatem i potrzebę organizacyjnego ujęcia dowodzenia i kierowania przeznaczonymi do tego siłami.

To też w końcu marca 1946 r. decyzją rządu została powołana Państwowa Komisja Bezpieczeństwa, której przewodniczącym został mianowany Marszałek Polski Michał Rola-Żymierski. Komisji podporządkowano wszystkie jednostki Wojska Polskiego, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wojsk Ochrony Pogranicza, Milicji Obywatelskiej i służby bezpieczeństwa publicznego uczestniczące w zwalczaniu zbrojnego podziemia.

Najważniejszym a zarazem najpilniejszym zadaniem powołanej Komisji, było przyspieszenie likwidacji zbrojnego podziemia, w szczególności zaś:

- czuwanie nad bezpieczeństwem wewnątrz kraju;
- kierowanie wojewódzkimi komitetami bezpieczeństwa;
- podejmowanie decyzji, koordynowanie i opracowywanie planów działań wydzielonych do tego sił i środków militarnych /WP, KBW, WOP, MO, organów bezpieczeństwa / oraz stawianie im zadań;
- ogólne kierownictwo działalnością wyżej wymienionych sił w walce ze zbrojnym podziemiem.

Na podstawie postanowienia Komisji obszar kraju został podzielony na 14 stref bezpieczeństwa, odpowiadający<sup>ch</sup> obszarowi poszczególnych województw<sup>19</sup>, oraz stosownie do tego powołano

-----  
19/ Tylko Biała Podlaska została wyłączona z macierzystego województwa i włączona do warszawskiej strefy bezpieczeństwa. Wojewódzkie komitety bezpieczeństwa na ziemiach zachodnich i centralnych Polski rozwiązano w listopadzie 1947 r. /w innych przez pewien czas działały jeszcze/.

wojewódzkie komitety bezpieczeństwa, którym podlegały wszystkie siły i środki wyszczególnionych wyżej formacji, znajdujące się na obszarze danego województwa /strefy/. W skład komitetów wojewódzkich wchodziłi przedstawiciele tych formacji, natomiast przewodniczącymi komitetów byli z reguły dowódcy ogólnowojskowi Wojska Polskiego.

Zorganizowany w ten sposób system dowodzenia regularnymi siłami zbrojnymi i zmilitaryzowanymi, obejmujący również samorzutnie organizujące się /w celach samoobrony/ grupy ludności cywilnej na najbardziej zagrożonych obszarach kraju, zdał praktyczny egzamin. Pozwolił na uzyskanie cennych doświadczeń w kierowaniu oraz organizowaniu wysiłku obronnego jednostek regularnych sił zbrojnych i społeczeństwa.

Zbrojna walka o utrwalenie władzy demokracji ludowej w Polsce dostraczyła również doświadczeń w organizowaniu działań znacznych sił wojskowych. Największą skalę przybrała w 1947 r. specjalna akcja zbrojna przeciwko UPA na południowo-wschodnich obszarach Polski pod kryptonimem "Wisła"<sup>20</sup>, w której uczestniczyły wydzielone siły z dwunastu dywizji WP, tworzące zgrupowania dowodzone przez cztery dowództwa dywizji /6, 7, 8, 9DP/. Ponadto uczestniczyła kombinowana dywizja KBW. Całością tych sił, stanowiących Grupę Operacyjną "Wisła", dowodził dowódca Grupy gen.bryg. Stefan Mossor, ówczesny zastępca szefa Sztabu Generalnego, który miał do swojej dyspozycji również sztab. Siły grupy podzielone były na dwa zgrupowania, odpowiadające obszarom ich działań: "S" - Sanok i "R" - Rzeszów.

-----  
20/ Grupa została powołana 17.03.1947 r. zaś rozwiązana 31.07.1947 r.

W latach 1950-1951 w strukturze organów dowodzenia /kierowania/ na szczeblu centralnym zaszły daleko idące zmiany. W nieco mniejszym zakresie objęły one również dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Na szczeblu taktycznym w wojskach lądowych realizowano zapoczątkowane w 1949 r. wprowadzenie korpuśnego ogniwa dowodzenia, a w wojskach lotniczych: w 1951 r. - ogniwa dywizyjnego, w 1952 r. - korpuśnego ogniwa dowodzenia.

Zmiany te zbiegały się z okresem szybkiego jakościowego, a także ilościowego rozwoju Wojska Polskiego w wyjątkowo skomplikowanej i zaognionej międzynarodowej sytuacji polityczno-militarnej. Wiązały się one również z osobą nowego ministra Obrony Narodowej Marszałka Polski Konstantego Rokossowskiego<sup>21</sup>, który już na początku sprawowania tego urzędu podjął w omawianej kwestii szereg wielkiej wagi decyzji. Były one podejmowane przede wszystkim w oparciu o wzorce przenoszone z Armii Radzieckiej, ale dostosowane do konkretnych warunków Wojska Polskiego.

W działaniu tym znaczną rolę odgrywała grupa generałów i oficerów przybyłych w owym czasie z Armii Radzieckiej na kierownicze stanowiska służbowe w Wojsku Polskim.

---

21/ Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej dnia 6.11.1949 r. mianował Konstantego Rokossowskiego Marszałkiem Polski i powołał na stanowisko ministra Obrony Narodowej oraz wicepremiera Rady Ministrów. 7.11.1949 r. Marszałek Polski Michał Żymierski przekazał a Marszałek Polski Konstanty Rokossowski objął stanowisko ministra Obrony Narodowej. /Rozkazy MON nr 82 i 83 z 7.11.1949 r./, 8.11.1949 r. Marszałka M. Żymierskiego powołano na członka Rady Państwa.

Zgodnie z rozkazem ministra Obrony Narodowej, wydanym w lutym 1950 r.<sup>22</sup>, rozwiązano dowództwo Wojsk Lądowych i przeformowano je na Główny Inspektorat Wyszukolenia Bojowego, przeznaczony głównie do kierowania całokształtem szkolenia w wojskach lądowych i ogólnowojskowego w pozostałych rodzajach sił zbrojnych. Gen. broni S. Popławski został Głównym inspektorem Wyszukolenia Bojowego. W sierpniu 1952 r. Główny Inspektorat Wyszukolenia Bojowego przekształcono w Główny Zarząd Wyszukolenia Bojowego i zniesiono stanowisko Głównego Inspektora Wyszukolenia Bojowego. Główny Zarząd Wyszukolenia Bojowego podobnie jak i inne mniejsze instytucje o charakterze szkoleniowym, w dalszym ciągu podlegały gen. S. Popławskiemu jako wiceministrowi<sup>23</sup>.

Przemianowano też główne inspektoraty rodzajów wojsk na Szefostwa: Artylerii, Broni Pancерnej i Inżynieryjno-Saperskie oraz sformowano Szefostwo Wojsk Chemicznych. Wszystkie te szefostwa z dniem 1 marca 1950 r. minister Obrony Narodowej podporządkował sobie bezpośrednio. Jedynie Szefostwo Wojsk Łączności podlegało szefowi Sztabu Generalnego. Dowódcy okręgów wojskowych również przeszli w bezpośrednie podporządkowanie ministra.

Na początku 1950 r. zostały też połączone funkcje I Wiceministra Obrony Narodowej i szefa Głównego Zarządu Politycznego. Praktycznie przestała istnieć instytucja zwana I Wice-

-----  
22/ Rozkaz MON nr 09/Org. z 7.02.1950 r. CAW 1545/73, poz.32, T-49, s.39.

23/ Rozkazy MON nr nr 04/Org. z 8.01.1952 r., 089/Org. z 19.12.1952 r., 03/Org. z 9.01.1953 r. Tamże, poz.40, T-61, s. 6-7 i 242 oraz poz.45, T-50, s.7.

ministerstwem, a wchodzące w jej skład Zarząd Informacji i Departament Służby Sprawiedliwości przeszły w bezpośrednie podporządkowanie ministra Obrony Narodowej.<sup>24</sup>

W tym samym czasie przestało również istnieć III Wiceministerstwo, które zmieniło nazwę na Główne Kwatermistrzostwo WP<sup>25</sup> /gen.dyw. Piotr Jaroszewicz w listopadzie 1950 r. został powołany na stanowisko zastępcy przewodniczącego PKPG z jednoczesnym zwolnieniem ze stanowiska wiceministra ON/. Dokonano w tej instytucji niezbyt istotnych zmian organizacyjnych i wyłączono Departament Finansów, który przeszedł w bezpośrednie podporządkowanie ministra, zaś w 1951 r. analogicznej zmiany w podporządkowaniu dokonano w stosunku do Szefostwa Służby Samochodowej. W 1953 r. przemianowano Główne Kwatermistrzostwo na Główny Zarząd Tyłów WP, zaś Kwatermistrza WP na Szefa Tyłów WP. Analogiczne zmiany w nazewnictwie nastąpiły również na wszystkich niższych szczeblach dowodzenia. Nie miało to jednak żadnego znaczenia z punktu widzenia merytorycznej działalności tych instytucji.

W całym okresie tworzenia powojennego kształtu Ministerstwa Obrony Narodowej zachodziły również zmiany w Sztabie Generalnym WP. Powstawały w nim nowe komórki, inne zaś zmieniały podporządkowanie w ramach przesunięć<sup>ć</sup> pomiędzy Sztabem Generalnym i tworzącymi się wiceministerstwami. Przesunięcia te

---

24/ Rozkazy MON nr nr 05/Org. z 24.01.1950 r., 015/Org. z 7.03.1950 r. i 0116/Org. z 10.10.1950 r. CAW 1545/73, poz. 32, T-49, s.21 i 60 oraz poz.33, T-49/II, s.8.

25/ Zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP nr 07/Org. z 4.01.1950 r. Tamże, poz.35, s.10.

27/ Rozkaz MON nr 021/Org. z 21.01.1950 r. T-49, s.77.  
28/ Rozkaz MON nr 03/Org. z 21.01.1950 r. T-49, s.12.

powodowały jednocześnie zmiany o charakterze zadaniowo-kompetencyjnym.

Zmiany, jakie zaszły w Sztabie Generalnym WP w latach 1950-1952, polegały głównie na wejściu w marcu 1950 r. w jego skład Szefostwa Wojsk Łączności /będącego dotąd w składzie Dowództwa Wojsk Lądowych/ ze zmianą nazwy na Zrząd Łączności oraz przeprowadzonej w latach 1951-1952 reorganizacji polegającej na zmianie podstawowego dotąd ogniwa oddziału na zarząd.<sup>26</sup>

Poszczególne, wchodzące w skład sztabu oddziały niejako awansowały, przekształcono je w zarządy, bez poważniejszych zmian pod względem ich przeznaczenia i zakresu merytorycznej działalności. Znaczniejszej rozbudowie uległy jedynie komórki zajmujące się sprawami planowania potrzeb wojska w zakresie uzbrojenia i sprzętu technicznego. Usprawnieniu kierownictwa i działalności Sztabu Generalnego WP sprzyjało też dokonanie w 1950 r. podziału poszczególnych komórek organizacyjnych Sztabu na trzy funkcjonalne piony: operacyjny, organizacyjno-mobilizacyjny, planowania materiałowego i technicznego oraz podporządkowanie ich właściwym zastępcom szefa Sztabu Generalnego<sup>27</sup>. Do kolejnych ważniejszych zmian należą: sformowanie w 1952 r. Oddziału Służby Drogowej<sup>28</sup>, a w 1954 r. - Oddziału Inwestycyjnego.

Ważnym wydarzeniem było też objęcie w dniu 19 stycznia 1954 r. stanowiska szefa Sztabu Generalnego przez gen. broni Jerzego Bardziłowskiego i odejście z tego stanowiska gen.

-----  
26/ Rozkaz MON nr 088/Org. z 15.11.1951 r. CAW 1545/73, poz. 44, T-80, s.120.

27/ Rozkaz MON nr 021/Org. z 29.03.1950 r. Tamże, poz.32, T-49, s.77.

28/ Rozkaz MON nr 09/Org. z 21.01.1952 r. Tamże, poz.49, T-61, s.12.

broni Władysława Korczyca. W czerwcu 1954 r. gen. J. Bardzi-  
łowski został mianowany wiceministrem Obrony Narodowej.

Z uwagi na szczególnie ważną rolę, jaką w centralnym ogni-  
wie systemu dowodzenia odgrywał Sztab Generalny WP oraz pion  
szkolenia bojowego zwany II /I/ Wiceministerstwem, szczegółowy  
opis rozwoju tych instytucji przedstawiony jest w aneksie.

W rezultacie powyższych, skrótowo zarysowanych zmian orga-  
nizacyjnych w systemie dowodzenia na szczeblu centralnym w  
pierwszej połowie lat 50-tych, ministrowi Obrony Narodowej  
podlegały za pośrednictwem szefa Sztabu Generalnego, wicemi-  
nistra Obrony Narodowej gen. broni S. Popławskiego, szefa Tyłów  
WP i szefa Głównego Zarządu Politycznego - kierowane przez  
nich 4 zespoły instytucji, oraz oprócz tego bezpośrednio pod-  
legało mu 13 instytucji centralnych MON, a mianowicie:

- Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych,
- Dowództwo Artylerii WP,
- Departament Uzbrojenia,
- Szefostwo Wojsk Inżynieryjnych,
- Szefostwo Służby Chemicznej,
- Szefostwo Służby Samochodowej,
- Departament Finansów,
- Departament Kadr,
- Główny Zarząd Informacji,
- Naczelną Prokuraturę Wojskową,
- Najwyższy Sąd Wojskowy,
- Zarząd Sądownictwa Wojskowego,
- Biuro Prawne MON.

Przedstawiony zarys kształtowania się struktur organizacyjnych systemu dowodzenia - mimo iż nie ujmuje bardziej szczegółowo różnorodnych zmian zachodzących wewnątrz poszczególnych dowództw i instytucji - uwidacznia jednak wielki dynamizm tego procesu w pierwszym powojennym dziesięcioleciu. Struktura organizacyjna organów dowodzenia /kierowania/, przede wszystkim na szczeblu centralnym i w znacznie mniejszym stopniu na szczeblu okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, podlegała niemal permanentnym modyfikacjom. Tworzono nowe dowództwa i instytucje, rozwiązywano istniejące, zmieniano ich podporządkowanie, nazwy, etaty; w pewnych okresach zwiększano liczebność etatowych stanów osobowych, kiedy indziej dokonywano redukcji. Zdarzały się również zmiany niezbyt głęboko uzasadnione merytorycznie, niekiedy spowodowane doraźnymi, partykularnymi a nawet personalnymi dążeniami i celami. Stąd też nie wszystkie zmiany wносиły istotny wkład w doskonalenie systemu dowodzenia Wojskiem Polskim i w szeregu wypadków nie przetrwały zbyt długo. Jednakże stanowiąc margines zasadniczych przedsięwzięć, nie decydowały one o charakterze i jakości przeobrażeń systemu dowodzenia. W zdecydowanej większości wypadków dokonywane zmiany prowadziły do zwiększenia sprawności funkcjonowania, operatywności i niezawodności tego systemu.

Celem wszystkich tych wielorakich przedsięwzięć było początkowo dążenie do stworzenia systemu dowodzenia odpowiadającego zarówno potrzebom okresu pokojowego jak i wymogom wojny, a następnie jego doskonalenie, dostosowywanie do aktualnych potrzeb wynikających z burzliwego rozwoju Wojska Polskiego

w latach 1949-1955 oraz zmian w poglądach ówczesnego kierownictwa wojska na sprawę dowodzenia. Na te ostatnie znaczący wpływ wywierały doświadczenia i praktyczne rozwiązania stosowane w siłach zbrojnych innych państw, a przede wszystkim w Armii Radzieckiej.

x

x

x

Bardziej szczegółowy zarys rozwoju niektórych z najważniejszych instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej oraz blokowe, schematyczne wyrażenie struktury organizacyjnej niektórych organów i elementów systemu dowodzenia siłami zbrojnymi w latach 1945-1955 przedstawione są w aneksach.

## R O Z D Z I A Ł   D R U G I

### 2. PODSTAWOWE FUNKCJE WAŻNIEJSZYCH ORGANÓW SZCZEBLA CENTRALNEGO

#### W ZAKRESIE DOWODZENIA /KIEROWANIA/

##### 2.1. Naczelne Dowództwo WP, Ministerstwo Obrony Narodowej

Charakteryzując podstawowe funkcje ważniejszych organów szczebla centralnego, a więc w istocie - Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelnego Dowództwa WP/ w zakresie dowodzenia /kierowania/, należy mieć na uwadze, że owe funkcje są wypadkową przede wszystkim praw, obowiązków i zadań realizowanych przez te organa, a także ich znaczenia i roli jaką odgrywały w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi oraz naczelnymi organów władzy wykonawczej państwa /rządu/.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że w pierwszych latach powojennych nie wiele było spraw regulowanych na mocy odpowiednich dokumentów normatywnych, ustaw i dekretów. Dopiero w końcu lat 40-tych, a szczególnie w pierwszej połowie lat 50-tych dokonano dużego wysiłku na odcinku normatywno-prawnym, w wyniku czego uregulowano na mocy ustaw sejmowych wiele podstawowych spraw dotyczących kompetencji i obowiązków organów państwowych, w tym i wojskowych, w odniesieniu do wojska. Pierwszą po wojnie ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym wydano w lutym 1950 r. Warto przy tym dodać, że wnioskodawcą i projektodawcą wspomnianych ustaw i dekretów był z reguły minister Obrony Narodowej lub w szczególnych wypadkach osoba przez niego upoważniona, przeważnie Szef Sztabu Generalnego WP.

Z czasem wypracowano właściwy tryb postępowania towarzyszący wydawaniu aktów prawnych /uchwał, dekretów, rozporządzeń/ dotyczących sił zbrojnych i obronności państwa. Ich projekty opracowywane przez inicjatora - instytucje Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/ - konsultowane były z zainteresowanymi resortami administracji państwowej. Ponadto projekty uchwał władzy ustawodawczej, dekrety i rozporządzenia Rady Ministrów wnoszone były przed ich uchwaleniem do odpowiednich komisji /Komisji Prawnej Rady Ministrów, odpowiedniej komisji sejmowej/. Projekty tych dokumentów opracowywały zespoły specjalistów odpowiednich instytucji centralnych MON oraz prawników /Biura Prawnego MON/.

Z mocy ustawy z 11 września 1944 r.<sup>1</sup> najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych państwa był Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej, a następnie Prezydent Krajowej Rady Narodowej i od 19 lutego 1947 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Zwierzchnictwo to sprawował on przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, a po jego rozwiązaniu - przez Ministerstwo Obrony Narodowej.

Oznaczało to, że najwyższym zwierzchnikiem ministra Obrony Narodowej /Naczelnego Dowódcy WP/ w owym czasie był Prezydent. Bezpośrednim natomiast przełożonym ministra, jako członka rządu, był Prezes Rady Ministrów. Z racji ogromnej roli jaką

---

1/ Ustawa o kompetencjach przewodniczącego Krajowej Rady Narodowej. Zgodnie z postanowieniem zawartym w art.3 lit.b ustawy, przewodniczący Krajowej Rady Narodowej: "jest najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych Państwa, przy czym zwierzchnictwo sprawuje przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego". Dziennik Ustaw RP nr 5, poz.23.

spełniało Wojsko Polskie w realizacji polityczno-militarnych celów państwa /w umacnianiu władzy ludowej, a następnie w okresie "zimnej wojny" - w umacnianiu bezpieczeństwa zewnętrznego/, sprawy szczególnie wielkiej wagi w odniesieniu do wojska były przedmiotem zainteresowania Komitetu Centralnego oraz Biura Politycznego Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, gdzie zapadały określone uchwały i ustalenia. Np. w dniu 3 września 1945 r. Biuro Polityczne KC PPR na swoim posiedzeniu rozpatrzyło zamierzenia w sprawie pokojowej struktury wojska, jego liczebności i planu demobilizacji.

Przykładem nie tylko najwyższego ale i bezpośredniego zwierzchnictwa prezydenta nad Wojskiem Polskim sprawowanego poprzez ministra Obrony Narodowej może być postanowienie dekretu z 3 kwietnia 1948 r. "O służbie wojskowej oficerów Wojska Polskiego", zgodnie z którym wszystkie stopnie oficerskie w Wojsku Polskim nadawał Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra Obrony Narodowej /od kwietnia 1951 r. prawo mianowania na stopnie oficerskie miał minister Obrony Narodowej, a na generalskie i marszałka - Prezydent Rzeczypospolitej/<sup>2</sup>

Innym tego przykładem może być rozkaz nr 2 z 12 października 1950 r. wydany z okazji obchodzonego po raz pierwszy Dnia Wojska Polskiego. Rozkaz ten podpisali: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Bolesław Bierut oraz minister Obrony Narodowej Marszałek Polski Konstanty Rokossowski.<sup>3</sup>

2/ Dekret z 19.04.1951 r. o służbie wojskowej oficerów i generałów Sił Zbrojnych.

3/ Mała Kronika LWP 1943-1973, s.292.

Pewna grupa zagadnień dotyczących wojska, a zarazem całego społeczeństwa, znajdowała się w gestii najwyższej władzy ustawodawczej - Sejmu, np. uchwalanie ustaw o powszechnym obowiązku wojskowym /służby wojskowej/, ustalanie wydatków z budżetu państwa na rzecz obronności itp.

Inna wreszcie grupa zagadnień należała do uprawnień Rady Ministrów. Np. ustalanie stanu liczebnego wojska i udzielanie zezwolenia na coroczny pobór rekruta.

Mimo podległości wymienionym wyżej władzom zwierzchnim, minister Obrony Narodowej a stąd i Ministerstwo Obrony Narodowej posiadało stosunkowo dużą autonomię i swobodę działania w ramach władz rządowych, przede wszystkim w sprawach wewnętrznych wojska, w szczególności: organizacji dowodzenia, ustalania struktur organizacyjnych, szkolenia i zapewnienia odpowiedniego stanu gotowości bojowej. Występowało też do odnośnych władz państwowych z postulatami dotyczącymi potrzeb sił zbrojnych w zakresie uzbrojenia, zaopatrzenia materiałowo-technicznego oraz obronnego przygotowania kraju na czas wojny. Odnośnie do tego ostatniego zagadnienia minister Obrony Narodowej, na mocy udzielanych mu /w odpowiednich dokumentach/ przez Prezydium Rządu lub władzę ustawodawczą państwa pełnomocnictw, sprawował nadzór nad realizacją określonych przedsięwzięć przez inne ministerstwa i instytucje administracji państwowej. Podnosiło to jego prestiż, który w omawianym okresie i tak był wielki z tytułu dużego autorytetu i pozycji Wojska Polskiego w państwie i społeczeństwie.

Zarówno Naczelne Dowództwo WP, jak i Ministerstwo Obrony Narodowej nie posiadały żadnego dokumentu mającego charakter

statutu nadanego mu przez władze zwierzchnie. Niektóre podstawowe prawa i obowiązki ministra /naczelnego dowódcy/, a stąd i zakres działalności podległych mu organów, normowały stosowne uchwały i dekrety władzy ustawodawczej oraz uchwały i rozporządzenia kierownictwa rządu, pozostałe natomiast wynikały z faktycznych potrzeb, a więc z konkretnej praktyki. W swojej działalności Ministerstwo Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/ korzystało również z określonych wzorców funkcjonowania przedwojennego resortu obrony, a także kontynuowało przez znaczny okres realizację szeregu przedwojennych aktów prawnych, które obowiązywały w Polsce Ludowej. Np. do czasu wydania w 1950 r. wspomnianej już ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym, obowiązywała taka ustawa z 1938 roku, nieznacznie tylko zmieniona w 1945 roku. W miarę upływu czasu, szczególnie w pierwszej połowie lat 50-tych, wszystkie sprawy formalno-prawne zostały uregulowane i dostosowane zarówno do nowego charakteru Wojska Polskiego, jak i ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Znaczącą rolę w kształtowaniu nie tylko struktur organizacyjnych instytucji władz naczelných Wojska Polskiego, ale też ich przeznaczenia, zakresu obowiązków funkcyjnych oraz sposobu sprawowania dowodzenia odgrywali generałowie i oficerowie Armii Radzieckiej, pełniący czasowo służbę w Wojsku Polskim, przeważnie na kierowniczych stanowiskach służbowych.

W oparciu o powyższe realia, w tym i doświadczenia uzyskane z działalności Naczelnego Dowództwa WP w okresie wojennym, kształtowały się funkcje, rola i zadania Ministerstwa Obrony

Narodowej jako całości i jego poszczególnych części składowych. Po paru latach funkcjonowania uznano za niezbędne uogólnienie zdobytych doświadczeń i jednoznaczne, kompleksowe uregulowanie tych kwestii. To też w 1947 r. opracowano w ministerstwie dokument pod tytułem: "Projekt statutu najwyższych władz wojskowych"<sup>4</sup>, który zawierał najważniejsze zadania ministra i Ministerstwa Obrony Narodowej. Statut ten aczkolwiek formalnie nie został wprowadzony do użytku służbowego z mocą obowiązującą, to jednak w praktyce obowiązywał i działalność ministerstwa realizowana była w myśl zasad w nim zawartych. Wynikało to przede wszystkim z faktu, że dokument opracowano po upływie paroletniej działalności instytucji ministerstwa. Stąd też opierał się on o praktykę tego okresu i niejako rejestrował stan faktyczny w tym przedmiocie oraz wynikające z niego wnioski i doświadczenia, co przesądzało o jego przydatności w owym czasie, a także w podstawowych sprawach w ciągu szeregu kolejnych lat. Oczywiście owe kolejne lata wносиły określone zmiany, wynikające zarówno z "dojrzewania" Ministerstwa Obrony Narodowej i spełnianych przez nie funkcji, jak i przekształceń organizacyjno-strukturalnych, a w parze z tym i merytorycznej działalności tworzących je instytucji.

Wzorując się na tym dokumencie i w oparciu o proponowane w nim ustalenia, większość instytucji centralnych MON opracowała własne dokumenty w postaci "Tymczasowych instrukcji o organizacji i zakresie działania" danej instytucji, np. Sztabu

-----  
4/ CAW 1394/68/497, teczka 2, tom II.

Generalnego WP, Dowództwa Wojsk Lądowych itd.<sup>5</sup> Niemal wszystkie wymienione dokumenty opracowano w 1947 r., co świadczy o realizacji tego przedsięwzięcia w sposób odgórnie kierowany. Prawdopodobnie w zamyśle kierownictwa resortu miały one rozwijać postanowienia "Projektu statutu najwyższych władz wojskowych" i łącznie z nimi stanowić określoną całość. W praktyce jednak posiadały one charakter tylko tymczasowych instrukcji, a stąd ich użyteczność była identyczna jak "Projektu statutu ...". W zbiorach archiwalnych brak jest omawianych dokumentów dla szeregu instytucji centralnych MON, z czego wynika, że nie zostały one przez te instytucje opracowane lub też - co jest mniej prawdopodobne - nie zostały do wspomnianych zbiorów przekazane.

Zarówno w statucie, jak i w instrukcjach zawarta jest podstawowa problematyka będąca przedmiotem działalności poszczególnych instytucji. Łatwo jednak dostrzec w nich szereg niedoskonałości, zwłaszcza takich, jak niezbyt precyzyjne sformułowania i nie ujmowanie niektórych faktycznie realizowanych przez poszczególne instytucje zadań.

Z uwagi na cenne źródło poznawcze, jakie stanowią wzmiankowane dokumenty, ich treść w odniesieniu do wiodących w systemie dowodzenia na szczeblu centralnym instytucji odtworzona jest w aneksie.

-----  
5/ Tymczasowe instrukcje o organizacji i zakresie działania Sztabu Generalnego /13.05.1948 r./ CAW 1545/73/21, teczka 2. Tymczasowe instrukcje o organizacji i zakresie działania Dowództwa Wojsk Lądowych /29.11.1947 r./. Tamże, poz.18, teczka 3/47. /Inne - patrz wykaz bibliografii/.

Odtworzenie podstawowych funkcji centralnego szczebla dowodzenia w Wojsku Polskim w pierwszym powojennym dziesięcioleciu stwarza duże trudności. Poza wyżej opisaną próbą kompleksowego i w miarę wyczerpującego udokumentowania tej problematyki podjętą w 1947 r., w kolejnych latach do 1955 r. nie podejmowano już takich zamierzeń. Wspomniane funkcje można jednak, przynajmniej częściowo odtworzyć z pewnych fragmentów rozkazów i zarządzeń Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelnego Dowództwa WP/, zawierających istotne w tym przedmiocie treści. To też na podstawie obu tych zestawów dokumentów, a także ze skromnej wiedzy /z autopsji/ autora niniejszego opracowania, poczyniona została próba uogólnionego przedstawienia tego zagadnienia.

Podstawową funkcją Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelnego Dowództwa WP/ było kierowanie rozwojem /"budownictwem"/ sił zbrojnych i obronności państwa oraz dowodzenie siłami zbrojnymi w ich bieżącej działalności. Spełniając tę funkcję realizowało ono następujące główne zadania cząstkowe:

- opracowywanie koncepcji i planów użycia sił zbrojnych, zmilitaryzowanych i całego potencjału obronnego państwa na okres wojny;
- opracowywanie koncepcji i planów rozwinięcia mobilizacyjnego i operacyjnego sił zbrojnych, zmilitaryzowanych i całego potencjału obronnego państwa;
- przedstawianie naczelnym organom władzy państwowej propozycji dotyczących nakładów finansowych /budżetu/ i rzeczowych na rzecz sił zbrojnych i obronności kraju oraz rozdysponowywanie tych środków zgodnie z ich przeznaczeniem;

- postulowanie i ukierunkowywanie rozwoju krajowej produkcji oraz dostaw z importu: uzbrojenia, sprzętu technicznego oraz wszystkich innych środków zabezpieczenia materiałowego i medycznego sił zbrojnych i zmilitaryzowanych;

- ustalanie struktur organizacyjnych /etatowych/ i wyposażenia sił zbrojnych i zmilitaryzowanych oraz zasad dowodzenia;

- kierowanie działalnością kadrową /personalną/ oraz powoływanie i zwalnianie stanów osobowych sił zbrojnych z obowiązku służby wojskowej;

- utrzymywanie sił zbrojnych na odpowiednim /wysokim/ poziomie gotowości bojowej;

- kierowanie szkoleniem i wychowaniem sił zbrojnych;

- kierowanie tokiem życia wewnętrznego i całokształtem bieżącej działalności sił zbrojnych;

- kierowanie zabezpieczeniem materiałowo-technicznym, medycznym i kwaterunkowym sił zbrojnych;

- kierowanie tworzeniem i szkoleniem rezerw osobowych oraz gromadzeniem rezerw materiałowych dla sił zbrojnych na czas wojny;

- odgrywanie wiodącej roli w tworzeniu doktryny wojennej państwa oraz bezpośrednio kierowanie procesem tworzenia i rozwoju nauki wojennej;

- kierowanie specjalnym budownictwem obronnym oraz przedstawianie naczelnym władzom państwowym postulatów i opracowywanie planów przygotowania obronnego kraju /jako części teatru działań wojennych/;

- sprawowanie kontroli funkcjonowania sił zbrojnych i realizacji przez nie zadań stawianych przez Ministerstwo Obrony Narodowej i naczelne władze państwa;

- koordynacja współpracy resortów i urzędów administracji państwowej w realizacji zadań dotyczących /wynikających z określonych planów oraz innych aktów prawnych/ obronności państwa.

Naczelne Dowództwo WP, a następnie Ministerstwo Obrony Narodowej stanowiło organizacyjnie i funkcjonalnie powiązany zespół: kierowniczych stanowisk służbowych - członków kierownictwa ministerstwa /naczelnego dowództwa/ oraz instytucji, tworzących aparat wykonawczy ministra /naczelnego dowódcy/ powołany do realizacji zadań, wynikających z funkcji resortu obrony narodowej, będącego organem władzy państwowej w układzie administracji państwowej oraz naczelnym organem dowodzenia siłami zbrojnymi.

Zakres kompetencji, odpowiedzialności oraz zadania ministra Obrony Narodowej wynikały z przeznaczenia, zakresu działalności i zadań sił zbrojnych i podległego mu resortu<sup>6</sup>. Na prawa i obowiązki ministra Obrony Narodowej /Naczelnego Dowódcy WP/ w odniesieniu do podległych mu sił zbrojnych, w tym i do organów dowodzenia /kierowania/ szczebla centralnego, rzutowała obowiązująca w Wojsku Polskim zasada jednoosobowego dowodzenia. Stąd też nadawane przez niego uprawnienia określonym

-----  
6/ W przedmiocie zakresu kompetencji i zadań Ministerstwo Obrony Narodowej /i minister/ nie było zobligowane specjalnym aktem prawnym władz zwierzchnich. Częściowo wynikały one z ustaw, uchwał Rady Ministrów itp. dotyczących sił zbrojnych i spraw obrony państwa. Istotne jest przy tym, że z zasady wnioskodawcą tych aktów prawnych był minister /ministerstwo/ Obrony Narodowej. Warto przy tym zaznaczyć, że minister ON marszałek K. Rokossowski, będąc jednocześnie wiceprezesem Rady Ministrów, nie był z tego tytułu obciążony sprawowaniem kierownictwa innymi resortami. Jednakże funkcja wicepremiera podnosiła jego rangę i prestiż we władzach rządowych i w sprawowaniu urzędu ministra ON.

osobom funkcyjnym Ministerstwa Obrony Narodowej /Naczelnego Dowództwa/, nie uszczuplały jego praw a jedynie zwalniały od obowiązku bezpośredniego wykonawstwa pewnych funkcji i zadań. Np. podporządkowanie przez niego określonych instytucji poszczególnym wiceministrom, zwalniało go od bezpośredniego kierownictwa tymi instytucjami. Kierownictwo nimi realizował w tym przypadku pośrednio.

Osoby funkcyjne wchodzące w skład Ministerstwa Obrony Narodowej: w układzie funkcji rządowych - wiceministrowie, zaś w wewnętrznym układzie ministerstwa - Szef Sztabu Generalnego WP, Szef Głównego Zarządu Politycznego WP, Dowódca Wojsk Lądowych, Główny Inspektor Wyszkożenia Bojowego oraz Główny Kwatermistrz WP czy też Szef Tyłów WP w pewnych okresach również dowódcy rodzajów wojsk i szefowie służb, byli bezpośrednimi pomocnikami ministra w sprawowaniu dowodzenia /kierowania/, a ich rola i zakres kompetencji wynikał przede wszystkim z roli i kompetencji podległych im instytucji.

Wszystkie instytucje centralne Ministerstwa Obrony Narodowej spełniały określoną rolę na najwyższym szczeblu systemu dowodzenia, jednak niektóre z nich odgrywały rolę szczególnie ważną. Należały do nich:

- Sztab Generalny WP /Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP/
- I /II/ Wiceministerstwo, Główny Zarząd Polityczny WP  
/w okresie zniesienia instytucji wiceministerstwa/;
- II /I/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej i jego kontynuatorzy - Dowództwo Wojsk Lądowych, Główny Inspektorat Wyszkożenia Bojowego, Główny Zarząd Wyszkożenia Bojowego;

- III Wiceministerstwo i jego kontynuatorzy - Główne Kwatermistrzostwo WP, Główny Zarząd Tyłów WP;

- Dowództwa /Główne Inspektoraty/ i szefostwa rodzajów wojsk i służb WP.

Mimo ciągłych zmian strukturalno-organizacyjnych, zachodzących w wymienionych instytucjach, istniała dość znaczna stabilność w ich zasadniczych funkcjach i zadaniach. Pozwala to na syntetyczne ujęcie krótkiej ich charakterystyki w całym okresie dziesięciolecia 1945-1955.

## 2.2. Sztab Główny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego,

### Sztab Generalny Wojska Polskiego

W systemie dowodzenia Wojskiem Polskim, a tym samym i w systemie instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, rolę wiodącą i koordynującą spełniał Sztab Generalny WP, noszący do lipca 1945 r. nazwę - Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP. Już w latach 1945-1947 wysunął się on do zdecydowanie dominującej pozycji w systemie dowodzenia, sprawując koordynację i kontrolę pracy sztabów wszystkich rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk oraz okręgów wojskowych, niezależnie od tego czy te ostatnie znajdowały się w bezpośrednim podporządkowaniu ministra Obrony Narodowej czy też II /I/ Wiceministra Obrony Narodowej, a następnie Dowódcy Wojsk Lądowych.

Ta dominująca pozycja i wiodąca rola Sztabu Generalnego WP wynikała przede wszystkim z faktu, że już w samym założeniu systemu władz naczelných Wojska Polskiego, Sztabowi Generalnemu przeznaczono silną pozycję - głównego organu dowodzenia

ministra Obrony Narodowej, mającego duży zakres kompetencji i uprawnień, z wyłącznym prawem szefa Sztabu Generalnego wydawania zarządzeń w imieniu ministra Obrony Narodowej. Sztab Generalny WP przygotowywał niezbędne do podjęcia decyzji dane o stanie sił zbrojnych i obronności państwa, jak również propozycje decyzji w najbardziej istotnych dla wojska i obrony państwa sprawach, w tej liczbie i dotyczących zasad i organizacji dowodzenia, a szef Sztabu Generalnego przedstawiał je ministrowi Obrony Narodowej. Sztab Generalny był głównym ośrodkiem koncepcyjno-planistycznym Wojska Polskiego oraz głównym organem kontroli gotowości i zdolności bojowej sił zbrojnych oraz realizacji zadań stawianych przez ministra Obrony Narodowej i szefa Sztabu Generalnego WP. Do zasadniczych jego zadań należało przede wszystkim opracowywanie operacyjno-strategicznych planów obrony państwa oraz założeń i planów organizacji sił zbrojnych w czasie pokoju i wojny, planów mobilizacji i koncentracji /rozwinęcia operacyjnego/ sił i środków do wojny, a także koordynacja współdziałania resortów i urzędów państwowych w realizacji zadań wynikających z planu obrony państwa.<sup>7</sup>

Szeroki zakres kompetencji Sztabu Generalnego WP /i jego szefa/ wynikał również z rozległego zakresu problematyki i realizowanych przezeń zadań. Kumulował on bowiem w sobie niemal wszystkie podstawowe funkcje i zadania realizowane przez Ministerstwo Obrony Narodowej, z wywiadem wojskowym i działalnością wojskowych organów dyplomatycznych za granicą włącznie.

-----  
7/ Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania Sztabu Generalnego /13.05.1948r./ .CAW 1545/75/21, teczka 2.

Nie zajmował się jedynie realizacją zadań dotyczących wychowania oraz działalności partyjno-politycznej, organów sprawiedliwości i informacji w wojsku. Chociaż i tymi dziedzinami interesował się w ramach kompleksowej oceny stanu sił zbrojnych, które to oceny dokonywał dla potrzeb własnych, ministra Obrony Narodowej i zwierzchnich władz państwowych.

Sztab Generalny WP był głównym współtwórcą doktryny wojennej /obronnej/ państwa oraz organem planistyczno-organizatorskim w praktycznej realizacji jej założeń na odcinku rozwoju sił zbrojnych i ogólnego potencjału obronnego państwa, a także planów użycia sił zbrojnych i obrony kraju w czasie wojny, a w tym kontekście - rozwoju nauki wojennej, szczególnie sztuki operacyjnej i strategii.

Mimo, iż szereg istotnych zadań i kompetencji znajdowało się w gestii II /I/ Wiceministra czy też w pewnym okresie Dowódcy Wojsk Lądowych oraz dowódców /głównych inspektorów/ i szefów rodzajów wojsk i służb<sup>8</sup>, przede wszystkim w dziedzinie szkolenia wojsk, to jednak i w tych sprawach Sztab Generalny ukierunkowywał tę działalność, opracowywał i wytyczał główne jej cele i zadania. Podobne związki łączyły Sztab Generalny WP z instytucją III Wiceministerstwa, przekształcaną kolejno w Główne Kwatermistrzostwo WP i Główny Zarząd Tyłów WP.

Niezależnie od tego komu podlegali bezpośrednio dowódcy /inspektorzy/ i szefowie rodzajów wojsk i służb szczebla centralnego, szef Sztabu Generalnego był ich przełożonym. To też

-----  
8/ Potocznie używało się /i obecnie używa/ przeważnie określenia "dowódcy rodzajów wojsk i szefowie służb", jednak nie było ono ścisłe, albowiem obok dowódców i inspektorów byli również szefowie rodzajów wojsk, np. inżynierskich, chemicznych, łączności.

byli oni zobowiązani do wykonywania stawianych przez niego zadań i poleceń, które w głównej mierze dotyczyły spraw rozwoju poszczególnych rodzajów wojsk i służb, ich struktur organizacyjnych, wyposażenia i ukompletowania oraz gotowości i zdolności bojowej, a także koncepcji i planowania użycia w czasie wojny.

Szef Sztabu Generalnego WP był również, co jest bardzo istotne w systemie dowodzenia, przełożonym dowódców i szefów sztabów dowództw rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych. Zarówno Sztab Generalny WP, jak i jego szef szczególnie ważną rolę odgrywali w dowodzeniu i kierowaniu działalnością dowództw rodzajów sił zbrojnych - wojsk lotniczych i marynarki wojennej, a to z tej przyczyny, iż pion szkolenia bojowego oraz dowódcy /inspektorzy/ i szefowie rodzajów wojsk i służb MON nie zajmowali się tymi rodzajami sił zbrojnych - ze względu na ich swoistą autonomiczność - w takim zakresie jak w odniesieniu do wojsk lądowych.

Sztab Generalny WP, obok ministra, reprezentował resort obrony narodowej wobec innych resortów i urzędów władz administracji państwowej oraz na mocy aktów prawnych egzekwował realizację przez nie zadań na rzecz obronności państwa. Odpowiednie ustawy, uchwały lub rozporządzenia rządu zobowiązywały ministra Obrony Narodowej lub bezpośrednio Sztab Generalny do takiej funkcji. Sztab ten sprawował też funkcję głównego koordynatora współpracy Wojska Polskiego z armiami sojusznikami i zaprzyjaźnionymi.

Z racji tak szerokiego zakresu kompetencji Sztabu Generalnego oraz przedstawiania mu przez instytucje centralne MON

i dowództwa /sztaby/ niższych szczebli dowodzenia, a także odpowiednie resorty i instytucje cywilne szeregu dokumentów o charakterze sprawozdawczym oraz informacji w innej postaci, dysponował on największym zbiorem danych informacyjnych /informacji/ o siłach zbrojnych i stanie obronności państwa.

Wreszcie Sztab Generalny WP, poza krótką przerwą w okresie istnienia Dowództwa Wojsk Lądowych, stanowił czy też wydzielał ze swego organizmu trzon sztabu frontu oraz opracowywał zasady i kierował przygotowaniem bazy materialnej dowodzenia siłami zbrojnymi w czasie wojny.

Na początku omawianego okresu zarówno rola, jak i zakres kompetencji Sztabu Generalnego WP /Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP/ były znacznie skromniejsze niż w okresie późniejszym. Wynikało to również z jego struktury organizacyjnej. Poza jego składem znajdowały się bowiem takie ważne instytucje, jak Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP, a następnie jego odpowiednik Departament Poboru i Uzupełnień, Szefostwo /Departament, Główny Inspektorat/ Łączności, a przez pewien czas brak było Oddziału Szkolenia Operacyjnego. W miarę upływu czasu instytucje te, z zasady w nieco przekształconej postaci, włączano do jego składu oraz tworzone nowe komórki organizacyjne przeznaczone do realizacji nowych zadań, głównie w dziedzinie uzbrojenia i sprzętu technicznego oraz planowania materiałowego. W efekcie rozszerzał się zakres kompetencji oraz rosło znaczenie i rola Sztabu Generalnego WP.

2.3. I /II/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Główny Zarząd  
Polityczny Wojska Polskiego

Duża rola i wysoka pozycja instytucji I /II/ Wiceministerstwa, a od 1950 roku - Głównego Zarządu Politycznego wynikała z ich funkcji oddziaływania politycznego i wychowawczego na Wojsko Polskie, to jest przede wszystkim na kształtowanie stanu moralno-politycznego jego stanu osobowego.

Problematyka ta, w okresie pierwszego powojennego dziesięciolecia, a zwłaszcza w pierwszych latach kształtowania i utrwalania nowego ustroju społeczno-politycznego, miała wyjątkowo duże znaczenie w wymiarze nie tylko sił zbrojnych, ale i państwa. To też sprawy wojska i jego ludowego charakteru znajdowały się w centrum uwagi Polskiej Partii Robotniczej, a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Niejako transmisją Komitetu Centralnego partii w Wojsku Polskim była omawiana instytucja. Po zjednoczeniu partii w 1948 r. funkcja ta została oficjalnie usankcjonowana. Organa polityczne sił zbrojnych stały się bowiem zarazem instytucjami Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, zaś Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, funkcjonował na prawach Wydziału Wojskowego KC PZPR.

W styczniu 1950 r. Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy przemianowano na Główny Zarząd Polityczny WP z tym samym zakresem działania, a ponadto połączono funkcje I Wiceministra i Szefa Głównego Zarządu Politycznego<sup>9</sup>. Od tego czasu osoba

-----  
9/ Rozkazy MON nr 05/Org. z 24.01.1950 r. i nr 015/Org. z 7.03.1950 r. w sprawie instytucji I Wiceministra ON oraz nr 0116/Org. z 10.10.1950 r. w sprawie Dep.Sł.Sprawiedl. i pozostałych instytucji wyłączonych z I Wiceministerstwa. CAW 1545/73, poz.32,T-49,s.21 i 60 oraz poz.33,T-49/II,s.8.

zajmująca stanowisko szefa Głównego Zarządu Politycznego mogła, ale nie musiała być wiceministrem. Główny Zarząd Polityczny WP był najwyższym organem politycznym wojska.

Organa polityczne w wojsku kierowały się w pracy uchwałami Komitetu Centralnego PZPR, rozkazami ministra Obrony Narodowej, a na niższych szczeblach dowodzenia - także rozkazami dowódców /szefów/, oraz wytycznymi Głównego Zarządu Politycznego WP /Polityczno-Wychowawczego/. Wytyczne, instrukcje i zarządzenia w sprawach pracy partyjno-politycznej wydawane przez organa polityczne<sup>10</sup> obowiązywały organa polityczne na niższych szczeblach oraz odpowiednich dowódców /szefów/. Z kolei organa na niższych szczeblach były odpowiedzialne za swoją działalność przed organami nadrzędnymi /wyższymi/ oraz odpowiednimi dowódcami /szefami/ nadrzędnych jednostek i instytucji wojskowych.

Rola I Wiceministra Obrony Narodowej była szczególna. Na jej ukształtowanie wywarła pewien wpływ sytuacja polityczna w kraju, a przede wszystkim system kierownictwa partyjnego Wojskiem Polskim sprawowany przez kierownictwo partii. Zastępca Naczelnego Dowódcy WP, a następnie I Wiceminister gen.dyw. Marian Spychalski, skierowany przez kierownictwo Polskiej Partii Robotniczej do pracy w Wojsku Polskim, był przed tymże kierownictwem odpowiedzialny za realizację linii politycznej partii w wojsku. To też systematycznie informował on sekretariat

---

10/ Zarządy polityczne IC MON, dowództw okręgów wojskowych, wojsk lotniczych i marynarki wojennej, wydziały polityczne w dowództwach związków taktycznych, akademiach wojskowych i szkół oficerskich, sekcje polityczne dowództw oddziałów.

Generalny KC i pozostałych członków Biura Politycznego KC PPR o sytuacji i ważniejszych problemach Wojska Polskiego. Przenosił też do ministra /Naczelnego Dowódcy WP/ i na forum kierownictwa Ministerstwa Obrony Narodowej wiele spraw o charakterze ogólnopaństwowym. Taka pozycja I Wiceministra wobec naczelnych władz partii, spełniającej kierowniczą rolę w państwie, z uwzględnieniem charakteru podległych mu instytucji w ramach Wiceministerstwa, wywierała decydujący wpływ na wiele istotnych spraw wojska, przede wszystkim na: ukierunkowanie pracy partyjno-politycznej, angażowanie wojska do ogólnopaństwowych akcji politycznych, opracowywanie zasad i stosowanie polityki personalnej w Wojsku Polskim, działalność kontrwywiadowczą /organów informacji/ i służb wymiaru sprawiedliwości, a także i na działalność wywiadowczą. Wpływ I Wiceministra, generała M.Spychalskiego, na sprawy wojska umacniał ponadto fakt przewodniczenia przez niego w obradach Centralnego Zespołu Partyjnego MON, w którego skład wchodziłi obok ministra, szef Sztabu Generalnego, wiceministrowie oraz szefowie: GZPW, Departamentu Personalnego i Głównego Zarządu Informacji.

Szczególnie ważną rolę w Wojsku Polskim i jego kierownictwie odgrywała instytucja I /II/ Wiceministerstwa w pierwszych powojennych latach. Skoncentrowanie w osobie I Wiceministra uprawnień do wydawania dyspozycji głównym organom polityczno-wychowawczym, zaopatrzenia wojska, służby sprawiedliwości i organom informacji pozwoliło mu na możliwość oddziaływania na bardzo istotne dziedziny działalności wojska z pozycji kierowniczego aparatu partyjnego, szczególnie w dziedzinie kształtowania działalności /pracy/ partyjno-politycznej i polityki kadrowej.

W latach pięćdziesiątych, po rozformowaniu w 1950 r. instytucji I Wiceministerstwa oraz przejściu Głównego Zarządu Informacji i Departamentu Służby Sprawiedliwości w bezpośrednie podporządkowanie ministra Obrony Narodowej<sup>11</sup>, zakres funkcji Głównego Zarządu Politycznego WP stał się nieco węższy.

Zarówno I /II/ Wiceministerstwo jak i Główny Zarząd Polityczny WP w zakresie pracy polityczno-wychowawczej realizowały następujące zasadnicze zadania:

- kierowanie pracą partyjno-polityczną w siłach zbrojnych;
- kształtowanie wysokiego stanu moralno-politycznego sił zbrojnych;
- kształtowanie postaw patriotycznych i wielkiego zaangażowania stanów osobowych w realizacji przez siły zbrojne wielorakich zadań;
- sprawowanie nadzoru i kierownictwa służbą duszpasterstwa wyznań religijnych.

#### 2.4. II /I/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Dowództwo Wojsk Lądowych, Główny Inspektorat Wyszkożenia Bojowego, Główny Zarząd Wyszkożenia Bojowego

Powyższe nazwy nie wyczerpują listy instytucji, które kolejno tworzyły omawiany pion Ministerstwa Obrony Narodowej, przeznaczony głównie do kierowania szkoleniem bojowym wojsk lądowych oraz szkoleniem ogólnowojskowym pozostałych rodzajów sił

-----  
11/ Naczelną Prokuraturę Wojskową i Najwyższy Sąd Wojskowy zostały podporządkowane ministrowi Obrony Narodowej w pierwszej połowie 1946 r., na mocy rozkazu nr 073/Org. z 4.05.1946 r.

zbrojnych. Na czele tego pionu stał wiceminister Obrony Narodowej z wyjątkiem krótkiego czasu, kiedy generał Popławski w początkowym okresie zajmowania stanowiska Dowódcy Wojsk Lądowych nie był wiceministrem.

Zważywszy, że w okresie pokoju szkolenie wojsk jest jednym z naczelných zadań sił zbrojnych, szczególnie wielka rola omawianego pionu w strukturze Ministerstwa Obrony Narodowej jest oczywista. Taka rola wynikała też z realizacji przez pion - w poszczególnych okresach jego funkcjonowania - szeregu innych ważnych zadań, takich jak: dowodzenie wojskami lądowymi, wojskami ochrony pogranicza, kierowanie kształceniem kadr oficerskich, zaopatrzeniem wojsk w uzbrojenie oraz amunicję strzelecką i artyleryjską, a także problematyką poboru i uzupełnień stanów osobowych.

Szczególnie wysoką rangę i odpowiadający jej duży zakres kompetencji pion posiadał w okresach funkcjonowania II /I/ Wiceministerstwa i Dowództwa Wojsk Lądowych, kiedy to wice-ministrowi, dowódcy tego rodzaju wojsk podporządkowani byli dowódcy okręgów wojskowych oraz zdecydowana większość dowództw i szefostw rodzajów wojsk i służb MON. W tym miejscu należy zaznaczyć, że podległość wojsk lądowych, a przede wszystkim dowódców okręgów wojskowych nie była pełna. Była bowiem ograniczona w zakresie wynikającym z kompetencji i uprawnień, jakie posiadali w stosunku do tych wojsk - minister Obrony Narodowej, szef Sztabu Generalnego WP, I i III Wiceministrowie Obrony Narodowej oraz szef Departamentu Personalnego WP. Mimo tych ograniczeń zakres kompetencji Wiceministra, a szczególnie Dowódcy Wojsk Lądowych był duży. Np. Departament Personal-

ny MON miał obowiązek uzgadniania z nim wszelkich przesunięć służbowych na stanowiskach od dowódcy pułku wojsk lądowych wzwyż. Dowódca Wojsk Lądowych opiniował też wnioski awansowe i odznaczeniowe oraz był kolejnym opiniującym w opiniach rocznych wszystkich generałów i oficerów wojsk lądowych na stanowiskach od dowódcy pułku wzwyż. Na zakres oddziaływania instytucji, która zajmowała się głównie problematyką wojsk lądowych, wpływał również fakt, iż wojska te stanowiły w owym czasie ponad 85 procent całości sił zbrojnych.

Szczegółowe funkcje i zadania realizowane przez omawiany pion zmieniały się dosyć często, w zależności od rodzaju i liczby instytucji bezpośrednio podporządkowanych Wiceministrowi czy też Dowódcy Wojsk Lądowych. Generalnie można je podzielić na dwie, a właściwie - trzy grupy instytucji.

Pierwszą grupę stanowiły instytucje przeznaczone głównie do:

- kierowania szkoleniem bojowym wojsk lądowych oraz szkoleniem ogólnowojskowym, wychowaniem fizycznym i sportem w pozostałych rodzajach sił zbrojnych /czyli w całych siłach zbrojnych/;

- kierowanie działalnością szkół i kursów oficerskich wojsk lądowych /w pewnym okresie tylko piechoty i kawalerii/, a pod koniec omawianego okresu - również i akademii wojskowych;

- kierowania zaopatrzeniem materiałowym procesu szkolenia ogólnowojskowego;

- organizacji i kontroli służby garnizonowej i wewnętrznej oraz ogólnej dyscypliny wojsk lądowych;

- kontroli i inspekcji jednostek wojsk lądowych w zakresie szkolenia bojowego, a w innych rodzajach sił zbrojnych - szkolenia ogólnowojskowego;

- kierowania rozwojem myśli wojskowej, szczególnie w dziedzinie taktyki i innych działów szkolenia wojsk lądowych.

W ramach szkolenia bojowego, zajmowano się również szkoleniem dowództw i sztabów: pułków - przez okres całego dziesięciolecia, dywizji - z przerwami i częściowo, albowiem szkolenie tego szczebla dowodzenia w zasadzie ukierunkowywał Sztab Generalny WP, chociaż kontrolę realizacji planów szkolenia oraz poziomu wyszkolenia zarówno dowództw pułków, jak i dywizji najczęściej przeprowadzał omawiany pion.

Na powyższą grupę instytucji składały się przede wszystkim: Departament Piechoty i Kawalerii, a następnie kolejno - Departament Wyszkozenia Bojowego, Inspektorat Wyszkozenia Bojowego i Główny Zarząd Wyszkozenia Bojowego, a ponadto w późniejszym okresie - Zarząd Akademii Wojskowych, Szkół i Kursów Oficerskich oraz Oddział Szkolenia Poza Wojskiem.

Drugą grupę tworzyły instytucje powołane do kierowania sprawami, które wprawdzie znajdowały się w gestii omawianego pionu, ale bardziej odpowiadały innym, przede wszystkim Sztabowi Generalnemu WP i Dowództwu Artylerii. Tam też znalazły się one w drugiej połowie omawianego dziesięciolecia. Były to - Departament Poboru i Uzupełnień /i jego kolejne przekształcenia/, Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Referat Wydawniczy.

Szeroki zakres działania miały przede wszystkim wymienione departamenty. Pierwszy z nich zajmował się głównie sprawami

poboru i wcieleni do służby wojskowej, zwalnianiem żołnierzy do rezerwy, prowadzeniem ewidencji stanów ilościowych ludzi i koni oraz dobozem kandydatów do szkół oficerskich. Drugi natomiast - organizacją zaopatrywania wojsk w uzbrojenie strzeleckie, artyleryjskie i materiały wybuchowe oraz opracowywaniem zagadnień naukowo-technicznych w odniesieniu do produkcji tego uzbrojenia, a także współpracą z przemysłem zbrojeniowym w zakresie takiej produkcji.

Trzecią grupę stanowiły do 1950 r. dowództwa oraz szefostwa rodzajów wojsk i służb. Wraz z tymi instytucjami w gestii pionu znajdowała się reprezentowana przez nie problematyka. W bezpośrednim podporządkowaniu tych instytucji zachodziły dość częste zmiany. Ze względu na ich charakter omówimy je oddzielnie. Przesłanką zasadniczą ich wyodrębnienia i oddzielnego omówienia jest fakt, iż z racji spełnianych funkcji stanowiły one zarówno organizacyjnie jak i w systemie dowodzenia, oddzielną grupę w ramach instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, a na niższych szczeblach - w ramach określonych dowództw ogólnowojskowych /i nie tylko ogólnowojskowych/.

W okresie istnienia Dowództwa Wojsk Lądowych ważną rolę w systemie dowodzenia spełniał też Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych. Stanowił on organ dowodzenia dowódcy tych wojsk oraz koordynacji współpracy wielorakich podległych mu instytucji centralnych MON, a także współpracy z innymi instytucjami podległymi szefowi Sztabu Generalnemu oraz I-szemu i III-mu wiceministrowi Obrony Narodowej.

2.5. Dowództwa /inspektoraty, szefostwa/ rodzajów wojsk i szefostwa służb Ministerstwa Obrony Narodowej

Niezależnie od tego komu bezpośrednio podlegały i jakie konkretne nazwy im nadawano w poszczególnych okresach powojennego dziesięciolecia, dowództwa oraz szefostwa rodzajów wojsk i służb zawsze spełniały przypisane im w zasadzie stabilne i bardzo ważne funkcje w systemie dowodzenia na szczeblu centralnym.

Do ich kompetencji, a zatem i zadań należały następujące sprawy:

- opracowywanie propozycji w zakresie rozwoju danego rodzaju wojsk lub służby, a po ich akceptacji przez kierownictwo MON, kierowanie procesem <sup>tego</sup> rozwoju;
- współdziałanie w organizacji produkcji oraz organizacja zaopatrywania wojsk w uzbrojenie i sprzęt techniczny danego rodzaju wojsk lub służby;
- kierowanie szkoleniem odpowiedniego rodzaju wojsk lub służby;
- specjalistyczne kierownictwo dowództwami lub szefostwami właściwego rodzaju wojsk bądź służby na niższych szczeblach dowodzenia;
- kontrola jednostek danego rodzaju wojsk lub służby;
- dowodzenie jednostkami danego rodzaju wojsk /służby/ centralnego podporządkowania, m.in. szkołami oficerskimi;
- prowadzenie studiów i opracowywanie zasad użycia rodzaju wojsk /służby/ w walce i operacji;
- kierowanie przygotowaniem odpowiedniego rodzaju wojsk lub służby na czas wojny.

Z powyższego zakresu działalności wynika, a praktyka to potwierdzała, że dowództwa rodzajów wojsk i szefostwa służb niezależnie od rozwiązań co do bezpośredniej ich podległości, zawsze musiały ściśle współpracować przede wszystkim ze Sztabem Generalnym WP i pionem szkolenia bojowego MON oraz w węższym zakresie z pionami - kwatermistrzowskim /III Wiceministerstwem/ i politycznym /I Wiceministerstwem, GZP/ Ministerstwa Obrony Narodowej. Współpraca ta miała również charakter określonej podległości dowództw rodzajów wojsk i służb w stosunku do kierowników /szefów/ wymienionych pionów.

#### 2.6. III Wiceministerstwo Obrony Narodowej, Główne Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego, Główny Zarząd Tyłów Wojska Polskiego

Omawiany pion w systemie dowodzenia Ministerstwa Obrony Narodowej, mimo kolejno dokonywanych zmian w jego nazwie - stanowił w zasadzie tę samą instytucję spełniającą jedną z podstawowych funkcji w siłach zbrojnych. Kierował bowiem zaopatrzeniem materiałowym, a częściowo i technicznym oraz zabezpieczeniem siłom zbrojnym warunków bytowych i zdrowotnych.

Do jego zasadniczych zadań należało:

- kierowanie zaopatrywaniem wojsk w żywność, umundurowanie i inne środki materiałowe /w tym materiały pędne i smary/;

- kierowanie służbą zdrowia /z wyjątkiem krótkiego okresu jej bezpośredniej podległości ministrowi Obrony Narodowej/ i służbą weterynaryjną oraz administrowaniem stanem koni w siłach zbrojnych;

- kierowanie administracją i konserwacją obiektów koszarowych i wojskowych obiektów mieszkalnych;

- kierowanie budownictwem wojskowym;
- kierowanie szkoleniem kwatermistrzowskim w siłach zbrojnych;
- kierowanie /dowodzenie/ jednostkami i zakładami kwatermistrzowskimi centralnego podporządkowania;
- kierowanie przygotowaniem podległych służb do działań /realizacji zadań/ w czasie wojny oraz opracowywanie zasad organizacji i pracy tyłów w walce i operacji;
- kierowanie gromadzeniem zapasów środków materiałowych i medycznych dla sił zbrojnych na czas wojny;
- sprawowanie nadzoru służbowego i kontroli służb kwatermistrzowskich na niższych szczeblach dowodzenia.

W okresach, kiedy w skład tego pionu wchodziło Szefostwo Służby Samochodowej i Departament Finansów, w jego gestii znajdowało się również kierownictwo działalnością tych służb w Wojsku Polskim. W okresie wojny i przez krótki okres po jej zakończeniu pion kwatermistrzowski zajmował się również problematyką komunikacji kolejowej dla potrzeb wojska.

Omówione wyżej trzy piony i jedna grupa instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej, sprawowały zasadnicze, wiodące funkcje w centralnym ogniwie systemu dowodzenia siłami zbrojnymi. Pozostałe instytucje centralne ministerstwa aczkolwiek realizowały istotne zadania, to jednak ich funkcje miały charakter zabezpieczający i wspierający procesy dowodzenia.

## 2.7. Dowództwo frontu

Aczkolwiek w strukturze organizacyjnej czasu pokojowego w Wojsku Polskim nie występowało dowództwo frontu, to jednak w

założeniach na czas wojny przewidywało wydzielenie z jego składu wyższego związku operacyjnego w postaci frontu, który obejmowałby zasadniczą część Sił Zbrojnych PRL, rozwijanych w trybie mobilizacyjnym, poprzez uzupełnienie stanu pokojowego rezerwami przewidzianymi na czas wojny. W trybie mobilizacyjnym formowane miało też być dowództwo frontu, podobnie jak dowództwa armii ogólnowojskowych i lotniczej.

Dowództwo frontu formowano na bazie Ministerstwa Obrony Narodowej. Ścisłe dowództwo i sztab frontu w okresie istnienia Dowództwa Wojsk Lądowych miało być utworzone przez to Dowództwo i Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych, uzupełnione przez niektóre komórki Sztabu Generalnego WP. Po rozformowaniu Dowództwa Wojsk Lądowych, dowództwo i sztab frontu formowano głównie na bazie Sztabu Generalnego WP, z częściowym zaangażowaniem Głównego Inspektoratu Wyszakolenia Bojowego, a następnie Głównego Zarządu Wyszakolenia Bojowego.

Dowództwa rodzajów wojsk i szefostwa służb frontu tworzone na bazie odpowiednich dowództw /głównych inspektoratów, szefostw/ rodzajów wojsk i szefostw służb MON, niezależnie od ich aktualnego podporządkowania w pokojowej strukturze organizacyjnej resortu.

Kierownictwo i sztab tyłów /kwatermistrzostwa/ frontu wydzielano ze swego organizmu Główne Kwatermistrzostwo WP, a następnie Główny Zarząd Tyłów WP.

Główny Zarząd Polityczny WP wydzielano Zarząd Polityczny frontu, zaś organa służby sprawiedliwości i kontrwywiadu - stosowne komórki tych służb w dowództwie frontu.

W oparciu o konkretne struktury organizacyjne i etaty opracowane na czas wojny oraz odpowiadającą im obsadę personalną, dowództwo frontu występowało podczas wszelkiego rodzaju przedsięwzięć szkoleniowych i sprawdzianów gotowości bojowej. Istniało ono więc nie tylko w planach ale i w sensie fizycznym w czasie pokoju. Było odpowiednio szkolone i przygotowywane do spełniania swoich funkcji w czasie wojny. Przygotowywane i utrzymywane też były odpowiednie, aczkolwiek nie zawsze wystarczające, siły i środki zabezpieczenia dowództwa w polu /jednostki łączności, zabezpieczenia materiałowo-technicznego i bytowego oraz ochrony/.

x

x

x

Bardziej szczegółowe ujęcie zakresu działania /zadań/ niektórych z najważniejszych organów dowodzenia /kierowania/ Ministerstwa Obrony Narodowej /w okresie lat 1947-1948/, przedstawione jest w aneksie.

## R O Z D Z I A Ł T R Z E C I

### 3. MIEJSCE I ROLA DOWÓDZTW OKRĘGÓW WOJSKOWYCH I DOWÓDZTW RODZAJÓW SIŁ ZBROJNYCH W SYSTEMIE DOWODZENIA

Dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, będące bezpośrednio niższym w stosunku do Ministerstwa Obrony Narodowej szczeblem dowodzenia w siłach zbrojnych, spełniały bardzo ważną rolę, polegającą przede wszystkim na tym, iż były one podstawowym i bezpośrednim ogniwem wykonawczym Ministerstwa Obrony Narodowej i sprawowały dowodzenie określonymi częściami sił zbrojnych. Dowództwa okręgów wojskowych kierując również wojskową administracją terenową, posiadały, jeśli można to tak określić - władzę terytorialną.

Szczególna rola dowództw okręgów wojskowych wynikała z ich szerokich uprawnień i obowiązków w dziedzinie administrowania zasobami rezerw osobowych i rzeczowych na obszarze poszczególnych okręgów wojskowych na rzecz wszystkich rodzajów sił zbrojnych oraz realizacji w czasie pokoju szeregu świadczeń w dziedzinie zabezpieczenia materiałowego, a częściowo i technicznego jednostek innych rodzajów sił zbrojnych, dyslokujących na ich terenie.

Dowództwa rodzajów sił zbrojnych, dowodząc całością danego rodzaju sił zbrojnych, posiadały znacznie szerszy niż dowództwa okręgów wojskowych zakres działania w kształtowaniu rozwoju podległych im wojsk, w opracowywaniu zasad ich działania bojowego oraz większą samodzielność w organizacji i prowadzeniu szkolenia.

Z funkcji i miejsca dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi wynikało, iż ich struktura organizacyjna - szczególnie dowództw okręgów wojskowych - była bardzo podobna do struktury organizacyjnej Ministerstwa Obrony Narodowej, co sprzyjało sprawowaniu specjalistycznego kierownictwa przez poszczególne pionory funkcjonalne ministerstwa oraz sprawny obieg informacji pomiędzy czołowymi ogniwami dowodzenia siłami zbrojnymi w relacji: Ministerstwo Obrony Narodowej - dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych.

Szczególnie duża rola i ważne zadania przypadły tym dowództwom - przede wszystkim okręgów wojskowych i wojsk lotniczych - do spełnienia w drugiej połowie badanego dziesięciolecia /częściowo w 1949 r., głównie zaś od 1950 r./, charakteryzującej się bardzo znaczącym rozwojem jakościowym i liczebnym wojska.

### 3.1. Dowództwa okręgów wojskowych

Już w czasie powoływania u schyłku wojny dowództw okręgów wojskowych Naczelne Dowództwo WP miało wyrobiony pogląd na rolę, zadania oraz miejsce tych dowództw w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi. Znalazło to odzwierciedlenie w zatwierdzonym przez Naczelnego Dowódcę WP w lutym 1945 r. dokumencie pod tytułem "Prawa i obowiązki dowódcy OW".

W myśl tych praw całokształt wojskowej władzy terytorialnej i zwierzchnictwo nad administracją wojskową na obszarze okręgu wojskowego przekazane zostały dowódcy okręgu. Zakres jego działalności obejmował sprawy uzupełnień, mobilizacji osobowej

i materiałowej, zaopatrzenia, dyscypliny i administracji jednostek stacjonujących na terenie okręgu. Pod względem wyszkolenia oraz w sprawach personalnych znajdujące się na terenie okręgu jednostki wojskowe zostały podporządkowane dowódcy okręgu wojskowego bezpośrednio bądź za pośrednictwem właściwych dowódców oraz szefów rodzajów wojsk i służb bądź innych komórek organizacyjnych /np. oddziałów/ Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Ponadto do zadań dowództwa okręgu wojskowego między innymi należało:

- zabezpieczenie procesu szkolenia jednostek wojskowych poprzez przydzielanie im placów ćwiczeń, strzelnic itp.;
- zabezpieczenie łączności telefonicznej dla potrzeb wojska;
- współdziałanie z organami władzy państwowej i administracji terenowej w sprawach zaopatrywania wojska, a także utrzymywanie ścisłej współpracy w innych zagadnieniach z organami administracji terenowej i radami narodowymi.

Statutowy zakres działania i zadań dowództw okręgów wojskowych nie był jeszcze pełny, nie uwzględniał wielu spraw, z którymi miały one zetknąć się w działalności okresu pokojowego. Np. we wspomnianym wyżej dokumencie nie wymienia się zadania - dowodzenie jednostkami, co wynikało zapewne z aktualnego stanu faktycznego. W zasadzie bowiem całość sił Wojska Polskiego na terenie kraju /odwód naczelnego dowództwa, jednostki zapasowe, bądź szkolnictwa wojskowego itp./ dowodzona była centralnie ze szczebla Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Po zakończeniu działań wojennych dowództwa okręgów wojskowych w coraz większym stopniu przejmowały zadania w zakresie

dowodzenia oraz zaopatrzenia materiałowo-technicznego, medycznego i finansowego jednostek znajdujących się na ich terenach. Początkowo ich podległość była raczej formalna, a zadania rejestracji, poboru i uzupełnień w znacznej mierze znajdowały się jeszcze w gestii Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień, następnie Departamentu Poboru i Uzupełnień MON. W miarę jednak rozwoju, zwłaszcza uzupełnienia kadrowego, rola dowództw okręgów wojskowych stawała się coraz bardziej znacząca, szczególnie gdy w pierwszej połowie 1945 r. podporządkowano im obok Rejonowych Komend Uzupełnień także punkty przesyłkowe oraz jednostki zapasowe stacjonujące na terenie okręgu. Ponadto zorganizowano szpitale okręgowe i garnizonowe, rejonowe zarządy kwaterunkowo-budowlane, etatowe i nieetatowe komendy garnizonowe, sądy i prokuratury okręgowe.

W praktyce codziennego życia precyzowały się kompetencje i obowiązki dowództw okręgów wojskowych, to też wkrótce przejęły one funkcje dowódcze w pełnym zakresie.

Po rozformowaniu dowództw 1 i 2A oraz 1 Korpusu Armijnego Naczelny Dowódca WP rozkazem nr 00510 z dnia 5 września 1945r. nakazał przejęcie przez okręgi wojskowe dowództwa nad wszystkimi stacjonującymi na obszarze okręgu jednostkami, instytucjami i zakładami wojskowymi. Te generalne ustalenia stały się trwałą podstawą funkcjonowania dowództw okręgów wojskowych. Bardziej szczegółową wykładnię tych kwestii zawierał wydany przez Ministerstwo Obrony Narodowej pod koniec 1947 r. "Projekt instrukcji o zakresie działania Dowództwa Okręgu Wojskowego"<sup>1</sup>.

-----  
1/ CAW 1349/68/497, teczka 2, tom II /lata 1947-1948/.

W świetle obowiązujących ustaleń formalnych i praktyki pierwszego dziesięciolecia, władza i kompetencje dowództwa okręgu wojskowego w stosunku do stacjonujących na jego terytorium wojsk były zróżnicowane. Wojska te można generalnie podzielić na dwie grupy.

Jedną grupę stanowiły jednostki, zakłady i instytucje wojskowe wchodzące organizacyjnie w skład danego okręgu wojskowego. Stanowiły one zdecydowaną większość jednostek dyslokujących na terenie okręgu i podlegały całkowicie /pod każdym względem/ dowództwu tego okręgu. Dowódca okręgu dowodził przy tym również jednostkami znajdującymi się wyjątkowo poza terenem podległego mu okręgu, jeśli wchodziły one w jego skład pod względem organizacyjnym.

Drugą grupę stanowiły jednostki, zakłady i instytucje wojskowe eksterytorialne, które mimo ich dyslokacji na terenie danego okręgu wojskowego, organizacyjnie znajdowały się w bezpośredniej dyspozycji i pod rozkazami odnośnych władz przede wszystkim dowództw /szefostw rodzajów wojsk i służb/ Ministerstwa Obrony Narodowej /tzw. jednostki centralnego podporządkowania/ lub dowódcy innego okręgu wojskowego. O ile nie było specjalnych zastrzeżeń władz centralnych, jednostki takie podlegały dowódcy danego okręgu wojskowego tylko pod względem:

- porządku wewnętrznego obowiązującego na terenie danego okręgu;
- służby garnizonowej i ochrony mienia państwowego;
- przygotowania i użycia do różnych uroczystości;
- obsługi medycznej i weterynaryjnej;
- sądownictwa;

- opieki religijnej;

- wszystkich rodzajów zaopatrzenia z wyjątkiem zaopatrzenia w sprzęt i materiały specjalne /które ustalał minister Obrony Narodowej/, dostarczanego w drodze bezpośredniej do jednostek /lotnictwa, broni pancernej, saperów itp./ z pominięciem organów okręgu wojskowego;

- ewidencji i sprawozdawczości w ustalonych dziedzinach.

Przy formowaniu nowych jednostek wojskowych lub zmianie dyslokacji jednostek na teren danego okręgu, każdorazowo rozkaz ministra Obrony Narodowej określał zakres ich podległości dowódcy tego okręgu wojskowego.

Do grupy eksterytorialnej wchodziły również jednostki, zakłady i instytucje wojskowe innych rodzajów sił zbrojnych - lotnictwa /i OPL Obszaru Krajowego/ oraz marynarki wojennej, które podlegały bezpośrednio właściwym dowództwom rodzajów sił zbrojnych. Świadczenia okręgów wojskowych na ich rzecz były zbliżone do świadczeń na rzecz jednostek centralnego podporządkowania.

Dowódca okręgu wojskowego na swoim terenie ponosił odpowiedzialność za właściwą realizację działalności we wszystkich dziedzinach mających wpływ na obronność państwa. To też dowództwo okręgu ściśle współpracowało z właściwymi władzami administracji cywilnej i organizacjami społecznymi, między innymi w szkoleniu ludności cywilnej w dziedzinie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Sprawowało również nadzór służbowy nad instytucjami i zakładami, które organizacyjnie nie wchodziły w skład wojska, lecz były bądź to pod jego zarządem, bądź służyły jego potrzebom, np. wojskowe kluby sportowe,

instytucje kulturalno-oświatowe, spółdzielnie wojskowe, fundusze wojskowe itp; a także nadzór w zakresie bezpieczeństwa i przygotowań obronnych nad zakładami przemysłu produkującego dla potrzeb wojska, lecz nie będąc<sup>go</sup> pod jego zarządem.

Dowództwo okręgu wojskowego współpracowało z wojskami ochrony pogranicza w zakresie ochrony granic państwowych na terenie swego okręgu. W pierwszych latach powojennych ponosiło nawet pełną odpowiedzialność za realizację tego zadania.

Jak z powyższego wynika dowództwa okręgów wojskowych miały rozległy zakres działalności i kompetencji. Sprawując bowiem bezpośrednio dowodzenie stosunkowo dużymi siłami wchodzącymi w skład poszczególnych okręgów, zabezpieczały jednocześnie wiele dziedzin życia i funkcjonowania /głównie zabezpieczenia materialowego, kwaterunkowego oraz poboru i wcielania do służby wojskowej/ znacznej ilości wojsk i obiektów centralnego podporządkowania oraz innych rodzajów sił zbrojnych rozmieszczonych na ich terenie.

Szczególnie szerokie pole działania obejmowało przygotowanie wojska, rezerw mobilizacyjnych i terenu dla potrzeb obronności na czas wojny. Do kompetencji i zadań dowództw okręgów wojskowych należało bowiem: przygotowanie i utrzymanie, zgodnie z wytycznymi Sztabu Generalnego WP, terenu dla potrzeb obronności /fortyfikacje, komunikacja, łączność, lotniska itp./; nadzór, ewidencja i rozdysponowywanie zgodnie z ustaleniami Sztabu Generalnego WP rezerw osobowych i rzeczowych dla potrzeb sił zbrojnych oraz zapewnienie stałej gotowości do realizacji przedsięwzięć mobilizacyjnych na obszarze okręgu; przygotowanie -

w myśl ustaleń ministra Obrony Narodowej - czynnej i biernej obrony przeciwlotniczej na obszarze okręgu wojskowego.

Z pośród wielorakich zadań realizowanych przez dowództwa okręgów wojskowych, czołowe miejsce zajmowało szkolenie podległych wojsk oraz kształtowanie wysokiego ich stanu moralno-politycznego i dyscypliny. Realizację tych podstawowych zadań wspierała szeroka działalność zabezpieczająca. Proces szkolenia zabezpieczany był m.in. poprzez rozbudowę bazy szkoleniowej, przede wszystkim w postaci garnizonowych placów ćwiczeń i obozów ćwiczeń /poligonów/ oraz koszarowych obiektów szkoleniowych.

Miejsce i rola poszczególnych okręgów wojskowych nie była jednakowa, zwłaszcza w czasie gdy było ich aż siedem. Wynikało to z położenia geograficznego poszczególnych okręgów z punktu widzenia zadań obronnych oraz składu ich wojsk. To też w kwietniu 1946 r. dowództwa okręgów pod względem etatowym podzielono na cztery kategorie: A - najwyższą i odpowiednio niższe - B, C i D. Do kategorii A zaliczono DOW-I /Warszawskiego/, do kategorii B: DOW-II /Poznańskiego/, DOW-IV /Śląskiego/, DOW-V /Krakowskiego/; do kategorii C: DOW-III /Pomorskiego/ i DOW-VII /Lubelskiego/ oraz do kategorii D - DOW-VI /Łódzkiego/<sup>2</sup>.

W toku dalszych przekształceń już pod koniec 1946 r. do czołowego miejsca i roli w systemie obronnym kraju wysunięto następujące okręgi wojskowe: Pomorski, Poznański i Śląski<sup>3</sup>. W latach 1949-1953 liczba okręgów wojskowych została zredukowana

2/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 060/Org. z 12.04.1946 r. CAW 1545/73, T-2, s.45-47.

3/ Rozkazy MON nr 0559/Oper. z 25.10.1946 r. i nr 019/Org. z 28.01.1947 r. Tamże, T-1, s.39.

do trzech /Pomorski, Śląski, Warszawski/ z równoczesnym zwiększeniem ich zasięgu terytorialnego i składu wojsk. Nastąpiło też wzmocnienie etatowe ich dowództw. Między innymi w strukturze organizacyjnej sztabu poszczególne wydziały przeformowano na oddziały, wprowadzono też nowe komórki organizacyjne. Wydziały - inżynierski, chemiczny i samochodowy przeformowano na szefostwa tych rodzajów wojsk i służb. Znaczenie i skala odpowiedzialności dowództw okręgów wojskowych osiągnęła punkt szczytowy. Każdy z okręgów dysponował teraz siłami i środkami wystarczającymi do rozwinięcia na czas wojny armii ogólnowojskowej oraz szeregu związków taktycznych i oddziałów szczebla frontowego. Skład etatowy każdego z dowództw okręgów wojskowych umożliwiał zorganizowanie ze swego składu /z nieznacznym uzupełnieniem w trybie mobilizacyjnym/ dowództwa armii. Pozostała część stanu osobowego mogła kontynuować funkcje dowództwa okręgu wojskowego czasu wojennego.

Wzrost terytorium i liczebności wojsk, a tym samym poborowych oraz rezerw osobowych i rzeczowych stały się powodem do utworzenia w 1953 r. kolejnego /wyższego/ szczebla wojskowej administracji terenowej w postaci wojskowych komend wojewódzkich, którym podporządkowano wojskowe komendy rejonowe /powstałe z przemianowania dotychczasowych rejonowych komend uzupełnień/<sup>4</sup>.

W wyniku powyższych rozwiązań zostały ujednoczone funkcje i role wszystkich okręgów wojskowych w systemie dowodzenia

---

4/ Zarządzeniem ministra Obrony Narodowej nr 37 z 3.04.1953 r. zostały utworzone Wojskowe Komendy Wojewódzkie: Warszawa - Miasto, Warszawa, Bydgoszcz, Poznań, Łódź, Kielce, Białystok, Olsztyn, Gdańsk, Koszalin, Szczecin, Zielona Góra, Wrocław, Opole, Stalinogród /Katowice/, Kraków, Rzeszów. Niebawem - zarządzeniem ministra ON nr 105 z 24.12.1953 r. - zmieniono /skorygowano/ zasięg terytorialny wojskowych komend rejonowych.

czasu pokojowego i wojennego. Z punktu widzenia ciężaru gatunkowego wojsk wchodzących w skład poszczególnych okręgów wojskowych oraz ich położenia operacyjno-strategicznego, na czołowym miejscu pod względem znaczenia znajdowały się dwa okręgi - Pomorski i Śląski.

Na rolę, a także zakres odpowiedzialności i obowiązków dowództw poszczególnych okręgów wojskowych rzutowała przede wszystkim liczebność podległych wojsk, a w tym zwłaszcza liczba bezpośrednio podporządkowanych dowództw związków taktycznych i samodzielnych oddziałów /pododdziałów/ oraz komend, szefostw i innych jednostek organizacyjnych.

W okresie do 1949 r. w skład większości okręgów wojskowych /DOW: I, III, IV, VII/ wchodziły po trzy dywizje piechoty i dwóch okręgów /DOW-II i DOW-V/ - po dwie dywizje piechoty. Ponadto w poszczególnych okręgach wojskowych znajdowało się po: 6-7 jednostek bojowych rodzajów wojsk /brygad, pułków, samodzielnych dywizjonów/<sup>5</sup>; 42-52 /30 w OW-V i 28 w OW-VII/ jednostek szkolnych i usługowych /szkoły oficerskie, podoficerskie i specjalistów, warsztaty, stacje obsługi samochodów, jednostki tyłowe, szpitale, sanatoria, WDW, składnice, bataliony wartownicze, jednostki poza normą wojska itp./ oraz po 20-27 /w OW-V i VII po 15-17/ rejonowych komend uzupełnień.

Rozpoczęta w 1949 r. realizacja koncepcji wprowadzenia pośredniego wyższego taktycznego ogniwa dowodzenia w postaci korpusu, odciążała w znacznej mierze dowództwa okręgów wojskowych od bezpośredniego dowodzenia dywizjami ogólnowojskowymi, ale

-----  
5/ W składzie OW-V i OW-VII znajdowało się po jednej jednostce wojskowej tego typu.

jednocześnie zakładała zmniejszenie liczby dowództw okręgów wojskowych z jednoczesnym zwiększeniem liczebności wojsk podległych poszczególnym dowództwom. W konsekwencji zmniejszono w 1949 r. liczbę dowództw okręgów wojskowych do czterech, wykorzystując przy tym zasoby /głównie osobowe/ dwóch rozformowanych dowództw okręgów wojskowych /DOW II i VII/ do formowania dowództw korpusów /1,2KP, 1,2KPanc/. W kolejnym roku miał miejsce początek szczególnie znaczącego i szybkiego rozwoju wojsk lądowych. Liczba dywizji z 16 posiadanych w latach 1946-1949, wzrasta do 25 w 1951 r., zaś korpusów z 4 w 1949 r. do 8 w 1951 r. W związku z trudnościami ekonomicznymi, szczególnie w zapewnieniu niezbędnego uzbrojenia i wyposażenia technicznego, w 1952 r. liczba dywizji ogólnowojskowych zmalała do 22, a w 1955 r. do 19, zaś korpusów do 7. Jednocześnie sformowano w tym okresie znaczną liczbę dywizji, brygad, pułków /samodzielnych/ poszczególnych rodzajów wojsk, zwłaszcza artylerii do ognia pośredniego, przeciwlotniczej i przeciwpancernej oraz wojsk inżynieryjnych.

Od 1953 roku wojskami tymi dowodziły już tylko trzy dowództwa okręgów wojskowych. W końcu 1955 r. w ich składzie z podstawowych związków taktycznych /po rozformowaniu 12 KA/ znajdowało się: w POW - trzy korpusy /1,8KA, 1KPanc/, w SOW - trzy korpusy /2,11KA, 2KPanc/, w WOW - jeden korpus /9KA/ i dwie dywizje /6, 18DP/. Ponadto w składzie poszczególnych okręgów wojskowych znajdowało się po: 6-14 związków taktycznych i oddziałów rodzajów wojsk /DAP, DAPlot, BAA, BAPanc, BSap, spp, paa, pappanc, paplot, ppont itp./; około 200-300 innych jednostek /szkolnych, łączności, zabezpieczenia kwatermistrzowskiego, technicznego itd./; 5-7 wojewódzkich komend wojskowych i 59-63 /w POW - 28/

wojskowych komend rejonowych.

Tak duża liczba jednostek wchodzących w skład poszczególnych okręgów wojskowych sprawiała, że dowodzenie nimi wymagało dużego wysiłku i wielkiej sprawności, racjonalnego podziału obowiązków i odpowiedzialności pomiędzy poszczególne osoby funkcyjne i komórki organizacyjne dowództwa okręgu wojskowego. Dowódcy okręgów wojskowych koncentrowali się głównie na bezpośrednim dowodzeniu ogólnowojskowymi związkami taktycznymi oraz przy współudziale dowódców rodzajów wojsk i szefów służb - związkami taktycznymi i podstawowymi bojowymi oddziałami poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Dowodzenie pozostałymi jednostkami realizowali poprzez dowódców rodzajów wojsk i szefów służb, sztab oraz kwatermistrza okręgu.

Wielce owocne w systemie dowodzenia wojskami okręgu wojskowego było ogniwo korpusne. Dowództwa korpusów, jak już nadmieniono, odciążały dowództwa okręgów przede wszystkim od bezpośredniego dowodzenia dywizjami ogólnowojskowymi, których było w owym czasie w poszczególnych okręgach po około 5-8, oraz samodzielnymi jednostkami korpusnymi. W ich gestii znajdowały się bowiem sprawy wychowania i kształtowania wysokiego stanu moralno-politycznego, wyszkolenia, dyscypliny, gotowości bojowej oraz nadzoru nad działalnością gospodarczą w podległych jednostkach /zaopatrywanie materiałowo-techniczne wojsk korpusu odbywało się w relacjach: okręg wojskowy - jednostka gospodarcza/.

### 3.2. Dowództwa rodzajów sił zbrojnych

Szczególne miejsce i rola dowództw rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia w Wojsku Polskim /wyróżniające je w porównaniu z dowództwami okręgów wojskowych/, polegała na tym, że do

ich kompetencji i zadań należało szereg spraw, które w odniesieniu do wojsk lądowych znajdowały się wyłącznie w gestii centralnych organów Ministerstwa Obrony Narodowej, takich jak: II Wiceministerstwo, Dowództwo Wojsk Lądowych, dowództwa rodzajów wojsk. Sztab Generalny WP zlecał tym dowództwom opracowywanie szeregu zagadnień, które w odniesieniu do wojsk lądowych opracowywał sam.

Taki stan rzeczy wynikał z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, dowództwom tym podlegały siły i środki danego rodzaju sił zbrojnych w całości, z czego wynikała wyłączność kompetencji w odniesieniu do tego rodzaju sił. Po drugie, w instytucjach centralnych MON w zasadzie brak było wyspecjalizowanych komórek organizacyjnych do wyłącznego zajmowania się problematyką wojsk lotniczych i marynarki wojennej. Jedynie w Zarządzie Operacyjnym Sztabu Generalnego WP znajdowała się komórka organizacyjna w randze wydziału zajmująca się sprawami lotnictwa i OPL OK oraz 1-2 oficerów specjalistów marynarki wojennej. Stąd też generalne założenia rozwoju wojsk lotniczych, marynarki wojennej i wojsk obrony przeciwlotniczej obszaru krajowego Sztab Generalny WP opracowywał przy współudziale przede wszystkim dowództw tych rodzajów sił zbrojnych oraz częściowo innych instytucji centralnych MON. Sztab Generalny ukierunkowywał działalność dowództw rodzajów sił zbrojnych, z wyjątkiem pracy partyjno-politycznej i zaopatrzenia materiałowego, które to dziedziny znajdowały się w gestii I Wiceministerstwa /Głównego Zarządu Politycznego/ oraz III Wiceministerstwa /Głównego Kwatermistrzostwa WP, Głównego Zarządu Tyłów/.

Powyższy stan rzeczy powodował, że dowództwa rodzajów sił

zbrojnych spełniały również funkcje podobne do tych, które realizowały dowództwa rodzajów wojsk w centralnym ogniwie dowodzenia /kierowania/. Stąd też w praktyce kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej w określonych sprawach traktowało je tak jak organa instytucji centralnych MON, to jest zasięgało ich opinii i propozycji odnośnie do spraw podległych im wojsk. Z tych względów uprawnienia tych dowództw w wielu dziedzinach działalności były większe niż dowództw okręgów wojskowych. Oprócz dowodzenia podległym rodzajem sił zbrojnych i realizacji wszystkich typowych zadań z tym związanych, jak szkolenie /w tym i kierowanie szkołami oficerskimi/, wychowanie, zaopatrywanie materiałowo-techniczne itp., do kompetencji i głównych zadań dowództw rodzajów sił zbrojnych należały jeszcze:

- opracowywanie na podstawie wytycznych Sztabu Generalnego WP planów użycia danego rodzaju sił zbrojnych /i zmilitaryzowanych/ w czasie wojny;
- współudział w opracowywaniu planu rozwoju danego rodzaju sił zbrojnych oraz wydatków finansowych z tym związanych /budżetu/;
- współpraca z przemysłem produkcji wojskowej na rzecz danego rodzaju sił zbrojnych oraz właściwymi instytutami i innymi placówkami naukowo-badawczymi;
- opracowywanie /pod ogólnym kierownictwem Sztabu Generalnego WP/ zasad organizacji i prowadzenia działań bojowych oraz operacji przez dany rodzaj sił zbrojnych;
- opracowywanie programów szkolenia wojsk oraz instrukcji użycia i eksploatacji uzbrojenia i sprzętu technicznego danego rodzaju sił zbrojnych;

- współpraca z dowództwami okręgów wojskowych w sprawach zabezpieczenia materiałowego /na czas pokoju i wojny/, wcielania i zwalniania ze służby wojskowej, porządku wojskowego i dyscypliny w wojskach danego rodzaju sił zbrojnych dyslokujących na terenie poszczególnych okręgów wojskowych.

Oprócz powyższych zadań poszczególne dowództwa rodzajów sił zbrojnych realizowały zadania tylko dla nich właściwe.

### 3.3. Dowództwo Wojsk Lotniczych, Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju

Do najważniejszych zadań szczegółowych Dowództwa Wojsk Lotniczych należało:

- kierownictwo budownictwem lotniskowym oraz utrzymaniem i eksploatacją lotnisk wojskowych;
- kierowanie lotniczą służbą meteorologiczną;
- przedstawianie poprzez ministra Obrony Narodowej /lub Sztab Generalny WP/ postulatów do innych resortów odnośnie do rozwoju lotnictwa cywilnego;
- czuwanie nad prawidłowym rozwojem przemysłu lotniczego /m.in. poprzez przedstawicieli dowódcy Wojsk Lotniczych we właściwych biurach wojskowych resortów cywilnych/, przygotowywaniem kadr rezerwy personelu latającego i technicznego dla potrzeb lotnictwa oraz prawidłowym budownictwem i urządzeniem lotnisk cywilnych;
- czuwanie nad rozwojem Ligi Lotniczej Państwa /Kraju/, do czego zobowiązany był osobiście dowódca Wojsk Lotniczych.

Z powyższych zadań wynikał szeroki zakres działalności dowództwa poza resortem obrony narodowej, na obszarze wielorakich

instytucji cywilnych, przede wszystkim realizujących działalność produkcyjną na rzecz uzbrojenia i wyposażenia technicznego wojsk lotniczych, a także przygotowania /szkolenia/ młodzieży do służby zawodowej w lotnictwie wojskowym i cywilnym, głównie w charakterze pilotów. W działalności tej posiadało ono odpowiednie pełnomocnictwa z ramienia władz naczelnych Wojska Polskiego. Poważne też zadania realizowało dowództwo w zakresie budownictwa lotniskowego oraz towarzyszącej mu infrastruktury zabezpieczenia bazowania i dowodzenia siłami wojsk lotniczych na ziemi i w powietrzu.

Dowództwo Wojsk Lotniczych /Dowództwo Lotnictwa WP/ już w latach wojny zdobyło duże doświadczenie w dowodzeniu, szczególnie w procesie formowania szkolenia i przygotowywania jednostek do działań bojowych. Po rozformowaniu w 1945 r. dowództw korpusu i dywizji lotniczych, w latach 1946-1949 w systemie dowodzenia lotnictwem - równoległe z kierowaniem jego działalnością i rozwojem jako rodzaju sił zbrojnych - spełniało ono również funkcje właściwe dowództwom samodzielnych dywizji. Podlegały mu bowiem bezpośrednio poszczególne pułki i eskadry lotnictwa bojowego i pomocniczego oraz jednostki zabezpieczenia materiałowego i technicznego. Ich liczba była jednak niewspółmiernie większa niż w dywizji. W 1949 r. Dowództwu Wojsk Lotniczych podlegało bezpośrednio: 7 pułków lotnictwa bojowego, specjalny pułk lotniczy, eskadra aerofotogrametryczna i rozpoznawcza oraz szkoła lotnicza, batalion łączności, batalion budowy lotnisk i 17 jednostek zabezpieczenia technicznego i materiałowego /10 pododdziałów zabezpieczenia technicznego, 3 warsztaty lotnicze, 4 składnice i magazyny/. Łącznie podlegało 29 jednostek wojskowych.

Od 1950 r. wraz z rozwojem ilościowym i jakościowym wojsk lotniczych, następują zmiany w systemie dowodzenia nimi. Rozpoczęto bowiem ponownie wprowadzać wyższe taktyczne szczeble dowodzenia: w 1950 r. - dywizyjny /2 dywizje/, w 1952 r. - korpusny. W 1952 r. został osiągnięty najwyższy pułap rozwoju organizacyjnego wojsk lotniczych. W konsekwencji ich dowództwu podlegały dwa dowództwa korpusów /3 KLM, 4 KLSz o łącznym składzie pięciu dywizji lotnictwa myśliwskiego i szturmowego/ oraz cztery dywizje samodzielne /DLM OPL-3, DLB-1/. W końcu wspomnianego roku, wskutek rozwiązania jednego z korpusów /4 KLSz/, ilość bezpośrednio podporządkowanych Dowództwu Wojsk Lotniczych dywizji wzrosła do sześciu.

Ważnym przedsięwzięciem w rozwoju tego rodzaju sił zbrojnych, a tym samym struktury i systemu dowodzenia, zrealizowanym w końcu 1954 r. na podstawie dyrektywy MON nr 0053/Org. z 14.10. 1954 r. było wyłączenie wojsk przeciwlotniczych obszaru krajowego ze składu wojsk lądowych i włączenie ich do składu wojsk lotniczych i obrony przeciwlotniczej obszaru kraju. Dotyczyło to przede wszystkim jednostek artylerii przeciwlotniczej i obserwacyjno-meldunkowych oraz jednostek szkolnych tych wojsk, bowiem lotnictwo OPL OK od początku jego powstania organizacyjnie wchodziło w skład wojsk lotniczych.

Zgodnie z powyższą dyrektywą, rozkazem ministra Obrony Narodowej nr 068/Org. z 25.11.1954 r.<sup>6</sup> utworzone zostało jedno zintegrowane Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej

-----  
6/ CAW 1545/73, poz.52, T-47, s.191.

Obszaru Kraju na czele z dowódcą gen. broni Janem Turkiem. Jeszcze wcześniej, bo w maju 1954 r. przeformowano<sup>7</sup> Główne stanowisko Dowództwa Lotnictwa Myśliwskiego OK na Centralne Stanowisko Dowództwa Dowódcy Wojsk OPL OK, podległe dowódcy Wojsk Lotniczych, a następnie dowódcy Wojsk Lotniczych i OPL OK. Odtąd z Centralnego Stanowiska Dowództwa realizowano dowodzenie nie tylko lotnictwem myśliwskim OPL, lecz całością sił OPL OK /w nowej strukturze organizacyjnej/.

Po przeprowadzonej reorganizacji dowodzenia wojskami lotniczymi i obrony przeciwlotniczej obszaru kraju, dowództwu tych wojsk podlegało: jeden korpus lotniczy, sześć samodzielnych dywizji lotniczych, dwa pułki i dziewięć eskadr lotniczych, trzy dywizje artylerii i cztery pułki artylerii OPL, cztery szkoły oficerskie i jedna techniczna /młodszych specjalistów/ oraz szereg jednostek wojsk radiotechnicznych, odbudowy lotnisk i zabezpieczenia dowodzenia oraz zabezpieczenia materiałowego, technicznego, medycznego i innych - w liczbie 111. Łącznie z wyżej wymienionymi podstawowymi jednostkami bojowymi i szkołami oficerskimi, Dowództwu Wojsk Lotniczych i OPL OK podlegały 142 jednostki wojskowe.

Taka liczba różnorodnych jednostek wymagała dużego zaangażowania i wysiłku organizacyjnego w celu zapewnienia sprawnego i efektywnego dowodzenia na szczeblu Dowództwa Wojsk Lotniczych i OPL OK. Charakterystyczne było również dla powstałego w 1954r. systemu dowodzenia, iż zawierał on w sobie dwa podsystemy: wojsk lotniczych, wojsk obrony przeciwlotniczej obszaru kraju.

-----  
7/ Na podstawie rozkazu MON nr 014/Org. z 24.02.1954 r. - tamże poz.52, T-47, s.40.

Na czas wojny pierwszy z nich wydzielał dowództwo armii lotniczej, drugi zaś /wraz z pozostałą częścią pierwszego/ miał realizować zadania obrony przeciwlotniczej kraju oraz zabezpieczać działania bojowe armii lotniczej /na froncie zewnętrznym/.

### 3.4. Dowództwo Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego

Dla uzmysłowienia roli i miejsca tego dowództwa w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi, niezbędne jest przedstawienie składu tego rodzaju wojsk /wówczas jeszcze nie rodzaju sił zbrojnych/ i ich przeznaczenia oraz organizacji dowodzenia nimi<sup>8</sup>.

Wojska OPL OK przeznaczone były do osłony /obrony/ przeciwlotniczej wyznaczonych ośrodków /administracyjno-państwowych/, rejonów /przemysłowych/ oraz innych ważniejszych obiektów wojskowych i cywilnych. W latach 1950-1954 ukształtowały się one jako odrębna grupa jednostek wchodzących organizacyjnie w skład okręgów wojskowych, lecz pod względem operacyjnego użycia podległych Dowództwu Wojsk OPL OK.

W skład wojsk OPL OK wchodziły: artyleria obrony przeciwlotniczej, służba obserwacyjno-meldunkowa, oddziały reflektorów i łączność obrony przeciwlotniczej. Ponadto wojska te współdziałały pod względem operacyjnym z lotnictwem myśliwskim OPL podległym dowódcy Wojsk Lotniczych.

Podległość wojsk OPL OK, a zwłaszcza dowodzenie nimi nie było zbyt przejrzyste. Obok bowiem Dowództwa Wojsk OPL OK

-----  
8/ Zagadnienie to regulowało wprowadzona rozkazem MON nr 027/Org z 10.04.1953 r. instrukcja w sprawie zabezpieczenia gotowości bojowej Wojsk OPL OK, w której sformułowano podstawowe zadania tych wojsk oraz dowódców OW i dowódcy Marynarki Wojennej w dziedzinie obrony przeciwlotniczej obszaru krajowego.

partycypowały w nim dowództwa okręgów wojskowych i Marynarki Wojennej.

Dowództwo Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego powstało w 1951 r. z przeformowania Dowództwa Obrony Przeciwlotniczej<sup>9</sup> /przekształcone z Szefostwa OPL Państwa, sformowanego w 1946 r. i włączonego w 1947 r. w skład Głównego Inspektoratu Artylerii WP/.

Dowódca Wojsk OPL OK, który podlegał bezpośrednio ministrowi Obrony Narodowej, kierował i ponosił odpowiedzialność za wykonanie całokształtu zadań postawionych przed wojskami OPL OK oraz za operacyjne wykorzystanie podległych jednostek.

W szczególności do zakresu zadań dowódcy Wojsk OPL OK należało:

- prowadzenie studiów w zakresie zagadnień obrony przeciwlotniczej kraju;
- kierowanie i kontrolowanie szkolenia obserwacyjno-meldunkowego w jednostkach sił zbrojnych;
- organizowanie i kierowanie wyszkoleniem wojskowym wojsk OPL OK, okazywanie pomocy dowódcom okręgów wojskowych i dowódcy Marynarki Wojennej w realizowaniu przez nich kierownictwa /dowodzenia/ tymi wojskami, w szczególności w zakresie wychowania, stanu moralno-politycznego żołnierzy oraz utrzymania wysokiej dyscypliny i należytego porządku wewnętrznego w jednostkach;
- organizowanie przygotowania specjalistów przez jednostki OPL OK;

-----  
9/ Rozkazy Ministra Obrony Narodowej nr 011/Org. z 27.02.1950 r. i nr 061/Org. z 12.07.1951 r. - tamże poz.32, T-49, s.47 i poz.36, T-81, s.270.

- opracowywanie planu rozwoju i działania obrony przeciwlotniczej, na podstawie ogólnego planu obrony państwa;
- opracowywanie i przedstawianie Sztabowi Generalnemu wniosków w zakresie organizacji, uzbrojenia i wyposażenia wojsk OPL OK;
- organizowanie i kierowanie całokształtem prac służby obserwacyjno-meldunkowej i łączności w zakresie obrony przeciwlotniczej obszaru krajowego;
- opracowywanie zasad współdziałania wojsk OPL OK z innymi rodzajami wojsk i służb w zakresie obrony przeciwlotniczej;
- sprawowanie nadzoru nad całokształtem zaopatrywania wojsk OPL OK przez okręgi wojskowe i Marynarkę Wojenną;
- planowanie i nadzór nad budownictwem specjalnym, jak: stanowisk dowodzenia i ogniowych, posterunków obserwacyjno-meldunkowych itp.;
- opracowywanie postulatów i wniosków w zakresie prowadzonej w jednostkach OPL polityki personalnej przez okręgi wojskowe i Marynarkę Wojenną.

Z powyższego wynika jednoznacznie, że wojska OPL OK nie podlegały dowódcy tych wojsk w pełnym zakresie. Ich podległość była ograniczona o kompetencje dowódców okręgów wojskowych i Marynarki Wojennej. Do zakresu działalności tych dowództw należało bowiem:

- uzupełnianie jednostek wojsk OPL OK pod względem stanu osobowego i sprzętu, z tym że przesunięcia specjalistów mogły być dokonywane tylko po uprzednim uzgodnieniu z dowódcą tych wojsk;

- organizowanie i kierowanie szkoleniem politycznym stanu osobowego jednostek wojsk OPL OK oraz odpowiedzialność za stan moralno-polityczny, wychowanie, dyscyplinę oraz porządek wewnętrzny w tych jednostkach;
- zabezpieczenie wojsk OPL OK pod względem wszelkiego rodzaju zaopatrzenia i zakwaterowania;
- realizowanie robót inżynieryjno-saperskich oraz budownictwa specjalnego dla potrzeb jednostek OPL OK, zgodnie z planem zatwierdzonym przez Sztab Generalny WP;
- kierowanie całokształtem spraw kwaterunkowo-dyslokacyjnych jednostek OPL OK;
- organizowanie i prowadzenie prac mobilizacyjnych w jednostkach wojsk OPL OK, w zakresie ustalonym przez ministra Obrony Narodowej.

Po rozwiązaniu Dowództwa Wojsk OPL OK, jego pion w znaczeniu fizycznym i merytorycznym zachował się również w nowym ustwie- niu organizacyjnym powstałego Dowództwa Wojsk Lotniczych i OPL OK, a nawet <sup>został</sup> wzbogacony o zakres działania dotyczący dowodzenia lotnictwem OPL OK.

### 3.5. Dowództwo Marynarki Wojennej

Do kompetencji i zadań szczególnych Dowództwa Marynarki Wojennej należało:

- projektowanie budowy oraz kierowanie budową wszelkich stanowisk i umocnień na obszarze nadmorskim;
- udział w planowaniu i nadzorze nad budownictwem drogowym i mostowym na obszarach nadmorskich;

- utrzymywanie istniejących portów /baz/, lotnisk i innych obiektów wojskowych, ich rozbudowa i budowanie nowych dla potrzeb szkolenia i działań bojowych Marynarki Wojennej, zgodnie z ustalonym przez Ministerstwo Obrony Narodowej planem i budżetem;

- planowanie i kierowanie opracowywaniem technicznych projektów nowych okrętów, zawieranie umów ze stoczniami, nadzór techniczny nad budową okrętów;

- realizacja, we współpracy z przemysłem stoczniovym, remontu okrętów;

- usuwanie zagrożenia minowego na podejściach do portów i przybrzeżnych torach wodnych oraz na określonych akwenach morskich poprzez trałowanie min morskich, postawionych przez walczące strony w drugiej wojnie światowej;

- przedstawianie ministrowi Obrony Narodowej /szefowi Sztabu Generalnego WP/ planów przystosowania Marynarki Handlowej i jej portów do potrzeb obronnych państwa;

- współpraca z cywilnymi instytucjami naukowo-badawczymi na użytek Marynarki Wojennej.

Dowództwo Marynarki Wojennej, podobnie jak Dowództwo Wojsk Lotniczych /Wojsk Lotniczych i OPL OK/, posiadało szeroki zakres odpowiedzialności i kompetencji oraz określoną specyfikę wynikającą z charakteru rodzaju sił zbrojnych, który reprezentowało. Obok wielu cech w swej istocie wspólnych lub zbliżonych marynarka wojenna ma bowiem własną specyfikę wyodrębniającą ją spośród innych rodzajów sił zbrojnych. Wyróżnia ją przede wszystkim specyfika zadań oraz rodzaje, a także struktura organizacyjna wchodzących w jej skład sił i środków.

Głównym zadaniem Marynarki Wojennej PRL /RP/, a zatem i jej dowództwa była obrona granicy morskiej państwa oraz wsparcie działań bojowych nadmorskiego skrzydła wojsk lądowych. Zadanie to miało być realizowane we współdziałaniu z sąsiadami na morzu, lądzie i w powietrzu. Do realizacji tych zadań Dowództwo Marynarki Wojennej w badanym dziesięcioleciu dysponowało już trzema podstawowymi rodzajami sił: morskimi /pływającymi/, lądowymi /artyleria nadbrzeżna, artyleria OPL, piechota morska i inne/ oraz powietrznymi /lotnictwo marynarki wojennej/. Jego powinnością było zatem sprawne dowodzenie poszczególnymi rodzajami sił oraz kierowanie, zgodnie z generalnymi planami i wytycznymi Ministerstwa Obrony Narodowej, prawidłowym ich rozwojem. W szczególności zapewnienie im właściwego uzbrojenia, wyposażenia technicznego, materiałowego, racjonalnych struktur organizacyjnych oraz przygotowania do realizacji zadań bojowych.

W sprawach budownictwa i remontu okrętów, przygotowania dla potrzeb marynarki wojennej w okresie wojennym odpowiednich statków floty handlowej, portów morskich oraz szeregu innych obiektów infrastruktury w strefie nadbrzeżnej, Dowództwo Marynarki Wojennej ściśle współpracowało z odpowiednimi władzami /instytutami/ gospodarki morskiej, szczególnie budownictwa okrętowego i remontu jednostek pływających. Jednocześnie, na podstawie pełnomocnictw ministra Obrony Narodowej, realizowało ono nadzór nad niektórymi z wymienionych instytucji w zakresie działalności, mającej na celu przygotowanie ogólnego potencjału marynarki handlowej i rybołówstwa morskiego dla potrzeb obronnych na czas wojny.

W zakresie dyslokacji wojsk, budownictwa koszarowego i obronnego oraz założeń i planów obrony wybrzeża morskiego Dowództwo Marynarki Wojennej ściśle współdziałało z Dowództwem Pomorskiego Okręgu Wojskowego. Z Dowództwem Wojsk Lotniczych /Wojsk Lotniczych i OPL OK/ współpracowało natomiast głównie w sprawach wyposażenia lotnictwa marynarki wojennej w samoloty i inny sprzęt techniczny, remontów i eksploatacji sprzętu lotniczego, budownictwa lotniskowego oraz przygotowania dla potrzeb marynarki personelu latającego i technicznego, a także podstawowych programów szkolenia lotniczego. Współpraca z Dowództwem Wojsk OPL OK miała charakter podobny do współpracy z nim, realizowanej przez dowództwa okręgów wojskowych. Realizowało też wymianę doświadczeń i współdziałanie z odpowiednimi dowództwami sił morskich państw sąsiednich, w szczególności z Dowództwem Floty Bałtyckiej ZSRR i Dowództwem Marynarki Narodowej Armii Ludowej NRD.

W porównaniu z Dowództwem Wojsk Lotniczych, Dowództwo Marynarki Wojennej nie posiadało doświadczenia w dowodzeniu w okresie wojennym. Powstawało ono od podstaw w okresie pokojowym. Toteż w pierwszych kilkunastu miesiącach okresu powojennego marynarka wojenna podlegała pod względem administracyjnym dowództwu Pomorskiego Okręgu Wojskowego. Nieliczne jej jednostki pełniące służbę w ochronie portów, nadbrzeża oraz konwojów nie stanowiły jeszcze samodzielnej siły, zaś Dowództwo Marynarki Wojennej znajdowało się w stadium organizacji. Usamodzielenie tego dowództwa pod względem administracyjnym nastąpiło w listopadzie 1945 r.<sup>10</sup>, natomiast rezygnacja w 1946 r. z

-----  
10/ Dyrektywa Naczelnego Dowódcy WP nr 2 z 12.09.1946 r.

zamierzonego utworzenia dowództwa okręgu wojskowego w Gdańsku świadczyło, iż rolę tego nadmorskiego okręgu przejęło praktycznie Dowództwo Marynarki Wojennej.

Dosyć oryginalnym rozwiązaniem w dowodzeniu marynarką wojenną w tym okresie była funkcja szefa Oddziału Marynarki Wojennej przy Ministerstwie Obrony Narodowej, będącego jednocześnie pomocnikiem szefa Sztabu Głównego Marynarki Wojennej. W sytuacji znacznego oddalenia tego dowództwa od ministerstwa, był on niejako oficerem łącznikowym, który na bieżąco informował władze naczelne Wojska Polskiego o realizacji przedsięwzięć związanych z rozwojem marynarki wojennej oraz pełnił funkcję doradczą, w tym i w przedmiocie wydawanych rozkazów, zarządzeń związanych ze wspomnianym rozwojem. Ważną rolę w tworzeniu Dowództwa Marynarki Wojennej i systemu dowodzenia podległymi jej siłami spełniła również Radziecka Misja Morska, która w początkowym okresie tworzenia tego rodzaju sił zbrojnych funkcjonowała przy jego dowództwie.<sup>11</sup>

Nowo powstałemu Dowództwu Marynarki Wojennej przypadło w udziale tworzenie niemal od podstaw nowego rodzaju sił zbrojnych. Początkowo marynarka wojenna, a tym samym i jej dowództwo nie dysponowało bowiem ani jednym okrętem bojowym. W końcu października 1945 r. przybył pierwszy konwój okrętów polskich internowanych w Szwecji, umożliwiający podjęcie organizacji jednostek pływających. Toteż na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP<sup>12</sup> już w grudniu tego roku utworzono Dywizjon Okrętów Podwodnych

---

11/ Siły Zbrojne Polski Ludowej, rozdział VI.

12/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP z 30.11.1945 r.

oraz Oddział Okrętów Pomocniczych i Przystani /załóżek taboru jednostek pomocniczych/. Na początku 1946 r. sformowano pierwsze jednostki szkolne. Odzyskanie w styczniu 1946 r. i sprowadzenie do kraju czterech polskich trałowców wcielonych w czasie wojny do Kriegsmarine, a przede wszystkim przekazanie w marcu tego roku przez Związek Radziecki 23 okrętów wojennych w ramach przyznanych nam reparacji, umożliwiło zorganizowanie jednostek zasadniczych rodzajów sił morskich. Przekazane nam bowiem okręty radzieckie oraz okręty sprowadzane do kraju ze Szwecji i z brytyjskiej strefy okupacyjnej, stanowiły łącznie znaczącą siłę. W kwietniu 1946 r. marynarka wojenna liczyła 30 okrętów, toteż już w lutym tego roku rozpoczęto formowanie dowództw poszczególnych jednostek /zespołów/ pływających. Ich trzon stanowiło dowództwo flotylli trałowców oraz dowództwa dwóch dywizjonów - okrętów podwodnych i ścigaczy. W 1946 r. datuje się też początek wysiłków Dowództwa Marynarki Wojennej, mających na celu utworzenie lotnictwa morskiego i systemu lądowej obrony wybrzeża.

W 1947 r. sprecyzowane zostały zasady podporządkowania i użycia jednostek pływających w systemie obrony morskiej i lądowej wybrzeża. Do najistotniejszych ustaleń należało potwierdzenie podziału sił morskich na dwie grupy: gdańskiego obszaru nadmorskiego /silniejsza/ i szczecińskiego obszaru nadmorskiego /słabsza/, na czele z dowództwami wymienionych obszarów.

Sprawą godną do odnotowania jest rozważana w owym czasie koncepcja odnośnie do roli Dowództwa Marynarki Wojennej w systemie dowodzenia. Wzoruując się na organizacji dowodzenia flotą pływającą przed 1939 r., proponowano utworzyć dowództwo

floty, które miało sprawować dowodzenie jednostkami okrętów, zaś Dowództwo Marynarki Wojennej, analogicznie jak przedwojenny Departament do Spraw Morskich, proponowano przenieść w 1949 r. do Warszawy i traktować je prawdopodobnie jako część składową władz naczelnych wojska /Ministerstwa Obrony Narodowej/<sup>13</sup>.

Przypisywanie Dowództwu Marynarki Wojennej takiej pozycji w układzie władz naczelnych wojska znajduje potwierdzenie w niektórych archiwaliach z lat czterdziestych. Ta niesłuszna koncepcja, powstała w środowisku marynarki wojennej, została odrzucona przez Ministerstwo Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/. Jej konsekwencją byłoby bowiem odsunięcie Dowództwa Marynarki Wojennej od bezpośredniego kontaktu, a zarazem wpływu na dowodzenie jednostkami, spowodowałaby również wydłużenie ogniw dowodzenia. Wprawdzie w 1949 r. w pewnej mierze powrócono do tej koncepcji, ale w zmienionej postaci. Utworzono jedynie dowództwo floty, nie zmieniając przy tym roli i miejsca dyslokacji Dowództwa Marynarki Wojennej. Jednak i takie rozwiązanie nie okazało się słusznym, toteż już w 1950 r. dowództwo floty reformowano. Podstawowymi ogniwami dowodzenia siłami morskimi - baza marynarki wojennej, podległymi Dowództwu Marynarki Wojennej - były: flotylla, brygada oraz samodzielne dywizjony i poszczególne okręty.

Liczba jednostek, a tym samym i dowództw podległych bezpośrednio Dowództwu Marynarki Wojennej sukcesywnie wzrastała, zaś po 1949 r. nabrała szczególnego rozmachu.

Na przełomie lat 1948/49 Dowództwu Marynarki Wojennej podlegały: Dowództwo Szczecińskiego Obszaru Nadmorskiego, Komenda Portu Wojennego Gdynia, flotylla okrętów podwodnych, dywizjon

-----  
13/M.in. Siły Zbrojne Polski Ludowej, rozdział VI.

ścigaczy, ORP "Błyskawica", ORP "Iskra", okręt hydrograficzny, dywizjon artylerii nadbrzeżnej, eskadra lotnictwa marynarki wojennej, Port Lotniczy Marynarki Wojennej, Oficerska Szkoła Marynarki Wojennej, Szkoła Specjalistów Morskich, 3 pododdziały zabezpieczenia i obsługi, 2 składnice /magazyny/ i 4 komendy garnizonu.

W końcu 1955 r. omawianemu dowództwu podlegały następujące jednostki: Brygada Obrony Wodnego Rejonu Bazy Głównej, Baza Główna Marynarki Wojennej, brygada okrętów podwodnych, flotylla środków desantowych, Ni "Błyskawica", trzy dywizjony okrętów /ścigaczy, dozorców i trałowców/, dwa zespoły okrętowe /kutrów torpedowych i rzecznych kutrów trałowcowych/, 9 okrętów pomocniczych /specjalnych i szkolnych/, dywizja lotnictwa marynarki wojennej, pułk artylerii OPLsk, dwa dywizjony i jedna bateria artylerii nadbrzeżnej, batalion saperów, Wyższa Szkoła Marynarki Wojennej, Szkoła Specjalistów Morskich, 23 jednostki zabezpieczenia bojowego, materiałowego, technicznego i medycznego /szpital/ oraz 84 inne jednostki różnego przeznaczenia.

Charakterystyczne dla systemu dowodzenia marynarką wojenną było, iż jej dowództwu podlegały bezpośrednio jednostki bojowe /i ich dowództwa/ o bardzo zróżnicowanej strukturze organizacyjnej i liczebności - od niewielkich stosunkowo związków taktycznych, jednostek typu samodzielnej oddziału i samodzielnej pododdziału do samodzielnych okrętów włącznie.

x

x

x

Struktury organizacyjne dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych prezentowane są w aneksach.

## R O Z D Z I A Ł C Z W A R T Y

### 4. UOGÓLNIENIA I WNIOSKI

Z przeprowadzonych badań wynika, że źródła historycznego procesu kształtowania się zasad i organów dowodzenia Wojskiem Polskim tkwią w Polskich Siłach Zbrojnych i Armii Polskiej w ZSRR. Znamienne dla tego procesu jest, iż zarówno w strukturach organizacyjnych wojsk, jak i ich organach dowodzenia w szczególności występowały elementy perspektywicznego rozwoju. Na kanwie 1 Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki powstawały kolejno struktury Korpusu Polskich Sił Zbrojnych i Armii Polskiej w ZSRR, a w niej - załączki naczelných władz Wojska Polskiego. We wspomnianych strukturach uformowały się dwa piony organów dowodzenia: jeden obejmował tak zwaną armię czynną zorganizowaną w postaci związku armijnego, drugi zaś - kolejne formowania jednostek bojowych, jednostki zapasowe oraz szkolnictwo wojskowe, kształcące przede wszystkim młode kadry oficerskie.

W ten sposób ukształtowały się równoległe określone organy i zasady dowodzenia czynną armią walczącą oraz zasady i organy dowodzenia, posiadające cechy właściwe dla naczelných organów dowodzenia przyszłym Wojskiem Polskim. Takie cechy i charakter posiadały - Rada Wojenna Armii Polskiej w ZSRR i Główny Sztab Formowania Armii Polskiej. Szczególnie dużą rolę odegrał wspomniany sztab formowania. W jego strukturze organizacyjnej i spełnianych funkcjach, tkwiły bowiem załączki bądź elementy struktur i funkcji właściwych dla organów naczelných władz wojskowych państwa. To też stanowił on podstawowe tworzywo formowania instytucji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Na kształcie Naczelnego Dowództwa WP duże piętno wycisnęła przyjęta latem 1944 r. koncepcja formowania go na wzorcach etatu dowództwa frontu. Oparta na tym etacie struktura organizacyjna Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, odpowiadając wymogom dowodzenia frontem, zapewniała jednocześnie należyte funkcjonowanie dowództwa w jego właściwej roli, jaka mu faktycznie przypadła w owym czasie. Jednak założenia strukturalne dowództwa frontu, w niektórych dziedzinach krępowały w formowaniu struktur organizacyjnych i funkcjonalnych właściwych roli i zakresowi zadań Naczelnego Dowództwa WP w czasie wojny. To też w praktyce wspomniane założenia nieco korygowano, przystosowując je do konkretnych potrzeb. Formułowano odpowiednio zadania i kompetencje instytucji utworzonych na podstawie "frontowej" oraz powołano do życia nowe komórki organizacyjne, aby w sumie cały organizm Naczelnego Dowództwa WP mógł także należycie spełniać funkcje właściwe dla wojskowej administracji państwowej. Na niższych szczeblach /"terenowych"/ przejawiało się to w powołaniu rejonowych komend uzupełnień, a następnie dowództw okręgów wojskowych.

Wprawdzie okres działalności Naczelnego Dowództwa WP w warunkach wojny nie był zbyt długi, bo wynosił około 9 miesięcy, jednak charakteryzowała go szczególnie duża rozległość i spiętrzenie różnorodnych zadań, przede wszystkim związanych z: formowaniem i przygotowywaniem do udziału w działaniach wojennych stosunkowo znacznych sił zbrojnych na częściowo wyzwolonych w 1944 roku i błyskawicznie wyzwolanych w okresie zimy i wiosny 1945 roku ziemiach polskich; przegrupowaniem i włączeniem do radzieckich grupowań frontowych odpowiednich

sił Wojska Polskiego oraz częściowym zaopatrywaniem ich pod względem materiałowym i technicznym; organizowaniem administracji wojskowej na wyzwalanym terytorium Polski oraz uczestnictwie w tworzeniu nowego ustroju społeczno-politycznego. Do realizacji tych zadań, oprócz Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP oraz Szefostwa Mobilizacji i Formowań, zaangażowano wszystkie dowództwa rodzajów wojsk i służb, z Głównym Kwatermistrzostwem /Szefostwem Zaopatrzenia WP/ włącznie.

Cenne doświadczenie i oryginalny dorobek uzyskało Wojsko Polskie w czasie wojny w zakresie koncepcji struktur organizacyjnych i dowodzenia w armii czynnej, walczącej w ramach frontów radzieckich. Organizacja 1 i 2 A WP różniła się od ówczesnych radzieckich armii ogólnowojskowych. Armie radzieckie posiadały korpuśną strukturę organizacyjną, natomiast armie Wojska Polskiego nie miały ogniwa korpuśnego. Był to wybór rozwiązania podyktowanego koniecznością, głównie ze względu na niedostateczną liczbę kadry dowódczej i środków do zorganizowania w każdej armii dwóch-trzech dowództw korpusów, a także nieco większej niż posiadały one wówczas liczby dywizji ogólnowojskowych i jednostek wzmocnienia, szczególnie pancernych i artyleryjskich. Praktyka dowiodła jednak, że świadome zrezygnowanie z korpuśnego ogniwa dowodzenia nie powodowało trudności w organizowaniu i prowadzeniu działań bojowych. Bezpośrednie dowodzenie kilkoma /pięcioma/ dywizjami ogólnowojskowymi nie przerastało możliwości organizatorskich i technicznych dowództwa armii.

Dywizyjna struktura organizacyjna armii wykazała się przy tym takimi cennymi zaletami, jak skrócenie drogi obiegu

rozkazodawstwa i informacji przez wyeliminowanie korpuśnego ogniw dowodzenia oraz możliwość tworzenia bardziej wielowariantowego, nieszablonowego ugrupowania operacyjnego, co czyniło z armii związek bardziej operatywny, elastyczny. Doświadczenia te okazały się wielce przydatne w powojennym rozwoju Wojska Polskiego.

W systemie dowodzenia wojsk lotniczych natomiast w latach wojny uzyskano cenne doświadczenia w dowodzeniu ogniwem korpuśnym oraz samodzielnej dywizji lotniczej. Takie rozwiązania również znalazły zastosowanie w okresie pokojowym.

Istotną, a zarazem niezwykle cenną cechą ukształtowanych w okresie wojennym zasad i organów dowodzenia, był ścisły ich związek z Armią Radziecką, z której bogatych i sprawdzonych w zwycięskiej wojnie doświadczeń korzystano. Przyczyniły się one do sprawności dowodzenia armiami i innymi jednostkami Wojska Polskiego, walczącymi w ramach frontów radzieckich, oraz sprawnego współdziałania Naczelnego Dowództwa WP z Naczelnym Dowództwem /Kwaterą Główną/ Armii Radzieckiej i Ludowym Komisariatem Obrony ZSRR; zawierały w sobie rozwiązania przystosowane do socjalistycznego charakteru państwa, jakim stawała się Polska. I wreszcie, zrywały z wadliwymi rozwiązaniami i koncepcjami dowodzenia, zwłaszcza w warunkach wojennych, stosowanymi w przedwojennym Wojsku Polskim. Opracowaniu założeń i stosowaniu w praktyce nowych rozwiązań sprzyjał fakt, iż przeważająca część ówczesnej kadry dowódczej i sztabowej, zwłaszcza na średnich i wyższych szczeblach dowodzenia, wywodziła się z Armii Radzieckiej, natomiast młoda kadra Wojska Polskiego była kształcona w oparciu o radziecką naukę wojenną

oraz zdobywała praktyczne umiejętności dowódcze u boku bardziej doświadczonych oficerów i generałów radzieckich pełniących czasowo służbę w Wojsku Polskim. Byli to na ogół oficerowie /generałowie/ dojrzałym wiekiem, o znacznym i dużym doświadczeniu w dowodzeniu i pracy na różnych stanowiskach służbowych. To też oni stanowili trzon ówczesnych organów dowodzenia w armii bojowo czynnej oraz w ogniwie centralnym. W Sztabie Głównym oraz innych instytucjach Naczelnego Dowództwa WP pełnili służbę i tacy oficerowie /generałowie/, którzy posiadali praktykę pracy w sztabach związków operacyjnych i w instytucjach centralnych Armii Radzieckiej. Miało to ogromne znaczenie dla przyspieszenia formowania i sprawności działania naczelných władz Wojska Polskiego.

Korzystając z pomocy Związku Radzieckiego i jego Armii, w stosunkowo krótkim okresie utworzono niemal od podstaw sprawnie działające naczelne organy dowodzenia Wojskiem Polskim i sformowano nowe formacje wojska, liczące około 400 tysięcy żołnierzy /oprócz powstałych przed 22 lipca 1944 r./. Były to duże dokonania, ogromny i owocny wysiłek Naczelnego Dowództwa WP. W działalności tej zdobyło ono bogate praktyczne doświadczenie merytoryczne i organizatorskie, niezbędną sprawność funkcjonowania. Dorobek ten znakomicie zaowocował bezpośrednio po zakończeniu wojny. Była to bowiem kontynuacja, a nie początek działalności.

Fundamenty systemu dowodzenia siłami zbrojnymi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powstały więc w latach wojny. Na fundamentach tych w okresie powojennym oparto system dowodzenia czasu pokojowego, przy czym tworzą go z myślą o głównym

przeznaczeniu sił zbrojnych - stałej gotowości do prowadzenia działań bojowych w celu obrony Ojczyzny.

W początkowym okresie, od maja 1945 r. do 1947 r. włącznie, funkcjonujący w czasie wojny system dowodzenia Wojskiem Polskim został przekształcony, a właściwie przystosowany do potrzeb czasu pokojowego. Był on bardzo podatny na taką adaptację. Przy modelowaniu systemu odpowiadającego warunkom pokojowym, kierowano się jednocześnie wymogami i potrzebami ewentualnej wojny, w związku z czym nie rezygnowano z niczego co w sposób istotny temu służyło, mimo iż w czasie pokoju nie było konieczne. W latach kolejnych system dowodzenia był doskonalony i przystosowywany do zmieniających się potrzeb, odpowiednio do procesu wszechstronnego rozwoju - niekiedy bardzo dynamicznego - sił zbrojnych, poglądów w nauce i doktrynie wojennej, szczególnie na użycie wojsk w przyszłej wojnie, na ich organizację i dowodzenie nimi.

Przyjęte założenia i ukształtowany model dowodzenia zapewniał sprawne funkcjonowanie sił zbrojnych nie tylko w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, lecz w podstawowych założeniach i rozwiązaniach zachował aktualność do dziś. Oczywiście w niektórych konkretnych rozwiązaniach nie był on pozbawiony uchybień i wad. Nie odnosiły się one jednak do podstawowych zasad dowodzenia, dotyczyły raczej konkretnych rozwiązań strukturalno-organizacyjnych funkcjonowania określonych organów dowodzenia /kierowania/ i to głównie na szczeblu centralnym, a także częściowo na szczeblu okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Dziś, z perspektywy minionego czasu, konfrontując te sprawy z aktualnym stanem rzeczy, można mieć

wątpliwości i zastrzeżenia co do poprawności szeregu rozwiązań i sprawności funkcjonowania poszczególnych instrumentów dowodzenia /kierowania/ w analizowanym okresie. Znaczna część tych wątpliwości i zastrzeżeń ustąpi jednak, jeśli zweryfikujemy je przez pryzmat konkretnych uwarunkowań i potrzeb omawianego okresu. Pod takim właśnie kątem widzenia dokonujemy niniejsze uogólnienia i wnioski.

Z przeprowadzonych badań wynika, że do głównych zasad dowodzenia należały: jednoosobowe, scentralizowane dowodzenie; wiodąca rola sztabu ogólnowojskowego /w innych rodzajach sił zbrojnych, wojsk - danego rodzaju sił zbrojnych lub wojsk/, jako głównego organu dowodzenia; udział dowódców i szefów rodzajów wojsk i służb w dowodzeniu wojskami /odpowiednimi ich rodzajami/oraz <sup>w</sup>zabezpieczeniu bojowym, materiałowo-technicznym i medycznym /weterynaryjnym/.

Przede wszystkim próbę czasu wytrzymała zasada jednoosobowego dowodzenia i hierarchicznej podległości kolejnych ogniw dowodzenia. Zasadzie tej podporządkowane były zarówno struktury organizacyjne wojsk i ich dowództw /instytucji/, jak też prawa i obowiązki osób funkcyjnych na dowódczych /kierowniczych/ stanowiskach służbowych oraz podległych im komórek organizacyjnych.

Badania dowiodły, że w relacjach: zasady dowodzenia - struktury organizacyjne i zakres działania poszczególnych osób funkcyjnych i komórek organizacyjnych, w zdecydowanej większości wypadków występowała współzależna spójność, stwarzająca niezbędne warunki do sprawnego funkcjonowania procesów dowodzenia. Centralizacja dowodzenia w osobie dowódcy /lub

osobie funkcyjnej posiadającej takie uprawnienia/ przejawiała się przede wszystkim w tym, że w procesie decyzyjnym o sprawach istotnych nikt w danym dowództwie /instytucji/ nie miał prawa postanowić i nakazać bez woli i wiedzy dowódcy /szefa, komendanta itp/; jednocześnie dowódca ponosił pełną odpowiedzialność za działalność w tym przedmiocie własną i swoich podwładnych.

Merytorycznej i funkcjonalnej poprawności sprawowania jednoosobowego dowodzenia sprzyjały struktury organizacyjno-funkcjonalne dowództw /instytucji/, w szczególności przeznaczenie i specjalizacja poszczególnych osób funkcyjnych oraz komórek organizacyjnych, obejmujących w zasadzie cały zakres działalności danego dowództwa /instytucji/. Zapewniały one dowódcy fachowe specjalistyczne doradztwo /propozycje/ w podejmowaniu decyzji oraz merytorycznie poprawną ich realizację przez podległe ogniwa dowodzenia, a także właściwy obieg związanych z tym procesem informacji do podległych i od podległych ogniw dowodzenia, zapewniający sprawność przekazu decyzji /rozkazów, zarządzeń/ oraz egzekwowania ich wykonawstwa. Na model organizacyjno-funkcjonalnej budowy typowego organu dowodzenia składały się następujące podstawowe elementy: dowódca, jego zastępcy, sztab oraz dowódcy i szefowie /dowództwa, szefostwa/ rodzajów wojsk i służb. Szczególnie dużą w tym układzie rolę - głównego organu dowodzenia i koordynatora działalności danego organu dowodzenia zgodnie z wolą dowódcy - odgrywał sztab. W tym również przejawiała się zasada centralizacji dowodzenia.

Zgodnie z [redacted] hierarchicznie uszeregowanymi, w układzie pionowym ogniwami dowodzenia, każdemu z nich bezpośrednio podlegało w zasadzie tylko jedno kolejno niższe ogniwo i w tych relacjach funkcjonował obieg rozkazodawstwa, sprawozdawczości /meldunków/. Pomijanie w tym procesie kolejno niższego lub wyższego szczebla dowodzenia stanowiło wyjątek z reguły /ideowa postać powyższych zasad w postaci graficznej wyrażona jest w schematach /skłp 272-274 /.

Równoległe z zasadami jednoosobowego i scentralizowanego dowodzenia, obowiązywała też zasada pozostawiania podwładnym inicjatywy w wyborze sposobów realizacji zadań /btrzymanych od dowódcy /przełożonego/ lub wynikających z zajmowanego stanowiska służbowego/.

W praktyce, realizując konsekwentnie zasadę jednoosobowego dowodzenia, dowódcy /równorzędni/ korzystali jednocześnie z rad i propozycji swoich podwładnych, zwłaszcza funkcjonalnie do tego powołanych, tj. szefów sztabów, zastępców dowódców oraz szefów rodzajów wojsk i służb. Wymienione osoby funkcyjne na czele z dowódcą i zgodnie z jego rozkazami i wytycznymi, kierowały całokształtem życia i działalności podległych wojsk w zakresie swoich uprawnień. Stopień centralizacji dowodzenia w osobie dowódcy oraz inicjatywa i określona samodzielność w działaniu pozostałych członków dowództwa i osób zajmujących kierownicze stanowiska, były wypadkową indywidualnych cech charakteru i stylu pracy dowódcy, a w znacznej mierze także jego najbliższych współpracowników. Na analogicznych zasadach, z uwzględnieniem odmienności organizacyjno-etatowych, sprawowane było kierownictwo /dowodzenie/ poszczególnymi instytucjami

i zakładami wojskowymi, na czele których stali odpowiedni szefowie, kierownicy itp. W tym kontekście należy odnotować, że w badanym okresie nie funkcjonowały instytucje kolegialnych organów dowodzenia w postaci znacznie później powstałych rad wojsk<sup>ch</sup>owych, zespołów i kolegiów na szczeblu określonego dowództwa lub kierownictwa instytucji wojskowej. Stąd też na dowódcach /równorzędnych/ spoczywała szczególnie duża odpowiedzialność i potrzeba rozwagi w podejmowaniu decyzji oraz stwarzaniu właściwego klimatu do wyrażania obiektywnych myśli oraz przedstawiania uzasadnionych propozycji przez powołanych do tego podwładnych, stwarzających przesłanki do podejmowania decyzji optymalnych.

Ogólnie należy stwierdzić, że autorytet i pozycja dowódców /szefów/ była wysoka, a rozkaz posiadał moc prawa. Te szczególnej wartości czynniki sprawiały, iż dowodzenie cechowała karność i konsekwentne oddziaływanie na podwładnych.

Minister Obrony Narodowej posiadał zakres uprawnień i obowiązków wynikających z zasady jednoosobowego dowodzenia w wojsku, a ponadto uprawnienia i obowiązki wynikające ze stanowiska ministra w administracji państwowej.

Powyższe fakty, wybrane z pośród wielu, świadczą wymownie, że na właściwą realizację niepodważalnej i prawidłowo interpretowanej zasady jednoosobowego dowodzenia, a przede wszystkim na sprawność funkcjonowania organów dowodzenia duży wpływ wywierały ich struktury organizacyjne oraz zakres kompetencji i obowiązków danego organu dowodzenia jako całości, jak też rozłożenie, podział pomiędzy poszczególne osoby funkcyjne i komórki organizacyjne owych kompetencji i obowiązków.

Należy stwierdzić, że rozwiązania w tej dziedzinie na szczeblach - pododdziału, oddziału i związku taktycznego były racjonalne, zasadne i nie nasuwają krytycznych uwag. Na wyższych szczeblach dowodzenia natomiast obok bardzo udanych rozwiązań, miały miejsce i mniej udane.

Dowództwa okręgów wojskowych były w zasadzie tworzone i rozwijane w sposób odpowiadający ich roli i miejscu w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi, chociaż nasuwają się tu pewne zastrzeżenia i wątpliwości, co potwierdzała również praktyka.

Przede wszystkim początkowo było ich za dużo. Można przypuszczać, że w tej kwestii wzorowano się na przedwojennych dowództwach okręgów korpusów, które w stosunku do stacjonujących na ich terenie wojsk spełniały głównie funkcje administracyjno-gospodarcze. Takie tendencje dostrzegalne w początkowej fazie tworzenia dowództw okręgów wojskowych, w stosunkowo krótkim czasie uległy zanikowi. Późniejsze rozwiązania tej kwestii były jak najbardziej uzasadnione. Niewątpliwie określoną rolę odegrały w tym wzorce zaczerpnięte z Armii Radzieckiej.

Sukcesywne redukcje ilości okręgów wojskowych, zakończone zmniejszeniem ich liczby do trzech, okazało się rozwiązaniem słusznym i perspektywicznym, co potwierdziły kolejne lata. Uzasadnione ono było wielkością naszych sił zbrojnych i terytorium państwa oraz potrzebami powiązania struktur organizacyjnych wojsk lądowych okresu pokojowego z wojennym. W rezultacie każdy okręg wojskowy posiadał możliwości wydzielania armii ogólnowojskowej i jej dowództwa.

Zasięg terytorialny poszczególnych okręgów wojskowych stwarzał odpowiednią bazę i warunki możliwe najbardziej racjonalnego zarządzania zasobami ludzkimi i rzeczowymi dla potrzeb sił zbrojnych. Za powyższym rozwiązaniem przemawiały wreszcie względy ekonomiczne. Umożliwiało ono bowiem zmniejszenie ogólnych nakładów osobowych, finansowych i rzeczowych na utrzymanie dowództw okręgów wojskowych z jednoznacznym wzrostem możliwości w świadczeniach na rzecz mniejszej liczby dowództw.

Zasady podporządkowania dowództw okręgów wojskowych w okresie istnienia II Wiceministerstwa, a następnie Dowództwa Wojsk Lądowych, nie były zbyt przejrzyste i jednoznaczne, zwłaszcza w świetle zasady jednosobowego dowodzenia. Podporządkowanie to można określić jako podległość funkcjonalną. Przy bezpośredniej podległości dowódców okręgów wojskowych II /I/ Wiceministrowi a następnie Dowódcy Wojsk Lądowych, władzę zwierzchnią nad nimi, oprócz Ministra Obrony Narodowej, sprawowali również: szef Sztabu Generalnego WP oraz I /II/ i III Wiceministrowie, a także szefowie niektórych innych IC MON. Było to zgodne z udokumentowanym zapisem, w myśl którego do kompetencji Dowódcy Wojsk Lądowych należało: "dowodzenie wojskami lądowymi i rozkazodawstwo w zakresie dowodzenia we wszystkich sprawach z wyjątkiem spraw należących do kompetencji Ministra Obrony Narodowej, Szefa Sztabu Generalnego, Pierwszego i Trzeciego Wiceministrów i Szefa Departamentu Personalnego"<sup>1</sup>.

-----  
1/ Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania Dowództwa Wojsk Lądowych.

Sprawą dyskusyjną może być również zakres kompetencji dowódców okręgów w stosunku do jednostek centralnego podporządkowania. Stosunkowo wąski zakres kompetencji dowództw okręgów na tym odcinku działalności zwalniał je wprawdzie od określonych obowiązków i odpowiedzialności, ale jednocześnie obarczał nimi centralne ogniwa dowodzenia, szczególnie dowództwa oraz szefostwa rodzajów wojsk i służb MON, co wpływało na potrzebę zapewnienia im odpowiednio liczebniejszej obsady etatowej. Najbardziej istotne było jednak to, że takie rozwiązania stwarzały pewne niekorzystne zjawiska, szczególnie w organizacji i prowadzeniu kompleksowego szkolenia, kształtowaniu dyscypliny, obsady kadrowej, a nawet wcielaniu stanów osobowych do tej grupy jednostek. Korzystnym aspektem tego rozwiązania było natomiast zachowanie ciągłości bezpośredniej podległości jednostek w okresie pokoju i wojny na szczeblu - Ministerstwa Obrony Narodowej i wydzielanego przez nie dowództwa frontu oraz ponoszenie bezpośredniej odpowiedzialności za stan zdolności i gotowości bojowej tych wojsk przez dowódców rodzajów wojsk i szefów służb MON. Bilansując fakty i wnioski wynikające z rozwiązań organizacyjnych i stosowanej praktyki, autor rozprawy uważa, że pełne podporządkowanie /pod każdym względem w czasie pokoju/ dowódcom okręgów wojskowych w zasadzie wszystkich dyslokujących na ich obszarze <sup>- z wyjątkiem jednostek</sup> jednostek i innych rodzajów sił zbrojnych, akademii wojskowych, szkół oficerskich oraz niektórych specjalistycznych kursów i szkół podoficerskich - byłoby rozwiązaniem korzystniejszym.

Funkcjonująca początkowo dywizyjna struktura organizacyjna ogólnowojskowych związków taktycznych w powiązaniu ze stosunkowo

dużą liczbą dowództw okręgów wojskowych, była rozwiązaniem racjonalnym. Dowództwom tym podlegały bowiem w większości przypadków trzy i w mniejszej liczbie przypadków dwie dywizje. Taka liczba dywizji i stosunkowo niewielka liczba jednostek innych rodzajów wojsk nie przekraczały możliwości ówczesnych dowództw okręgów w sprawnym dowodzeniu nimi, zwłaszcza w realizacji zadań w zakresie szkolenia.

Pojawienie się korpuśnego ogniwa dowodzenia zbiegło się z burzliwym rozwojem jakościowym i ilościowym sił zbrojnych oraz zmniejszeniem liczby dowództw okręgów wojskowych, w związku z czym ilość dywizji ogólnowojskowych oraz samodzielnych jednostek /dywizji, brygad, pułków, batalionów/ rodzajów wojsk w poszczególnych okręgach wojskowych pokaźnie się zwiększyła /do 7-9 dywizji/. W tej sytuacji dowództwa korpusów w znacznej mierze ułatwiły dowodzenie na szczeblu okręgu, ponieważ przejęły bezpośrednie dowodzenie dywizjami, a przede wszystkim realizację zadań związanych ze szkoleniem, wychowaniem i dyscypliną. Dowództwa okręgów wojskowych kierowały bezpośrednio tylko procesem zabezpieczenia materiałowo-technicznego, kwaterunkowego i medycznego, korpusy bowiem nie dysponowały tyłami, tak w czasie pokoju, jak i wojny.

Zarówno jedno jak i drugie z powyższych rozwiązań, w określonych warunkach było zasadne i przysporzyło cennych doświadczeń. Doświadczenia z dowodzenia w dywizyjnej strukturze organizacyjnej owocowało natomiast w późniejszym okresie - w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, kiedy to wprowadzono ją powszechnie we wszystkich armiach państw Układu Warszawskiego, Okazała się ona bowiem bardziej odpowiednią w warunkach założeń pro-

wadzenia działań wojennych z obustronnym użyciem broni jądrowej.

Rekapitulując rolę i miejsce dowództw okręgów wojskowych w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim należy stwierdzić, że ukształtowane w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych generalne rozwiązania stworzyły swoisty model w tym względzie, który się sprawdził w praktyce funkcjonowania przez szereg kolejnych dziesięcioleci. Jedynie niektóre szczegółowe rozwiązania, przede wszystkim zakres uprawnień dowódców okręgów wojskowych w stosunku do grupy jednostek centralnego podporządkowania, uległy z czasem korektom bądź zmianie. Potwierdziła się racjonalność funkcjonowania dowództwa okręgu wojskowego, jako organu przekształcającego się na czas wojny w dowództwa - armii i okręgu wojskowego czasu wojennego.

Rola i miejsce dowództw rodzajów sił zbrojnych w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim oraz droga ich rozwoju odznaczały się konsekwentną ciągłością realizacji przyjętych przez kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej założeń. Szeroki zakres kompetencji i bezpośredniego zaangażowania dowództw rodzajów sił zbrojnych w pracach koncepcyjnych związanych z rozwojem, produkcją podstawowego uzbrojenia, zabezpieczeniem technicznym, opracowywaniem zasad użycia bojowego i szkolenia, stwarzało niezbędne warunki bezpośredniego kierowania z jednego ośrodka dyspozycyjnego całokształtem problematyki danego rodzaju sił zbrojnych, a ponadto korzystnie wpływało na funkcjonowanie instytucji centralnych MON, szczególnie Sztabu Generalnego WP. Nie musiały one posiadać w swoim składzie znacznie rozbudowanych organizacyjnych komórek specjalistycz-

nych /lotniczych i marynarki wojennej/, natomiast były kompetentne w opracowywaniu i wytycznieniu generalnych założeń i kierunków rozwoju, użycia bojowego i szkolenia rodzajów sił zbrojnych oraz sprawowania ogólnego kierownictwa ich działalnością.

Powyższa generalna koncepcja dowodzenia rodzajami sił zbrojnych, zwłaszcza przy niezbyt dużej wielkości /liczebności/ lotnictwa i marynarki wojennej w stosunku do całości Wojska Polskiego, stanowiła optymalne rozwiązanie. Było to rozwiązanie oszczędne pod względem kadrowym i ekonomicznym, a jednocześnie zapewniające wysoką sprawność dowodzenia.

Do powyższej koncepcji dowodzenia dostosowane były kompetencje i struktury organizacyjne dowództw rodzajów sił zbrojnych.

Dowództwo Wojsk Lotniczych od początku swego powstania miało jednoznacznie określone przeznaczenie i zadania oraz miejsce w systemie dowodzenia, co sprzyjało sprawności jego działania. Spełniane funkcje, a także dyslokacja dowództwa w Warszawie w bezpośredniej bliskości Ministerstwa Obrony Narodowej, sprawiały, że w praktyce traktowano je jak jedną z instytucji centralnych ministerstwa, umiejscowioną w szeregu obok dowództw rodzajów wojsk, jednak znacznie wyżej od nich. Zakres zadań i kompetencji oraz rozwiązania strukturalno-organizacyjne i funkcjonalne dowództwa, w okresie ponad 9-letniej jego działalności /w okresie pokojowym/, okazały się racjonalne i uzasadnione. Zapewniały kompetentne współuczestnictwo w opracowywaniu koncepcji bieżącego i perspektywicznego rozwoju wojsk lotniczych, bezpośrednie kierownictwo tym rozwojem oraz sprawne dowodzenie wojskami lotniczymi w okresach funkcjo-

nowania różnorodnych ich struktur organizacyjnych - pułkowej, dywizyjnej i korpusnej. Ponościło całkowitą odpowiedzialność za należyte szkolenie wojsk, rozwój i właściwą eksploatację sieci lotniskowej oraz specjalistyczne /lotnicze/ zabezpieczenie techniczne i materiałowe /to ostatnie również i na rzecz lotnictwa marynarki wojennej/. Opracowywało i wcielało w życie zasady dowodzenia lotnictwem w czasie pokoju oraz w czasie wojny/w ramach armii lotniczej/. Współpracowało z dowództwami poszczególnych okręgów wojskowych i marynarki wojennej w realizacji w procesie szkolenia współdziałania lotnictwa z wojskami lądowymi i morskimi, zgodnie z kierunkowymi wytycznymi ministra Obrony Narodowej i Sztabu Generalnego WP. Mimo istnienia Dowództwa OPL OK, Dowództwo Wojsk Lotniczych formowało i praktycznie dowodziło lotnictwem OPL OK. Sprawowało też bezpośrednie kierownictwo przygotowaniem personelu latającego i lotniczo-technicznego /poza specjalistami kształconymi w Akademii Technicznej/ dla potrzeb lotnictwa, w tym OPL i marynarki wojennej.

Struktura organizacyjna Dowództwa Wojsk Lotniczych była bardzo zbliżona do struktury dowództwa armii lotniczej /czasu wojennego/, co przyczyniało się do sprawnego jego przekształcania się /z jednoczesnym nieznacznym uzupełnieniem w trybie mobilizacyjnym/ w dowództwo armii oraz stwarzało korzystne warunki do operatywnego i ciągłego dowodzenia lotnictwem w okresie przechodzenia ze stanu pokojowego na wojenny. Pozostała część Dowództwa Wojsk Lotniczych - po wyodrębnieniu się dowództwa armii lotniczej - była w stanie /po uzupełnieniu mobilizacyjnym/ realizować właściwe mu zadania w okresie wojennym.

Połączenie Dowództwa Wojsk Lotniczych z Dowództwem Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego było spowodowane intencją zapewnienia bardziej sprawnego dowodzenia całością sił i środków do zwalczania nieprzyjaciela w powietrzu, w szczególności zwalczania go na terytorium własnego kraju. W tym celu nowo utworzonemu Dowództwu Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju, oprócz lotnictwa myśliwskiego OPL, podporządkowano również artylerię przeciwlotniczą <sup>oraz</sup> system służby obserwacyjno-meldunkowej i środków radiotechnicznych /radiolokacyjnego wykrywania/ OPL. Scalenie dowodzenia dotychczasowymi jednostkami wojsk lądowych OPL obszaru krajowego i lotnictwa OPL, było aktem o bardzo doniosłym znaczeniu. Usprawniło działalność tych wojsk, utworzyło z nich w zasadzie nową integralną całość, wyłączonej z wojsk lądowych a także oddzieloną od wojsk lotniczych, stworzyło warunki do ukształtowania się nowego rodzaju sił zbrojnych. Nowe rozwiązanie polegające na zintegrowaniu dowodzenia siłami lotnictwa frontowego i wojsk OPL OK - zważywszy wielkość tych ostatnich i stadium ich rozwoju w tamtym okresie - było rozwiązaniem racjonalnym, przede wszystkim oszczędnym pod względem ekonomicznym i kadrowym.

Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru <sup>Kraju</sup> ~~na~~ nawet w swojej nazwie trafnie odzwierciedlało swój charakter i przeznaczenie - dowodzenie dwoma członami wojsk o różnym przeznaczeniu i zadaniach, głównie na czas wojny. Znajdowało to również wyraźne odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej dowództwa, w którym występował pion dowodzenia wojskami OPL OK z zastępcą Dowódcy Wojsk Lotniczych i Obrony Obszaru Kraju do spraw OPL OK i lotnictwa myśliwskiego na czele.

W pionie tym znajdował się sztab i odpowiednie specjalistyczne komórki organizacyjne, w tym i Zarząd Polityczny Wojsk OPL OK, występujący niezależnie od Zarządu Politycznego Wojsk Lotniczych. Funkcję integrowania całego procesu dowodzenia obu członami wojsk sprawował dowódca oraz sztab i inne komórki organizacyjne Dowództwa Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Kraju. Na okres wojny zapewniało ono bezkolizyjne, sprawne wydzielenie dowództwa armii lotniczej i kontynuowanie przez pozostałą część dowództwa dowodzenia wojskami OPL OK i pozostałą częścią wojsk lotniczych /jednostki szkolne, zapasowe itp./, a także kierowanie uzupełnianiem strat oraz materiałowo-technicznym zabezpieczeniem armii lotniczej.

Stosunkowo krótki czas funkcjonowania nowo utworzonego dowództwa, bo zaledwie około jednego roku w ramach pierwszego dziesięciolecia będącego przedmiotem niniejszych badań, nie daje podstaw do formułowania jednoznacznych i uzasadnionych wniosków. Stąd też zachodzi potrzeba sięgnięcia do jego dalszych losów. Otóż sprawowało ono dowodzenie w zasadzie w niezmiennej postaci do 1962 roku, kiedy na jego bazie utworzono Inspektorat Lotnictwa oraz dwa odrębne ogniwa dowodzenia - Dowództwo Lotnictwa Operacyjnego i Dowództwo Wojsk Obrony Powietrznej Kraju. Jak wiadomo, te ostatnie ogniwa kontynuują swoją działalność do dziś, dowodząc dwoma samodzielnymi rodzajami sił zbrojnych, natomiast sprawujący nad nimi władzę zwierzchnią inspektorat nie zdał egzaminu i został stosunkowo prędko rozwiązany, ponieważ okazał się zbędnym ogniwem dowodzenia. Tak więc utworzone w 1954 roku dowództwo odegrało

ważną rolę w dalszym rozwoju wojsk lotniczych oraz wojsk OPL OK. Te ostatnie pod zintegrowanym dowództwem dojrzały do wyodrębnienia się w samodzielny rodzaj sił zbrojnych - w postaci wojsk obrony powietrznej kraju.

Zjawiskiem korzystnym w kształtowaniu się systemu dowodzenia lotnictwem był powrót z pułkowego do dywizyjnego podstawowego ogniwa dowodzenia, które w dalszej perspektywie czasu stało się rozwiązaniem modelowym dla lotnictwa operacyjnego, przekształcanego na okres wojny w armię lotniczą. Motywy i znaczenie wprowadzenia korpuśnego szczebla dowodzenia były identyczne jak w wojskach lądowych. Jednakże już na początku tego procesu zarysowała się konieczność jeśli nie całkowitej rezygnacji, to przynajmniej zredukowania liczby dowództw korpusów, ale wynikło to nie tyle z koncepcji dowodzenia, ile z braku środków na realizację założonego wcześniej planu rozwoju lotnictwa. W konsekwencji nie utrzymał się system dowodzenia oparty na korpuśnym ogniwie taktycznym i powstał w końcowej fazie badanego okresu system mieszany, osnuty na ogniwach - korpuśnym, samodzielnych dywizji i samodzielnych pułków /eskadr/ lotniczych. Uzyskane doświadczenia dowodzenia w oparciu o korpuśne ogniwo dowodzenia, zostały wykorzystane przy tworzeniu systemu dowodzenia wojskami obrony powietrznej kraju.

Funkcjonujące przez kilka lat Dowództwo Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego spełniało w istocie funkcję dowództwa rodzaju wojsk, w zasadzie tylko w wojskach lądowych i częściowo w marynarce wojennej. Zarówno jego kompetencje, jak i zwłaszcza możliwości organizacyjno-techniczne sprawowania

czynnego, bezpośredniego dowodzenia tym rodzajem wojsk były poważnie ograniczone. Funkcje te sprawowały bowiem dowództwa okręgów wojskowych oraz dowódca marynarki wojennej /w odniesieniu do pułku artylerii przeciwlotniczej OPL oraz obrony przeciwlotniczej obiektów naziemnych/. To też główna rola tego dowództwa polegała na opracowywaniu - zgodnie z wytycznymi Sztabu Generalnego WP - koncepcji i planów obrony przeciwlotniczej terytorium kraju oraz rozwoju, szkolenia i operacyjnego wykorzystania wojsk obrony przeciwlotniczej obszaru krajowego. W praktyce, działalność dowództwa sprowadzała się przede wszystkim do funkcji inspiratorskich, doradczych, koordynacyjnych i kontrolnych, głównie na obszarze poszczególnych okręgów wojskowych i częściowo marynarki wojennej. Jego funkcjonowanie sprzężone z działalnością i rozwojem reprezentowanych wojsk, była historycznie ważnym etapem na drodze do ukształtowania /jak już nadmieniliśmy/ nowego, samodzielnego rodzaju sił zbrojnych - wojsk obrony powietrznej kraju.

Dowództwo Marynarki Wojennej cechowała w zasadzie ustabilizowana droga rozwojowa wewnętrznego kształtu organizacyjnego i funkcjonowania w sprawowaniu dowodzenia. Podobnie jak Dowództwo Wojsk Lotniczych, miało ono w okresie powojennego dziesięciolecia trwałe miejsce, przeznaczenie i zadania w systemie dowodzenia, co wywierało korzystny wpływ na sprawowanie przez nie funkcji dowódczych i systematyczne ich doskonalenie. W sprawowaniu tych funkcji korzystało ono z dużej autonomii, a zatem i znacznej swobody działania w szerokim zakresie zadań i kompetencji, określonych przez kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, a zwłaszcza Sztab Generalny WP.

Szczególna historyczna rola i zadania Dowództwa Marynarki Wojennej polegały na tworzeniu od podstaw, a następnie sukcesywnym rozwijaniu tego rodzaju sił zbrojnych.

Odzyskany obszar wybrzeża morskiego, wynoszący ponad 520 km długości, wymagał rychłego zabezpieczenia obronnego. Dowództwu Marynarki Wojennej przypadła zatem w udziale pilna realizacja przedsięwzięć związanych ze stworzeniem wyspecjalizowanych sił morskich i nadbrzeżnych, które by w ścisłym współdziałaniu z innymi istniejącymi wówczas rodzajami sił zbrojnych były w stanie wykonać to odpowiedzialne zadanie. To co w wojskach lądowych i lotniczych stanowiło w znacznej mierze fakty dokonane, w marynarce wojennej należało rozpocząć od podstaw, przy tym w szczególnie trudnych warunkach - braku niemal wszystkiego, przede wszystkim podstawowego uzbrojenia i sprzętu, kadr i szeregowych specjalistów morskich. Nie było również sprecyzowanej koncepcji organizacyjnej i operacyjnej dla powstającego rodzaju sił zbrojnych.

Podstawowymi zadaniami, będącymi nie lada problemem dla Dowództwa Marynarki Wojennej w okresie formowania i początkowego rozwoju marynarki wojennej, były okręty oraz inne typowe rodzaje sił morskich, a także rozmaite środki bojowe i techniczne stanowiące niezbędne uzupełnienie zasadniczych sił i konieczne zabezpieczenie ich działań. Szczególnie okręty należało pozyskiwać /odzyskiwać/ oraz doprowadzać je do sprawności technicznej i zdolności bojowej. Jednocześnie należało praktycznie rozwiązywać takie skomplikowane wówczas zadania, jak: usuwanie zagrożenia minowego w portach, na redach i głównych morskich szlakach komunikacyjnych oraz rozminowywanie terenów nadmorskich

stworzenie niezbędnych warunków dla formowania nowych jednostek, instytucji i zakładów.

W latach czterdziestych przed Dowództwem Marynarki Wojennej stały trudne do rozwiązania problemy techniczne, które koncentrowały się głównie na utrzymaniu sprawności eksploatacyjnej floty. Trudności wynikały z wielkiej różnorodności sprzętu, braku części zamiennych i dokumentacji technicznej oraz ograniczonej liczby personelu inżynieryjno-technicznego i kwalifikowanych robotników, co utrudniało realizację remontów, a przez to utrzymanie okrętów w stanie pełnej sprawności.

W tej sytuacji Dowództwo Marynarki Wojennej dla realizacji prac remontowych, początkowo uruchomiło własne warsztaty remontowe i uzbrojenia, a w miarę zwiększania się potrzeb w tym względzie lokowało je również w cywilnych zakładach remontowych.

W końcu lat czterdziestych i w pierwszej połowie pięćdziesiątych w ramach powszechnej realizacji w Wojsku Polskim przedsięwzięć zmierzających do zwiększenia potencjału obronnego, Dowództwo Marynarki Wojennej koncentrowało swój wysiłek na realizację zadań związanych z wprowadzeniem na uzbrojenie nowych, importowanych ze Związku Radzieckiego okrętów, przede wszystkim kutrów torpedowych, ścigaczy okrętów podwodnych i niszczycieli. Jednocześnie zorganizowało budowę w kraju /w oparciu o radziecką dokumentację licencyjną/ znacznej liczby redowych i rzecznych kutrów torpedowych oraz trałowców bazowych. Zabezpieczyło też pokaźne zwiększenie stanu ilościowego i jakościowego lotnictwa morskiego, a także umocnienie systemu obrony wybrzeża przez rozwinięcie niezbędnej liczby baterii artylerii nadbrzeżnej. Równoległe z formowaniem głównych

rodzajów sił formowało jednostki łączności i obserwacji, inżynieryjno-saperskie, chemiczne, rozbudowywało system składnic i zaplecza remontowo-technicznego.

Formowane siły marynarki wojennej wymagały systematycznego, dobrze zorganizowanego szkolenia oraz utrzymania na wysokim poziomie gotowości bojowej. Problematyka ta stanowiła kolejną, szeroką gamę zadań dowództwa marynarki. To też, na podstawie ogólnych wytycznych Ministerstwa Obrony Narodowej opracowywało ono stosowne plany, programy szkolenia i przedsięwzięć związanych z zapewnieniem zdolności i gotowości bojowej, jak również kierowało ich realizacją przez podległe wojska. Zorganizowało różnorodne szkolnictwo dla potrzeb sił morskich i kierowało nim. W realizacji przedsięwzięć szkoleniowych i zwłaszcza w pełnieniu służby bojowej na morzu, ściśle współdziałało z sojusznikami morskimi sąsiadami, szczególnie z Flotą Bałtycką ZSRR. Znaczne też były dokonania Dowództwa Marynarki Wojennej w oddziaływaniu na odcinku przygotowania floty cywilnej i gospodarki morskiej do realizacji zadań w czasie wojny.

Tworzeniu i rozwijaniu sił morskich towarzyszyło tworzenie i rozwijanie systemu dowodzenia nimi. Dowództwo Marynarki Wojennej - zgodnie z wytycznymi Sztabu Generalnego WP - opracowywało zasady oraz założenia organizacyjno-techniczne tego systemu i wcielało je w życie. Jego własna struktura organizacyjno-funkcjonalna należała do najbardziej udanych. Obok typowej struktury organizacyjnej Sztabu Głównego Marynarki Wojennej, występowały w niej odpowiednie komórki reprezentujące wszystkie specjalności i służby tego rodzaju sił zbrojnych, na których czele stali poszczególni zastępcy dowódcy marynarki.

Było to jedyne dowództwo, w którym wyodrębnione były dwa samodzielne pionory - służb technicznych i kwatermistrzowskich. Rozwiązanie to należy uznać za oryginalne w owym czasie, a zarazem perspektywiczne dla całego wojska.

Jedną z bardzo istotnych zalet struktury organizacyjno-funkcjonalnej Dowództwa Marynarki Wojennej było, iż nie wymagała ona dokonywania istotnych zmian na czas wojny. Stanowiło to ważną przesłankę sprawnego przejścia z dowodzenia w warunkach pokojowych do dowodzenia w warunkach wojennych.

Założenia i struktura organizacyjna systemu dowodzenia marynarką wojenną na niższych szczeblach dowodzenia ulegały raczej częstym zmianom. Koncepcje i rozwiązania organizacyjne zmieniały się i w pewnych okresach zmierzały do większej centralizacji, w innym zaś do decentralizacji dowodzenia na szczeblu Dowództwa Marynarki Wojennej. Równocześnie poszukiwano najbardziej odpowiedniego usytuowania organów dowodzenia na szczeblu związków taktycznych i oddziałów sił morskich oraz brzegowych, a głównie racjonalnego określenia zasięgu ich oddziaływania. Poszukiwano też dróg prowadzących do zmniejszenia ilości kolejnych szczebli dowodzenia.

W efekcie dość licznych zmian na przestrzeni dziesięciolecia, w latach czterdziestych ukształtował się pogląd, iż najbardziej celowy jest w naszych warunkach podział wybrzeża i przylegającego akwenu morskiego na dwie strefy odpowiedzialności z odpowiednimi ośrodkami /organami/ dowodzenia w postaci dowództw obszaru nadmorskiego. Dowodzenie ze szczebla Dowództwa Marynarki Wojennej charakteryzowało się wówczas najwyższym stopniem decentralizacji. Na początku lat pięćdziesiątych

zrezygnowano z tej koncepcji i przystąpiono, równoległe z formowaniem nowych jednostek, do organizowania bardziej scentralizowanego dowodzenia, charakteryzującego się znacznie większą liczbą jednostek dowodzonych bezpośrednio przez Dowództwo Marynarki Wojennej. Pod koniec badanego okresu dowodzenie na bezpośrednio niższych ogniwach opierało się głównie o dowództwa baz marynarki wojennej, którym były podporządkowane odpowiednie zgrupowania bojowych jednostek pływających i nadbrzeżnych oraz zabezpieczenia technicznego i materiałowego. Zasada było, że jednostki okrętów podwodnych /początkowo dywizjon, później brygada/ były zawsze podporządkowane bezpośrednio Dowództwu Marynarki Wojennej. Bezpośrednio też podlegały dywizjony /nawet baterie/ artylerii nadbrzeżnej.

Analiza powyższych rozwiązań systemowych uzasadnia stwierdzenie, że zarówno jedno jak drugie rozwiązanie było słuszne, racjonalne, albowiem wynikało głównie z liczebności oraz rodzaju sił i środków, jakimi dysponowała marynarka wojenna w początkowym i późniejszym okresie jej rozwoju na przestrzeni dziesięciolecia. Utworzone natomiast w 1949 r. dowództwo floty unaocznilo, że w naszych warunkach takie ogniwo dowodzenia jednostkami pływającymi jest niecelowe. To też po upływie roku dowództwo to zostało rozwiązane.

Słabą stroną struktury organizacyjnej i systemu dowodzenia bojowymi jednostkami pływającymi było dość mocne "przywiązanie" ich do stacjonarnych ośrodków dowodzenia - baz morskich, co nie nadawało im charakteru sił o dużej dyspozycyjności do manewru i prowadzenia działań na odległych akwenach morskich. Jednostkami takimi mogły być flotylle, podporządkowane bezpośrednio Dowództwu Marynarki Wojennej. Nie formowanie tego

typu jednostek prawdopodobnie spowodowane było stosunkowo szczupłą liczebnością odpowiednich sił /okrętów/ oraz ówczesnymi założeniami operacyjnego użycia sił morskich na wypadek wojny.

Rozwiązanie w 1953 r. Dowództwa Lotnictwa Marynarki Wojennej /będącego częścią składową Dowództwa Marynarki Wojennej/ i sformowanie na jego bazie dowództwa dywizji lotniczej wraz z nadaniem mu stosownych kompetencji, było rozwiązaniem prawidłowym zarówno z punktu widzenia sprawności dowodzenia /skrócenie drogi służbowej/, jak też korzyści kadrowych i ekonomicznych.

Ministerstwo Obrony Narodowej od początku swego istnienia posiadało jednoznacznie określone miejsce i rolę zarówno w układzie administracji państwowej, jak i w siłach zbrojnych. W ciągu powojennego dziesięciolecia cieszyło się wysoką rangą i autorytetem w układzie centralnych organów władzy wykonawczej, a także terenowej administracji państwowej. Szeroki zakres kompetencji umożliwiał mu sprawowanie funkcji głównego organu koncepcyjno-planistycznego oraz koordynującego współpracę resortów i urzędów administracji państwowej w sprawach obronności państwa, a także sprawującego nadzór nad realizacją określonych przedsięwzięć w tej dziedzinie. W siłach zbrojnych - Wojsku Polskim - Ministerstwo Obrony Narodowej było naczelnym organem dowodzenia.

W pierwszym powojennym dziesięcioleciu główny wysiłek jego działalności determinowały określone czynniki, wynikające z sytuacji wewnętrznej kraju oraz międzynarodowej. Z sytuacji tej wynikały główne zadania stojące przed Wojskiem Polskim

i jego kierownictwem. W okresie dziesięciolecia można wyodrębnić dwa podokresy: od maja 1945 r. do 1948 /1949/r. i od 1949 /1950/ r.<sup>1</sup> do 1955 r. W pierwszym z nich dominowała walka o utrwalenie władzy ludowej, demobilizacja oraz ukształtowanie się struktury organizacyjnej i działalności sił zbrojnych w warunkach pokojowych. W drugim natomiast: równoległe z rozbudową nowoczesnego przemysłu obronnego - pierwsza techniczna modernizacja i unowocześnienie oraz dynamiczny rozwój ilościowy Wojska Polskiego.

Na początku pierwszego podokresu /w latach 1945-1946/ demobilizacja objęła stan osobowy oraz redukcję będącego na wyposażeniu wojsk uzbrojenia i sprzętu. W końcu 1946 r. liczebność wojska spadła do około 30 % w stosunku do stanu z maja 1945 r., zaś w 1948 r. osiągnęła wskaźnik najniższy w dziesięcioleciu - około 130 tys. żołnierzy. Demobilizacja sprzęgła się z reorganizacją istniejących jednostek wojskowych i tworzeniem nowych, odpowiadających potrzebom czasu pokojowego. Równoległe z redukcją stanu ilościowego wojska, zadbano o wzrost jego wskaźników jakościowych /na miarę skromnych ówczesnych możliwości/. Dotyczyły one przede wszystkim wojsk lądowych, stanowiących ponad 90 % stanu liczebnego Wojska Polskiego. W podstawowych związkach taktycznych wojsk lądowych - dywizjach piechoty, nastąpiły zmiany w wewnętrznych proporcjach rodzajów wojsk i służb na korzyść wojsk technicznych. Liczba piechoty z 69,8 % w 1945 r. spadła do 53 % w 1946 r. i odpowiednio liczba artylerii wzrosła z ok. 11 % do 18,5 %, wojsk

-----  
1/ Ostateczne ustalenie granicy przedziału w czasie wymienionych podokresów, wymaga dalszych pogłębionych studiów.

pancernych - z 1,4 % do 2,5 %, samochodowych - z 3,4 % do 3,9 %, łączności - z 6,5 % do 9,1 %<sup>2</sup>.

Drugi podokres charakteryzował się niespotykaną w powojennej historii Wojska Polskiego dynamiką i przyspieszeniem rozwoju zarówno ilościowego jak i jakościowego. W 1953 r. stan liczebny wojska osiągnął apogeum - około 382 tys. żołnierzy /w 1955 r. obniżył się do około 337 tys. żołnierzy/. Techniczna i organizacyjna modernizacja objęła wszystkie rodzaje sił zbrojnych, wojsk i służb. W jej wyniku Wojsko Polskie osiągnęło poziom śrenioeuropejski. Syntetycznym wskaźnikiem technicznej rekonstrukcji był sześciokrotny wzrost liczby koni mechanicznych przypadających na jednego żołnierza /z 2 KM w 1945 r. do 12 KM w 1954 r./. Do zasadniczych zmian organizacyjnych, jakie nastąpiły w tym okresie, należą przede wszystkim: wspomniany już wzrost liczebny wojska, a wraz z nim wzrost - artylerii różnego przeznaczenia, czołgów, samolotów, wśród których w 1954 r. 60 % stanowiły samoloty odrzutowe. Do ważnych przemian należało zmotoryzowanie pewnej liczby dywizji piechoty i utworzenie znacznej liczby dywizji pancernych i zmechanizowanych oraz sformowanie dywizji powietrzno-desantowej. W 1955 r. dywizje pancerne stanowiły 20 %, zmechanizowane - 15 %, zmotoryzowane i piechoty - 50 % ogólnej liczby dywizji ogólnowojskowych. W celu usprawnienia dowodzenia wprowadzono ogniwo korpusne /sześć korpusów armijnych i dwa korpusy pancerne/ oraz z siedmiu pozostawiono trzy okręgi wojskowe. Nastąpił też wzrost jakościowy i ilościowy marynarki wojennej, ukształtowały się wojska obrony przeciwlotniczej obszaru kraju. Zmieniła się

-----  
2/ Ludowe Wojsko Polskie 1943-1947, s.39-41.

też struktura sił zbrojnych: zmniejszył się w nich udział wojsk lądowych /z 95,4 % w 1945 r. do 81,7 % w 1953 r. i 71,8 % w 1955 r./, znacznie natomiast wzrósł udział wojsk lotniczych /z 4,6 % w 1945 r. do 13,8 % w 1953 r. i 22,8 % w 1955 r./ oraz marynarki wojennej /z ok.1 % w 1945 r. do 4,5 % w 1953 r. i 5,4 % w 1955 r./<sup>3</sup>.

Dokonania te w dużej mierze były rezultatem twórczej pracy koncepcyjnej oraz organizatorskiej Ministerstwa Obrony Narodowej, a także dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Były to dokonania ogromnej wagi. W procesie ich realizacji zdobyto wielkie i bardzo istotne doświadczenia. Nie uniknięto niestety i błędów, z których podstawowym było przeliczenie się z realnymi możliwościami ekonomicznymi kraju, a zwłaszcza w zaopatrywaniu modernizowanych i formowanych wojsk w uzbrojenie i sprzęt, niezbędny do pełnego zabezpieczenia realizowanych przedsięwzięć organizacyjnych. Efektem tego było m.in. tworzenie niepełnowartościowych związków taktycznych i oddziałów, z których trzeba było zrezygnować /np. w latach 1952 i 1955 rozformowano sześć dywizji piechoty, a w 1953 r. jedno dowództwo korpusu lotniczego/. Innym istotnym niedomaganiem w owym okresie było dokonywanie zbyt częstych zmian organizacyjnych w wojskach, szczególnie w związkach taktycznych, które odbijały się ujemnie na utrzymaniu wysokiego stanu ich gotowości bojowej i wyszkolenia oraz stabilizacji organizacyjnej.

Zakres kompetencji i funkcje Ministerstwa Obrony Narodowej jako całości od początku były ustawione właściwie, a w miarę

---

3/ Meldunki o stanie bojowym WP.

upływu czasu sukcesywnie uzupełniane i precyzowane oraz usankcjonowane stosownymi ustawami i rozporządzeniami zwierzchnich władz państwowych.

W układzie wewnętrznym Ministerstwa Obrony Narodowej natomiast ustawicznie poszukiwano optymalnych rozwiązań dla rozłożenia czynności funkcjonalnych oraz cząstkowych uprawnień i obowiązków pomiędzy poszczególne strukturalne części składowe ministerstwa. Analiza tego procesu skłania do stwierdzenia, że mimo iż idealnego rozwiązania nie udało się uzyskać, to jednak systematyczna praca i dążenie w tym kierunku uwieńczone zostały pomyślnymi rezultatami.

W stosunkowo krótkim czasie, w praktycznym działaniu, zastosowano rozmaite, nawet skrajne rozwiązania systemowe, które można potraktować jako wariantowanie rozwiązań. Przykładem krańcowości rozwiązań było stworzenie w początkowym okresie dziesięciolecia systemu daleko posuniętej decentralizacji w kierowaniu działalnością ministerstwa, a następnie w drugiej połowie dziesięciolecia niemal całkowite scentralizowanie tego kierownictwa w osobie ministra. Do wariantowania rozwiązań można zaliczyć przemieszczanie określonych kompetencji i odpowiadających im wyspecjalizowanych instytucji z jednych pionów funkcjonalnych ministerstwa do drugich /Sztabu Generalnego, wiceministerstw, Dowództwa Wojsk Lądowych itp./. Niemal permanentnym przekształceniom ulegały też struktury organizacyjne poszczególnych instytucji i ich komórek organizacyjnych.

Cały ten złożony proces dostarczył dużo cennych doświadczeń i wniosków, określonych wzorców wariantowych rozwiązań, z których korzystano w kolejnych latach.

Generalnie, większość ze stosowanych rozwiązań zdała egzamin praktyczny. Dowodem tego było zorganizowane oraz skuteczne dowodzenie siłami zbrojnymi ze szczebla centralnego.

Zbyt częstym zmianom organizacyjnym towarzyszyły jednak również zjawiska negatywne. Już sam fakt poddawania Ministerstwa Obrony Narodowej częstej i niezbyt konsekwentnej reorganizacji świadczył o tym, że zakładane koncepcje nie zawsze były uzasadnione. Dotyczy to również koncepcji dowodzenia wojskami, w szczególności podporządkowania dowództw okręgów wojskowych. Przyczyny tego były zarówno natury obiektywnej, jak i subiektywnej.

Przyczyny obiektywne wynikały z określonego etapu rozwoju, wyciągania wniosków z praktycznych doświadczeń na drodze poszukiwania optymalnych rozwiązań. Kształtowany bowiem zakres i podział kompetencji oraz odpowiadający im kształt organizacyjny naczelných władz Wojska Polskiego, związany był z ogólnym rozwojem organizacyjnym i wyposażenia wojska, a także podporządkowany był wielu generalnym założeniom. Chodziło w nich o stworzenie takich form strukturalnych i kompetencyjnych, które odpowiadałyby istocie nowoczesnych zasad dowodzenia siłami zbrojnymi, a jednocześnie uwzględniały założenia ustrojowe państwa budującego fundamenty socjalizmu, form, które uwzględniałyby tradycje, specyfikę narodową i własne doświadczenia, a jednocześnie w dużym stopniu korzystały z rozwiązań i wzorców organizacyjnych Armii Radzieckiej.

Na przyczyny subiektywne złożyły się głównie takie zjawiska, jak nadmierny pośpiech i towarzyszące mu przypadki braku dostatecznej rozwagi oraz wszechstronnej analizy zasadności

podejmowanych decyzji organizacyjnych, a także przejawy partykularyzmu przejawianego przez niektóre zainteresowane instytucje, komórki organizacyjne i ich szefów.

Z powyższych konstatacji może się nasuwać wniosek o braku konsekwencji w ocenach. Z jednej strony twierdzi się bowiem, że system dowodzenia w Wojsku Polskim był konsekwentny i skuteczny w działaniu oraz zapewniał sprawne funkcjonowanie sił zbrojnych i prawidłowy, a w drugiej połowie analizowanego dziesięciolecia wyjątkowo dynamiczny ich rozwój. Z drugiej zaś strony stwierdza się, że istniały w procesie kształtowania tego systemu, głównie na szczeblu centralnym, częste zmiany oraz niezbyt udane rozwiązania.

Szczegółowa analiza tych zjawisk skłania do wniosku, iż zasadniczą przyczyną skutecznego sprawowania przez Ministerstwo Obrony Narodowej, ściśle sprzężone z nim dowództwa okręgów wojskowych i dowództwa rodzajów sił zbrojnych, funkcji dowodzenia tkwi: po pierwsze - w słuszności przyjętych jeszcze w czasie wojny i praktycznie realizowanych w Wojsku Polskim w czasie pokoju ogólnych zasad dowodzenia i po drugie - w poprawności generalnych założeń budowy struktur organizacyjno-**strukturalnych** i funkcjonalnych organów dowodzenia w czasie pokoju i na okres wojny. W szczególności wynikały z nich rola i kompetencje dowódców, ich zastępców, sztabów, dowódców oraz szefów rodzajów wojsk i służb, a także aparatu politycznego. Stąd też poszczególne pionki funkcjonalne Ministerstwa Obrony Narodowej generalnie właściwie realizowały swoje powinności i zadania, niezależnie od mniej lub bardziej uzasadnionych szczegółowych rozwiązań strukturalno-organizacyjnych.

W Ministerstwie Obrony Narodowej w stosunkowo krótkim czasie ukształtowała się wysoka pozycja i wiodąca rola Sztabu Generalnego WP. Sprawował on funkcje koncepcyjne, organizacyjno-planistyczne, koordynacyjne, kontrolne, analityczne i badawcze w odniesieniu do zasadniczych spraw dotyczących obronności kraju, rozwoju i przygotowania sił zbrojnych do wojny oraz kierowania bieżącą ich działalnością w czasie pokoju. Obok ministra Obrony Narodowej, Sztab Generalny urzeczywistniał - szczególnie w drugiej połowie omawianego dziesięciolecia - ideę centralizacji dowodzenia, był jedynym sztabowym organem koordynującym i planującym w skali Wojska Polskiego podstawowe rozwiązania i przedsięwzięcia w dziedzinie operacyjnej, szkoleniowej, organizacji, modernizacji technicznej oraz wyposażenia i zaopatrywania wojsk. W początkowym okresie powojennym, niektóre z tych funkcji istniały wprowadzić również w innych pionach Ministerstwa Obrony Narodowej, jednak mimo to Sztab Generalny WP ukierunkowywał ich działalność oraz sprawował rolę koordynatora.

II Wiceministerstwo Obrony Narodowej, a następnie Dowództwo Wojsk Lądowych, po czym instytucje podległe wiceministrowi Obrony Narodowej generałowi Stanisławowi Popławskiemu, stale realizowały podstawową ich funkcję polegającą na organizacji i kierowaniu szkoleniem bojowym wojsk lądowych oraz ogólnowojskowym i wychowaniem fizycznym również w pozostałych rodzajach sił zbrojnych. Takie generalne przeznaczenie tego pionu okazało się słuszne i wynikało ze struktury organizacyjnej Wojska Polskiego, w której wojska lądowe zajmowały pozycję dominującą.

Ulokowanie w tym pionie w początkowym okresie także spraw poboru i uzupełnień, łączności /w skali całego wojska/, opracowywania struktur organizacyjnych wojsk lądowych a w związku z tym i odpowiednich komórek organizacyjnych właściwych raczej dla Sztabu Generalnego, należy odnieść do rozwiązań mniej udanych. Podobnie nie znajdowało uzasadnienia umiejscowienie w tym pionie Departamentu Zaopatrzenia Artyleryjskiego i rozwiązywanej przez niego problematyki. Powodowało to między innymi częściowe nakładanie się kompetencji i czynności wymienionych instytucji i Sztabu Generalnego WP, podnosiło też nakłady osobowe i finansowe. Taki stan faktyczny wynikał przede wszystkim z kontynuacji rozwiązań z okresu wojennego.

Życie potwierdziło również niecelowość tworzenia w Wojsku Polskim Dowództwa Wojsk Lądowych. Przemawia za tym przede wszystkim liczebność sił zbrojnych i wielkość terytorium naszego kraju, co umożliwia bezpośrednio sprawowanie dowodzenia w relacji MON - dowództwa OW, bez ogniwa pośredniego w postaci wyodrębnionego dowództwa.

Dowództwa oraz szefostwa rodzajów wojsk i służb MON, mimo częstych zmian ich bezpośredniego podporządkowania, a także zmian wewnętrznej struktury organizacyjnej, ukształtowały odpowiednią dla siebie pozycję, rolę i przeznaczenie w systemie dowodzenia. Praktyka dziesięciolecia dowiodła, że w sferze działalności kierowanej przez Sztab Generalny WP powinny one funkcjonalnie temu sztabowi podlegać, natomiast w sferze działalności szkoleniowej - podlegać odpowiednio szefowi pionu szkoleniowego MON /wiceministrowi/. Bezpośrednia ich podległość może być różna.

Bezpośrednie podporządkowanie tych instytucji szefowi pionu szkoleniowego MON /wiceministrowi/, zapewnia większą centralizację a stąd bardziej pełne ukierunkowanie i ujednoczenie działalności szkoleniowej całego Wojska Polskiego.

Skupienie natomiast bezpośredniego kierownictwa wymienionymi instytucjami przez ministra Obrony Narodowej, stwarza przesłanki do większej samodzielności tych instytucji przede wszystkim w sprawach szkoleniowych, a jednocześnie zwiększa zakres oddziaływania ministra Obrony Narodowej na ich działalność merytoryczną we wszystkich dziedzinach. Stwarza to jednak bardzo duże obciążenie ministra bezpośrednim kierowaniem zbyt dużą liczbą podwładnych.

Doświadczenie potwierdziło, iż najważniejszym miejscem Szefostwa Wojsk Łączności jest Sztab Generalny WP. Służba komunikacji wojskowej /kolejowej i drogowej/ również została ulokowana w Sztabie Generalnym, aczkolwiek obecność jej przez pewien okres w pionie kwatermistrzowskim nie nastroczała większych trudności w rozwiązywaniu reprezentowanej przez tę służbę problematyki.

III Wiceministerstwo Obrony Narodowej, mimo formalnej podległości przez pewien czas I Wiceministrowi, realizowało swe zadania samodzielnie, a szef tego pionu za działalność swoją ponosił odpowiedzialność bezpośrednio przed ministrem. Rozwój tego pionu w postaci Głównego Kwatermistrzostwa WP i Głównego Zarządu Tyłów WP przebiegał bez większych zakłóceń, a jego kompetencje zostały ukształtowane w sposób poprawny. Jedynie ostatnia nazwa, przeniesiona z terminologii radzieckiej, nie odpowiadała słownictwu i tradycjom narodowym Wojska Polskiego.

W analizowanym okresie ukształtowała się nowa, specyficzna dla warunków państwa rozwijającego się na drodze do socjalizmu, instytucja w Wojsku Polskim w postaci I Wiceministerstwa i Głównego Zarządu Politycznego WP. Ukształtowały się też na trwałe zasadnicze funkcje i zakres kompetencji tej instytucji, jak i całego aparatu partyjno-politycznego w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim.

W rezultacie zdobytych w ciągu kilkunastoletniej działalności doświadczeń, poszczególne piony i ogniwa Ministerstwa Obrony Narodowej osiągnęły dostateczną sprawność, a przede wszystkim skuteczność funkcjonowania, wyrażającą się <sup>w</sup> konsekwentnym i operatywnym dowodzeniu wojskiem oraz prawidłowej współpracy z resortami i urzędami administracji państwowej. Utworzona na początku lat 50-tych struktura organizacyjna ministerstwa i kompetencje poszczególnych jego części składowych, w generalnych założeniach zachowały swoją aktualność do chwili obecnej. Oczywiście nie było w owym czasie pionu dowodzenia i kierowania obroną terytorium kraju, albowiem sama koncepcja wyodrębnienia problematyki obrony terytorium kraju zrodziła się znacznie później.

Analiza całokształtu organizacji i funkcjonowania systemu dowodzenia upoważnia do stwierdzenia, że z jednej strony odpowiadał on potrzebom i warunkom dowodzenia w okresie pokoju, z drugiej zaś - pod względem strukturalnym i funkcjonalnym był maksymalnie zbliżony do potrzeb okresu wojennego, na miarę możliwości ekonomicznych państwa /nakładów finansowych i rzeczowych na siły zbrojne/. Dzięki temu mógł on w krótkim czasie być przekształcony w system dowodzenia siłami zbrojnymi w czasie wojny.

Organa dowodzenia na szczeblach taktycznych pod względem funkcjonalnym i strukturalno-organizacyjnym odpowiadały potrzebom i wymaganiom zarówno czasu pokojowego, jak i wojennego. W wojskach rozwiniętych w czasie pokoju utrzymywane były w stałej gotowości do sprawowania dowodzenia w warunkach bojowych, zaś w jednostkach mobilizowanych osiągały zdolność dowodzenia równoległe, a nawet z pewnym wyprzedzeniem w stosunku do czasu osiągnięcia pełnej gotowości bojowej przez podległe jednostki.

Organa dowodzenia szczebli operacyjnych na okres wojenny mieściły się w strukturach organizacyjnych odpowiednich organów dowodzenia czasu pokojowego, w szczególności w dowództwach okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz w Ministerstwie Obrony Narodowej. Instytucje te były zdolne do wydzielania ze swego organizmu, w krótkim czasie, odpowiednich dowództw "polowych" oraz do kontynuowania /w zmniejszonym składzie/ swoich funkcji w warunkach wojennych.

Były to ze wszech miar prawidłowe, uzasadnione koncepcje i praktyczne rozwiązania, w odróżnieniu od rozwiązań w przedwojennym Wojsku Polskim, gdzie koncepcja organizacji wojennego systemu dowodzenia na szczeblu operacyjnym stanowiła szczególnie słabe miejsce w przygotowaniach do wojny, co też w sposób jaskrawy dowiodła rzeczywistość pamiętnego Września 1939 r.

Powyższa pozytywna ocena w równej mierze dotyczy całego systemu dowodzenia w skali sił zbrojnych. Cechą charakterystyczną tego systemu było jego duże podobieństwo do modelu funkcjonującego w Siłach Zbrojnych ZSRR. Ułatwiało to współpracę

/współdziałanie/ Wojska Polskiego z Armią Radziecką, z bogatych doświadczeń której zawsze korzystano, zaś po zawarciu w maju 1955 r. Układu Warszawskiego - współpracę /współdziałanie/ w ramach Zjednoczonych Sił Zbrojnych.

Na skuteczność i sprawność funkcjonowania systemu dowodzenia duży wpływ wywierała kadra dowódcza i sztabowa, w szczególności jej kwalifikacje, doświadczenie, określona dojrzałość. Poziom przygotowania tej kadry do realizacji przypadających jej zadań na przestrzeni analizowanego dziesięciolecia systematycznie wzrastał, co oczywiście owocowało w sukcesywnym wzroście efektywności dowodzenia. W tym kontekście celowo wskazać na pewne zjawiska, które można określić jako styl dowodzenia i pracy organów dowodzenia.

Cechą charakterystyczną owego stylu była daleko idąca centralizacja procesów decyzyjnych. Nadrzędne organa dowodzenia z reguły określały zarówno zadania, jak i sposoby ich realizacji. Takie postępowanie niewątpliwie ograniczało inwencję i swobodę działania na niższych szczeblach dowodzenia. Zważywszy jednak, że kadra dowódczo-sztabowa była w owym czasie młoda wiekiem, o stosunkowo krótkim stażu pracy na określonych stanowiskach służbowych, a więc mało doświadczona, wysoki stopień centralizacji w sprawowaniu dowodzenia miał swoje przyczyny zarazem i uzasadnienie.

Styl pracy i stosowany w praktyce zakres kompetencji poszczególnych instytucji i komórek organizacyjnych, szczególnie na szczeblu centralnym, powodowały nadmierną pracochłonność procesów związanych z przepływem informacji w relacjach z góry w dół i odwrotnie. Miał on postać rozkazów, zarządzeń i

wytycznych przekazywanym przez poszczególne, liczne instytucje, przede wszystkim sztaby ogólnowojskowe czy też rodzajów sił zbrojnych, dowództwa oraz szefostwa rodzajów wojsk i służb, w tym i organa kwatermistrzowskie. W ślad za tym żądały one szczegółowych sprawozdań i danych o charakterze ewidencyjno-statystycznym, a przy tym dużą częścią tych samych informacji zainteresowanych było wiele instytucji, co powodowało wielotorowość przepływu identycznych informacji. W zbyt małym stopniu praktykowano bowiem wymianę informacji pomiędzy poszczególnymi komórkami organizacyjnymi określonego dowództwa /Ministerstwa Obrony Narodowej/. W konsekwencji przysparzało to w istocie mało efektywnej pracy poszczególnym sztabom i instytucjom. Bardzo często też były wielorakie i po wielu liniach /pionach/ kontrole, szczególnie w jednostkach liniowych.

Mimo powyższych zauważalnych negatywnych, efektywność pracy dowództw i sztabów /instytucji/ w sprawowaniu dowodzenia była wysoka. Źródło tego pozytywnego zauważalnego - obok poprawności ogólnych zasad dowodzenia - tkwi przede wszystkim w niezwykle dużym zaangażowaniu i wysokim stanie moralno-politycznym zdecydowanej większości kadry dowódczo-sztabowej, która nie oszczędzała sobie, przede wszystkim swego czasu pracy. Wymiar czasu pracy wynikał bowiem nie tyle z formalnych ustaleń, lecz z praktycznych potrzeb realizacji zadań służbowych. W ten sposób niwelowane były skutki pewnych słabości natury organizacyjnej w procesie dowodzenia. Równoległe z tym systematycznie i w szybkim tempie wzrastał poziom przygotowania, umiejętności dowódczych i sztabowych kadry zawodowej wojska. Sprzyjały temu szybkie awanse na kolejne wyższe stanowiska służbowe

i stopnie wojskowe, a także intensywne szkolenie w jednostkach, na kursach przeszkolenia /doskonalenia/ i w akademiach wojskowych.

Ta oddana Ojczyźnie i Wojsku Polskiemu, wychowana w czasie wojny i powojennym dziesięcioleciu kadra, stanowiła cenny kapitał, podstawę prężności oraz niezawodności dowodzenia. Dużą rolę odegrali w tym generałowie i oficerowie Armii Radzieckiej, pełniący w tym czasie służbę w naszym wojsku na czołowych /kierowniczych/ stanowiskach dowódczych i sztabowych.

x

x

x

Wyniki badań w ramach tematu niniejszej rozprawy dają podstawę do sformułowania następujących wniosków natury bardziej ogólnej:

- Wojsko, będące instytucją wysoce zorganizowaną, wymaga sprawnego dowodzenia, które jest nieodzownym warunkiem spełnienia przez siły zbrojne ich funkcji, stanowi o ich gotowości bojowej i sprawności działania.

- Wypracowany i funkcjonujący w praktyce pierwszego powojennego dziesięciolecia system dowodzenia Wojskiem Polskim, spełniał powyższy warunek. Fundamenty systemu ukształtowały się w latach wojny. To też oparty na nich system powojenny łączył w sobie podstawowe zasady i wymagania dowodzenia w okresie pokoju i wojny.

- Powstałe i funkcjonujące w okresie dziesięciolecia struktury organizacyjno-funkcjonalne i praktyczne działania władz naczelnych wojska, miały określone postacie rozwiązań wzorcowych, a nawet modelowych, w oparciu o które - na zasadzie

selektywnego i krytycznego wyboru oraz doskonalenia poszczególnych rozwiązań - funkcjonowały i funkcjonują do dziś instytucje władz naczelných Wojska Polskiego - Ministerstwa Obrony Narodowej.

- Na wypracowany model Ministerstwa Obrony Narodowej złożyły się następujące podstawowe jego części składowe: kierownictwo ministerstwa, Sztab Generalny WP oraz pion /bloki/ - polityczny /GZP/ WP, szkoleniowy /na czele z wiceministrem Obrony Narodowej/, rodzajów wojsk i służb WP, głównego kwatermistrzostwa /tyłów/ WP. Składający się z wymienionych elementów model, pozwalał na konstruowanie znacznej liczby rozwiązań szczegółowych co do wewnętrznej struktury organizacyjno-funkcjonalnej i zakresu obowiązków poszczególnych części składowych ogólnego modelu, zwłaszcza włączania do nich lub wydzielania poszczególnych komórek organizacyjnych niższego rzędu. Jeden z pionów modelu - rodzajów wojsk i służb, charakteryzował się tym, iż zachowując niezmiennosc swojej działalności merytorycznej, a właściwie i funkcjonalnej, pod względem organizacyjnym był on elastyczny i poddawał się odpowiednim przesunięciom pod względem bezpośredniego podporządkowania - ministrowi Obrony Narodowej, kierownikowi pionu szkoleniowego /wiceministrowi/, szefowi Sztabu Generalnego, a nawet Głównemu Kwatermistrzowi /szefowi tyłów/ WP. Istotne zmiany w tej części modelu, ukształtowały się dopiero w latach siedemdziesiątych, kiedy poprzez wyodrębnienie ze struktury organizacyjno-funkcjonalnej Sztabu Generalnego i szefostw rodzajów wojsk MON odpowiednich elementów, utworzony został pion techniczny resortu /z wiceministrem na czele/.

- Ukształtowana rola i miejsce w systemie dowodzenia oraz założenia strukturalno-funkcjonalne dowództw wojskowych okręgów i rodzajów sił zbrojnych, stworzyły również określone modele /dowództw OW, dowództw poszczególnych rodzajów sił zbrojnych/rozwiązań organizacyjnych i funkcjonowania tego ogniwa dowodzenia w kolejnych dziesięcioleciach.

- Organizacyjno-funkcjonalne założenia budowy organów dowodzenia szczebla taktycznego, zapewniały właściwe ich sprzężenie z dowództwami okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz cechowała je zazębiająca się spójność pomiędzy poszczególnymi taktycznymi organami dowodzenia, warunkująca sprawność działania.

- Opracowane i stosowane w powojennym dziesięcioleciu podstawowe zasady dowodzenia zachowały moc obowiązującą po dzień dzisiejszy. Najbardziej miarodajnym dowodem tego są aktualnie obowiązujące w Wojsku Polskim regulaminy.

- Stosowane w pewnych okresach rozwiązania mniej udane, a nawet błędne, dotyczyły głównie rozwiązań szczegółowych, cząstkowych, w mniejszym zaś stopniu rozwiązań zasadniczych, "modelowych". Złożyły się na nie przyczyny zarówno obiektywne jak i subiektywne, były to koszty doświadczeń i szybkiego rozwoju. Dominowały jednak koncepcje i kierunki rozwiązań poprawnych, a zatem racjonalnych i perspektywicznych.

Powyższe, wybrane z pośród wielu, wnioski jakie wynikają z tematu badań, dobitnie świadczą o wielkim historycznym znaczeniu dorobku z lat 1945-1955 w kształtowaniu władz naczelnych, dowództw rodzajów sił zbrojnych oraz całego systemu dowodzenia Wojskiem Polskim. Dorobek ten dobrze owocował w przeszłości.

W przyszłości natomiast powinien również odgrywać ważną rolę w doskonaleniu struktur i systemów dowodzenia w nowych warunkach, przede wszystkim postępu technicznego, organizacyjnego i ogólnocywilizacyjnego; rozwoju teorii i praktyki dowodzenia /kierowania/ w nowych warunkach.

## Z A K O Ń C Z E N I E

Badania potwierdziły słuszność założenia, iż w warunkach naszego kraju do głównych organów dowodzenia należą dwa szczeble dowodzenia: najwyższy /centralny/ - naczelne władze Wojska Polskiego i kolejno niższy - dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Z punktu widzenia kryteriów nauki wojennej, pierwszy z nich można zaszeregować do strategiczno-operacyjnego, drugi zaś - do operacyjnego. Przeznaczenie, zakres kompetencji i charakter realizowanych zadań, w sposób jaskrawy wyróżnia je od pozostałych - niższych szczebli dowodzenia.

Ministerstwo Obrony Narodowej /Naczelne Dowództwo WP/, uosabiające władze naczelne Wojska Polskiego i jeden z organów władz naczelnych państwa, powołane było do całokształtowego opracowywania koncepcji obronnego przygotowania państwa pod względem militarnym i kierowania realizacją zdecydowanej większości związanych z tym przedsięwzięć; do opracowywania założeń i planów tworzenia i rozwoju sił zbrojnych oraz kierowania praktyczną tych przedsięwzięć.

Dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, spełniały funkcje dowódcze w dwóch podstawowych płaszczyznach: w pierwszej - realizowały bezpośrednio dowodzenie wojskami, kształtowały ich zdolność i gotowość bojową; w drugiej - współuczestniczyły, w zakresie ustalonym przez Ministerstwo Obrony Narodowej, w opracowywaniu założeń koncepcyjnych tworzenia i rozwoju określonych części składowych sił zbrojnych oraz bezpośrednio kierowały funkcjonowaniem materiałowo-technicznego i bytowego zaplecza wojsk, tworzeniem określonych rezerw

osobowych i rzeczowych na czas wojny oraz przygotowaniem obronnym kraju /w określonych dziedzinach/. W realizacji zadań, mieszczących się w płaszczyźnie drugiej, wymienione dowództwa były niejako wydłużonym ramieniem władz naczelnych Wojska Polskiego.

W takim zrozumieniu Ministerstwo Obrony Narodowej oraz dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych tworzyły określoną spójną całość - główne organy dowodzenia.

Pozostałe, niższe szczeble dowodzenia różniły się wyraźnie. Ich przeznaczenie, a zatem zadania i zakres działania, obejmowały w zasadzie tylko jedną - pierwszą z wyżej wymienionych funkcji dowódczych /sfer działania/.

Badania wykazały, że pierwsze powojenne dziesięciolecie miało ogromne, historyczne znaczenie dla kształtowania się i rozwoju głównych organów dowodzenia Wojskiem Polskim oraz zasad sprawowania tego dowodzenia. Powstałe w czasie wojny, po jej zakończeniu zostały one zreorganizowane i przystosowane do potrzeb czasu pokojowego, a więc ukształtowane do funkcjonowania w nowych warunkach. Podstawowy kształt powojenny nadano im w stosunkowo krótkim czasie, liczącym nie cały rok /maj 1945 r. - pierwszy kwartał 1946 r./. Uzupełnienie jego konstrukcji, poprzez powołanie Dowództwa Wojsk Lądowych, miało miejsce w końcu 1947 r. W kolejnych latach następował przede wszystkim rozwój, któremu towarzyszyły sukcesywnie dokonywane mniej lub bardziej znaczące korekty a nawet przekształcenia. Te ostatnie na początku lat pięćdziesiątych.

Badania celowo były ukierunkowane głównie na centralne ognisko dowodzenia - instytucje Ministerstwa Obrony Narodowej

/Naczelnego Dowództwa WP/, odgrywające w procesie dowodzenia w skali sił zbrojnych rolę dominującą. To też problematyka związana z tym obszarem, wyróżnia się z pośród innej najszerszym zakresem i największym stopniem szczegółowości. Dowództwa okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych zostały przedstawione przede wszystkim w aspekcie spełnianej roli w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim. Ukazując je na tle wspomnianego systemu, zarysowano ich powiązania zarówno z centralnym ogniwem dowodzenia, jak i kolejno niższymi, podległymi organami dowodzenia. Przedstawiono też, w syntetycznym ujęciu, genezę ich powstawania.

W rozprawie bardziej szczegółowo został przedstawiony stan wyjściowy struktur organizacyjno-funkcjonalnych głównych organów dowodzenia Wojskiem Polskim bezpośrednio po wojnie oraz kolejne ich przekształcenia w okresie dziesięciolecia. Z mniejszą wyrazistością natomiast przedstawiono przekształcenia i rozwój na tle kompetencji i zadań poszczególnych instytucji. Odnosi się to zwłaszcza do okresu pierwszej połowy lat pięćdziesiątych. Przyczyną tego jest wyraźny niedostatek udokumentowania w zbiorach archiwalnych stanu faktycznego.

Z uwagi na ograniczone możliwości badań w ramach jednej dysertacji, niniejszej rozprawie przyświecała intencja ukazania głównych organów dowodzenia Wojskiem Polskim jako określonej całości. W konsekwencji poszczególne części składowe owej całości są przedstawione w postaci zblokowanej, a zatem ze znacznym stopniem uogólnienia.

W świetle powyższego, autor jest przeświadczony o potrzebie prowadzenia dalszych, pogłębionych, bardziej szczegółowych badań historii poszczególnych instytucji centralnych MON, dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Przy tym każda z instytucji typu zarząd, dowództwo czy też szefostwo rodzaju wojsk i służb, może stanowić odrębny przedmiot badań. W ramach tak szczegółowych badań, należałoby podjąć próbę odtworzenia zakresu ich kompetencji i zadań oraz powiązań funkcjonalnych z innymi instytucjami /dowództwami, szefostwami/ w oparciu o wychodzące, wchodzące i wewnętrzne dokumenty badanych instytucji, zachowane w zbiorach archiwalnych.

Satysfakcją i zaszczytem dla autora niniejszej rozprawy będzie, jeśli stanie się ona zachętą do podjęcia zaproponowanych badań oraz pomocną w ich prowadzeniu.

Mimo, iż od pierwszego powojennego dziesięciolecia upłynęło ponad 30 lat, wiele założeń koncepcyjnych i rozwiązań bardziej szczegółowych nie straciło na aktualności. Mogą więc okazać się pomocne w aktualnym i perspektywicznym w rozwiązywaniu tych problemów.

B I B L I O G R A F I A

1. Książka ewidencji etatów według grup i kolejności numerów, tom 1 - Zarząd VI Sztabu Gen.WP, według opisu 060/59.
2. Meldunek o stanie bojowym jednostek podległych Naczelnemu Dowództwu WP - CAW III-1, poz.114.
3. Meldunek o stanie bojowym jednostek podległych Naczelnemu Dowództwu WP - CAW, poz.576/456.
4. Meldunek o stanie bojowym jednostek, formacji i oddziałów podległych Naczelnemu Dowództwu - CAW, poz.617/465.
5. Meldunek o stanie bojowym jednostek, zakładów i instytucji podległych MON - CAW, poz.736/465.
6. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.823/465.
7. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.856/465.
8. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.462, 1394/68/623.
9. Meldunek o stanie bojowym - CAW, poz.1394/68/634.
10. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.856/465.
11. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.774/5.
12. Meldunek o stanie etatowo-ewidencyjnym - CAW, poz.1210/17.
13. Meldunek o stanie bojowym - CAW, 416/41/53.
14. Projekt statutu najwyższych władz wojskowych /listopad 1947 r./ - CAW 1394/68/497, teczka 2, T-2.
15. Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania Dowództwa Wojsk Lądowych /29.11.1947 r./ - CAW, poz. 1545/73/18.
16. Projekt instrukcji o zakresie działania Dowództwa Okręgu Wojskowego - CAW, poz.1394/68/4.

17. Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania Sztabu Generalnego /13.05.1948 r./ - CAW, poz.1545/73/21.
18. Instrukcja w sprawie zabezpieczenia gotowości bojowej Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego - CAW, poz. 1545/73/45.
19. Instrukcja o zakresie działania Dowództwa Marynarki Wojennej CAW, poz.1545/73/24.
20. Teczki rozkazów i zarządzeń organizacyjnych MON z lat 1945-1955: CAW 1545/73, poz.7,8,14,18,21,23,24,27,32,33,35,36, 40,44,45,49,52,58,62, T-1,2,3,5,8,31,32,47,49,50,61,63,80, 81; CAW 1544/73, poz.176,379,576,617,625,736,823,1190,1222, 2337,2338,2843,2847,3048; CAW 1394/68, poz.497,505,630, T-1/III, T-499; CAW III/1, 164,249,368,416,446,456,465,576, 856,1101; CAW 1210/12,21, T-1; CAW 1349/68; CAW 1573/73, T-4; CAW 416.
21. Akta Marynarki Wojennej - Sygn. 341/3.
22. Problemy obronności PRL - Zarząd VI Sztabu Gen.WP, nr ewid. 00199/bibl.
23. Aktualne problemy przygotowania obronnego PRL w dziedzinie organizacji, mobilizacji i pokojowego uzupełniania wojsk - Zarząd VI Sztabu Gen.WP, nr ewid. 0230/bibl.
24. Aktualne problemy rozwoju i doskonalenia struktury organizacyjnej Sił Zbrojnych PRL - Zarząd VI Sztabu Gen.WP, nr ewid. 061/bibl.
25. Mała Kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943-1973, Wyd.MON, 1975 r.
26. Siły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945-1947. Kazimierz Frontczak, WIH, 1974 r.

27. Ludowe Wojsko Polskie 1943-1945. Wyd. MON, 1973 r.
28. Ludowe Wojsko Polskie 1943-1973. Wyd. MON, 1974 r.
29. Marszałek Polski Michał Żymierski, Wyd. MON, 1986 r.
30. Gen.bryg. Wł.Mróz. Rozprawa doktorska pt. Organizacja i sposoby doskonalenia funkcji, systemów i struktur organów kierowania szczebla taktycznego wojsk lądowych /DZ, DPanc/ w świetle organizacji i zarządzania. Warszawa 1973 r.
31. Płk dr Mieczysław Respondek. Metodologiczne problemy kierowania /dowodzenia, zarządzania/ systemami działań zorganizowanych w wojsku. ASG WP, 1984 r.
32. Teoria organizacji i zarządzania. Praca zbiorowa pod redakcją J. Kurnala. PWE, Warszawa 1980 r.
33. J.Kurnal. Zarys teorii organizacji i zarządzania. PWE, Warszawa 1970 r.
34. J.Zieleniewski. Organizacja i zarządzanie. PWN, Warszawa 1969 r.
35. Encyklopedia Organizacji i zarządzania. PWE, Warszawa 1981 r.
36. Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Wyd. MON, 1958 r.
37. Regulamin walki wojsk lądowych Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Cz.I, Wyd. MON, 1985 r.
38. Wybrane zagadnienia dowodzenia w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1943-1945. ASG WP, 1969 r. /materiały z sympozjum naukowego/.
39. E.Wiśniewski, K.Jagiełło, J.Nowakowski. Metodyka wojskowych badań naukowych. ASG WP, 1983 r.
40. Regulamin Walki Piechoty /tymczasowy/. WJNW, 1946 r.

41. Regulamin walki. Cz. I. Wyd. MON, 1962 r.
42. Sztaby w polu. Regulamin tymczasowy. WINW, 1948 r.
43. Tymczasowy regulamin walki broni połączonych. Cz. I. WINW, 1947 r.
44. Tymczasowy regulamin walki broni połączonych. Cz. II, WINW, 1948 r.
45. Instrukcja o funkcjonowaniu Sztabów w Polu /Podręcznik dla prac Sztabów Wielkich Jednostek. Cz. III/. Wyższa Szkoła Wojenna, Szkocja 1944 r.
46. Działania wojsk w polu. Cz. I. Wielka Brytania, 1943 r.

A N E K S Y

C z ę ś ć I

ZARYS ROZWOJU I DZIAŁANIA /ZADANIA/ NIEKTÓRYCH Z NAJWAŻNIEJSZYCH  
ORGANÓW DOWODZENIA /KIEROWANIA/ MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ

	Strona
1. Dekret Krajowej Rady Narodowej o utworzeniu Wojska Polskiego .....	251
2. Postanowienie Krajowej Rady Narodowej o powoła-	
A. Zarys rozwoju Sztabu Generalnego WP i pionu szkolenia bojowego Ministerstwa Obrony Narodo- wej .....	214
B. Zakresy działania /zadania/ niektórych z naj- ważniejszych organów dowodzenia /kierowania/ Ministerstwa Obrony Narodowej /opracowane głównie w 1947 r. i częściowo w 1948 r./ .....	231
4. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org. z 28.08. 1944 r. o organizacji Naczelnego Dowództwa WP .....	255
5. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org. z 7.06. 1945 r. o zorganizowaniu I Wiceministerstwa Obrony Narodowej .....	261
6. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0196/Org. z 27.07. 1945 r. o zorganizowaniu III Wiceministerstwa Obrony Narodowej .....	266
7. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0303/Org. z 30.10. 1945 r. o reorganizacji wiceministerstw .....	268

C z e ś ć II

WYBRANE DOKUMENTY Z OKRESU POWSTAWANIA LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO

	Strona
1. Dekret Krajowej Rady Narodowej o utworzeniu Wojska Polskiego .....	251
2. Postanowienie Krajowej Rady Narodowej o powoła- niu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i miano- waniu jego członków .....	252
3. Rozkaz Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 1 z 29.07.1944 r. podający do wiadomości akty prawne o utworzeniu Wojska Polskiego i Naczelnego Dowódz- twa .....	253
4. Rozkaz Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 3 z 8.08.1944 r. o organizacji Naczelnego Dowództwa WP .....	255
5. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org. z 7.06. 1945 r. o zorganizowaniu I Wiceministerstwa Obrony Narodowej .....	261
6. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0196/Org. z 27.07. 1945 r. o zorganizowaniu III Wiceministerstwa Obrony Narodowej .....	266
7. Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0303/Org. z 30.10. 1945 r. o reorganizacji wiceministerstw .....	268

C z e ś ć III

S C H E M A T Y /R Y S U N K I/

	Strona
1. Władze naczelne Armii Polskiej w ZSRR oraz współpraca ich z władzami radzieckimi .....	269
2. Władze naczelne Wojska Polskiego oraz współdziałanie ich z władzami radzieckimi /jesień 1944 r./.....	270
3. Władze naczelne Wojska Polskiego /druga połowa 1945r. - 1955 r./ .....	271
4. Układ strukturalno-organizacyjny i funkcjonalny jednosobowego dowodzenia w Wojsku Polskim .....	272
5. Podstawowe szczeble dowodzenia w Armii Polskiej w ZSRR oraz w Wojsku Polskim w czasie wojny /do czasu rozformowania dowództw armii/ .....	273
6. Podstawowe szczeble dowodzenia w Wojsku Polskim /druga połowa 1945 r.-1955 r./ .....	274
7. Stopień centralizacji dowodzenia /kierowania/ na szczeblu /w osobie/ ministra Obrony Narodowej /Naczelnego Dowódcy WP/, wyrażający się w liczbach bezpośrednio podległych mu dowództw i instytucji /osób funkcyjnych/ .....	275
8. Struktura organizacyjna Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR oraz podległe mu ogniwa dowodzenia /lipiec 1944 r./ .....	276

9. Struktura organizacyjna Szefostwa Mobilizacji i Formowania WP oraz podległe mu jednostki wojskowe /lato 1944 r./ .....	277
Struktura organizacyjna Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień WP /jesień 1944 r./ .....	277
10. Struktura organizacyjna dowództwa frontu według etatu 02/401 .....	278
11. Struktura organizacyjna Naczelnego Dowództwa WP /sierpień 1944 r. - luty 1945 r./ .....	279
12. Struktura organizacyjna Naczelnego Dowództwa WP oraz niższe ogniwa dowodzenia /9 maja 1945r/.....	280
13. Struktura organizacyjna Ministerstwa Obrony Narodowej oraz kolejne niższe ogniwo dowodzenia /druga połowa 1945 r./ .....	281
14. Struktura organizacyjna Sztabu Generalnego WP /druga połowa 1945 r./ .....	282
15. Struktura organizacyjna I Wiceministerstwa Obrony Narodowej /druga połowa 1945 r./ .....	283
16. Struktura organizacyjna II Wiceministerstwa Obrony Narodowej /druga połowa 1945 r./ .....	284
17. Struktura organizacyjna III Wiceministerstwa Obrony Narodowej /druga połowa 1945 r./ .....	285
18. Struktura organizacyjna Ministerstwa Obrony Narodowej oraz kolejne niższe ogniwo dowodzenia /29.11. 1947 r. - 1949 r./ .....	286
19. Struktura organizacyjna Dowództwa Wojsk Lądowych /grudzień 1947 r. - czerwiec 1948 r./ .....	287

20. Struktura organizacyjna Ministerstwa Obrony Narodowej /lata 1950-1955/ .....	288
21. Struktura organizacyjna Sztabu Generalnego WP /lata 1954-1955/ .....	289
22. Struktura organizacyjna pionu szkolenia bojowe- go MON /druga połowa 1955 r./ .....	290
23. Struktura organizacyjna dowództwa okręgu wojsko- wego /sierpień 1948 r./ .....	291
24. Struktura organizacyjna dowództwa okręgu wojsko- wego /POW, SOW, WOW - 1953-1955/ .....	292
25. Blokowa struktura organizacyjna: Dowództwa Wojsk Lotniczych /marzec 1953 r./; Dowództwa Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego /luty 1954 r./ .....	293
26. Struktura organizacyjna Dowództwa Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Krajowego /listo- pad 1954 r./ .....	294
27. Struktura organizacyjna Dowództwa Marynarki Wojen- nej /1948 r./ .....	295
28. Struktura organizacyjna Dowództwa Marynarki Wojen- nej /1951 r./ .....	296
29. Przejście z pokojowego na wojenny system dowodze- nia /1955 r./ .....	297
30. Udział poszczególnych rodzajów sił zbrojnych /w wy- miarze ilościowym/ w całości Wojska Polskiego w okresie lat 1945-1955 .....	298

A. ZARYS ROZWOJU SZTABU GENERALNEGO WP I PIONU SZKOLENIA  
BOJOWEGO MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ

1. Sztab Generalny WP /Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP/.

Wojenna struktura Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP niezupełnie odpowiadała nowym zadaniom w warunkach pokojowych. Podjęto zatem prace zmierzające do dostosowania struktury tej niezwykle ważnej w systemie dowodzenia instytucji do nowych potrzeb. Wynikiem tych prac było przeformowanie w lipcu 1945 r. Sztabu Głównego na Sztab Generalny Wojska Polskiego<sup>1</sup>. Dotychczasowy szef Sztabu Głównego, gen. broni Władysław Korczyc, został zobowiązany do sformowania w terminie do 31 lipca 1945 r. Sztabu Generalnego WP. W jego strukturze organizacyjnej znalazły się następujące podstawowe komórki organizacyjne<sup>2</sup>:

- Oddział I Organizacyjno-Mobilizacyjny,
- Oddział II Wywiadu,
- Oddział III Operacyjny,
- Oddział IV Komunikacji Wojskowej,
- Oddział V Szyfrowy,
- Wydział Inspekcji,
- Wydział Wojskowych Spraw Zagranicznych,
- Wydział Polityczno-Wychowawczy.

-----  
1/ Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP z 1945 r. nr nr: 0140/Org. z 7.06., 0174/Org. z 17.07., 00177/Org. z 18.07., 0189/Org. z 20.07., 0196/Org. z 27.07., 0243/Org. z 12.09., 0245/Org. z 13.09., 0268/Org. z 25.09., 0299/Org. z 22.10., 0303/Org. z 30.10., 0342/Org. z 27.12.

2/ Ponadto w skład Sztabu Generalnego WP wchodziły: Wydział Administracyjno-Gospodarczy, Wydział Finansowy, Kancelaria Główna i Komenda Ochrony.

Ponadto Szefowi Sztabu Generalnego zostały podporządkowane:

- Wojskowy Instytut Geograficzny<sup>3</sup>,
- Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy,
- Akademia Sztabu Generalnego /sformowana w końcu 1947 r./.

Zasadnicze zmiany w strukturze organizacyjnej Sztabu Generalnego w porównaniu ze Sztabem Głównym polegały na przekształceniu stosunkowo silnie rozbudowanego Zarządu Operacyjnego w znacznie skromniejszy organ w postaci Oddziału III Operacyjnego, szczególnym wyeksponowaniu Oddziału I Organizacyjno-Mobilizacyjnego, rozformowaniu Oddziału Wyszkożenia Bojowego i Fizycznego i wcieleniu jego składu osobowego do Departamentu Piechoty i Kawalerii oraz utworzeniu Wydziału Inspekcji.

Zmiany te skorygowały nieco ukierunkowanie Sztabu Generalnego w okresie pokojowym. W czasie wojny mimo, że Naczelne Dowództwo WP nie sprawowało bezpośredniego dowodzenia siłami Wojska Polskiego będącymi w operacyjnym podporządkowaniu dowództwom radzieckich frontów, to jednak brało udział w zabezpieczeniu ich działań oraz formowaniu, przegrupowywaniu i przekazywaniu wspomnianym frontom kolejnych sił z odwodu ND, a także realizowało szereg przedsięwzięć w ramach współpracy z Armią Radziecką w związku z prowadzonymi działaniami wojennymi i obecnością na terytorium kraju dużych ilości wojsk radzieckich<sup>4</sup> przebiegu wykorzystywanych głównie przez Armię Radziecką /Czerwoną/ tras komunikacyjnych itp. Zadania i duży zakres czynności z tym związanych obciążały przede wszystkim komórkę operacyjną Sztabu Głównego, co determinowało jej wysoką rangę w postaci zarządu. Natomiast w okresie

-----  
3/ Wojskowy Instytut Geograficzny - jako wyraz potrzeby posiadania własnej bazy kartograficznej - powstał w czerwcu 1945 r. na kanwie rozformowanego Oddziału Topograficznego Sztabu Głównego ND WP. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 141/Org.

przechodzenia wojska na etaty pokojowe, likwidacji jednostek zbędnych i formowania nowych oraz potrzeby opracowania planów rozwinięcia mobilizacyjnego sił zbrojnych na czas ewentualnej wojny, wzrosła rola Oddziału Organizacyjno-Mobilizacyjnego. Drugi człon nazwy oddziału, który pojawił się po raz pierwszy, jednoznacznie wskazuje na jego zadania mobilizacyjne. Rozwiązanie zaś oddziału zajmującego się sprawami wyszkolenia bojowego i fizycznego związane było z przekazaniem tej problematyki I Wiceministerstwu Obrony Narodowej, a przede wszystkim Departamentowi Piechoty i Kawalerii, który stał się głównym ośrodkiem kierowania szkoleniem wojsk i sztabów w wojskach lądowych. Posunięcie to poważnie uszczupliło możliwości Sztabu Generalnego w oddziaływaniu na tok szkolenia w siłach zbrojnych i zawęziło je do problematyki, którą odzwierciedla jednoznacznie nazwa jednego z wydziałów Oddziału III: Wydział II Wyszkolenia Wyższych Oficerów. Utworzenie zaś Wydziału Inspekcji stwarzało możliwość prowadzenia systematycznej kontroli działalności podległych dowództw i sztabów w zakresie zagadnień będących w gestii Sztabu Generalnego WP. W przyjętej w owym okresie organizacji Sztabu Generalnego WP zwraca uwagę zmienione uszeregowanie poszczególnych oddziałów. Ich numeracja wzorowana jest na tradycjach z przedwrześniowego Wojska Polskiego.

Proces tworzenia powojennego kształtu Ministerstwa Obrony Narodowej trwał. To też i w Sztabie Generalnym następowały dalsze zmiany, powstawały nowe komórki organizacyjne, inne zaś zmieniały podporządkowanie w ramach przesunięć pomiędzy Sztabem Generalnym i poszczególnymi tworzącymi się wiceministerstwami. Przesunięcia te powodowały jednocześnie zmiany o charakterze zadaniowo-kompetencyjnym.

W sierpniu 1945 r. powołano w Sztabie Generalnym Wojskowy Oddział Historyczny<sup>4</sup>. Jego zadaniem było naukowe opracowanie działań bojowych Wojska Polskiego na wszystkich frontach walki z Niemcami. W odróżnieniu od Biura Historycznego WP, znajdującego się w pionie I Wiceministra i prowadzącego badania naukowo-historyczne, Wojskowy Oddział Historyczny miał zajmować się tą problematyką z operacyjnego punktu widzenia, a ściślej - sztuki operacyjnej. Jednakże już wkrótce ówczesne kierownictwo wojska doszło do wniosku, że ta dwutorowość "operacyjna" i "historyczna" nie jest uzasadniona i w kwietniu 1947 r. noszący wówczas nazwę Oddział VI Wojskowo-Historyczny został rozformowany, a jego pracownicy zostali przeniesieni do Biura Historycznego WP podległego I Wiceministrowi Obrony Narodowej. O pośpiesznym powstawaniu koncepcji i poszukiwaniu właściwych rozwiązań odnośnie do struktury organizacyjnej instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej może służyć przykład Wydziału Wojskowych Spraw Zagranicznych, który już 21 sierpnia 1945 r. został podporządkowany szefowi Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP, gdzie też kontynuowano jego formowanie /z jednoczesnym przeformowaniem/, a 21 września tego roku przeniesiony na nowy etat i włączony ponownie w skład Sztabu Generalnego WP.

W maju 1946 r. podjęto organizację Oddziału VII Wyszkożenia Bojowego Sztabu Generalnego WP<sup>5</sup> z jednoczesnym rozformowaniem Wydziału Inspekcji i Wydziału II Oddziału Operacyjnego. Oddziałowi temu nadano wysoką rangę /wyrażało się to m.in. w stosunkowo wysokich stanowiskach etatowych szefa oddziału i jego zastępców/

4/ Na podstawie rozkazu organizacyjnego Naczelnego Dowódcy WP z 5.08.1945 r. CAW, prot.465, t.842, s.33.

5/ CAW, prot.1101,t.65/8,s.288-289, także prot.465,t.892,s.121.

Do jego zadań należała<sup>5</sup> problematyka szkolenia, przede wszystkim pod kątem widzenia ukierunkowywania jej w ramach całego wojska, oraz kontrola tego szkolenia przede wszystkim pod kątem realizacji rozkazów, zarządzeń, wytycznych Ministra Obrony Narodowej /Naczelnego Dowódcy WP/ i szefa Sztabu Generalnego WP.

Dokonano również zmian mających na celu wzmocnienie Oddziału III Operacyjnego przez rozbudowanie w nim Wydziału Operacyjnego i Wydziału Studiów Operacyjnych<sup>6</sup>. W czerwcu 1946 r. rozbudowano natomiast Oddział I Organizacyjno-Mobilizacyjny i Oddział VI Wojskowo-Historyczny. Podyktowane to było dążeniem do rozwinięcia w Sztabie Generalnym prac planistycznych w zakresie obronności państwa, organizacyjno-mobilizacyjnych oraz pogłębienia studiów doświadczeń Wojska Polskiego w drugiej wojnie światowej.

W końcu 1946 r. podjęto formowanie Oddziału VIII Planowania Materiałowego Sztabu Generalnego WP i Wojskowego Instytutu Technicznego<sup>7</sup>. Do zadań Oddziału należało planowanie potrzeb materiałowych wojska i uzgadnianie tych spraw z odpowiednimi władzami administracji państwowej, a do zadań Instytutu - opracowywanie założeń technicznych w zakresie uzbrojenia i wojskowego sprzętu technicznego, przede wszystkim dla potrzeb krajowego przemysłu obronnego.

W październiku 1947 r. powołano Oddział VI Mobilizacyjny Sztabu Generalnego WP<sup>8</sup> oraz zreorganizowano Oddział I, który otrzymał nazwę - Oddział I Organizacyjny. Będący dotąd w składzie Oddziału I Wydział II Mobilizacyjny wykorzystano do sformo-

-----  
6/ CAW, prot.1101, t.65/8, s.147.

7/ Rozkazy Naczelnego Dowódcy WP z 14.12.1946r. CAW, prot.1101, t.65/9, s.429-433, t.1-3.

8/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP z 1.10.1947r.

wania nowego Oddziału Mobilizacyjnego, w którego gestii znalazł się całokształt spraw związanych z przygotowaniem planów mobilizacyjnych Wojska Polskiego. Wiązało się to z koncepcją opracowania planu mobilizacyjnego WP, który to plan został opracowany w latach 1948-1949. Podjęto jednocześnie przedsięwzięcia zmierzające do utworzenia komórek mobilizacyjnych w instytucjach centralnych MON, sztabach okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, a w jednostkach nieetatowych zespołów pod kierownictwem szefów sztabów.

W tym czasie zmieniono też nazwę Oddziału V Szyfrowego na Oddział V Łączności Specjalnej oraz rozformowano Oddział VI Mobilizacyjny, o czym była już mowa.

Przedsięwzięcia te kończą w zasadzie burzliwy rozwój organizacyjny Sztabu Generalnego WP w latach 1945-1947. Równoległe z działalnością zmierzającą do polepszenia struktur organizacyjnych i powiązań kompetencyjnych w organach naczelnym wojska, w tym również w Sztabie Generalnym WP, podejmowane były przedsięwzięcia mające na celu dalsze precyzowanie w zmienionych warunkach zakresu pracy /obowiązków/ i miejsca poszczególnych komórek funkcjonalnych w strukturze organizacyjnej tych władz. W ciągu następnych trzech lat będzie jedynie rozbudowywany powstały już szkielet Sztabu Generalnego poprzez utworzenie kolejnych czterech oddziałów i jednego wydziału. Dopiero w roku 1951 nastąpią daleko idące zmiany.

W 1948 r. utworzono Wydział Wojskowej Służby Hydrologiczno-Meteorologicznej, w 1949 r. - Oddział VIII Techniczny i Oddział IX Topograficzny, a w 1950 r. - Oddział X Uzupełnień i Służby Wojskowej oraz Oddział XI Studiów i Doświadczeń Wojennych.

Utworzenie oddziałów Technicznego i Topograficznego miało na celu posiadanie w Sztabie Generalnym komórek organizacyjno-koncepcyjnych w problematyce, którą reprezentowały odpowiednio instytuty - Techniczny i Geograficzny. Utworzenie Oddziału Uzupełnień i Służby Wojskowej spowodowało klarowne wyodrębnienie tej problematyki i scedowanie wyłącznie na jedną komórkę - organizacyjną, wyłączając z niej Oddział Mobilizacyjny. Przedsięwzięcia te powodują zakończenie tworzenia modelu oddziałowej struktury Sztabu Generalnego WP. Charakteryzuje go nie tylko struktura oddziałowa, ale i to że jego części składowe w zasadzie reprezentują już niemal wszystkie specjalności i kierunki ukształtowanej w tym czasie merytorycznej działalności tego sztabu. Jako naczelnemu organowi dowodzenia brakuje mu jeszcze przede wszystkim organu do spraw łączności, to też niebawem i to zagadnienie będzie rozwiązane.

Rok 1951 był rokiem przełomowym - liczącym się w historii tworzenia organizacji instytucji centralnych MON, a przede wszystkim Sztabu Generalnego WP. Istota tych nowych rozwiązań - opartych o wzory radzieckie - polegała przede wszystkim na wprowadzeniu instytucji "zarządu", jako podstawowej komórki organizacyjnej Sztabu Generalnego. Tylko niektóre, stosunkowo małe, komórki organizacyjne w drodze wyjątku występowały w postaci samodzielnych oddziałów, a nawet wydziałów /np. Wydział Polityczny, Wydział Administracyjno-Gospodarczy/. Struktura zarządowa została wprowadzona również w innych instytucjach centralnych MON, przede wszystkim w GZP i w pionie szkoleniowym /Głównego Inspektora Wyszkożenia/. Instytucją wyższego rzędu w stosunku do "zarządu" będzie teraz "główny zarząd". Wprowadzie już znacznie

wcześniej mieliśmy Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy a następnie - Polityczny, ale jego struktura była oddziałowa /i samodzielnych wydziałów/. Od wspomnianego natomiast roku 1951 będzie to struktura zarządowa /i samodzielnych oddziałów, wyjątkowo wydziałów/.

Zgodnie z nową koncepcją organizacja Sztabu Generalnego WP przedstawiała się następująco:

- Kierownictwo /szef Sztabu Generalnego, jego zastępcy, sekretariat/,
- Zarząd I Operacyjny,
- Zarząd II Wywiadowczy,
- Zarząd III Łączności,
- Zarząd IV Komunikacji Wojskowej,
- Zarząd V Łączności Specjalnej,
- Zarząd VI Organizacyjny,
- Zarząd VII Planowania Materiałowego,
- Zarząd VIII Uzupełnień i Służby Wojskowej,
- Zarząd IX Topograficzny,
- Zarząd X Mobilizacyjny,
- Zarząd XI Studiów i Doświadczeń Wojennych,
- Zarząd XII Techniczny,
- Zarząd XIII Planowania Uzbrojenia i Sprzętu Technicznego,
- Oddział Szkolenia poza Wojskiem,
- Oddział Wojskowych Spraw Zagranicznych,
- Wydział Cenzury Wojskowej,
- Wydział Polityczny,
- Wydział Administracyjno-Gospodarczy.

Z powyższego zestawienia wynika, że w nowej organizacji zachowano w zasadzie poprzednią strukturę pod względem przeznaczenia merytorycznego poszczególnych jej komórek, z tym tylko że awansowały one z pozycji oddziału do zarządu. Istotne zmiany polegają na przejęciu przez Sztab Generalny WP kierownictwa łącznością wraz z włączeniem do swego składu Zarządu Łączności /dotąd nosił on nazwę Szefostwa Wojsk Łączności, będącego w pionie Głównego Inspektora Wyszkożenia Bojowego/ oraz w powołaniu zarządu, który miał się zajmować wyłącznie sprawami planowania potrzeb wojska w uzbrojeniu i sprzęcie technicznym i ich rozdzielnictwa; ponadto powołano specjalną komórkę do spraw studium wojskowego w wyższym szkolnictwie cywilnym, któremu to zagadnieniu nadawano w owym czasie duże znaczenie.

W nowej organizacji nie występują samodzielnie: Oddział Wyszkożenia Bojowego, któremu zmieniono nazwę na Oddział Szkolenia Operacyjnego oraz Wydział Wojskowej Służby Hydrologiczno-Meteorologicznej. Komórki te zostały włączone do składu Zarządu I Operacyjnego.

W kolejnych latach zaszły następujące zmiany:

- w 1952 r. sformowano Oddział XV Służby Drogowej, Oddział XVI Planowania Specjalnego i Wydział Cenzury Wojskowej oraz przemianowano Zarząd III Łączności na Szefostwo Wojsk Łączności, a także zmieniono numerację dwóch zarządów: XII na XIII, XIII na XII<sup>9</sup>;

---

9/ Należy jeszcze dodać, że na początku 1952 r. instytucje pionu planowania /Zarządy VII i XIII oraz Oddział XVI/ wyłączono ze struktury Sztabu Generalnego WP i utworzono na ich bazie Główny Zarząd Planowania Uzbrojenia i Techniki /rozkaz MON nr 011/Org. z 24.01.1952 r./, zaś w końcu tego samego roku rozwiązano tę instytucję i przywrócono poprzedni stan rzeczy.

- w 1953 r. wyłączono ze składu Sztabu Generalnego WP i podporządkowano wiceministrowi Obrony Narodowej, gen. Popławskiemu Oddział Szkolenia poza Wojskiem oraz przemianowano Zarząd VII Planowania Materiałowego na Zarząd VII Planowania Materiałowego i Mobilizacyjnego /uzupełnianie materiałowe w trybie mobilizacyjnym/, a Wydział Cenzury Wojskowej na Oddział Cenzury Wojskowej;

- w 1954 r. utworzono Oddział Inwestycyjny oraz Zarząd XI Studiów i Doświadczeń Wojennych przemianowano na Zarząd XI Wojskowo-Historyczny, akcentując w ten sposób potrzebę prowadzenia szerszych studiów wojskowo-historycznych wychodzących poza obszar tylko doświadczeń wojennych.

W ten sposób w strukturze organizacyjnej Sztabu Generalnego znalazły się wszystkie niezbędne komórki specjalistyczne odzwierciedlające całokształt problematyki, będącej w gestii tej instytucji, stanowiącej zarazem niemal wszystkie dziedziny działań zbrojnych. Nie obejmowały one jedynie zagadnień kałności pracy partyjno-politycznej /w zasięgu całego wojska/, sądownictwa, prokuratury i służby noszącej nazwę informacji, aczkolwiek i w tym zakresie Sztab zbierał i uogólniał odpowiednie dane i oceny. W ostatnim roku omawianego okresu, tj. 1955 nie miały już miejsca godne odnotowania zmiany w strukturze organizacyjnej Sztabu Generalnego WP.

## 2. I /II/ Wiceministerstwo Obrony Narodowej. Dowództwo Wojsk Lądowych. Główny Inspektorat Wyszkoenia.

Bardzo ważną rolę w systemie dowodzenia w Wojsku Polskim, szczególnie w dziedzinie szkolenia wojsk lądowych i ogólnowojskowego pozostałych rodzajów sił zbrojnych, w tym również w zakresie doskonalenia umiejętności dowodzenia w warunkach bojowych

/w wojskach lądowych/, odgrywał jeden z wiceministrów Obrony Narodowej oraz podległe mu instytucje. Był nim początkowo I Wiceminister, przemianowany po upływie krótkiego czasu na II Wiceministra, zaś w okresie późniejszym po prostu bez przymiotnika - Wiceminister Obrony Narodowej, którym był generał /broni, armii/ Stanisław Popławski. Podległe mu instytucje centralne MON, na czele z wiceministrem, nazywano potocznie Wiceministerstwem. Na przestrzeni kilku lat instytucje te skupiało również Dowództwo Wojsk Lądowych.

Organizację I Wiceministerstwa Obrony Narodowej, jak już wspominaliśmy, podjęto w połowie kwietnia 1945 r.<sup>10</sup>, w końcu tego miesiąca i w maju prace z tym związane zostały wstrzymane, zaś w pierwszych dniach czerwca rozpoczęto ich kontynuację i to w szybkim tempie<sup>11</sup>. Nowo utworzone instytucje /departamenty/ wiceministerstwa wzięły początek z instytucji pokrewnych, funkcjonujących w okresie wojny. W szczególności do formowanego wiceministerstwa zostały włączone:

- Departament Piechoty i Kawalerii,
- Departament Wojskowo-Inżynieryjny,
- Departament Łączności,
- Departament Chemiczny,
- Departament Poboru i Uzupełnień,
- Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego,
- Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy,
- Biuro Prawne,
- Referat Wydawniczy.

-----  
10/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 099/Org. z 25.04.1945r. w sprawie przystąpienia do formowania MON. CAW 1545/73, T-2, s.185-187.

11/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org. z 7.06.1945r. Tamże, T-2, s.127.

Jak już nadmieniliśmy utworzone departamenty I Wiceministerstwa wzięły początek z instytucji pokrewnych, funkcjonujących w okresie wojny. Rozformowany Oddział Wyszkożenia Bojowego i Fizycznego Sztabu Głównego ND oraz Centrum Wyszkożenia Oficerów złożyły się na Departament Piechoty i Kawalerii. Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień oraz Oddział Ewidencji Strat Personalnych podoficerów i szeregowców Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa WP stworzyły bazę dla sformowania Departamentu Poboru i Uzupełnień. Z Departamentu Uzbrojenia i Szefostwa Zaopatrzenia Artyleryjskiego powstał Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego. Szefostwo /Dowództwo/ Wojsk Inżynieryjnych przeformowane zostało na Departament Wojskowo-Inżynieryjny, Szefostwo Łączności - na Departament Łączności, a Oddział Chemiczny - na Departament Chemiczny.

I Wiceministrowi Obrony Narodowej podporządkowano również dowództwa okręgów wojskowych, co w sposób wyraźny podniosło rangę Wiceministerstwa i jego szefa.

Struktura I Wiceministerstwa nie utrzymała się długo. Po konfrontacji z potrzebami życia w warunkach przechodzenia wojsk na etaty czasu pokojowego zaistniała konieczność dalszej reorganizacji, która przypadnie na wrzesień-październik 1945 r.<sup>12</sup>

W nowej strukturze organizacyjnej I Wiceministerstwa znalazł się sformowany Departament Wojsk Ochrony Pogranicza, Departament Chemiczny przeformowano na Wydział Chemiczny, natomiast Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego podporządkowano Dowództwu Artylerii WP. W wyniku reorganizacji niemal o połowę zmniejszyła

---

12/ CAW 1545/73, T-2, s.127-365.

się liczebność stanów osobowych instytucji wchodzących w skład I Wiceministerstwa Obrony Narodowej.

W toku prowadzonej reorganizacji Ministerstwa Obrony Narodowej I Wiceministerstwo przemianowano na II Wiceministerstwo z tym samym zakresem działania<sup>13</sup>.

Do lutego 1946 r. II Wiceministerstwo pozostaje w niewiele zmienionym składzie. Przekazało jedynie Biuro Prawne do dyspozycji organizującego się Gabinetu Naczelnego Dowódcy WP - Ministra Obrony Narodowej. W lutym 1946 r. z Departamentu Zaopatrzenia Artyleryjskiego /będącego od października 1945 r. w składzie Artylerii WP/ utworzono Departament Uzbrojenia i podporządkowano go II Wiceministrowi; Wydział Chemiczny włączono w skład Departamentu Piechoty i Kawalerii. Nieco później Departament Wojskowo-Inżynieryjny przemianowano na Departament Inżynierii i Saperów. W takim składzie II Wiceministerstwo funkcjonowało do końca października 1947r., kiedy to zapadła ważna decyzja kierownictwa Ministerstwa Obrony Narodowej o likwidacji tej instytucji i powołaniu na jej miejsce nowej.

29 listopada 1947 r.<sup>14</sup> na kanwie II Wiceministerstwa powołane zostało Dowództwo Wojsk Lądowych. Na bazie Departamentu Piechoty i Kawalerii oraz Biura II Wiceministra ON sformowano Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych i Departament Wyszukolenia Bojowego. Na dowódcę Wojsk Lądowych został wyznaczony gen. broni Stanisław Popławski.

Dowództwo Wojsk Lądowych, kontynuując działalność II Wiceministerstwa Obrony Narodowej, podejmowało jednak funkcje tego

---

13/ Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0303/Org. z 30.10.1945r. Tamże, T-2, s.241.

14/ Rozkaz MON nr 0271/Org. z 29.11.1947 r. Tamże, T-3, s.272.

organu w znacznie szerszym zakresie, przy zasadniczo zmienionej roli i miejscu w systemie dowodzenia Wojskiem Polskim. Zostało ono podporządkowane bezpośrednio ministrowi Obrony Narodowej. Sprawą istotną w systemie dowodzenia było założenie, iż na okres wojny miało ono stanowić trzon dowództwa frontu. Dowódcy Wojsk Lądowych przyznano uprawnienia dyscyplinarne dowódcy frontu oraz bardzo duży zakres kompetencji, wynikających m.in. z podporządkowania mu znacznej liczby ważnych w systemie dowodzenia instytucji centralnych MON. Bezpośrednio bowiem podlegali mu:

- Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych /organizacyjnie wchodzący w skład Dowództwa Wojsk Lądowych/,
- Główny Inspektorat Broni Pancernej,
- Główny Inspektorat Artylerii,
- Główny Inspektorat Inżynierii i Saperów,
- Główny Inspektorat Łączności /dotąd nosił nazwę Departamentu Łączności/,
- Departament Wojsk Ochrony Pogranicza,
- Departament Wyszakolenia Bojowego,
- Departament Uzbrojenia MON,
- Departament Poboru i Uzupełnień MON,
- Biuro Pełnomocnika Ministra Obrony Narodowej do spraw osadnictwa wojskowego.

Ponadto Dowódcy Wojsk Lądowych podporządkowano bezpośrednio dowódców okręgów wojskowych.

W niespełna rok później w Dowództwie Wojsk Lądowych następują już istotne zmiany. W lipcu 1948 r. rozformowany został Departament Wyszakolenia Bojowego, a jego kompetencje przejął Sztab Wojsk Lądowych; we wrześniu tego roku Departament Poboru i

Uzupełnień będący w gestii Dowódcy Wojsk Lądowych rozformowano, a jego zadania przekazano Oddziałowi I Sztabu Generalnego<sup>15</sup>.

W 1949 r. ważnym wydarzeniem było przekazanie, zgodnie z postanowieniem rządu, Wojsk Ochrony Pogranicza w bezpośrednie podporządkowanie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, a wraz z tym - Departament Wojsk Ochrony Pogranicza został przekazany z resortu obrony narodowej do resortu bezpieczeństwa publicznego.

Na początku 1950 r. zaszły kolejne, bardzo istotne zmiany w pionie omawianych instytucji. W lutym tego roku Dowódca Wojsk Lądowych został zobowiązany do dnia 1 marca rozformować Dowództwo Wojsk Lądowych i na jego bazie sformować Główny Inspektorat Wyszkożenia Bojowego w składzie<sup>16</sup>:

- Oddział Planowania i Programów,
- Oddział Wyszkożenia Ogólnowojskowego,
- Oddział Inspekcji Rodzajów Wojsk i Broni,
- Oddział Szkół i Kursów Oficerów Piechoty,
- Oddział Wyszkożenia Fizycznego i Sportu,
- Wydział Zaopatrzenia.

Głównym Inspektorem Wyszkożenia Bojowego został wiceminister Obrony Narodowej gen. broni S. Popławski. Podległe mu poprzednio główne inspektoraty rodzajów wojsk i służb zmieniły nazwę na szefostwa i przeszły w bezpośrednie podporządkowanie ministra Obrony Narodowej, z wyjątkiem Szefostwa Wojsk Łączności, które weszło w skład Sztabu Generalnego WP. Dowódcy okręgów wojskowych zostali również podporządkowani bezpośrednio ministrowi Obrony Narodowej.

---

15/ Rozkaz MON nr 0166/Org. z 16.09.1948r. CAW 1573/73, T-4, s.96.

16/ Rozkaz MON nr 09/Org. z 7.02.1950r. Tamże, poz.32, T-49, s.39.

W 1951 r. Głównemu Inspektorowi Wyszukolenia Bojowego podporządkowano Szefostwo Służby Samochodowej, wyłączając je ze składu Głównego Kwatermistrzostwa WP<sup>17</sup>.

W latach 1952-1954 najistotniejsze znaczenie miały niżej przedstawione przekształcenia.

Na początku 1952 r. zniesiono instytucję Głównego Inspektora Wyszukolenia Bojowego oraz przeformowano Główny Inspektorat Wyszukolenia Bojowego na Główny Zarząd Wyszukolenia Bojowego, w składzie następujących zasadniczych komórek organizacyjnych<sup>18</sup>:

- Zarząd Planowania i Wyszukolenia,
- Zarząd Inspekcji Wyszukolenia Bojowego,
- Zarząd Szkół i Kursów Oficerskich,
- Zarząd Wychowania Fizycznego i Sportu,
- Oddział Zaopatrzenia.

Kierownictwo Głównym Zarządem Wyszukolenia Bojowego /na czele którego stał jego szef/ powierzone zostało wiceministrowi Obrony Narodowej, generałowi Popławskiemu. Podporządkowane mu dotąd Szefostwo Służby Samochodowej przeszło w bezpośrednią podległość ministra Obrony Narodowej.

Niebawem Wiceministrowi sukcesywnie podporządkowywano: Oddział Szkolenia Poza Wojskiem /przemianowany z Oddziału XIV Sztabu Generalnego WP i wyłączony z tej instytucji w grudniu 1952r.<sup>19</sup>; sformowany w marcu 1953 r. Zarząd Akademii Wojskowych, Szkół i Kursów Oficerskich; wyłączony z etatu Głównego Zarządu Wyszukolenia Bojowego Zarząd Inspekcji Wyszukolenia Bojowego<sup>20</sup>.

-----  
17/ Rozkaz MON nr 033/org. z 23.03.1951r. Tamże, poz.36, s.189.

18/ Rozkazy MON nr 04/Org. z 8.01.1952r. i nr 03/Org. z 9.01.1952r. Tamże, poz.40, T-61, s.6-7 oraz poz.45, T-50, s.7.

19/ Rozkaz MON nr 089/Org. z 19.12.1952r. Tamże, poz.40, s.242.

20/ Rozkaz MON nr 0035/Org. z 16.07.1953r. Tamże, poz.58, s.114.

W 1954 r. w skład Głównego Zarządu Wyszukolenia Bojowego włączono Oddział Rozpoznania Wojskowego, który został przeniesiony z Zarządu Wywiadowczego Sztabu Generalnego WP.

W lipcu 1955 r. dokonano ponownej reorganizacji Głównego Zarządu Wyszukolenia Bojowego, w wyniku której w jego skład wchodziły:

- Zarząd Planowania i Wyszukolenia,
- Zarząd Rozpoznawczy /sformowany na bazie Oddziału Rozpoznania Wojskowego/,
- Inspekcja Wyszukolenia Bojowego /ponownie włączona w skład Głównego Zarządu Wyszukolenia Bojowego wraz ze zmianą nazwy/,
- Zarząd Wychowania Fizycznego i Sportu,
- Oddział Zaopatrzenia.

Ostatecznie w drugiej połowie 1955 r. wiceministrowi Obrony Narodowej, gen.armii Stanisławowi Popławskiemu bezpośrednio podlegały następujące instytucje:

- Główny Zarząd Wyszukolenia Bojowego,
- Zarząd Akademii Wojskowych, Szkół i Kursów Oficerskich,
- Oddział Szkolenia Poza Wojskiem.

Jak wynika z powyższego omawiany pion Ministerstwa Obrony Narodowej poddawany był częstym i dość gruntownym zmianom organizacyjnym.

B. ZAKRESY DZIAŁANIA /ZADANIA/ NIEKTÓRYCH Z NAJWAŻNIEJSZYCH  
ORGANÓW DOWODZENIA /KIEROWANIA/ MINISTERSTWA OBRONY  
NARODOWEJ

/opracowane głównie w 1947 roku i częściowo - 1948 roku/<sup>1</sup>

W myśl "Projektu statutu najwyższych władz wojskowych" najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych był Prezydent Rzeczypospolitej, z ramienia którego władzę nad siłami zbrojnymi w czasie pokoju sprawował minister Obrony Narodowej. Ministrowi Obrony Narodowej podlegały siły zbrojne państwa w składzie: Wojska Lądowe, Wojska Lotnicze i Marynarka Wojenna, a ponadto inne formacje uzbrojone, takie jak np. Wojska Ochrony Pogranicza.

Funkcje swoje minister realizował poprzez ministerstwo, które wykonywało następujące główne zadania dotyczące:

1/ opracowania planów operacyjno-strategicznych dotyczących wszelkich przedsięwzięć związanych z obroną państwa, zgodnie z postanowieniami naczelnych organów władzy państwowej oraz decyzji i wytycznych ministra obrony narodowej;

2/ opracowania szczegółowych planów dotyczących organizacji i rozwoju sił zbrojnych oraz planów mobilizacji sił zbrojnych i gotowości państwa do obrony;

3/ zapewnienia wysokiego poziomu moralno-politycznego oraz dyscypliny stanu osobowego całości sił zbrojnych;

4/ ustalenia zasad służby wojskowej i polityki kadrowej w stosunku do żołnierzy zawodowych;

-----  
1/ Projekt statutu najwyższych władz wojskowych /listopad 1947r./  
CAW 1394/68/497, teczka 2, t.II;  
Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania  
Sztabu Generalnego /13.05.1948 r./ CAW 1545/73/21, teczka 2;  
Tymczasowa instrukcja o organizacji i zakresie działania  
Dowództwa Wojsk Lądowych /29.11.1947 r./ Tamże, poz.18,  
teczka 3/47.

5/ planowania szkolenia sił zbrojnych, organizowania i prowadzenia ćwiczeń ze sztabami i wojskami;

6/ kierowania działalnością dowództw okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych;

7/ administrowania rezerwami osobowymi i uzupełnienia sił zbrojnych;

8/ dbania o stan zdrowia żołnierzy, orzecznictwa o zdolności do służby wojskowej oraz działalności profilaktyczno-leczniczej i socjalno-bytowej;

9/ kierowania procesami zaopatrywania sił zbrojnych, eksploatacji i remontu uzbrojenia i sprzętu technicznego oraz sprawami zakwaterowania, budownictwa i remontu obiektów wojskowych, organizacji żywienia i umundurowania żołnierzy;

10/ planowania finansowego i budżetowego oraz opracowywania systemu uposażeń żołnierzy i pracowników cywilnych;

11/ kontroli jednostek wojskowych w zakresie wychowania i szkolenia żołnierzy, stanu gotowości bojowej i mobilizacyjnej, uzbrojenia i wyposażenia;

12/ zabezpieczenia wojsk przed wrogą działalnością, ochrony tajemnicy wojskowej oraz kontrola zasad żołnierskiego zachowania;

13/ opracowywania projektów aktów prawnych wydawanych w sprawach należących do zakresu działania ministerstwa oraz nadzoru nad wykonywaniem w resorcie obrony narodowej obowiązujących przepisów prawnych;

14/ wykonywania innych przedsięwzięć ustalonych przez ministra obrony narodowej lub wynikających z aktów prawnych i decyzji wydawanych przez organy nadrzędne.

Powyższe ramowe zadania ministerstwa realizowane były przy pomocy osób zajmujących kierownicze stanowiska i instytucje centralne, a mianowicie:

1. Szefa Sztabu Generalnego i podległy mu Sztab Generalny WP.

Sztab Generalny WP był ośrodkiem koncepcyjnym i najważniejszym ogniwem w systemie dowodzenia siłami zbrojnymi. Na podstawie analizy opracowanych materiałów, ze wszystkich dziedzin życia państwa, ważnych dla celów obrony kraju, Sztab Generalny przygotowywał elementy decyzji dla Ministerstwa Obrony Narodowej. Na podstawie powziętych przez ministra decyzji Sztab Generalny koordynował wszelkie przedsięwzięcia planistyczne i był głównym wykonawcą konkretnych planów strategiczno-operacyjnego rozwinięcia oraz użycia sił zbrojnych, a po ich zatwierdzeniu wprowadzał je w życie dyrektywami i zarządzeniami Szefa Sztabu Generalnego WP, dopilnowując następnie ich wykonania.

Na czele sztabu Generalnego stał Szef Sztabu, który podlegał bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej. Szef Sztabu Generalnego kierował i był odpowiedzialny za całokształt działania sztabu. Do zasadniczych zadań Szefa Sztabu Generalnego należało:

- 1/ opracowanie operacyjno-strategiczných planów obrony państwa;
- 2/ opracowanie założeń i planów organizacji sił zbrojnych w czasie pokoju i wojny;
- 3/ opracowanie planu mobilizacji i koncentracji wszystkich sił i środków do wojny;
- 4/ ustalenie wytycznych dla centralnych władz wojskowych i dowództw okręgów wojskowych w zakresie ich zadań wynikających z planu mobilizacji i koncentracji wojsk oraz planów operacyjnych;

- 5/ koordynacja współdziałania resortów i urzędów państwowych w wykonaniu zadań wynikających z planu obrony państwa;
- 6/ stała kontrola realizacji zamierzeń planowanych i doraźnych przez poszczególne ogniwa sił zbrojnych;
- 7/ ustalanie zasad doktrynalnych, zarówno operacyjnych jak i w zakresie taktyki wszystkich rodzajów broni oraz ich wzajemnych powiązań;
- 8/ szkolenie dowódców i sztabów wyższych szczebli oraz kierowanie Akademią Sztabu Generalnego;
- 9/ prowadzenie działalności szkoleniowej mającej na celu przygotowanie kadr naukowych i naukowo-technicznych;
- 10/ kierowanie administrowaniem rezerwami osobowymi oraz przygotowaniem rezerw materiałowych i sprzętu na wypadek wojny;
- 11/ prowadzenie studiów nad udoskonaleniem uzbrojenia i wyposażenia technicznego oraz wszystkich najnowszych osiągnięć naukowych i technicznych dla celów obronności państwa;
- 12/ szkolenie topograficzne wojsk i przygotowanie odpowiednich zestawów map;
- 13/ prowadzenie odpowiedniej polityki personalnej w stosunku do instytucji sztabu oraz wpływ na obsadę wyższych stanowisk dowódczych i sztabowych w siłach zbrojnych.

Szef Sztabu Generalnego powyższe zadania wykonywał przy pomocy trzech zastępców i odpowiednich instytucji.

Pierwszy zastępca Szefa Sztabu Generalnego zastępował szefa sztabu pod każdym względem oraz wykonywał wszelkie zadania zleczone przez Szefa Sztabu Generalnego i osobiście odpowiedzialny był za całą problematykę planistyczną.

Zastępca Szefa Sztabu Generalnego do spraw organizacyjno-mobilizacyjnych sprawował kierownictwo i był odpowiedzialny

za pracę: Oddziału Organizacyjnego, Oddziału Mobilizacyjnego, Oddziału Planowania /materiałowego/ i Wojskowego Instytutu Technicznego.

Zastępca Szefa Sztabu Generalnego do spraw operacyjnych sprawował kierownictwo i był odpowiedzialny za pracę: Oddziału Operacyjnego, Oddziału Komunikacji Wojskowej, Wojskowego Instytutu Geograficznego i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego.

Do zakresu działania Oddziału Organizacyjnego Sztabu Generalnego należało w szczególności:

1/ opracowanie projektów w dziedzinie struktury organizacyjnej i stanów ilościowych wojska na czas pokoju i wojny;

2/ opracowywanie planów rozwoju sił zbrojnych;

3/ opracowywanie zakresów działania dla poszczególnych ogniw kierowania siłami zbrojnymi;

4/ opracowanie struktury organizacyjnej i etatów wszystkich jednostek i instytucji wchodzących w skład sił zbrojnych;

5/ opracowanie rozkazów, dyrektyw i zarządzeń w sprawach organizacji i ewidencji jednostek i instytucji sił zbrojnych;

6/ kierowanie całokształtem ewidencji stanu osobowego, koni i sprzętu w siłach zbrojnych;

7/ prowadzenie danych statystycznych całości sił zbrojnych;

8/ prowadzenie danych dotyczących dyslokacji jednostek, instytucji i zakładów sił zbrojnych.

Do zakresu działania Oddziału Operacyjnego Sztabu Generalnego należało w szczególności:

1/ opracowanie planów obrony państwa;

2/ opracowanie planu koncentracji wojsk oraz niezbędnych przygotowań terenu dla zamierzonych operacji;

3/ prowadzenie studiów możliwości własnych i ewentualnych przeciwników oraz wyciągania wniosków do formułowania ogólnych koncepcji operacyjnych;

4/ opracowanie i wydawanie odpowiednich wytycznych dla wprowadzenia w życie planów operacyjnych i planów koncentracji wojsk;

5/ planowanie i organizacja szkolenia wyższych dowództw i sztabów oraz prowadzenie z nimi ćwiczeń;

6/ opracowanie ogólnych wytycznych szkolenia broni połączonych oraz inspekcjonowanie poziomu wyszkolenia jednostek;

7/ opracowanie regulaminów i instrukcji operacyjno-taktycznych w zakresie broni połączonych;

8/ opiniowanie regulaminów i instrukcji operacyjno-taktycznych poszczególnych rodzajów broni i służb;

9/ nadawanie kierunku doktrynalnego literaturze oraz prasie wojskowej i czuwanie nad czystością słownictwa wojskowego;

10/ redagowanie i wydawanie miesięcznika "Bellona".

Do zakresu działania Oddziału Komunikacji Sztabu Generalnego należało w szczególności:

1/ planowanie przewozów kolejowych i wodnych dla potrzeb wojska w czasie pokoju, na czas mobilizacji i wojny;

2/ reprezentacja interesów wojska w zakresie komunikacji kolejowej i wodnej w Ministerstwie Komunikacji;

3/ projektowanie i kontrola rozbudowy sieci komunikacji kolejowej i wodnej oraz urządzeń za i wyładowniczych z uwzględnieniem potrzeb w czasie pokoju, mobilizacji i wojny;

4/ opracowanie rozkazów, zarządzeń, instrukcji i przepisów w zakresie transportów kolejowych i wodnych dla potrzeb wojska

oraz opracowanie podstaw prawnych regulujących uprawnienia wojska w stosunku do państwowych, samorządowych i prywatnych przedsiębiorstw komunikacyjnych;

5/ przygotowanie kadry oficerskiej zawodowej i rezerwy w dziale służby komunikacji wojskowej;

6/ organizacja i planowanie szkolenia wojska w dziedzinie za i wyładowawczej transportów wojskowych;

7/ studiowanie zagadnień komunikacyjnych państw obcych;

8/ prowadzenie i kontrola dokumentów transportowo-kolejowych i wodnych oraz rozliczanie się z należności finansowych z Ministerstwem Komunikacji.

Do zakresu działania Oddziału Łączności Specjalnej Sztabu Generalnego należało:

1/ przygotowanie szyfrów i kodów na czas pokoju i wojny;

2/ przygotowanie kadry zawodowej i rezerwy w dziale łączności specjalnej;

3/ kierowanie przygotowaniem sił zbrojnych w tajnym dowodzeniu;

4/ prowadzenie i kontrola całokształtu spraw związanych z łącznością specjalną sił zbrojnych;

5/ opracowywanie instrukcji i przepisów w zakresie łączności specjalnej na czas pokoju i wojny;

6/ kontrolowanie sposobu prowadzenia kancelarii tajnych w jednostkach i instytucjach zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Do zakresu działania Oddziału Mobilizacyjnego Sztabu Generalnego należało w szczególności:

1/ opracowanie ogólnego planu mobilizacyjnego dotyczącego całokształtu zagadnień związanych z przejściem sił zbrojnych i całego państwa ze stopy pokojowej na wojenną;

2/ opracowanie ogólnych wytycznych wynikających z planu mobilizacyjnego;

3/ opracowanie szczegółowych instrukcji mobilizacyjnych dla władz centralnych, dowództw okręgów wojskowych oraz wszystkich innych jednostek i instytucji;

4/ przygotowanie instrukcji o prowadzeniu ewidencji oficerów i szeregowych rezerwy, koni, wozów i uprzęży, pojazdów mechanicznych i innych środków materialowych;

5/ opracowanie instrukcji o reklamacji oficerów i szeregowych na czas mobilizacji i wojny;

6/ opracowanie wytycznych i szczegółowych instrukcji mobilizacyjnych dla centralnych władz państwowych oraz władz I i II instancji /starostwa i województwa/;

7/ organizacja komórek mobilizacyjnych i kierowanie ich pracą w jednostkach wojskowych oraz w poszczególnych instytucjach władz państwowych.

Do zakresu działania Oddziału Planowania Sztabu Generalnego należało w szczególności:

1/ zbieranie i opracowywanie wszelkich materiałów dla planu obrony państwa i planów operacyjnych, jako elementów decyzji dla Szefa Sztabu Generalnego i Ministra Obrony Narodowej;

2/ techniczne opracowanie planu obrony państwa według wytycznych Szefa Sztabu Generalnego;

3/ przygotowanie projektów wytycznych dla szefów oddziałów Sztabu Generalnego, departamentów MON oraz inspektorów broni dla technicznego opracowywania powyższych planów, względnie ich części;

4/ współpraca z władzami resortów cywilnych w zakresie realizacji planów obrony państwa;

5/ opracowywanie ogólnych wytycznych do rocznych budżetów dla całości sił zbrojnych.

Do zakresu działania Wojskowego Instytutu Technicznego należało w szczególności:

1/ prace nad unowocześnieniem i doskonaleniem techniki wojskowej we wszystkich rodzajach broni, a szczególnie doskonalenie uzbrojenia;

2/ badanie postępu nauki krajowej i zagranicznej w dziedzinach związanych z obroną państwa oraz inspirowanie i kontrolowanie studiów, badań naukowych i prac konstrukcyjnych, prowadzonych w poszczególnych placówkach naukowych /instytutach naukowo-badawczych i wyższych uczelniach/;

3/ opracowanie planu rozwoju wojskowych i cywilnych kadr technicznych i naukowych oraz dopilnowanie realizacji tego planu;

4/ branie bezpośrednio udziału w pracach badawczych i konstrukcyjnych poszczególnych instytucji naukowo-badawczych.

Do zakresu działania Wojskowego Instytutu Geograficznego należało w szczególności:

1/ kierowanie całokształtem wyszkolenia topograficznego wojska;

2/ przygotowanie kadr służby topograficznej;

3/ planowanie, koordynacja i kierowanie całokształtem prac wojskowej służby geograficznej;

4/ przygotowanie podstawy materialno-geometrycznej do wykonania zdjęć w polu;

5/ przygotowanie i wykonywanie wszelkiego rodzaju map, zaopatrywanie wojska w mapy, opisy geograficzne, sprzęt topograficzny i literaturę fachową;

6/ przygotowanie terenu pod względem bojowym w sensie ustalenia punktów orientacyjnych, obserwacyjnych i uderzeniowych;

7/ przeprowadzenie wszelkich pomiarów w dziedzinie geodezji dla celów wojskowych;

8/ współpraca z Głównym Urzędem Pomiarów Kraju w zakresie obronności państwa. Opracowanie dla Szefa Sztabu Generalnego wniosków oraz postulatów dotyczących działalności tego urzędu;

9/ planowanie i przygotowanie mobilizacji służby pomiarów polowych /wojennych/ oraz całości wojskowej służby geograficznej i przemysłu związanego z tą służbą.

Do zakresu działania Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego należało w szczególności:

1/ wydawanie wszelkich regulaminów, podręczników i instrukcji, czasopism i innych wydawnictw dla całego wojska;

2/ przygotowanie i redagowanie wydawnictw, opracowanie graficzne, wykonywanie zamówień wydawniczych.

2. Pierwszego Wiceministra - Zastępcy Ministra Obrony Narodowej  
i podległy mu Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP

Pierwszy wiceminister był stałym zastępcą Ministra Obrony Narodowej. Do jego głównych zadań należało:

1/ kierowanie wychowaniem wojska pod względem moralno-politycznym i obywatelskim;

2/ przygotowanie dla sił zbrojnych oraz dla wszystkich dziedzin obrony państwa szerokiego zaplecza osobowego w troskliwie wychowanych masach przedpoborowej młodzieży;

3/ sprawowania z ramienia Ministra Obrony Narodowej nadzoru nad organami sprawiedliwości oraz nadania im właściwego kierunku;

4/ przeciwdziałanie czynnikom szkodliwym dla stanu moralno-politycznego wojska;

5/ nadzór i kierownictwo służbą duszpasterstwa wszystkich wyznań.

### 3. Dowódcy Wojsk Lądowych i podległe mu instytucje

Na czele wojsk lądowych stał Dowódca Wojsk Lądowych, który bezpośrednio podlegał Ministrowi Obrony Narodowej. Do jego kompetencji należało:

1/ dowodzenie wojskami lądowymi i rozkazodawstwo w zakresie dowodzenia we wszystkich sprawach z wyjątkiem spraw należących do kompetencji Ministra Obrony Narodowej, Szefa Sztabu Generalnego, Pierwszego i Trzeciego Wiceministrów i Szefa Departamentu Personalnego;

2/ organizacja, kierowanie i inspekcjonowanie wojsk lądowych, a w szczególności skoordynowanie dowództw i inspektorów poszczególnych rodzajów broni oraz skoordynowanie wyszkolenia bojowego do dywizji piechoty włącznie;

3/ operacyjne wyszkolenie służby kwatermistrzostwa od dołu do kwatermistrzostwa dywizji piechoty włącznie;

4/ organizacja służby wewnętrznej i ogólnej dyscypliny wojsk lądowych;

5/ zabezpieczenie i realizowanie zaopatrzenia wojsk lądowych, wojsk lotniczych i marynarki wojennej w uzbrojenie, amunicję i sprzęt techniczno-bojowy, za wyjątkiem specjalnego sprzętu lotnictwa i marynarki wojennej;

6/ administrowanie stanem szeregowych wojsk lądowych, wojsk lotniczych i marynarki wojennej w zakresie poboru, uzupełnienia i zwalniania do rezerwy;

7/ organizacja i prowadzenie wszelkich spraw związanych z użyciem wojska w celach bezpieczeństwa, potrzeb gospodarczych kraju i pomocy w czasie klęsk żywiołowych.

Dowódca Wojsk Lądowych współpracuje w zakresie swej kompetencji ze wszystkimi organami bezpośrednio podległymi Ministrowi Obrony Narodowej.

Dowódcy Wojsk Lądowych podlegają bezpośrednio:

- Dowódcy Okręgów Wojskowych,
- Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych,
- Główny Inspektorat Artylerii,
- Główny Inspektorat Broni Pancernej,
- Główny Inspektorat Inżynierii i Saperów,
- Główny Inspektorat Łączności,
- Departament Wojsk Ochrony Pogranicza,
- Departament Wyszkożenia Bojowego,
- Departament Uzbrojenia,
- Departament Poboru i Uzupełnień.

Dowódcy Wojsk Lądowych przysługują prawa dyscyplinarne w zakresie praw dowódcy frontu.

W czasie nieobecności Dowódcy Wojsk Lądowych zastępuje go najstarszy stopniem generał wojsk lądowych.

Dowódca Wojsk Lądowych miał obowiązek wszechstronnie i osobiście znać wszystkich podległych mu generałów i oficerów od zastępcy dowódcy pułku wzwyż.

Przesunięcia służbowe generałów i oficerów wojsk lądowych od dowódcy pułku wzwyż, Departament Personalny MON uzgadnia z Dowódcą Wojsk Lądowych.

Dowódca Wojsk Lądowych obowiązany był wydawać pisemne opinie na wnioskach awansowych, odznaczeniowych, rocznych opiniach wszystkich generałów i oficerów wojsk lądowych od dowódcy pułku wzwyż.

1/ Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych był organem dowodzenia Dowódcy Wojsk Lądowych. Pracami sztabu kierował szef sztabu. Do zakresu działania sztabu należało w szczególności:

- opracowywanie według wytycznych Sztabu Generalnego projektów organizacji pokojowej wojsk lądowych;
- administrowanie stanami etatowymi wojsk lądowych z uwzględnieniem zachowania jak największych stanów ćwiczebnych;
- rozpracowywanie wszelkich spraw związanych z użyciem wojsk lądowych w celach bezpieczeństwa, potrzeb gospodarczych i pomocy w wypadkach klęsk żywiołowych;
- sprawy związane z dyslokacją jednostek wojsk lądowych w czasie pokoju - zgodnie z wytycznymi Sztabu Generalnego;
- organizacja i kontrola służby garnizonowej i wewnętrznej oraz utrzymania na wymaganym poziomie ogólnej dyscypliny wojsk lądowych;
- rozpracowywanie zasad i organizacji służby chemicznej w wojskach lądowych, lotniczych i marynarce wojennej.

## 2/ Główny Inspektorat Artylerii

Na czele Głównego Inspektoratu Artylerii stoi Główny Inspektor Artylerii, który do wykonania powierzonych mu zadań posiada: Sztab i Inspektorat Obrony Przeciwlotniczej oraz w sprawach uzbrojenia, amunicji i sprzętu artyleryjskiego dla całego wojska - Departament Uzbrojenia MON.

Do zakresu prac Głównego Inspektora Artylerii należy:

- przedstawianie wniosków w zakresie planowania, organizacji i rozwoju artylerii na czas pokoju i wojny;
- kierowanie szkoleniem jednostek artylerii,
- dowodzenie szkołami oficerskimi artylerii i jednostkami artylerii bezpośrednio podległymi;
- inspekcjonowanie jednostek artylerii i pododdziałów artyleryjskich w ramach całego wojska;
- prowadzenie studiów specjalnych w zakresie taktyczno-operacyjnego użycia artylerii;
- opracowanie zasad obrony przeciwlotniczej czynnej i biernej na terenie całego państwa;
- rozpracowywanie i przedstawianie wniosków w sprawach zaopatrzenia całego wojska w uzbrojenie, amunicję i sprzęt artyleryjski z punktu widzenia ich modernizacji i udoskonalenia;
- w sprawach zaopatrzenia w uzbrojenie, amunicję i sprzęt artyleryjski dla całego wojska Głównemu Inspektorowi Artylerii podlega Departament Uzbrojenia MON.

### 3/ Główny Inspektorat Broni Pancernej

Na czele Głównego Inspektoratu Broni Pancernej stoi Główny Inspektor Broni Pancernej, który do wykonania powierzonych mu zadań posiada: sztab, wydział techniczno-eksploatacyjny i wydział zaopatrzenia.

Do zakresu prac Głównego Inspektoratu Broni Pancernej należy:

- przedstawianie wniosków w zakresie planowania organizacji i rozwoju broni pancernej na czas pokoju i wojny;
- kierowanie wyszkoleniem jednostek broni pancernej;
- dowodzenie szkołą oficerską broni pancernej i służby samochodowej oraz jednostkami broni pancernej podległymi bezpośrednio;
- inspekcjonowanie szkolenia jednostek broni pancernej i całego wojska w sprawach dotyczących zagadnień broni pancernej;
- prowadzenie studiów specjalnych w zakresie taktyczno-operacyjnego użycia broni pancernej;
- planowanie i realizacja zaopatrzenia w broń i sprzęt pancerny całego wojska oraz czuwanie nad ich udoskonalaniem.

### 4/ Główny Inspektorat Inżynierii i Saperów

Na czele Głównego Inspektoratu Inżynierii i Saperów stoi Główny Inspektor Inżynierii i Saperów, który do wykonania powierzonych mu zadań posiada: sztab, wydziały: drogowo-mostowy, techniczny, fortyfikacyjny i zaopatrzenia.

Do zakresu prac Głównego Inspektora Inżynierii i Saperów należy:

- przedstawianie wniosków w zakresie planowania, organizacji i rozwoju wojsk inżynieryjno-saperskich na czas pokoju i wojny;

- kierowanie wyszkoleniem inżynieryjno-saperskim we wszystkich rodzajach broni i służbach WP;
- dowodzenie szkołą oficerską i jednostkami inżynieryjno-saperskimi podległymi bezpośrednio;
- prowadzenie studiów specjalnych w zakresie taktyczno-operacyjnego użycia wojsk inżynieryjno-saperskich;
- przygotowanie fortyfikacyjne obrony państwa;
- pomoc w zabezpieczeniu ludności cywilnej przed klęskami żywiołowymi;
- planowanie i realizowanie zaopatrzenia całego wojska w sprzęt saperski przy jednoczesnym czuwaniu nad jego modernizacją i udoskonaleniem.

#### 5/ Główny Inspektorat Łączności

Na czele Głównego Inspektoratu Łączności stoi Główny Inspektor Łączności, który do wykonywania powierzonych mu zadań posiada: sztab, wydział techniczny i wydział zaopatrzenia.

Do zakresu prac Głównego Inspektora Łączności należy:

- przedstawianie wniosków do planowania w zakresie organizacji i rozwoju łączności na czas pokoju i wojny;
- kierowanie wyszkoleniem z zakresu łączności we wszystkich rodzajach broni i służb WP;
- dowodzenie szkołą oficerską i jednostkami łączności bezpośrednio podległymi;
- inspekcjonowanie szkolenia jednostek łączności i całego wojska w sprawach dotyczących zagadnień łączności;
- prowadzenie studiów specjalnych w zakresie taktyczno-operacyjnego użycia wojsk i zastosowania rodzajów łączności;

- planowanie i realizowanie zaopatrzenia WP w sprzęt łączności, przy jednoczesnym czuwaniu nad jego modernizacją i udoskonaleniem,

#### 6/ Departament Wojsk Ochrony Pogranicza

Do zakresu działania Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza należało:

- dowodzenie jednostkami ochrony pogranicza i ich inspekcjonowanie;
- ochrona granic państwa w czasie pokoju;
- organizacja ruchu granicznego, porządku w pasie granicznym oraz współpraca z organami ochrony celnej;
- kierowanie specjalnym wyszkoleniem jednostek wojsk ochrony pogranicza;
- współpraca z odpowiednimi władzami państwa w zakresie spraw związanych z ochroną granic.

#### 7/ Departament Wyszkożenia Bojowego

Do zakresu działania Departamentu Wyszkożenia Bojowego należało:

- opracowywanie wytycznych wyszkolenia ustalających tok i cele szkolenia jednostek wojsk lądowych na podstawie dyrektyw i rozkazów Ministra Obrony Narodowej;
- przygotowanie planów zapewniających zgrywanie wszystkich rodzajów broni we współdziałaniu od dołu do dywizji piechoty włącznie;
- bezpośrednie kierowanie wyszkoleniem i inspekcjonowanie wyszkolenia wszystkich jednostek i instytucji wojsk lądowych;

- kierowanie szkoleniem rezerw wojsk lądowych;
- kierowanie szkołami oficerskimi całego wojska z punktu widzenia organizacji, uzupełnienia, zaopatrzenia w pomoce szkolne ogólnowojskowe oraz ujednoczenie całości toku służby wewnętrznej i dyscypliny;
- kierowanie wyszkoleniem korpusu oficerskiego od dowódcy dywizji i sztabu dywizji w dół;
- prowadzenie studiów specjalnych w zakresie taktyczno-operacyjnego użycia wojsk lądowych i zbieranie doświadczeń w zakresie potrzeb poszczególnych rodzajów broni odnośnie użycia uzbrojenia oraz sprzętu technicznego;
- opracowywanie regulaminów i instrukcji dla wojsk lądowych;
- zaopatrzenie całego wojska w pomoce szkolne ogólnowojskowe i sprzęt wyszkoleniowy z jednoczesną pracą nad udoskonaleniem pomocy i sprzętu szkoleniowego;
- prowadzenie spraw związanych z wychowaniem fizycznym i rozwojem sportu w wojsku;
- prowadzenie całokształtu spraw orkiestr wojskowych.

#### 8/ Departament Uzbrojenia MON

Szef Departamentu Uzbrojenia MON w zakresie wykonywania swych obowiązków podlega bezpośrednio Dowódcy Wojsk Lądowych w sprawach planowania, organizacji, zamówień produkcji i zakupów amunicji i sprzętu artyleryjskiego. We wszystkich innych sprawach Głównemu Inspektorowi Artylerii.

Do zakresu działania Departamentu Uzbrojenia należało:

- przedstawianie wniosków odnośnie planowania i organizacji, zamówień, produkcji, zakupów oraz zaopatrywania całego wojska w uzbrojenie, amunicję i sprzęt optyczno-mierniczy;

- zaopatrywanie całego wojska w urządzenia i sprzęt techniczny potrzebny do naprawy oraz materiałów do konserwacji i przechowywania uzbrojenia;

- kierowanie szkoleniem młodszych specjalistów uzbrojenia;

- inspekcjonowanie i czuwanie nad należytym użytkowaniem, konserwacją i przechowywaniem uzbrojenia, amunicji i sprzętu optyczno-mierniczego w ramach całego wojska oraz kontrola dokładności ewidencji ilościowego i jakościowego stanu posiadania uzbrojenia, amunicji i sprzętu optyczno-mierniczego.

#### 9/ Departament Poboru i Uzupełnień MON

Do zakresu działania Departamentu Poboru i Uzupełnień MON należało:

- ewidencja roczników przedpoborowych, organizacja i przeprowadzenie poboru;

- administrowanie stanem szeregowych i uzupełnianie tym stanem całego wojska;

- administrowanie podoficerami zawodowymi i nadterminowymi w całym wojsku;

- zwalnianie szeregowych do rezerwy;

- powoływanie szeregowych rezerwy na ćwiczenia;

- kontrolowanie prac związanych z poborem i uzupełnieniem;

- ewidencja strat bezpowrotnych;

- załatwianie wszystkich spraw dotyczących próśb i zażaleń związanych z czynną służbą szeregowych.

4. Trzeciego Wiceministra Obrony Narodowej i instytucje  
jemu podległe.

Trzeci Wiceminister Obrony Narodowej w myśl rozkazów Ministra Obrony Narodowej i dyrektyw Szefa Sztabu Generalnego kieruje całością zaopatrywania sił zbrojnych.

W szczególności do jego obowiązków należy:

- przygotowanie podległych mu służb do celów wojny;
- przygotowanie zasobów wojennych wynikających z potrzeb planu obrony państwa;
- regulowanie bieżące zaopatrzenia i kierowanie administracją materiałową sił zbrojnych;
- administrowanie budżetem Ministerstwa Obrony Narodowej w myśl wytycznych szefa Sztabu Generalnego, który jest odpowiedzialny za właściwy podział sum budżetowych zgodnie z potrzebami planu strategicznego;
- kierowanie gospodarką finansową sił zbrojnych;
- organizacja fachowego wyszkolenia służb;
- kierowanie służbą zdrowia;
- kierowanie służbą weterynaryjną i administrowanie stanem koni w wojsku;
- kierowanie budownictwem wojskowym;
- administracja i konserwacja obiektów wojskowych.

Dekret Krajowej Rady Narodowej o utworzeniu Wojska Polskiego -  
21 lipca 1944 r. /Warszawa/<sup>x</sup>

---

D e k r e t

Krajowej Rady Narodowej o przyjęciu zwierzchnictwa nad Armią  
Polską w ZSRR i o scaleniu Armii Ludowej i Armii Polskiej w  
ZSRR w jednolite Wojsko Polskie.

Krajowa Rada Narodowa postanawia:

1. Przyjąć zwierzchnią władzę nad Armią Polską z ZSRR.
2. Zjednoczyć Armię Ludową z Armią Polską w ZSRR.
3. Zjednoczone Armie noszą nazwę Wojska Polskiego.
4. Powołać do życia Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, w skład którego wejdą: Naczelny Dowódca, dwaj jego zastępcy oraz dwaj członkowie Dowództwa.
5. Stopnie generalskie nadaje w Wojsku Polskim Prezydium Krajowej Rady Narodowej na wniosek Naczelnego Dowództwa. Prawo nadawania wszystkich innych stopni oficerskich Prezydium Krajowej Rady Narodowej przekazuje Naczelnemu Dowództwu.
6. Dekret niniejszy nie narusza operacyjnego podporządkowania Naczelnemu Dowództwu Armii Czerwonej formacji Wojska Polskiego, działających na froncie radziecko-niemieckim.

---

x/ "Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Wybór materiałów źródłowych Tom I". Wyd. MON, 1958 r., s.166.

Postanowienie Krajowej Rady Narodowej o powołaniu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i mianowaniu jego członków - z

22.07.1944 r./Warszawa/<sup>x</sup>

---

P o s t a n o w i e n i e

Krajowej Rady Narodowej o powołaniu Naczelnego Dowództwa  
Wojsk Polskich

W wykonaniu dekretu Krajowej Rady Narodowej z dnia 21.VII. 1944 r. o przyjęciu zwierzchnictwa nad Armią Polską w ZSRR i scaleniu Armii Ludowej i Armii Polskiej w ZSRR w jednolite Wojsko Polskie Prezydium Krajowej Rady Narodowej mianuje Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego generała broni Michała Rolę-Żymierskiego. Zastępcami Naczelnego Dowódcy: generała dywizji Zygmunta Berlinga, generała brygady Aleksandra Zawadzkiego, członkami Dowództwa płka Mariana Spychalskiego i ob.Jana Czechowskiego.

---

x/ Tamże, s.106.

Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 1 z 29.07.1944 r. /Lublin/,  
podający do wiadomości akty prawne o utworzeniu Wojska Polskie-  
go i Naczelnego Dowództwa<sup>x</sup>

---

Wojsko Polskie  
Naczelne Dowództwo

Miejsce postoju,  
29 lipca 1944 r.

ROZKAZ NR 1

- 1/ Krajowa Rada Narodowa, jako reprezentacja narodu jedynie uprawniona do kierowania i zespalania wszystkich akcji, prowadzonych w imię wyzwolenia Polski, objęła zwierzchnictwo nad ZPP w ZSRR i podległą mu Armią Polską w ZSRR.
- 2/ Krajowa Rada Narodowa dekretem z dnia 21 lipca 1944 r. zjednoczyła Armię Ludową zorganizowaną w Polsce z Armią Polską zorganizowaną w ZSRR w jednolitą całość pod nazwą  
W o j s k o P o l s k i e.
- 3/ Krajowa Rada Narodowa jest zwierzchnią władzą Wojska Polskiego.
- 4/ Prezydium Krajowej Rady Narodowej mianowało dnia 22 lipca 1944 r. Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego generała broni Michała Rolę-Żymierskiego.

Zastępcami Naczelnego Dowódcy:

Generała Dywizji Zygmunta Berlinga - D-cę Pierwszej Armii,  
Generała Brygady Aleksandra Zawadzkiego, jako Zastępcę do  
Spraw Polityczno-Wychowawczych.

Członkami Dowództwa Naczelnego:

Pułkownika Mariana Spychalskiego, inż. - szefa Sztabu  
Głównego,

Ob.Jana Czechowskiego - Delegata Krajowej Rady Narodowej.

---

x/ "Marszałek Polski Michał Żymierski". Wyd.MON, 1986r. s.283-284, oraz "Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego ...", s.108-109.



Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 3 z 8.08.1944 r. /Lublin/

o organizacji Naczelnego Dowództwa WP<sup>x</sup>

---

W związku z objęciem Naczelnego Dowództwa nad 1 Armią Polską sformowaną w ZSRR i wszystkimi formacjami jej podległymi zarządzam:

1

Radę Wojenną 1 armii rozwiązuję.

Gen.dyw. Karol Świerczewski, członek Rady Wojennej, obejmie dowództwo 2 armii i jej formowanie.

Gen.bryg. Aleksander Zawadzki, członek Rady Wojennej, obejmie stanowisko zastępcy Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego do Spraw Polityczno-wychowawczych.

2

1 armia pod dowództwem gen.dyw. Zygmunta Berlinga podlega rozkazom Naczelnego Dowództwa WP. Pod względem operacyjnym - podlega rozkazom dowództwa 1 Frontu Białoruskiego.

Sprawy, które dotychczas były w kompetencji Rady Wojennej i dowództwa 1 armii, a w szczególności: nominacje i awanse oficerów, sprawy nadawania odznaczeń, sprawy formowania nowych jednostek wojskowych oraz łączność z centralnymi władzami Armii Czerwonej w Moskwie przechodzą do kompetencji i pod rozkazy Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Dowódca armii ma prawo mianować, przenosić i zwalniać oficerów na stanowiskach do dowódcy batalionu lub dywizjonu włącznie.

Wszystkie nominacje, przeniesienia i zwolnienia na stanowisku dowódcy pułku i wyżej należą do kompetencji Naczelnego

---

x/"Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego..."  
s.113-117.

Dowództwa WP.

Dowódca 1 armii przedłoży listę generałów i ich ewidencję oraz listę oficerów według oddziałów i formacji, w jakich pełnią służbę, podając jedynie ich stopień wojskowy, nazwisko i imię oraz stanowisko służbowe.

Dowódca 1 armii gen. Zygmunt Berlińg przedłoży do Naczelnego Dowództwa WP dokładny raport o stanie organizacyjnym samodzielnych jednostek wojskowych, wchodzących w skład 1 armii, podając stan liczbowy oficerów i żołnierzy, stan uzbrojenia, stan wyposażenia w środki transportowe itd.

Powyższe listy generałów, oficerów i raport ogólny przedłożyć do dnia 20.VIII.1944 r.

Dowódca 1 armii gen. Zygmunt Berlińg utrzyma łączność z Naczelnym Dowództwem WP własnymi środkami łączności i wyznaczy oficera łącznikowego, który zamelduje się w Naczelnym Dowództwie WP do dnia 20.VIII.1944r.

3

W związku z organizacją Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego rozwiązuję z dniem dzisiejszym Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR.

Dla bezpośredniego dowodzenia i kierowania Wojskiem Polskim Naczelne Dowództwo WP wykonywać będzie swe zadania przez szefa Sztabu Głównego, szefa Mobilizacji i Formowania oraz szefa Zaopatrzenia, którzy podlegają bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP.

Szef Sztabu Głównego, szef Mobilizacji i Formowania oraz szef Zaopatrzenia posiadają uprawnienia dowódcy dywizji w stosunku do personelu bezpośrednio im podległego.

Dla dowodzenia Wojskiem Polskim zostaje zorganizowany Sztab Główny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, w skład którego wchodzi oddziały:

1. Oddział Operacyjny,
2. Oddział Informacyjny,
3. Oddział Organizacyjny,
4. Oddział Zaopatrzenia,
5. Oddział Personalny,
6. Oddział Bezpieczeństwa,
7. Oddział Komunikacji,
8. Oddział Łączności,
9. Oddział Szyfrów

oraz adiutantura i kancelaria.

Etaty oddziałów zostaną zatwierdzone w późniejszym terminie.

Sztab Główny podlega bezpośrednio rozkazom szefa Sztabu Głównego płka Mariana Spychalskiego, który przystąpi natychmiast do zorganizowania Sztabu Głównego w myśl powyższych wytycznych.

Organizowanie formacji poszczególnych rodzajów broni WP oraz dysponowanie stanem osobowym wchodzi w zakres kompetencji szefa Mobilizacji i Formowania WP.

Gen.bryg. Bronisława Pólturzyckiego mianuję z dniem dzisiejszym szefem Mobilizacji i Formowania WP.

Dla dokonania prac mobilizacyjnych i formowania WP generał Pólturzycki przejmie personel Wydziału Ogólnoorganizacyjnego

rozwiązanego Głównego Sztabu Formowania i zorganizuje swój aparat w składzie:

1. Sztab.
2. Departament Mobilizacji w składzie:
  - Wydział Organizacyjny,
  - Wydział Mobilizacyjny,
  - Wydział Uzupełnień.
3. Departament Formowania:
  - Wydział Formowania,
  - Wydział Jednostek Zapasowych,
  - Wydział Wyszkożenia Bojowego.
4. Wydział Personalny.
5. Wydział Inspektorów.

Uzupełnienie stanem osobowym formacji i jednostek, zarówno sformowanych, jak i formujących się, odbywa się z dniem dzisiejszym wyłącznie za pośrednictwem szefa Mobilizacji i Formowania WP, który sprawy te załatwia przez odpowiednie departamenty lub wydziały.

Zabraniam poszczególnym jednostkom lub formacjom zwracać się bezpośrednio do władz centralnych Armii Czerwonej w sprawach uzupełnienia stanu osobowego.

Gen. Bronisław Półturzycki przedstawi projekt brakujących etatów do zatwierdzenia.

6

Gen. Bronisław Półturzycki obejmie jednocześnie obowiązki dowódcy Centrum Wyszkożenia Oficerów WP.

W sprawach Centrum Wyszkożenia Oficerów WP gen. Bronisław Półturzycki podlega również bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP.

Dla wykonania zadań związanych z wyszkoleniem oficerów oraz zorganizowaniem poszczególnych szkół oficerskich dowódca Centrum Wyszukolenia Oficerów zorganizuje aparat w składzie:

1. Sztab.
2. Wydział Organizacyjno-ewidencyjny.
3. Wydział Wyszukolenia.
4. Wydział Inspektorów.

7

Zaopatrzenie Wojska Polskiego podlega kompetencji szefa Zaopatrzenia Wojska Polskiego.

Gen.bryg. Jakuba Iszczenko mianuję z dniem dzisiejszym szefem Zaopatrzenia WP.

W celu zapewnienia ciągłości zaspokajania wszelkich potrzeb Wojska Polskiego gen.Jakub Iszczenko przejmie personel Wydziału Zaopatrzenia Materiałowo-technicznego rozwiązanego Głównego Sztabu Formowania i zorganizuje swój aparat w składzie:

1. Sztab.
2. Departament Intendentury.
3. Departament Uzbrojenia.
4. Departament Techniczny.
5. Departament Służby Zdrowia.
6. Wydział Weterynaryjny.
7. Wydział Zbierania Zdobyczy Wojennych.
8. Wydział Personalny.

Gen.Jakub Iszczenko przedstawi odpowiednio rozszerzone etaty departamentów i wydziałów do zatwierdzenia.

Zaopatrywanie wojska od dnia dzisiejszego musi być scentralizowane w rękach szefa Zaopatrzenia WP.

Wszystkie samodzielne jednostki wojskowe i instytucje wyszkolenia wojskowego zobowiązane są zwracać się w sprawach zaopatrzenia do odpowiednich departamentów i wydziałów podległych szefowi Zaopatrzenia WP.

Zabraniam wszystkim dowódcom Wojska Polskiego składać zapotrzebowania bezpośrednio do centralnych i miejscowych władz Armii Czerwonej z pominięciem szefa Zaopatrzenia WP gen. Jakuba Iszczenko.

Oddziały wchodzące w skład 1 armii pozostają aż do specjalnego zarządzenia przy 1 Froncie Białoruskim pod względem zaopatrzenia żywnością, furazem, amunicją, sprzętem, materiałami pędnymi, środkami sanitarnymi i weterynaryjnymi.

We wszystkich innych sprawach zaopatrzenia winny się zwracać do szefa Zaopatrzenia WP gen. Jakuba Iszczenko.

8

Zarząd Polityczno-wychowawczy przy Głównym Sztabie Formowania należy zorganizować w Główny Zarząd Polityczno-wychowawczy Wojska Polskiego.

Organizacja Głównego Zarządu Polityczno-wychowawczego WP zostanie ustalona późniejszym rozkazem.

Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego

Naczelny Dowódca	Michał Rola-Żymierski gen. broni
Zastępca Naczelnego Dowódcy	Zygmunt Berling gen. dyw.
Zastępca Naczelnego Dowódcy do Spraw Polityczno-wychowawczych	Aleksandr Zawadzki gen. bryg.
Szef Sztabu Głównego	Marian Spychalski, inż. płk
Delegat Krajowej Rady Narodowej	Jan Czechowski

Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0140/Org. z 7.06.1945 r.  
/Włochy k.Warszawy/ o zorganizowaniu I Wiceministerstwa  
Obrony Narodowej<sup>x</sup>

---

W myśl uchwały Rady Ministrów Rządu Tymczasowego Rzeczy-  
pospolitej Polskiej o organizacji Ministerstwa Obrony Narodowej

rozkazuję:

1. Do dnia 20.VI.br. zorganizować skład I Wiceministerstwa  
Obrony Narodowej według etatu nr 1/29 o stanie liczbowym  
168 ludzi.

Organizację aparatu I Wiceministra Obrony Narodowej polecam  
gen.bryg.W.Strażewskiemu mianowanemu uchwałą Rządu Tymcza-  
sowego z dnia 30.III.br. I Wiceministrem Obrony Narodowej  
do spraw ogólnowojskowych.

2. W składzie aparatu I Wiceministra zorganizować następujące  
departamenty:

- a/ Departament Piechoty i Kawalerii według etatu nr 1/30  
o stanie liczbowym 112 ludzi.

Rozformować oddział wyszkolenia bojowego i fizycznego  
Sztabu Głównego oraz Centrum Wyszkolenia Oficerów WP, a  
skład osobowy, akta i sprzęt przekazać do Departamentu  
Piechoty i Kawalerii.

- b/ Departament Poboru i Uzupełnień Ministerstwa Obrony  
Narodowej według etatu nr 1/31 o stanie liczbowym 123  
ludzi.

Rozformować i wcielić do Departamentu Poboru i Uzupeł-  
nień Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień WP, jak również

Oddział Ewidencji Strat Personalnych podoficerów i szeregowców Sztabu Głównego WP.

Wydział szyfrowy /6 wydział/ przekazać do etatu nr 1/29-składu I Wiceministra.

c/ Departament Wojskowo-inżynieryjny Ministerstwa Obrony Narodowej według etatu nr 1/32 o stanie 94 ludzi.

Rozformować i wcielić do Departamentu Wojskowo-inżynieryjnego Dowództwo Wojsk Inżynieryjnych WP.

d/ Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego Ministerstwa Obrony Narodowej według etatu nr 1/33 o stanie 137 ludzi.

Rozformować i wcielić do Departamentu Zaopatrzenia Artyleryjskiego Departament Uzbrojenia WP oraz Szefostwo Zaopatrzenia Artyleryjskiego.

e/ Departament Łączności Ministerstwa Obrony Narodowej według etatu nr 1/34 o stanie 129 ludzi.

Rozformować i wcielić do Departamentu Łączności Szefostwo Łączności WP.

f/ Departament Chemiczny Ministerstwa Obrony Narodowej według etatu nr 1/35 o stanie 28 ludzi.

Rozformować i przekazać do Departamentu Chemicznego Oddział Chemiczny WP.

3. Szefami Departamentów aparatu I Wiceministra mianują:

1/ P.o. szefa Departamentu Piechoty i Kawalerii - gen. bryg. B. Półturzyckiego.

2/ Szefem Departamentu Poboru i Uzupełnień - gen. bryg. A. Siwickiego.

3/ Szefem Departamentu Wojskowo-inżynieryjnego - gen. dyw. St. Lisowskiego.

4/ Szefem Departamentu Zaopatrzenia Artyleryjskiego - gen. bryg. M. Solwjowa.

5/ Szefem Departamentu Łączności - gen. bryg. J. Jurina.

6/ Szefem Departamentu Chemicznego - płka G. Płużańskiego.

4. Wszyscy szefowie departamentów podlegają bezpośrednio I Wiceministrowi gen. bryg. W. Strażewskiemu.

5. Dowódcy okręgów wojskowych podlegają drogą służbową przez I Wiceministra.

6. Szefowie zarządów polityczno-wychowawczych okręgów wojskowych podlegają bezpośrednio szefowi Głównego Zarządu Polityczno-wychowawczego.

7. Departamentom powierzam wykonanie następujących funkcji.

1. Departament Piechoty i Kawalerii

a/ Kierownictwo wyszkoleniem fizycznym i bojowym piechoty i kawalerii Wojska Polskiego.

b/ Kierownictwo oficerskimi szkołami piechoty i kawalerii.

c/ Kierownictwo orkiestrami Wojska Polskiego.

2. Departament Poboru i Uzupełnień

a/ Formowanie jednostek i oddziałów według planu Sztabu Generalnego.

b/ Prowadzenie ewidencji, dokonywania poboru i uzupełnień jednostek wojskowych.

c/ Organizacja służby wojskowej.

d/ Organizacja ewidencji strat wojskowych.

3. Departament Wojskowo-inżynieryjny

a/ Kierownictwo wyszkoleniem bojowym i specjalnym brygad i inżynieryjno-technicznych wojsk, wchodzących w skład Wojska Polskiego.

- b/ Opracowanie i realizacja projektów obrony kraju, tworzenie fortyfikacji i umocnień polowych.
- c/ Organizacja produkcji i zaopatrzenia Wojska Polskiego w sprzęt inżynieryjny.
- d/ Kierownictwo budowlami nieobronnymi.

#### 4. Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego

- a/ Organizacja wytwórczości i załatwianie zamówień na wykonanie uzbrojenia strzeleckiego i artyleryjskiego.
- b/ Zaopatrzenie jednostek Wojska Polskiego w uzbrojenie strzeleckie i artyleryjskie.
- c/ Naukowo-techniczne opracowanie zagadnień produkcji uzbrojenia artyleryjskiego, strzeleckiego i pirotechniki.
- d/ Opracowanie zagadnień mobilizacyjnych.

#### 5. Departament Łączności

- a/ Kierownictwo i kontrola nad wyszkoleniem bojowym i specjalnym jednostek łączności oraz oddziałów łączności, wchodzących w skład piechoty.
- b/ Organizacja wytwórczości i załatwianie zamówień na wykonanie sprzętu łączności.
- c/ Zaopatrzenie jednostek Wojska Polskiego we wszystkie rodzaje sprzętu łączności.
- d/ Zapewnienie Ministerstwu Obrony Narodowej łączności centralnej.
- e/ Prace mobilizacyjne.

#### 6. Departament Chemiczny

- a/ Kierownictwo wyszkoleniem bojowym i specjalnym oddziałów chemicznych.

b/ Zaopatrzenie jednostek Wojska Polskiego w sprzęt chemiczny, organizacja wytwórczości i zamówień na ten ostatni.

c/ Prace mobilizacyjne.

d/ Przygotowanie kraju do obrony przeciwgazowej.

8/ Szef Oddziału Organizacyjno-etatowego Sztabu Głównego WP przekaze Departamentowi Piechoty i Kawalerii Inspektorat Orkiestr WP wraz z całym składem osobowym oraz Departamentowi Poboru i Uzupełnień - Wydział Bytu i Służby Wojsk Oddziału Organizacyjno-etatowego Sztabu Głównego WP.

Szef Mobilizacji i Uzupełnień przekaze Oddziałowi Organizacyjno-etatowemu Sztabu Głównego WP Oddział Mobilizacji wraz z całym składem osobowym.

9. Szefowie kierownictw i oddziałów Wojska Polskiego zapewnią formowanemu Ministerstwu Obrony Narodowej obsadę personalną, transport samochodowy, uzbrojenie i sprzęt zgodnie z etatami i tabelami.

W przyszłości wszystkie zmiany w zakresie organizacyjno-etatowym w departamentach przeprowadzać tylko przez Oddział Organizacyjno-etatowy Sztabu Głównego WP.

10. Organizację departamentów zakończyć do dnia 20.VI.1945 r.

O przebiegu organizacji meldować mnie przez Oddział Organizacyjno-etatowy Sztabu Głównego Wojska Polskiego /co/ 5 dni, 10, 15, 20 itd.

P.O szefa Sztabu Głównego WP

J. Joskiewicz, gen. bryg.

Naczelnny Dowódca WP

Michał Żymierski  
Marszałek Polski

Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0196/Org. z 27.07.1945 r.  
/Włochy k. Warszawy/ o zorganizowaniu III Wiceministerstwa  
Obrony Narodowej<sup>x</sup>

---

Zgodnie z planem organizacji Ministerstwa Obrony Narodowej -  
rozkazuję:

1. Do dnia 20 sierpnia br. sformować aparat III Wiceministra  
w składzie:

Skład III Wiceministra Ministerstwa Obrony Narodowej  
według etatu nr 1/50 o stanie liczbowym 264 ludzi.

Departamenty:

- a/ Departament Intendentury według etatu nr 1/52 o stanie  
liczbowym 206 ludzi,
- b/ Departament Kwaterunkowo-eksploatacyjny według etatu  
nr 1/56 o stanie liczbowym 80 wojskowych i 13 kontrakto-  
wych,
- c/ Departament Budownictwa Wojennego według etatu nr 1/57  
o stanie liczbowym 113 ludzi,
- d/ Departament Służby Samochodowej według etatu nr 1/58  
o stanie liczbowym 100 ludzi,
- e/ Departament Służby Zdrowia według etatu nr 1/54 o stanie  
liczbowym 117 wojskowych i 5 kontraktowych.

Wydziały:

- a/ Wydział Finansowy według etatu nr 1/53 o stanie  
liczbowym 50 ludzi,
- b/ Wydział Materiałów Pędnych według etatu nr 1/59 o  
stanie liczbowym 50 ludzi,

---

x/ Tamże- s.394-395.

c/ Wydział Służby Weterynaryjnej według etatu nr 1/55  
o stanie liczbowym 31 ludzi,

d/ Wydział Personalny według etatu nr 1/51 o stanie  
liczbowym 38 ludzi.

2. Formowanie składu III Wiceministerstwa poruczam głównemu kwatermistrzowi WP gen.bryg. A.Sakowiczowi.
3. Główne Kwatermistrzostwo utrzymujące się według etatu nr 02/401 rozformować, a stan osobowy wykorzystać na uzupełnienie aparatu III Wiceministerstwa.  
Zarząd Drogowy rozformować. Skład osobowy przekazać do dyspozycji szefa Departamentu Wojsk Inżynieryjnych.
4. I Wiceminister Obrony Narodowej, szefowie Kierownictw i Oddziałów WP oraz szef Głównego Zarządu Polityczno-wychowawczego uzupełnią niedobór składu osobowego aparatu III Wiceministra do etatowego stanu liczbowego.
5. Główny kwatermistrz WP gen.bryg.A.Sakowicz przedłoży mi do zatwierdzenia przez Oddział Personalny WP projekt rozkazu z przydziałami generałów i oficerów w departamentach i wydziałach III Wiceministerstwa.

Wykonanie niniejszego rozkazu zameldować mi przez Oddział Organizacyjno-mobilizacyjny Sztabu Generalnego WP do dnia 25.VIII.1945 r.

Szef Sztabu Generalnego WP

Wł.Korczyc, gen.broni

Naczelnny Dowódca WP

Michał Żymierski

Marszałek Polski

Rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 0303/Org. z 30.10.1945 r.

/Warszawa/ o reorganizacji wiceministerstw<sup>x</sup>

---

W związku z przejściem wojska na organizację pokojową -

r o z k a z u j ę :

1. Dotychczasowe I Wiceministerstwo z dniem dzisiejszym zmienia numerację na II Wiceministerstwo z tym samym zakresem działania.
2. Zastępca Naczelnego Dowódcy WP gen.dyw.Marian Spychalski jest zastępcą Ministra Obrony Narodowej do spraw polityczno-wychowawczych i I Wiceministrem Obrony Narodowej.
3. Generałowi Spychalskiemu, jako zastępcy Ministra Obrony Narodowej do spraw polityczno-wychowawczych, zostają z dniem 1.XI.1945 r. podporządkowane służbowo i referują wszystkie sprawy:
  1. Główny Zarząd Polityczno-wychowawczy WP.
  2. Główny Zarząd Informacji.
  3. Służba Sprawiedliwości.
  4. III Wiceministerstwo.
4. Rozkaz niniejszy wchodzi w życie z dniem podpisania.

Szef Sztabu Generalnego WP

Władysław Korczyc, gen. broni

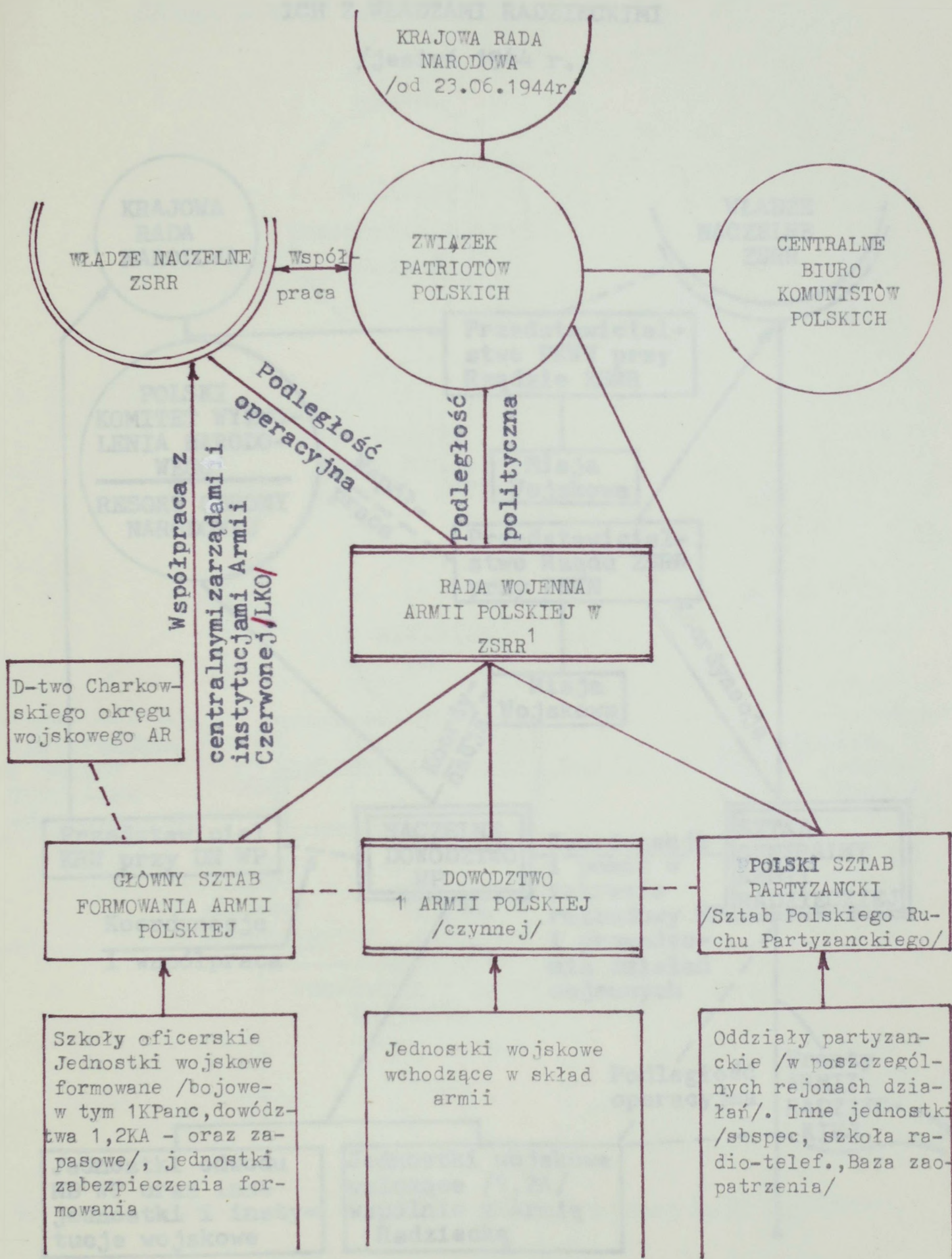
Naczelnny Dowódca Wojska  
Polskiego  
Minister Obrony Narodowej

Michał Żymierski  
Marszałek Polski

---

x/ Tamże - s.400.

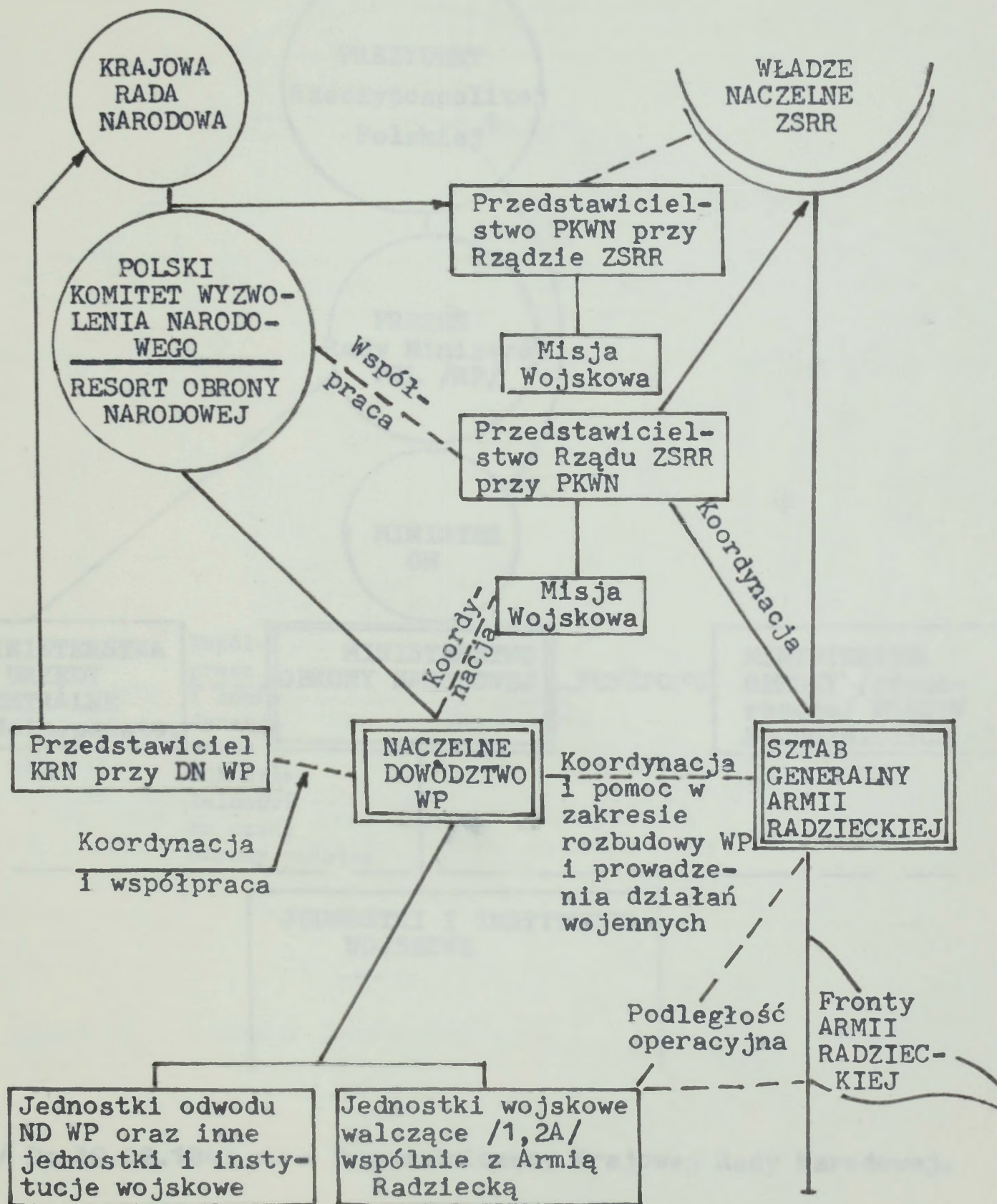
WŁADZE NACZELNE ARMII POLSKIEJ W ZSRR ORAZ  
WSPÓŁPRACA ICH Z WŁADZAMI RADZIECKIMI



1/ Skład Rady Wojennej: Przewodniczący - dowódca 1<sup>o</sup>AP w ZSRR /gen.dyw. Z.Berling/,  
Członkowie: - z-ca d-cy armii /gen.dyw.K.Świerczewski/,  
- z-ca d-cy armii d/s politycznych i szef Sztabu Polskiego Ruchu Partyzanckiego /gen.bryg.A.Zawadzki/.

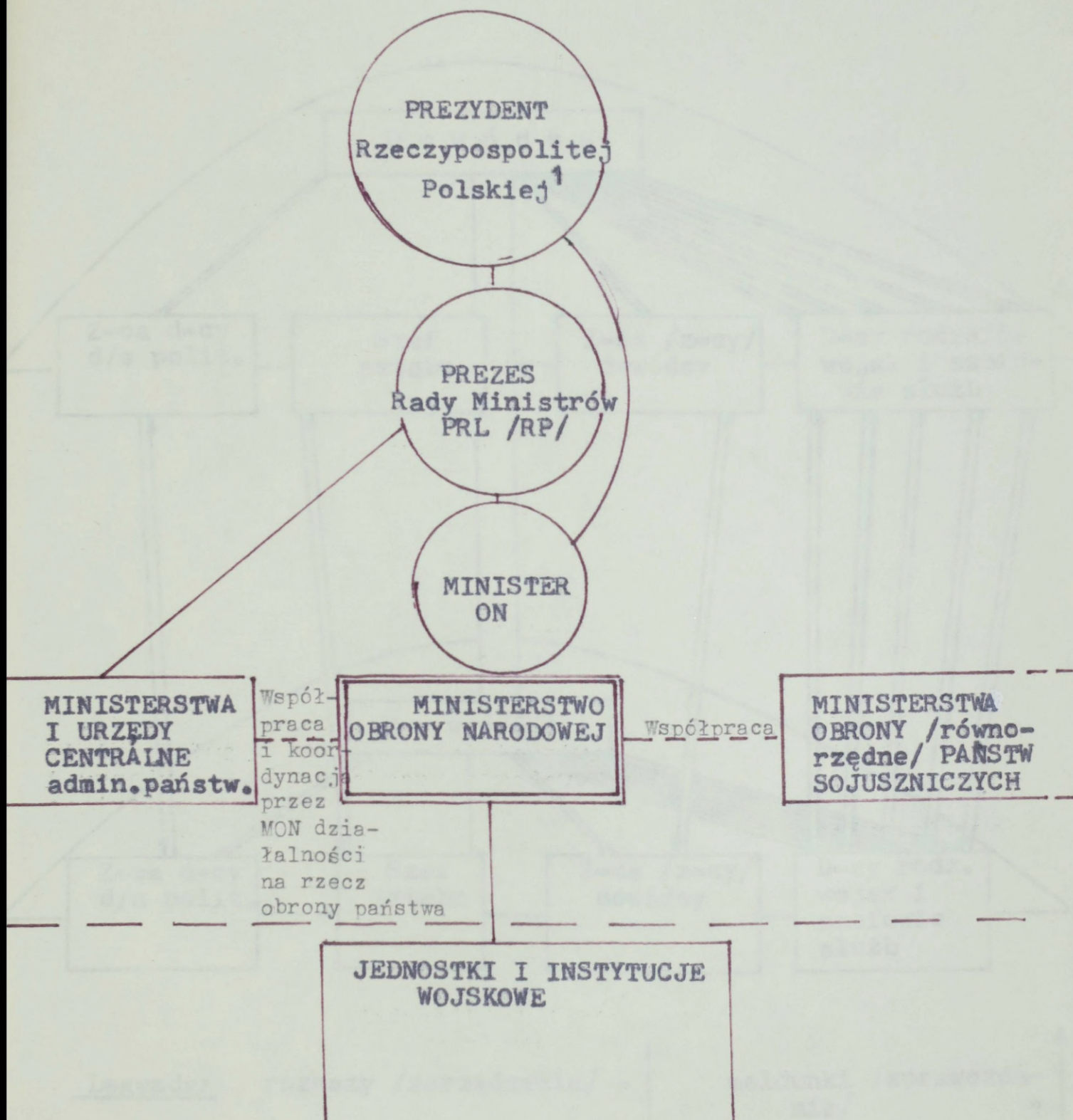
WŁADZE NACZELNE WOJSKA POLSKIEGO ORAZ WSPÓLDZIAŁANIE  
ICH Z WŁADZAMI RADZIECKIMI

/jesień 1944 r./



WŁADZE NACZELNE WOJSKA POLSKIEGO

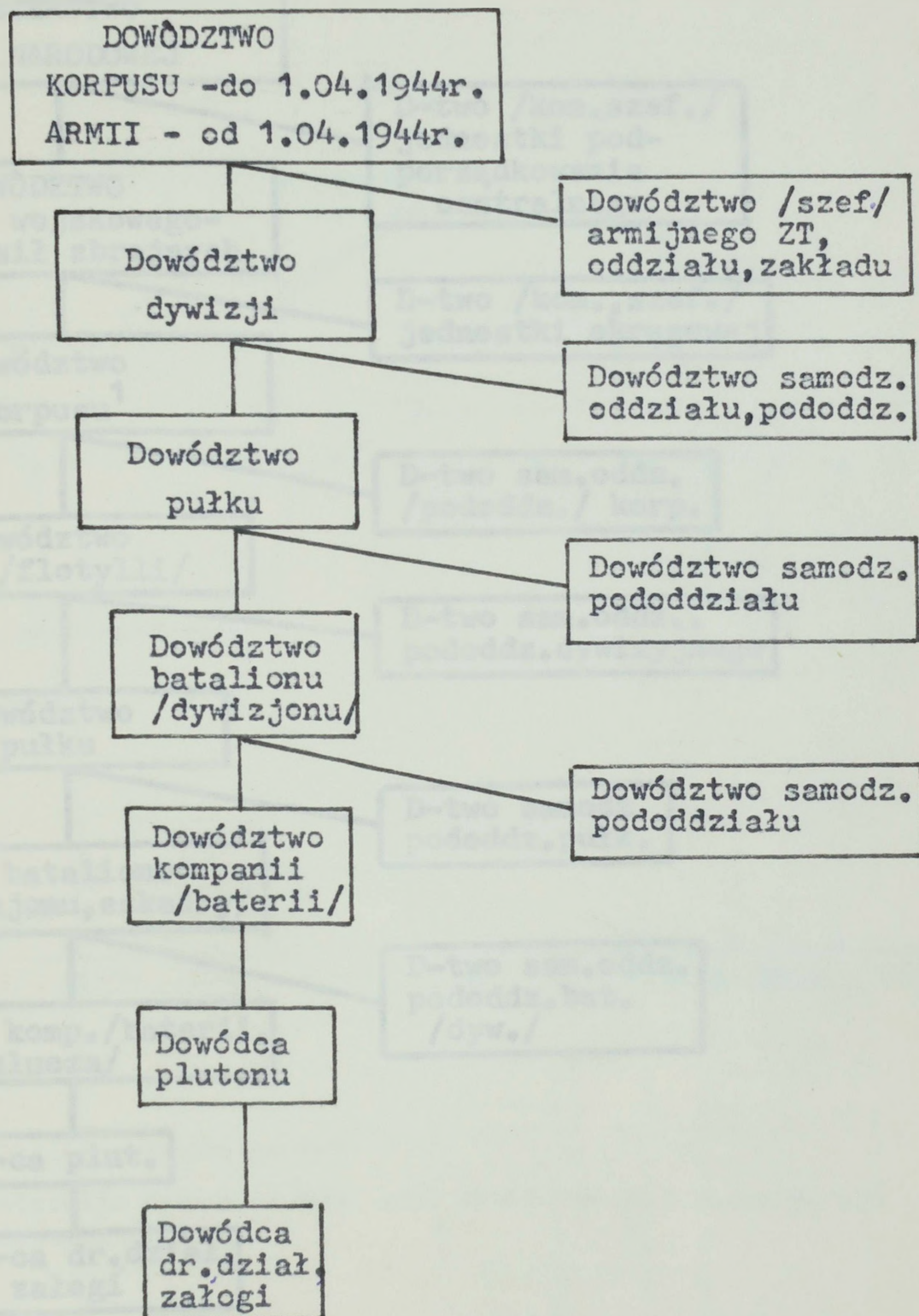
/druga połowa 1945 r.- 1955 r./



1/ Do 19.02.1947 r. - Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej.



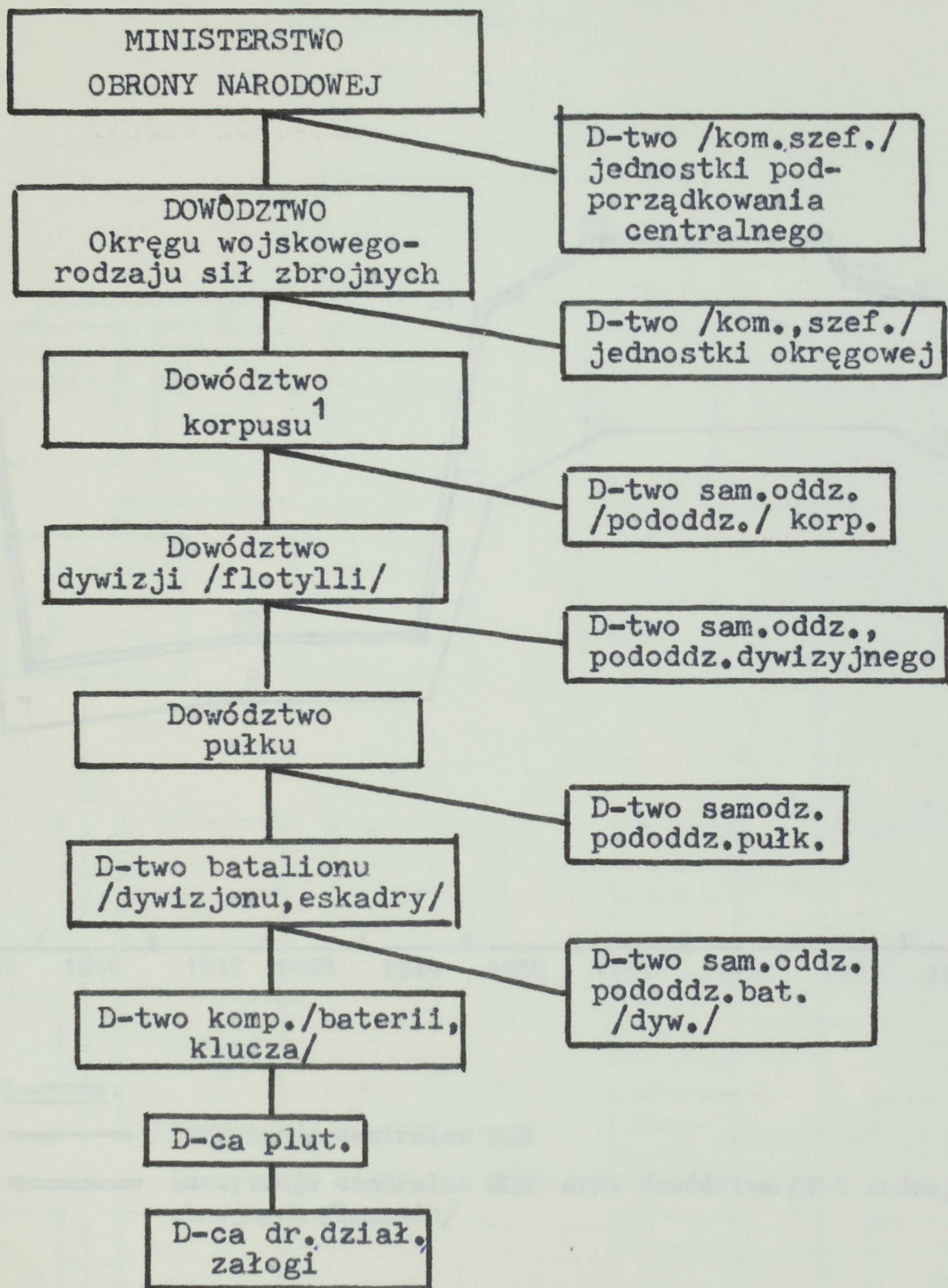
PODSTAWOWE SZCZEBLE DOWODZENIA W ARMII POLSKIEJ  
W ZSRR ORAZ W WOJSKU POLSKIM W CZASIE WOJNY /do  
czasu rozformowania dowództw armii/



1/ W okresie funkcjonowania tego rodzaju dowództwa.

PODSTAWOWE SZCZEBLE DOWODZENIA W WOJSKU POLSKIM

/w okresie: druga połowa 1945 r. - 1955 r./



1/ W okresie funkcjonowania tego ogniwa dowodzenia.

STOPIEŃ CENTRALIZACJI DOWODZENIA /KIEROWANIA/ NA SZCZEBLU  
/W OSOBIE/ MINISTRA OBRONY NARODOWEJ /NACZELNEGO DOWÓDCY WP/  
WYRAŻAJĄCY SIĘ W LICZBACH BEZPOŚREDNIO PODLEGLYCH MU DOWÓDZTW  
I INSTYTUCJI /OSÓB FUNKCYJNYCH/



Legenda:

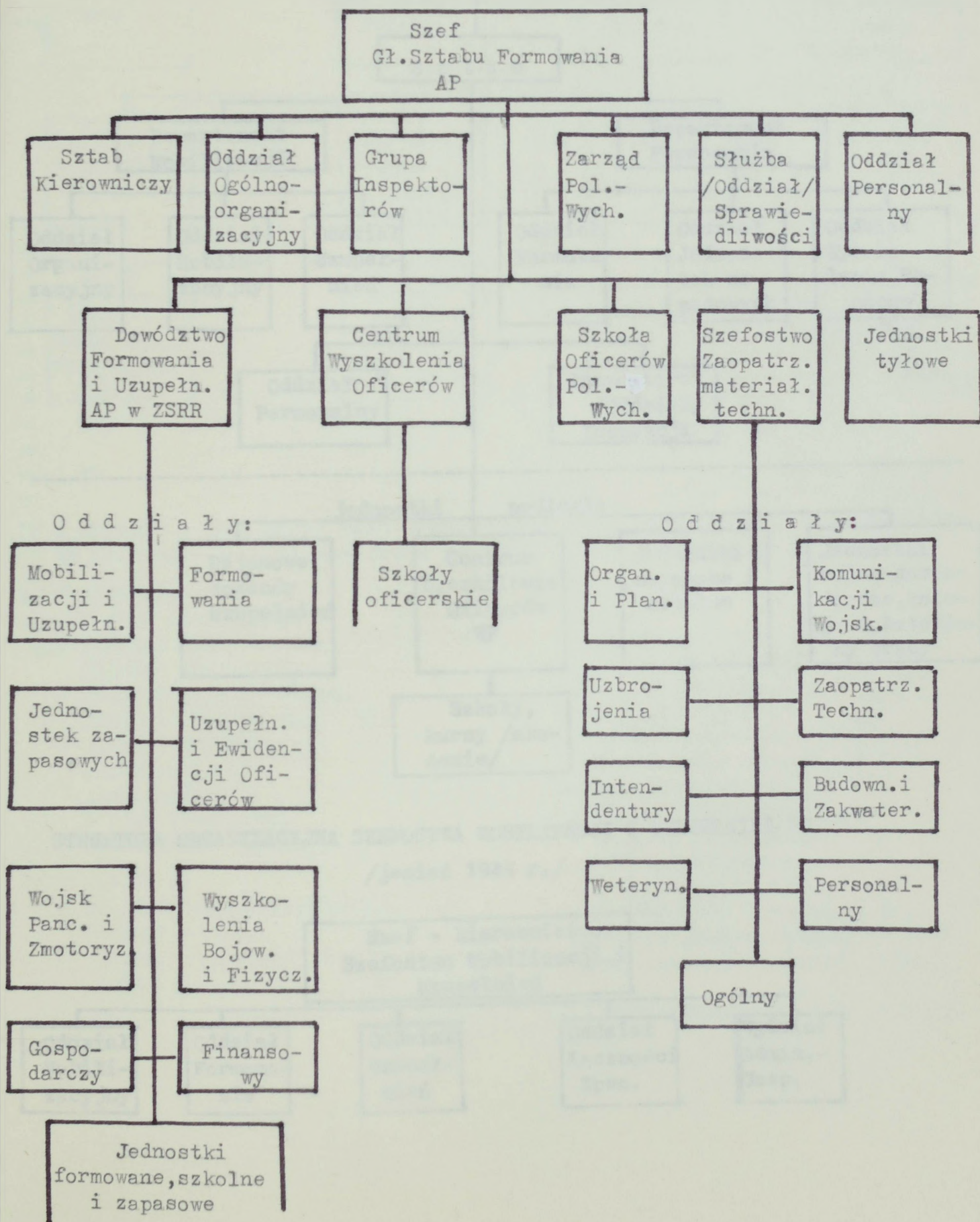
- instytucje centralne MON
- == instytucje centralne MON oraz dowództwa OW i rodzajów sił zbrojnych /łącznie/

STRUKTURA ORGANIZACYJNA GŁÓWNEGO SZTABU FORMOWANIA

ARMII POLSKIEJ W ZSRR

oraz podległe mu ogniwa dowodzenia

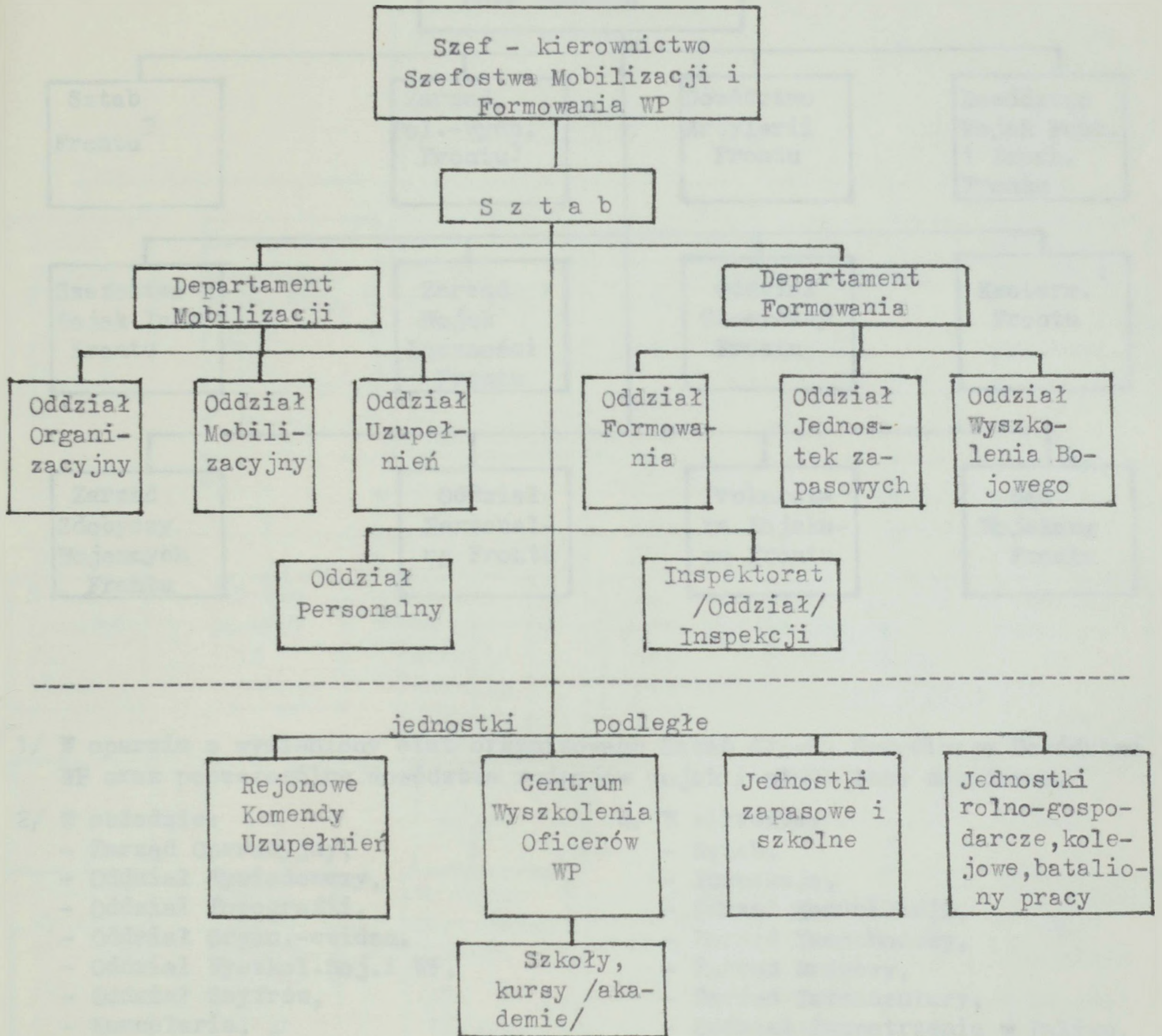
/lipiec 1944 r./



STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZEFOSTWA MOBILIZACJI I FORMOWANIA WP

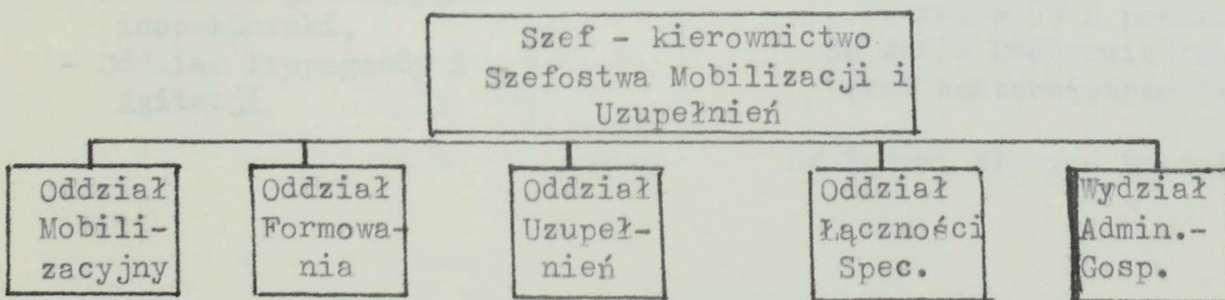
oraz podległe mu jednostki wojskowe

/lato 1944 r./



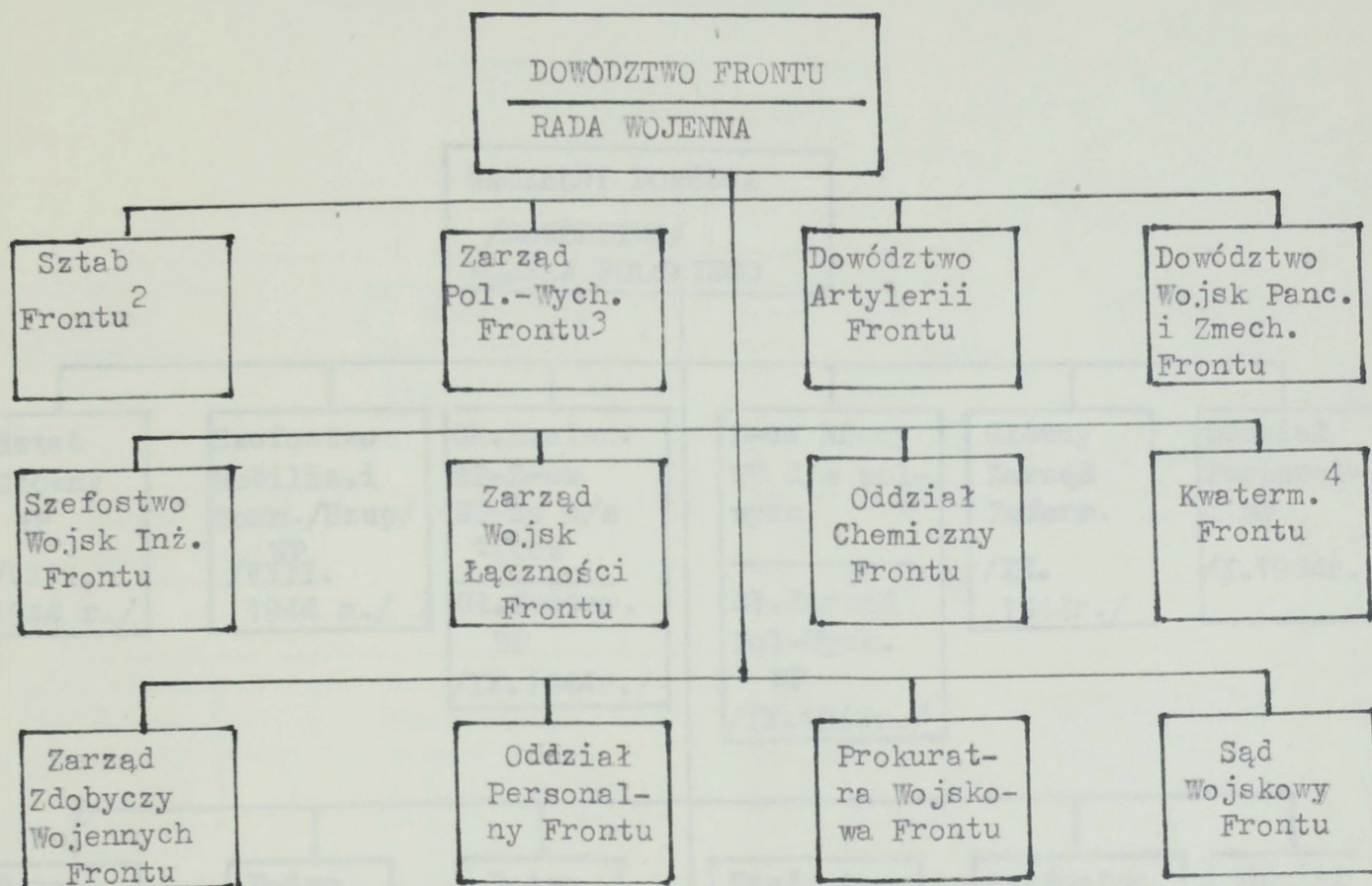
STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZEFOSTWA MOBILIZACJI I UZUPEŁNIEN WP

/jesień 1944 r./



STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA FRONTU

według etatu 02/401<sup>1</sup>



1/ W oparciu o wymieniony etat organizowano Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP oraz poszczególne dowództwa rodzajów wojsk i służb tego dowództwa.

2/ W składzie:

- Zarząd Operacyjny,
- Oddział Wywiadowczy,
- Oddział Topografii,
- Oddział Organ.-ewiden.
- Oddział Wyszkol.Boj.i WF,
- Oddział Szyfrów,
- Kancelaria, <sup>5</sup>
- Komendantura,
- Sekcja Finansowa,
- Oddział Gospodarczy.

3/ W składzie:

- Oddział Organizacyjno-inspektorski,
- Oddział Propagandy i Agitacji

4/ W składzie:

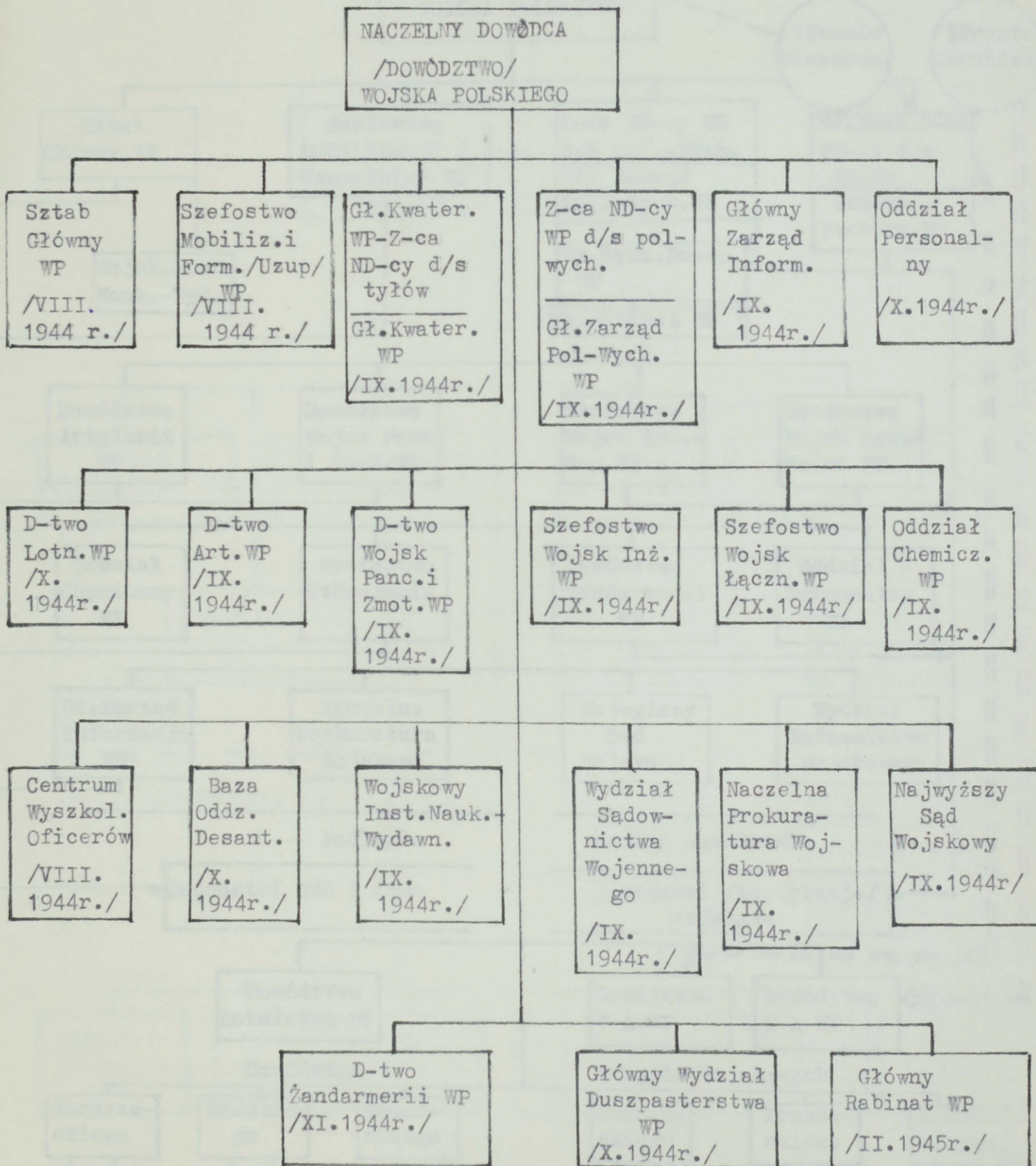
- Sztab,
- Inspekcja,
- Zarząd Komunikacji,
- Zarząd Samochodowy,
- Zarząd Drogowy,
- Zarząd Intendentury,
- Oddział Zaopatrzenia w Paliwo,
- Zarząd Sanitarny,
- Oddział Weterynaryjny,
- Oddział Personalny,
- Oddział Finansów,
- Oddział Ewidencji i Strat szeregowców i podoficerów.

Na czele kwatermistrzostwa stał "szef kwatermistrzostwa frontu"

5/ Innymi słowy - komenda ochrony.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA NACZELNEGO DOWÓDZTWA WP

/sierpień 1944 r. - luty 1945 r./

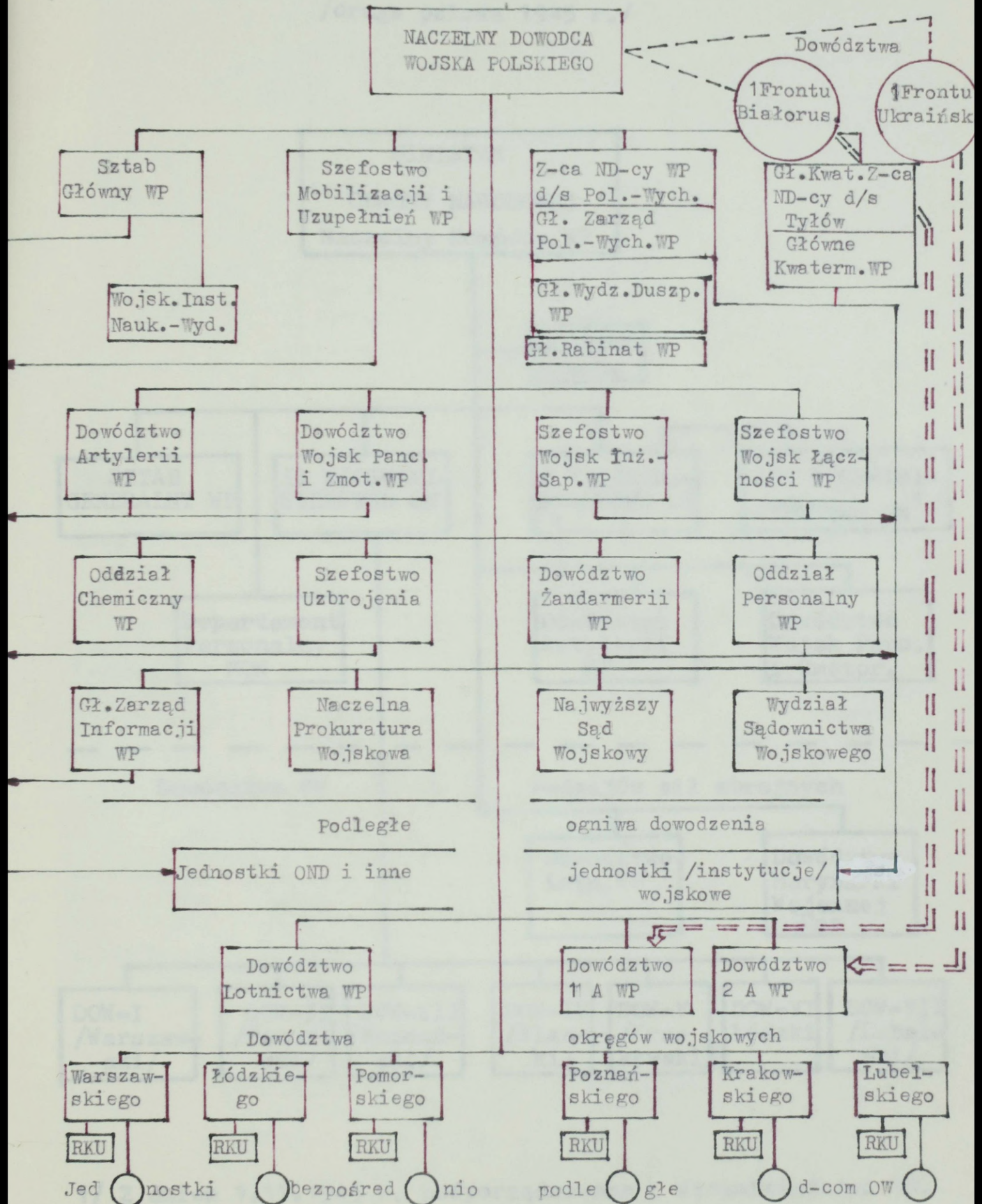


Uwaga: W nawiasach podany czas formowania instytucji.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA NACZELNEGO DOWODZTWA WP

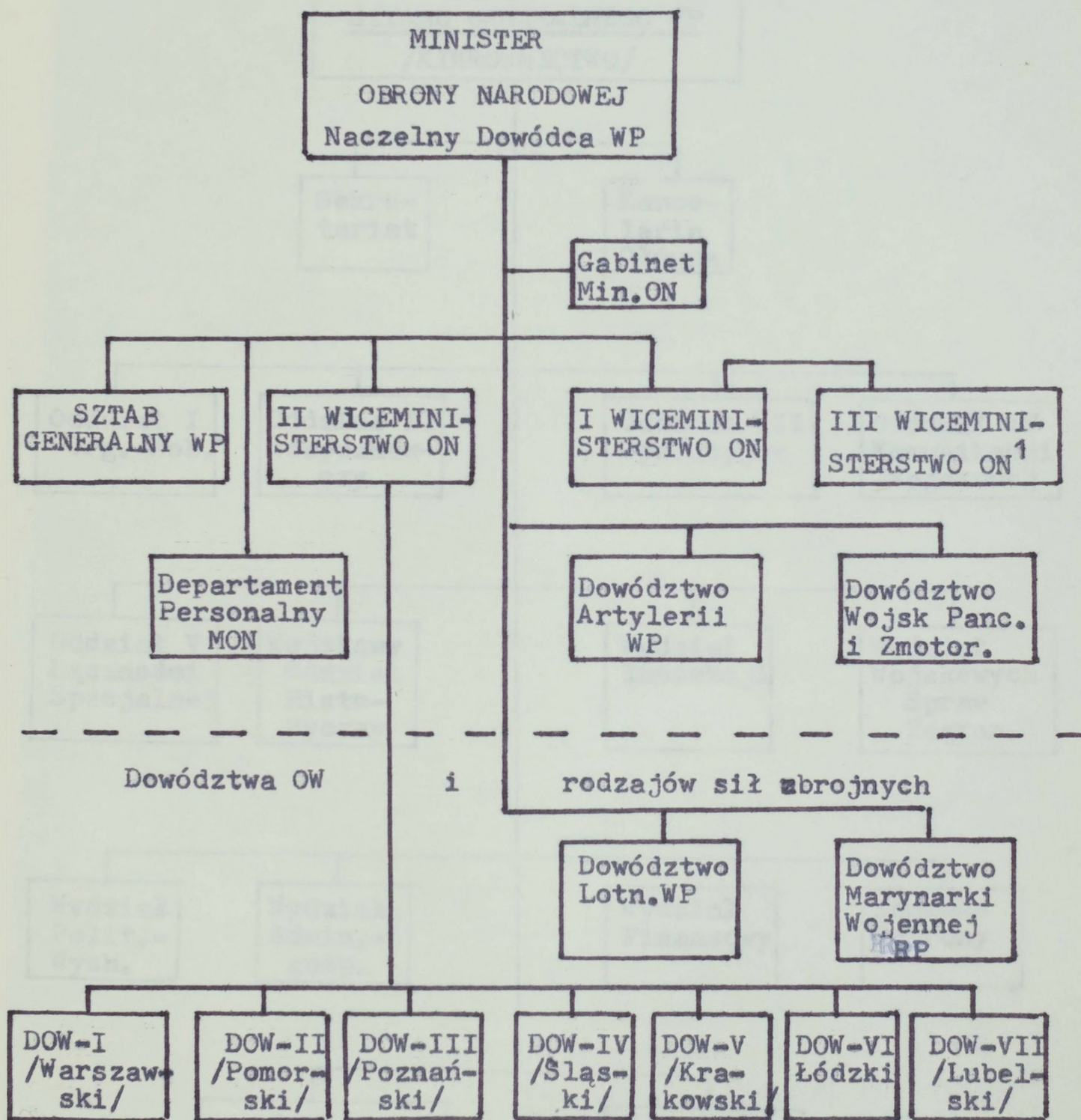
ORAZ NIŻSZE OGNIWA SYSTEMU DOWODZENIA

/9 maja 1945 r./



Legenda: ==> - podporządkowanie operacyjne  
 --- - współpraca

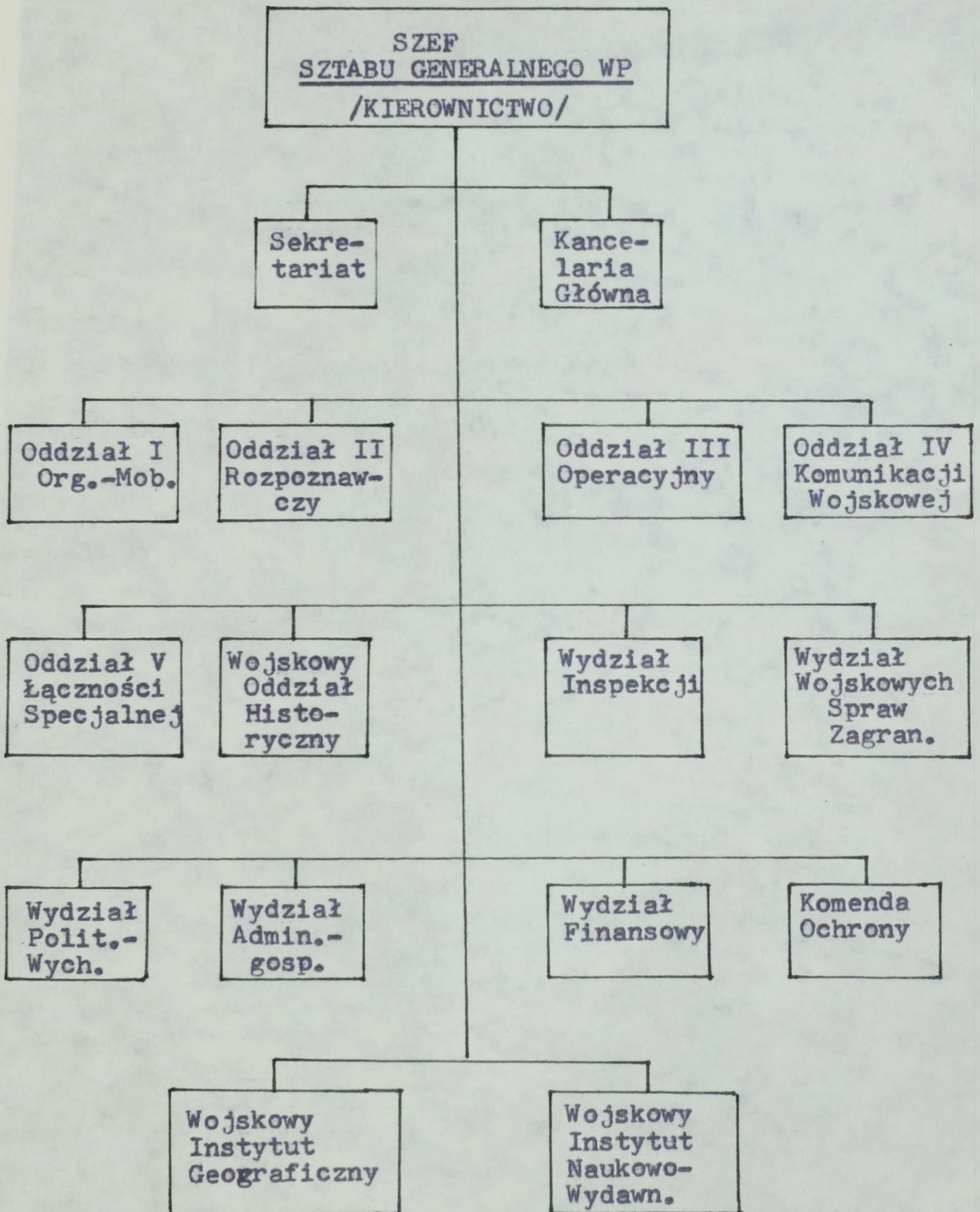
STRUKTURA ORGANIZACYJNA MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ  
ORAZ KOLEJNE NIŻSZE OGNIWO DOWODZENIA  
/druga połowa 1945 r./



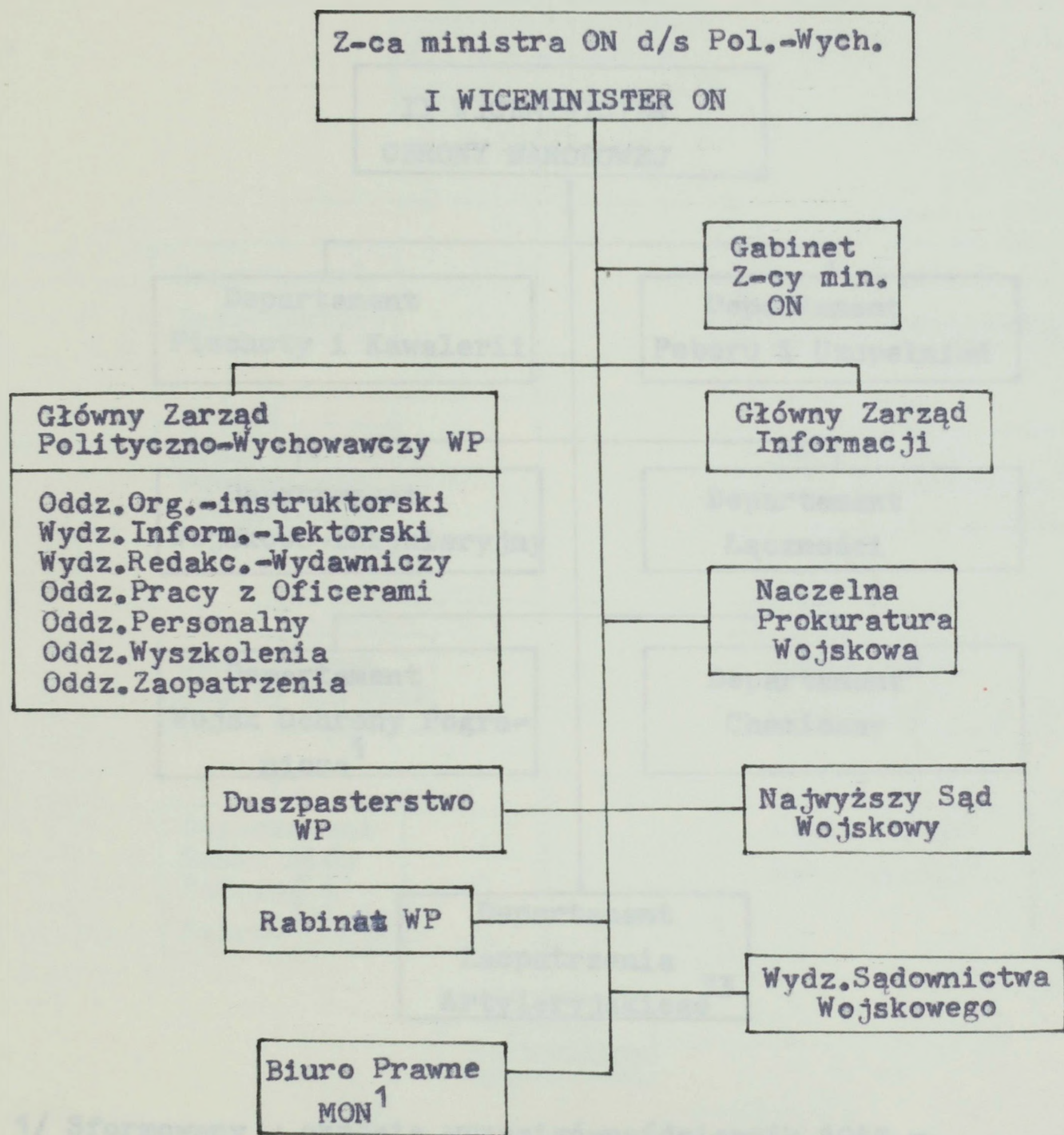
1/ Z dniem 1.11.1945 r. podporządkowane I Wiceministrowi ON.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZTABU GENERALNEGO WP

/druga połowa 1945 r./



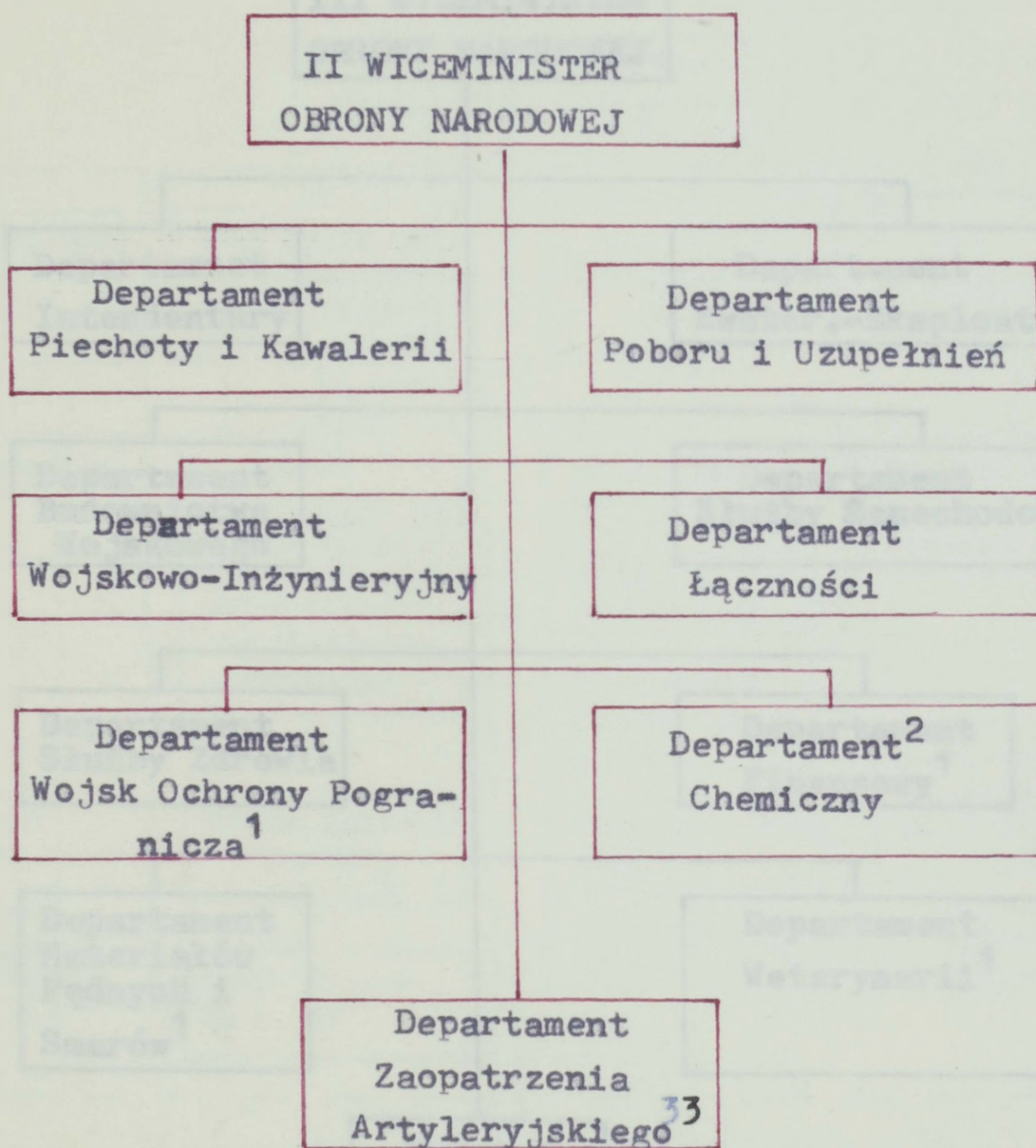
STRUKTURA ORGANIZACYJNA I WICEMINISTERSTWA  
OBRONY NARODOWEJ  
/druga połowa 1945 r./



1/ W pierwszym kwartale 1946 r. włączone w skład Gabinetu  
Ministra Obrony Narodowej.

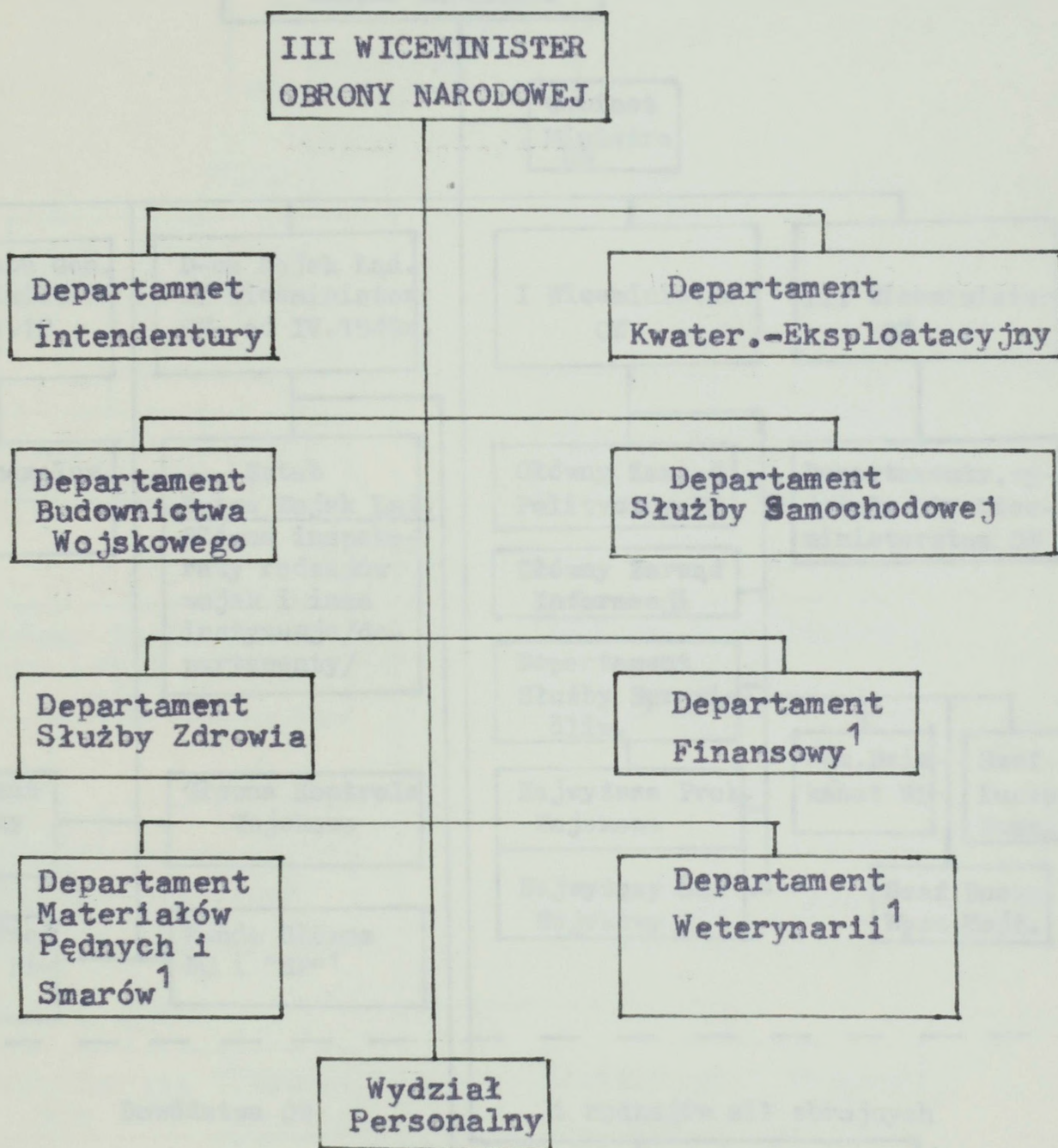
STRUKTURA ORGANIZACYJNA II WICEMINISTERSTWA  
OBRONY NARODOWEJ

/druga połowa 1945 r./



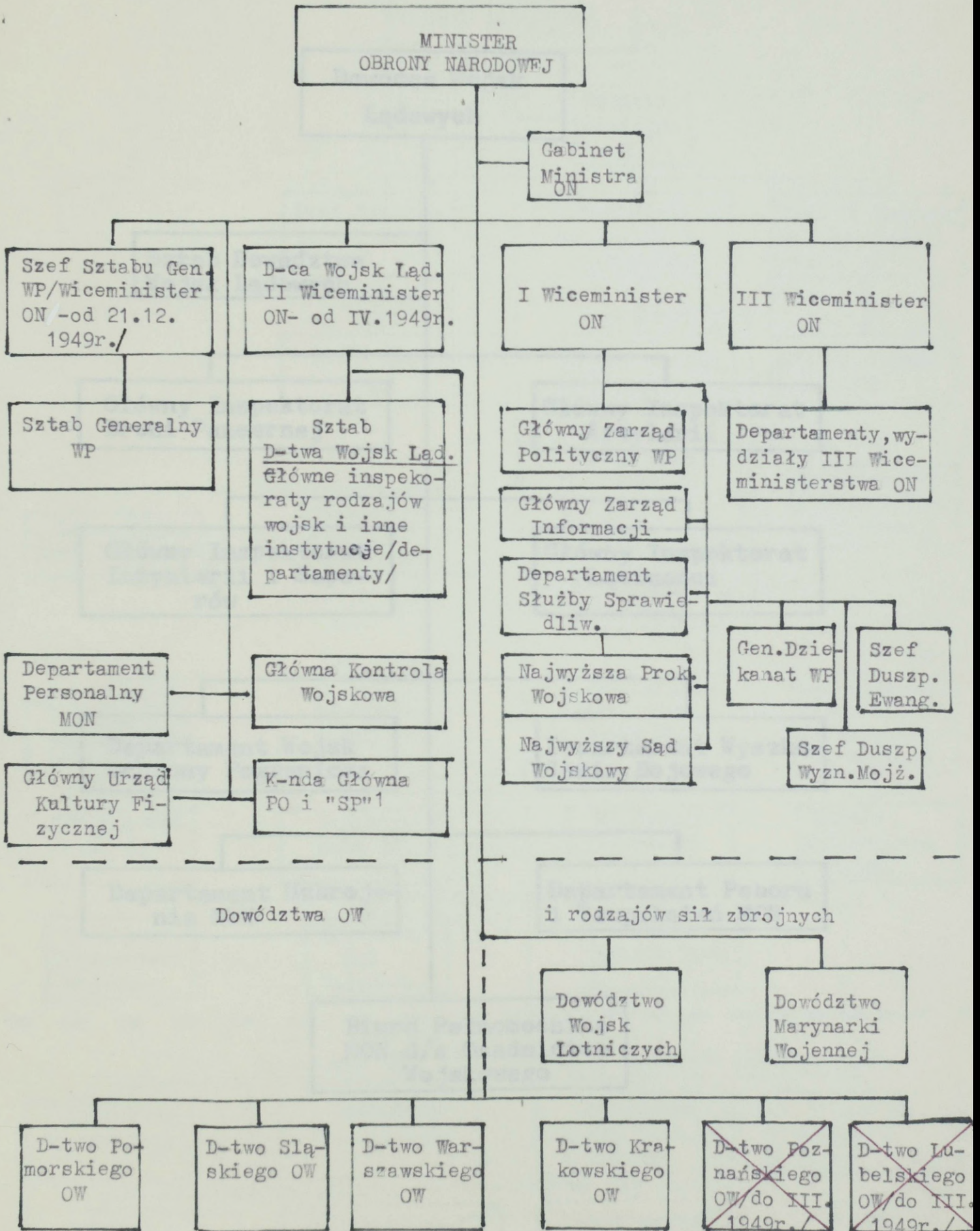
- 1/ Sformowany w okresie wrzesień-październik 1945 r.
- 2/ Niebawem przeformowano na Wydział Chemiczny, który w lutym 1946 r. został włączony do Departamentu Piechoty i Kawalerii.
- 3/ W październiku 1945 r. włączono do składu Dowództwa Artylerii WP, zaś w lutym 1946 r. przekształcono w Departament Uzbrojenia i ponownie podporządkowano II Wiceministrowi.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA III WICEMINISTERSTWA  
OBRONY NARODOWEJ  
/druga połowa 1945 r./



1/ Pod koniec 1945 r. i na początku 1946 r. departamenty te zostały przeformowane na wydziały, o tej samej nazwie.

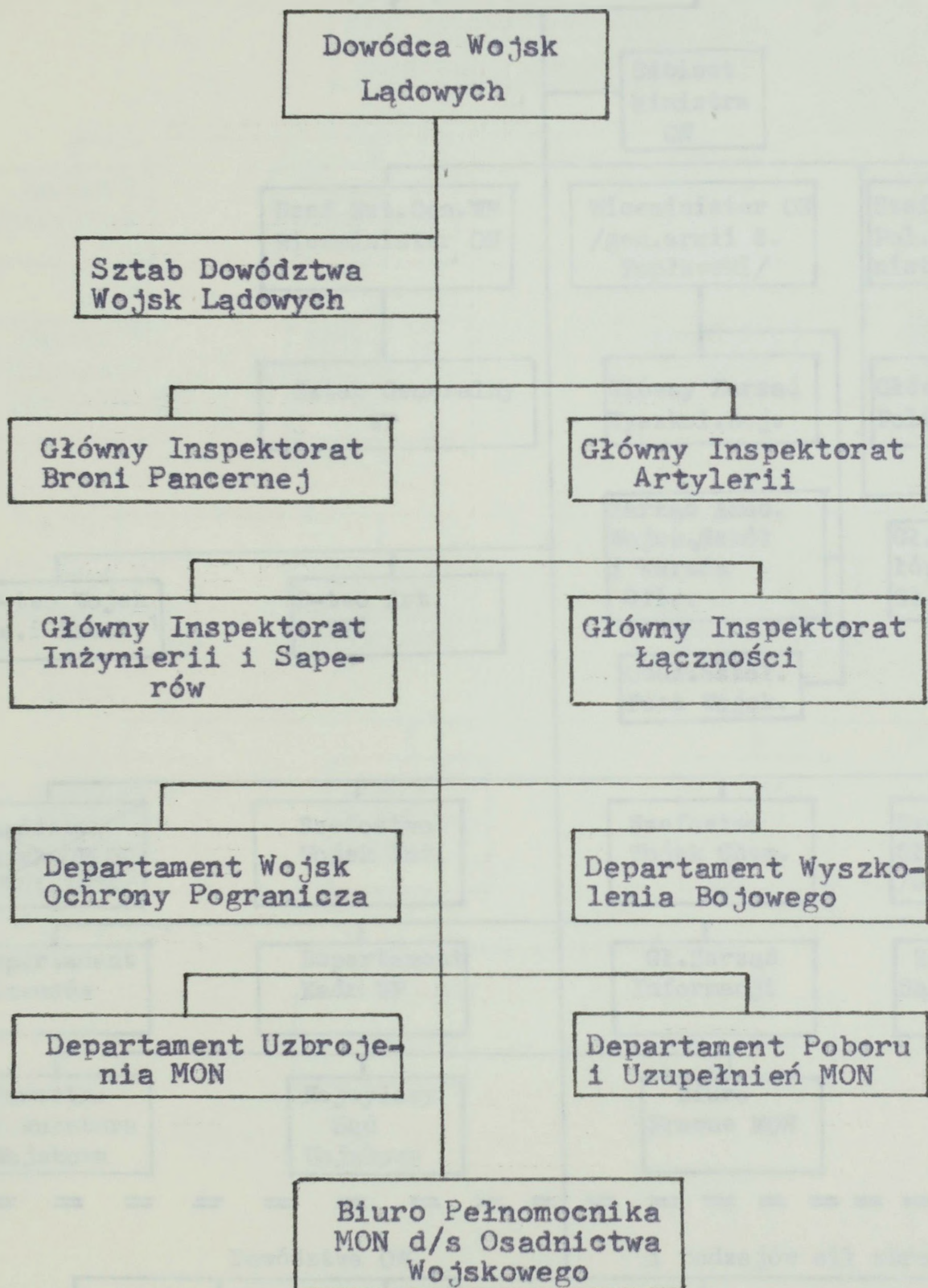
STRUKTURA ORGANIZACYJNA MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ  
ORAZ KOLEJNE NIŻSZE OGNIWO DOWODZENIA  
/29.11.1947r.-1949r./



1/ Główna Komenda Przystosowania Obronnego i "Służba Polsce".

STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA WOJSK LĄDOWYCH

/grudzień 1947 r.- czerwiec 1948 r./



STRUKTURA ORGANIZACYJNA MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ

/lata 1950-1955/

MINISTER  
OBRONY NARODOWEJ

Gabinet  
Ministra  
ON

Szef Szt.Gen.WP  
Wiceminister ON

Wiceminister ON  
/gen.armii S.  
Popławski/

Szef Gł.Zarządu  
Pol.WP Wicemi-  
nister ON

Sztab Generalny  
WP

Główny Zarząd  
Wyszkol.Boj.

Główny Zarząd  
Polit.WP

D-two Wojsk  
Panc.i Zmech.<sup>1</sup>

D-two Art.  
WP<sup>1</sup>

Zarząd Akad.  
Wojsk.Szkół  
i Kursów  
Ofic.

Gł.Zarząd Ty-  
łów (do 1953r.  
Gł.Kwaterm.)

Oddz.Szkol.  
Poza Wojsk.

~~Dowództwo  
Wojsk OP OK  
/1951-1954/~~

Szefostwo  
Wojsk Inż.

Szefostwo  
Wojsk Chem.

Szefostwo  
Sł.Samoch.  
/od 1951r./

Departament  
Finansów

Departament  
Kadr WP

Gł.Zarząd  
Informacji

Zarząd  
Sądownictwa  
Wojsk.

Naczelna  
Prokuratura  
Wojskowa

Najwyższy  
Sąd  
Wojskowy

Biuro  
Prawne MON

Dowództwa OW

i rodzajów sił zbrojnych

Dowództwo  
Pomorskiego OW

Dowództwo  
Śląskiego OW

Dowództwo  
Wojsk Lotn.i  
i OPL OK  
/od IX 1954r./

Dowództwo  
Marynarki

Dowództwo  
Warszawskiego OW

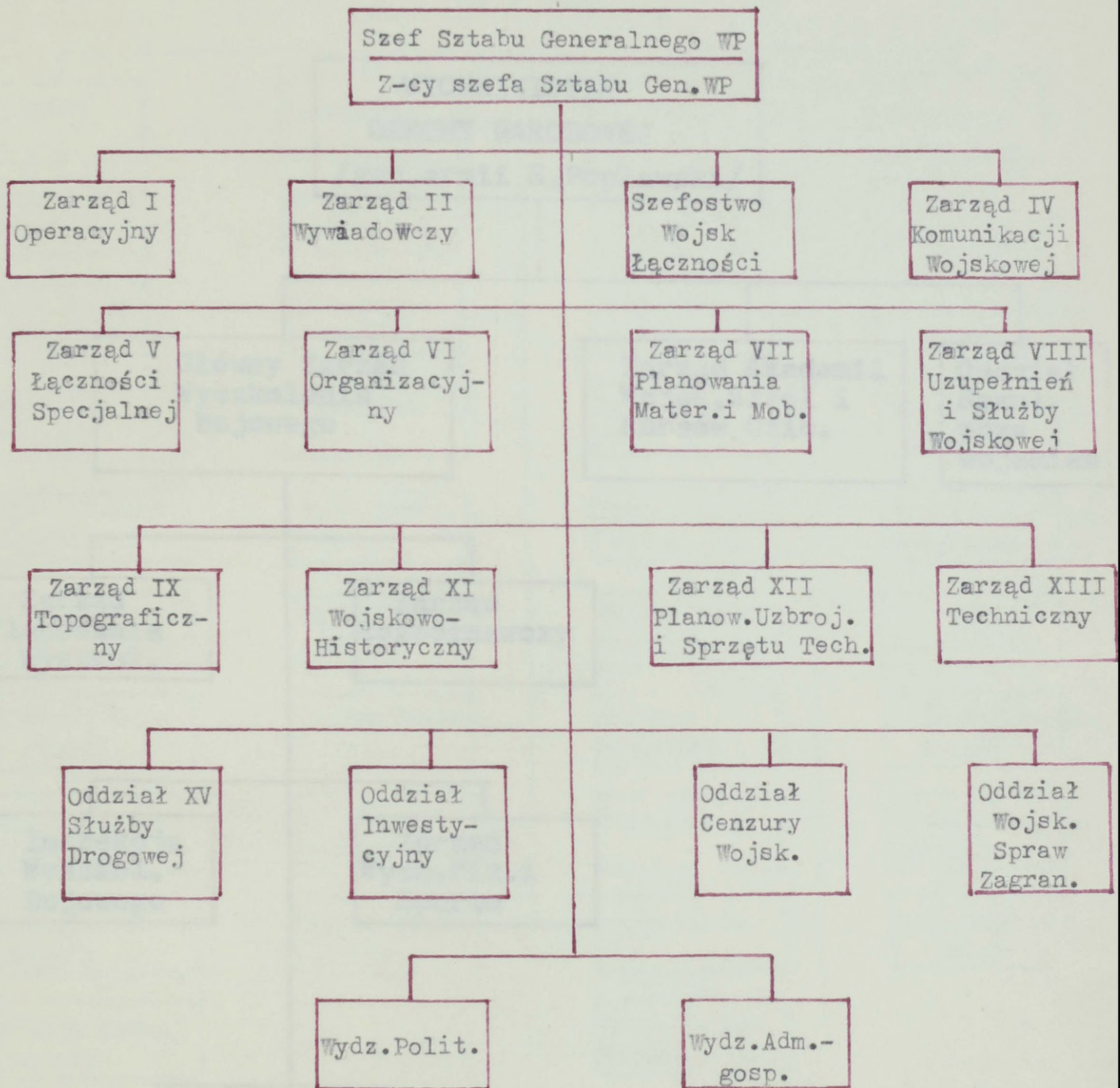
~~Dowództwo  
Krakowskiego OW  
/do końca 1953r/~~

~~Dowództwo  
Wojsk Lotn.  
/do XI.1954r/~~

1/ W 1950 r.  
były szefo-  
stwami.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZTABU GENERALNEGO WP

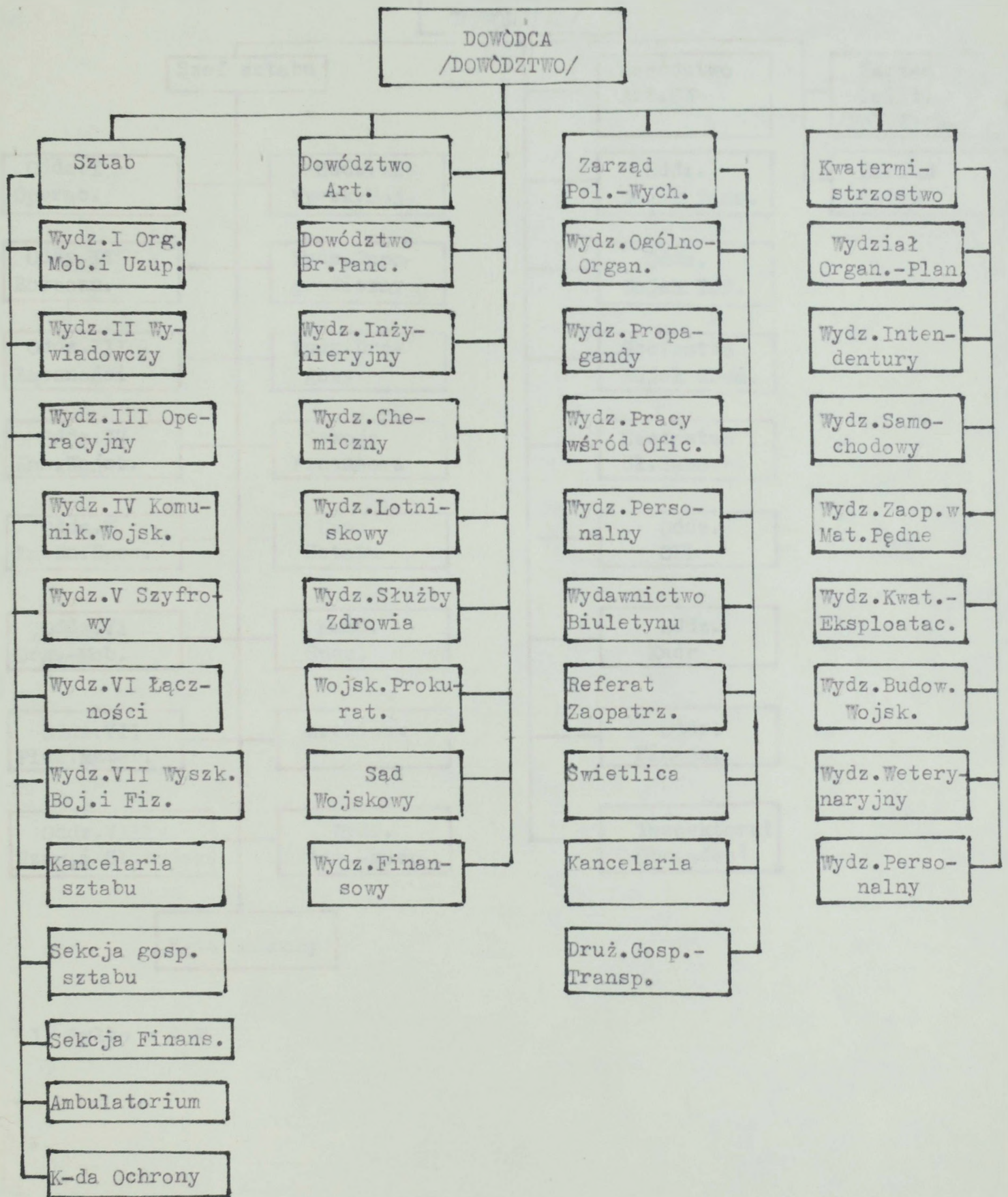
/lata 1954-1955/





STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA OKRĘGU WOJSKOWEGO

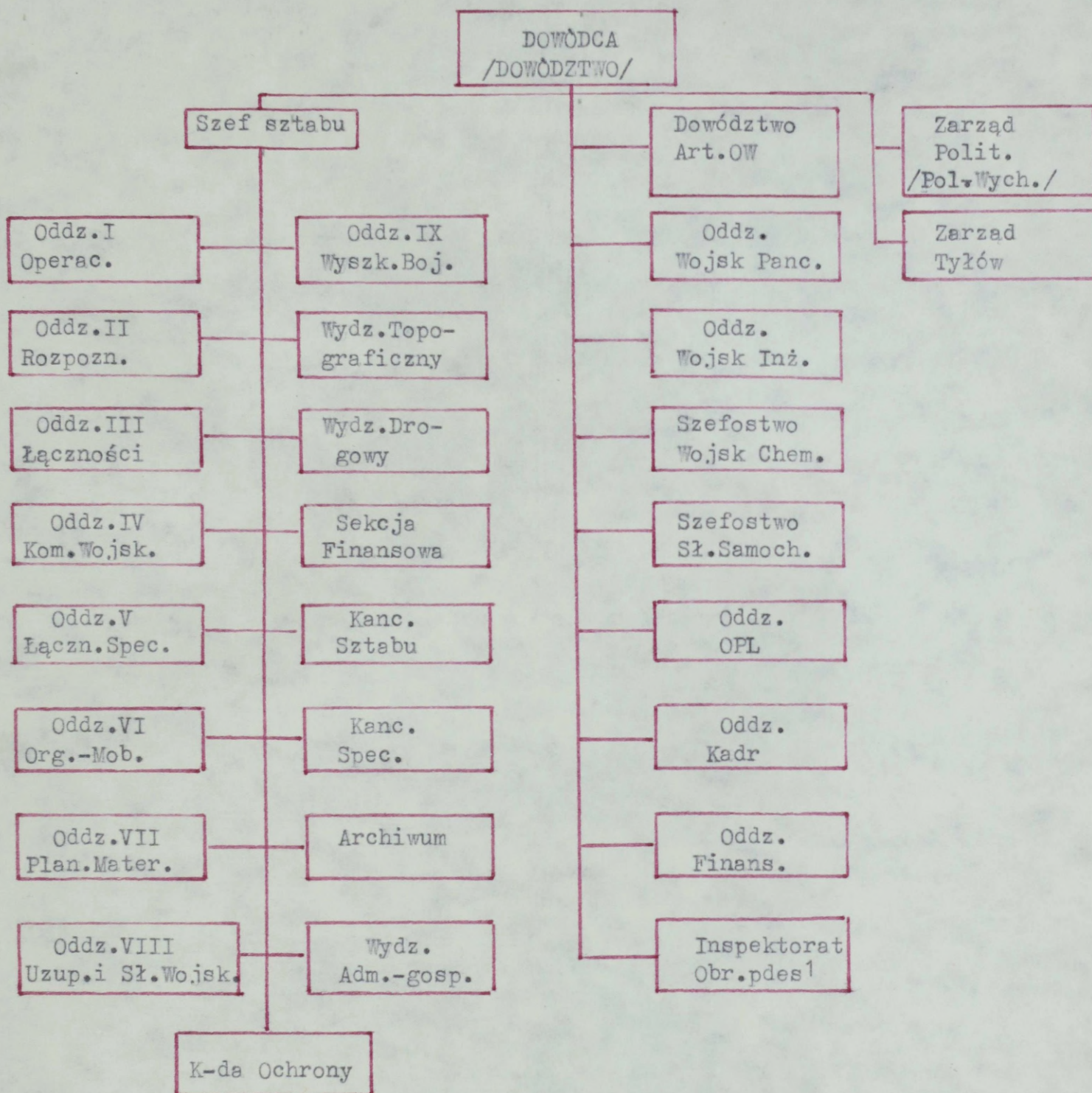
/sierpień 1948 r./



Uwaga: w DOW kateg.II w Zarządzie Pol.-Wych. nie było Wydawn.Biuletynu i Druż. Gosp.-Transp.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA OKRĘGU WOJSKOWEGO

/POW, SOW, WOW - 1953-1955r./

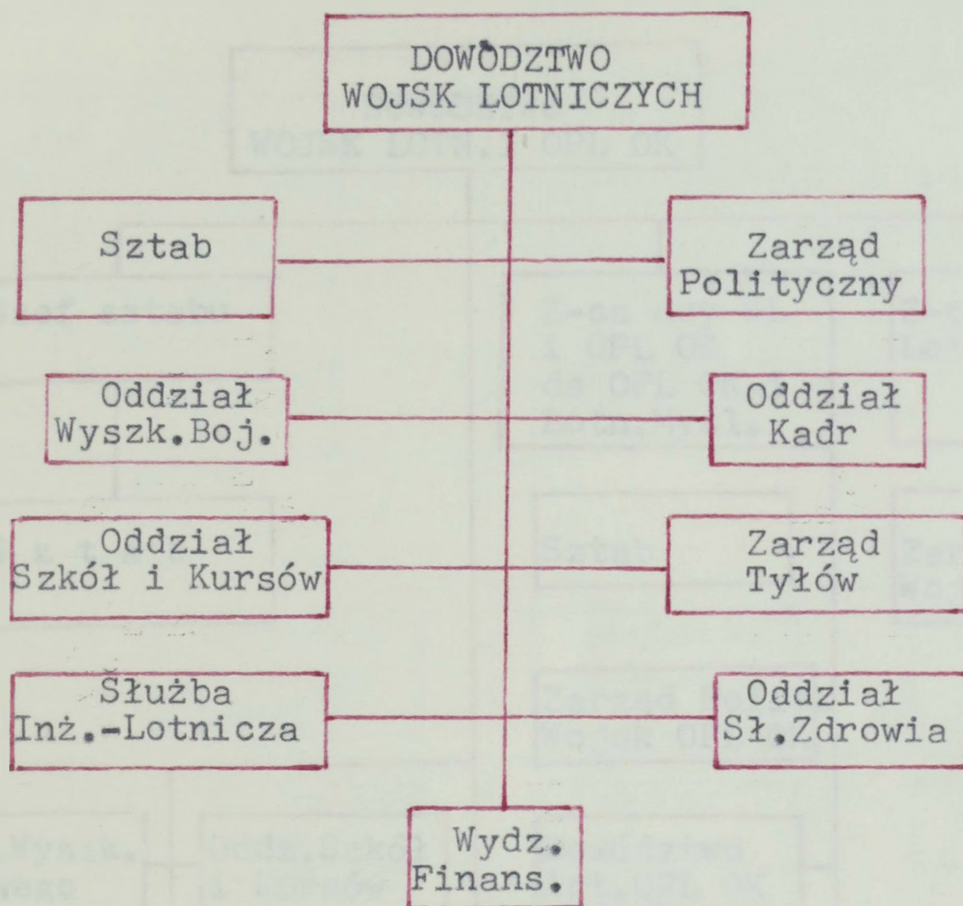


1/ Tylko w POW

BLOKOWA STRUKTURA ORGANIZACYJNA

A. DOWÓDZTWA WOJSK LOTNICZYCH

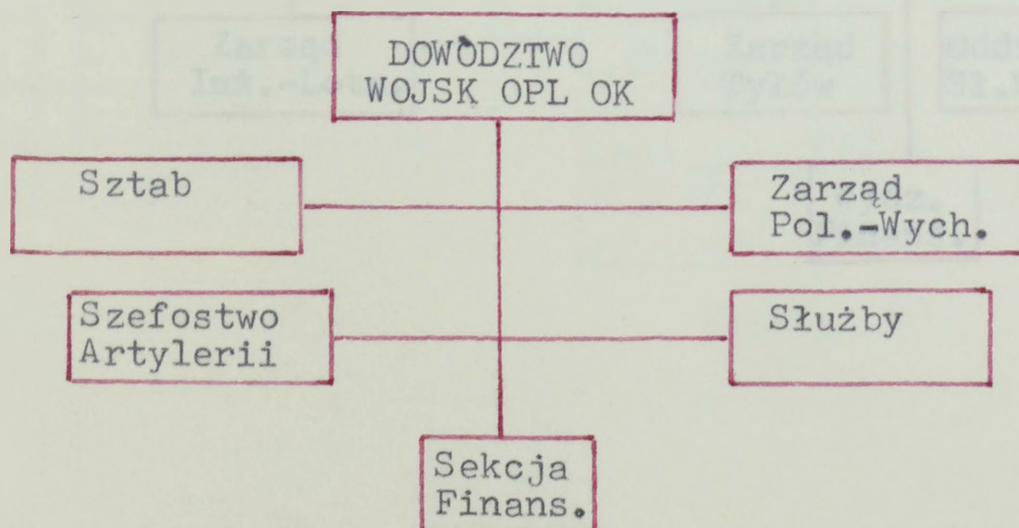
/marzec 1953 r./



B. DOWÓDZTWA WOJSK OBRONY PRZECIWLOTNICZEJ OBSZARU

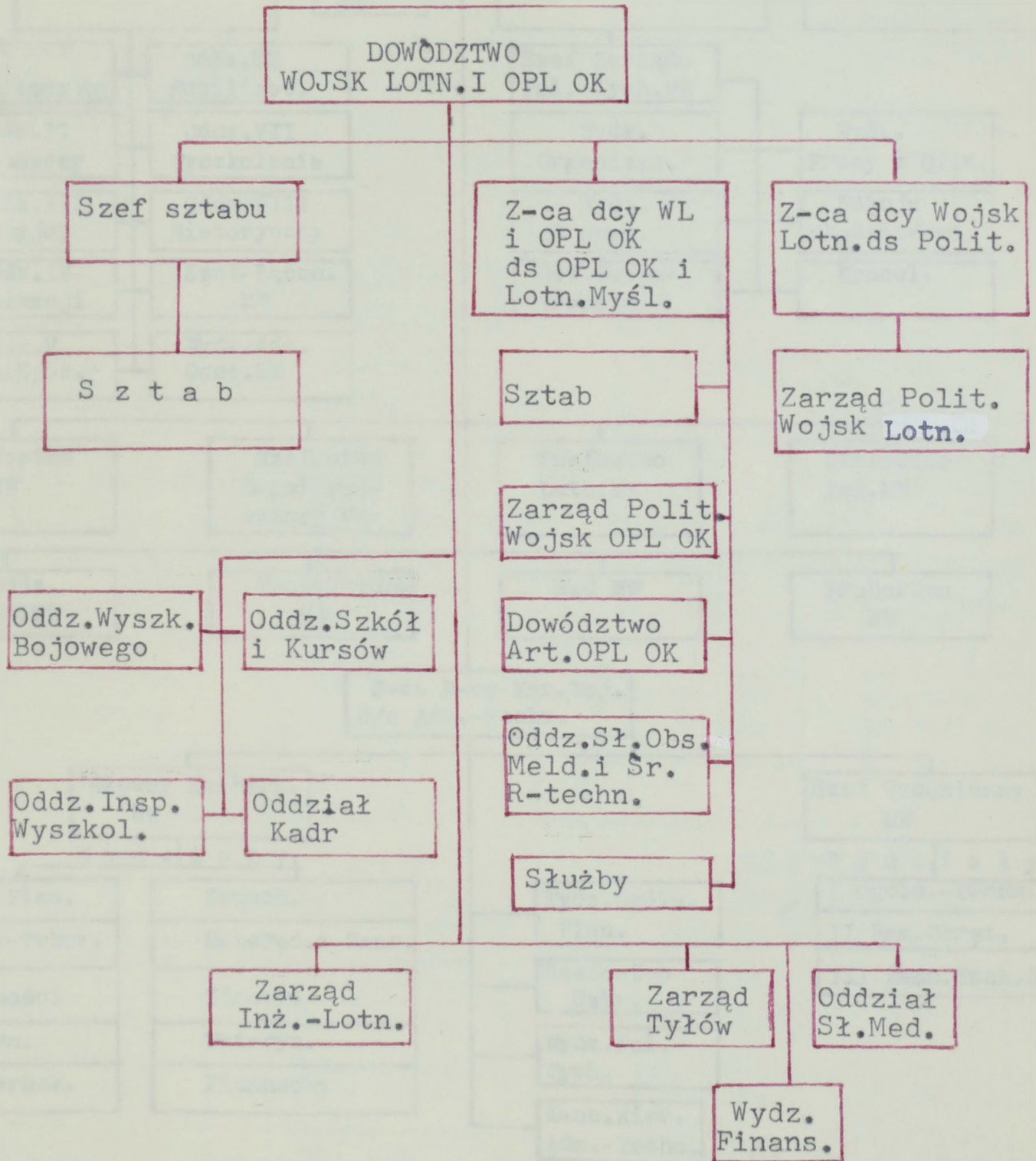
KRAJOWEGO

/luty 1954 r./



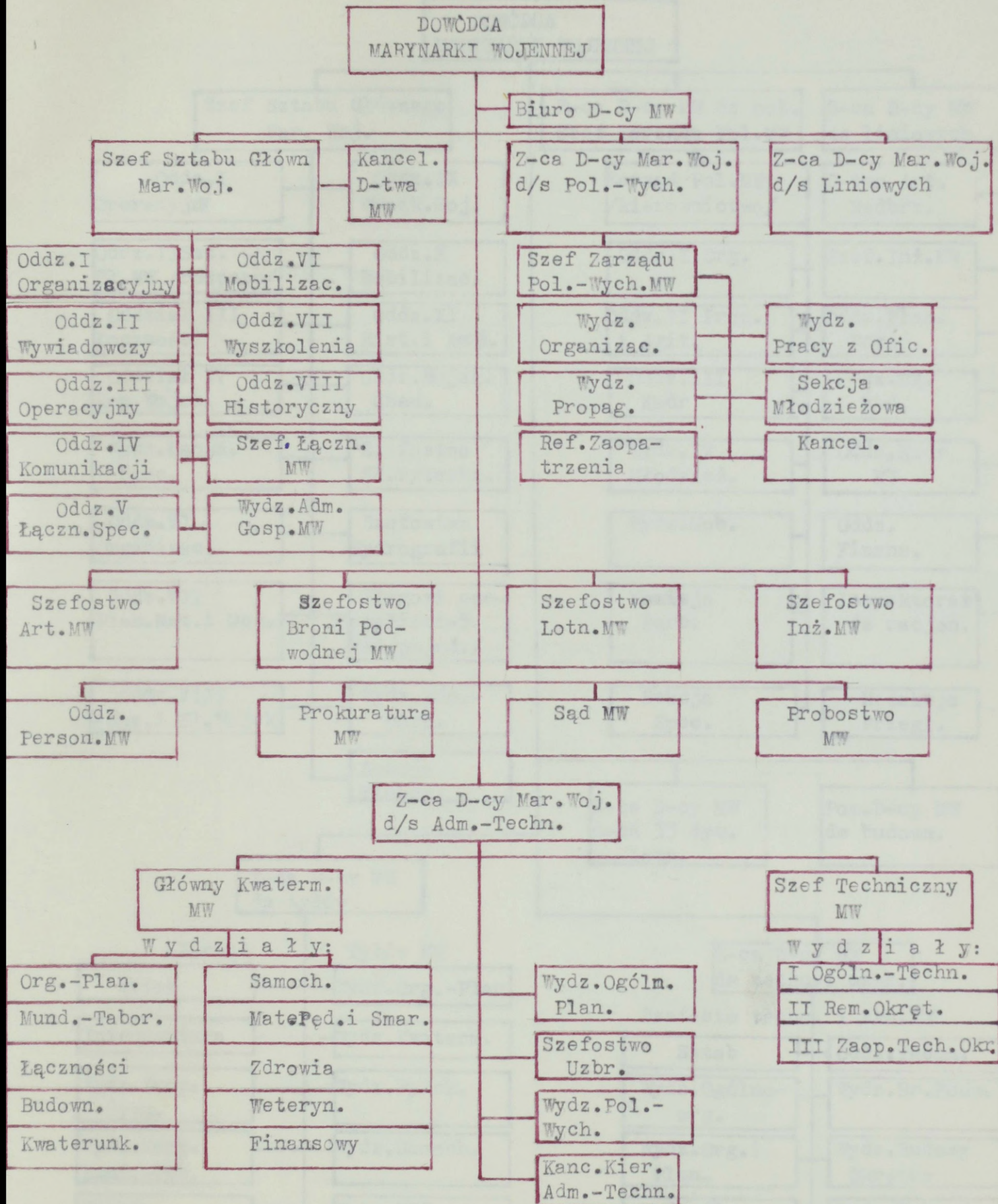
STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA WOJSK LOTNICZYCH  
I OBRONY PRZECIWLOTNICZEJ OBSZARU KRAJOWEGO

/listopad 1954 r./



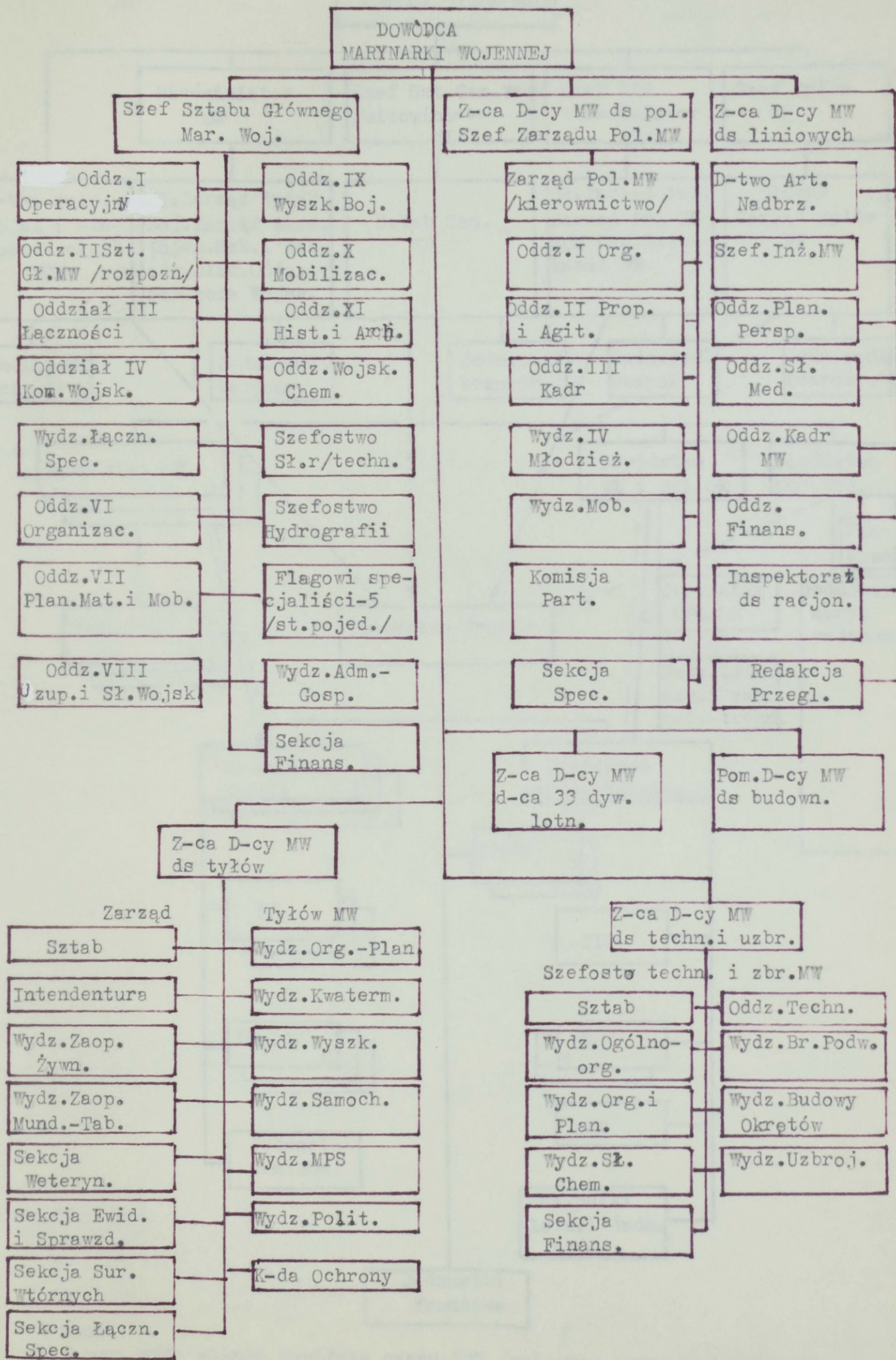
STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA MARYNARKI WOJENNEJ

/1948 r./

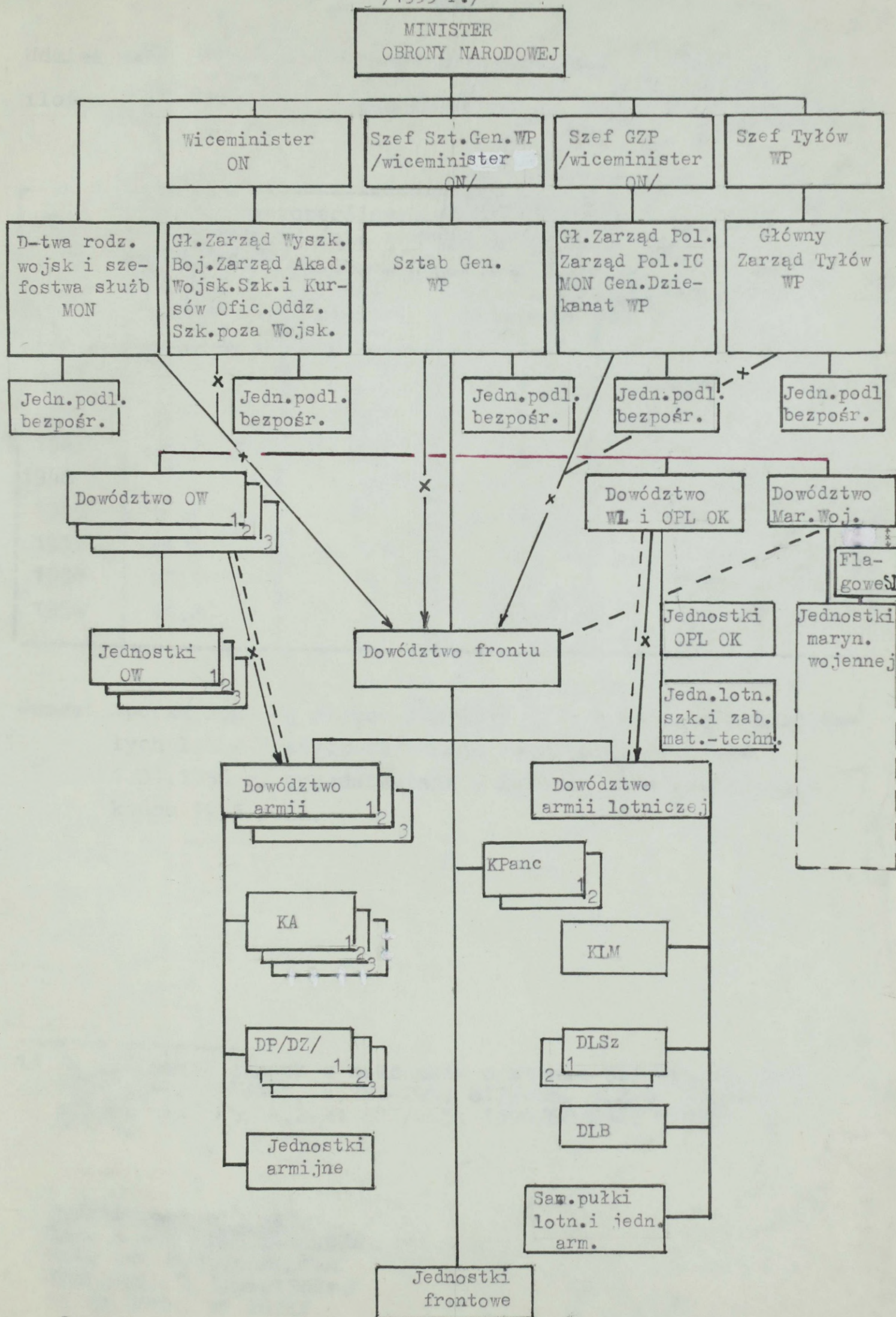


STRUKTURA ORGANIZACYJNA DOWÓDZTWA MARYNARKI WOJENNEJ

/1951 r.w./



PRZEJŚCIE Z POKOJOWEGO NA WOJENNY SYSTEM DOWODZENIA  
/1955 r./



Legenda:

- ← x — wydzielenie dowództw czasu "W" /polowego systemu dowodzenia/
- ← — realcje dowodzenia /podległości/
- ← - - - relacje współdziałania

Udział poszczególnych rodzajów sił zbrojnych /w wymiarze ilościowym/ w całości Wojska Polskiego w okresie lat 1945-1955<sup>1</sup>

Lata	Udział poszczególnych rodzajów sił zbrojnych w całości WP /sił zbrojnych/ wyrażony w procentach /%/				Razem /w %/
	wojska lądowe	wojska lotnicze	wojska lotnicze i OPL OK	marynarka wojenna	
1945	95,4	4,6	-	-	100
1946	92,9	6,1	-	ok.1	100
1947	90,2	6,1	-	3,7	100
1948	89,8	5,2	-	5,0	100
1949	87,0	6,7	-	6,3	100
1952	86,2	9,9	-	3,9	100
1954	81,7	-	13,8	4,5	100
1956	71,8	-	22,8	5,4	100

Uwaga: Sporządzono wg stanu: dla 1945 r. - 1 maja, dla pozostałych lat - 1 stycznia danego roku. Stąd też dane z 1.01.1956 r. przedstawiają w istocie stan faktyczny w końcu 1955 roku.

1/ Na podstawie danych z meldunków o stanie bojowym WP. CAW, III-1/114, 576/465, s.288-290; 617/465, s.2-4; 736/465, s.2-4; 823/465, s.2-4; 823/465; 1394/68/634; 1210/12 i 774/5.

Wydrukowano w 3 egz.  
Egz. 1 - 3 Bibl.Nauk.OZS  
Wyk. płk B.Szcześniak  
Druk.L.Ł. d.3.06.1987r.  
Nr ks.masz. p/ 26/RW

Wzrost: 170 cm, Ciężar ciała: 65 kg, Ciężar serca: 250 g, Ciężar płuc: 1000 g, Ciężar wątroby: 1500 g, Ciężar nerek: 150 g, Ciężar pęcherzyka żółciowego: 50 g, Ciężar pęcherzyka wodnego: 100 g, Ciężar trzustki: 50 g, Ciężar śledziony: 50 g, Ciężar wątroby: 1500 g, Ciężar nerek: 150 g, Ciężar pęcherzyka żółciowego: 50 g, Ciężar pęcherzyka wodnego: 100 g, Ciężar trzustki: 50 g, Ciężar śledziony: 50 g.

Lp.	Ciężar narządów wewnętrznych		Ciężar narządów zewnętrzych	
	g	g	g	g
1	1500	150	1000	50
2	1500	150	1000	50
3	1500	150	1000	50
4	1500	150	1000	50
5	1500	150	1000	50
6	1500	150	1000	50
7	1500	150	1000	50
8	1500	150	1000	50
9	1500	150	1000	50
10	1500	150	1000	50
11	1500	150	1000	50
12	1500	150	1000	50
13	1500	150	1000	50
14	1500	150	1000	50
15	1500	150	1000	50
16	1500	150	1000	50
17	1500	150	1000	50
18	1500	150	1000	50
19	1500	150	1000	50
20	1500	150	1000	50

Wzrost: 170 cm, Ciężar ciała: 65 kg, Ciężar serca: 250 g, Ciężar płuc: 1000 g, Ciężar wątroby: 1500 g, Ciężar nerek: 150 g, Ciężar pęcherzyka żółciowego: 50 g, Ciężar pęcherzyka wodnego: 100 g, Ciężar trzustki: 50 g, Ciężar śledziony: 50 g.



Wzrost: 170 cm, Ciężar ciała: 65 kg, Ciężar serca: 250 g, Ciężar płuc: 1000 g, Ciężar wątroby: 1500 g, Ciężar nerek: 150 g, Ciężar pęcherzyka żółciowego: 50 g, Ciężar pęcherzyka wodnego: 100 g, Ciężar trzustki: 50 g, Ciężar śledziony: 50 g.

